

**EKONOMSKI FAKULTET
TREĆI CIKLUS STUDIJA
STUDIJSKI PROGRAM EKONOMIJA**

ma Nemanja S. Župljanin

**UTICAJ SVJETSKE BANKE NA
EKONOMSKA KRETANJA ZEMALJA U
RAZVOJU**

DOKTORSKA DISERTACIJA

Banja Luka, 2023.

**FACULTY OF ECONOMICS
THIRD CYCLE OF STUDIES
ECONOMICS STUDY PROGRAM**

Nemanja S. Župljanin, ma

**THE INFLUENCE OF THE WORLD BANK
ON THE ECONOMIC TRENDS OF
DEVELOPING COUNTRIES**

DOCTORAL DISSERTATION

Banja Luka, 2023.

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA

Redni broj: 203/2019

RBR

Identifikacioni broj: TEK-12-ME/2017

IBR

Tip dokumentacije: monografska dokumentacija

TD

Tip zapisa: tekstualni štampani materijal

TZ

Vrsta rada: doktorska disertacija

VR

Autor: ma Nemanja S. Župljanin

AU

Mentor: Prof. dr Mladenka Balaban, redovni profesor

MN

Naslov rada: Uticaj Svjetske banke na ekonomska kretanja zemalja u
razvoju

NR

Jezik publikacije: Srpski (latinica)

JP

Jezik izvoda: Srpski/engleski

JI

Zemlja publikovanja: Bosna i Hercegovina

ZP

Uže geografsko područje: UG	Bosna i Hercegovina
Godina: GO	2023.
Izdavač: IZ	Autorski reprint
Mjesto i adresa: MA	NUBL, Banja Luka, Veljka Mladenovića 12 E
Fizički opis rada: FO	Broj poglavlja: 5, strana: 283, tabela: 27, grafikona: 28, slika: 31; literatura: 155.
Naučna oblast: NO	Društvene nauke
Naučna disciplina:	Međunarodna ekonomija
Predmetne odrednice: PO	Uticaj, Svjetska banka; ekonomija, zemlje u razvoju
Čuva se: ČU	Biblioteka NUBL, Banja Luka
Važna napomena: VN	nema

Izvod/apstrakt

IZ

Ekonomska kretanja kao intervenišući pojam i ekonomski razvoj su složeni i višedimenzionalni društveno-ekonomski procesi, kojima jedna zemlja postepeno prelazi iz niže u višu fazu ekonomske razvijenosti. Sastoji se od dvije osnovne komponente: kvantitativne komponente ekonomskog razvoja (ekonomski rast) i kvalitativne komponente ekonomskog razvoja (strukturne promjene). Pod pojmom ekonomskog rasta podrazumijeva se povećanje vrijednosti nacionalne proizvodnje, najčešće u toku jedne godine, u odnosu na njenu veličinu u prethodnom vremenskom intervalu

Svjetska banka je svjetska bankarska grupa koja u svom sastavu ima pet institucija koje su u vlasništvu 184 zemlje članice i jedan je od najvećih svjetskih izvora finansiranja zemalja u razvoju. Osnovni proklamovani cilj je da upotrebom svojih finansijskih i drugih resursa pomogne prevladavanju siromaštva u velikom broju zemalja svijeta. U radu će se posebno istražiti, opisati i objasniti: njen nastanak i razvoj, njena struktura i djelovanje (misija, razvoj, ciljevi, mogućnost otpisa duga i njena dostignuća, naročito kada je u pitanju pomoć zemljama u razvoju). U pojmovnom smislu, Svjetska banka je nezavisni pojam.

Postojeći svjetski ekonomski poredak nastao je u vremenu izrastanja kapitalizma kao svjetskog sistema i u uslovima kada je manji dio svijeta držao u političkoj i ekonomskoj potčinjenosti većinu čovječanstva. U suštini, odvijali su se procesi opšteg zakona kapitalističke akumulacije, koji su doveli do malog broja prebogatih zemalja i velikog broja siromašnih zemalja u svijetu. To je realnost savremenog svijeta, u kome pored ideološke i političke suprotstavljenosti imamo i ekonomsku

suprotstavljenost. Moraju se pronaći načini njenog prevazilaženja. Zemlje u razvoju su prve pokrenule ovo pitanje.

Cilj ovog istraživanja je da se utvrdi doprinos Svjetske banke ekonomskim kretanjima zemalja u razvoju, kao i mogućnost stvaranja pravednijeg svjetskog poretka. Taj doprinos i mogućnosti promjena najbolje se mogu sagledati u procesu utvrđivanja aktuelnog stanja zemalja u razvoju, kao i analizom stvarnog uticaja Svjetske banke na ekonomska kretanja u tim zemljama. Uticaj će se razmatrati posebno na zemlje u regionu i na zemlje u okruženju, a na osnovu dobijenih rezultata izvršiće se procjena mogućnosti i potreba stvaranja novog svjetskog, prije svega, ekonomskog poretka.

Datum prihvatanja teme rada: 30.01.2020.

DP

Datum odbrane: 14.07.2023.

DO

Članovi komisije: (Naučni stepen / Ime i prezime / Zvanje / Fakultet / Mjesto)

KO

Predsjednik: Dr Ružica Đervida, vanredni profesor,
Ekonomski fakultet,
Nezavisni univerzitet Banja Luka, Banja Luka;

Član: Dr Mladenka Balaban, redovni profesor,
Beogradska Bankarska Akademija, Univerzitet Union,
Beograd - mentor;

Član: Dr Srđan Šuput, docent,
Ekonomski fakultet,
Nezavisni univerzitet Banja Luka, Banja Luka.

KEY DOCUMENTATION DATA

No.: 203/2019

NO

Identification number: TEK-12-ME/17

ID no.

Typ of documentation: monograph documentation

TD

Type of record: printed text material

TD

Type of assignment: doctoral dissertation

TA

Author: ma Nemanja S. Župljanin

AU

Mentor: Prof. dr Mladenka Balaban

MN

Title of paper: The Impact of the World Bank on the economic trends of
developing Countries

TP

Published in (language): Serbian language (latin letters)

PI

Language of excerpts: Serbian/English

LE

Published in (country): Bosnia and Herzegovina

PI

Narrow geographic area: Bosnia and Herzegovina
NGA

Year: 2023.
YR

Publisher: Author's reprint
P

Place and address: NUBL, Banja Luka, Veljka Mladenovića 12E
PA

Physical paper description: Number of chapters: 5, pages: 283, tables: 27, figures: 28,
PD photos 31, literature: 155.

Scientific branch: Social science
SB

Scientific discipline: International Economy
SD

Subject guidelines: Influence, World Bank, Economy, Countries in
SG Development

Filed in: The Library of NUBL, Banja Luka
FI

Important remarks: none
IR

Excerpt/abstract

E

Economic trends as an intervening concept and economic development are complex and multidimensional socio-economic processes, by which a country gradually moves from a lower to a higher stage of economic development. It consists of two basic components: the quantitative component of economic development (economic growth) and the qualitative component of economic development (structural changes). The term economic growth stands for an increase in the value of national production, usually within one year, in relation to its size in the previous time interval.

The World Bank is a global banking group that includes five institutions owned by 184 member countries and is one of the world's largest sources of financing for developing countries. The main proclaimed goal is to use its financial and other resources to help overcome poverty in a large number of countries around the world. The paper will specifically investigate, describe and explain: its origin and development, its structure and operation (mission, development, goals, possibility of debt write-off and its achievements, especially when it comes to helping developing countries). In a conceptual sense, the World Bank is an independent concept.

The existing world economic order was created during the growth of capitalism as a world system and in conditions when a smaller part of the world kept the majority of humanity in political and economic subjugation. Basically, the processes of the general law of capitalist accumulation took place, which led to a small number of super-rich countries and a large number of poor countries in the world. This is the reality of the modern world, in which, in addition to ideological and political opposition, we also

have economic opposition. We have to find ways to overcome it. Developing countries were the first to raise this issue.

The goal of this research is to determine the contribution of the World Bank to the economic movements of developing countries, as well as the possibility of creating a more just world order. That contribution and the possibilities of change can best be seen in the process of determining the current state of developing countries, as well as by analyzing the real impact of the World Bank on economic trends in those countries. The impact will be considered especially on the countries in the region and on the surrounding countries, and based on the obtained results, an assessment will be made on the possibilities and needs of creating a new world, first of all, economic order.

Date when paper was recived: 01/30/2020.

DR

Date of paper defence: 07/14/2023.

DPD

Committee members: (Scientific degree/ Name and surname / Title / Faculty,
CM Place)

Chairman: Ph. D. Ružica Đervida, Full Professor,
Faculty of Economics,
Independent University Banja Luka, Banja Luka;

Member: Ph. D. Mladenka Balaban, Full Professor,
Belgrade Banking Academy, University Union,
Beograd - mentor;

Member: Ph. D. Srđan Šuput, Associate Professor,
Faculty of Economics,
Independent University Banja Luka, Banja Luka.

ma Nemanja S. Župljanin

IZJAVA O AUTORSTVU

Pod punom moralnom, materijalnom i krivičnom odgovornošću izjavljujem:

1. Da je doktorska disertacija *Uticaj Svjetske banke na ekonomska kretanja zemalja u razvoju (The Impact of the World Bank on the economic trends of developing Countries)* rezultat mog sopstvenog istraživačkog rada;
2. Da doktorska disertacija, u cjelini ili dijelovima, nije bila predložena za dobijanje bilo koje diplome na drugim visokoškolskim ustanovama;
3. Da su rezultati korektno navedeni;
4. Da nisam kršio autorska prava i neovlašćeno koristio intelektualnu svojinu drugih lica.

U Banjoj Luci, 03.06.2023. godine.

POTPIS

Mojim najmilijim!

SADRŽAJ

UVOD	21
1. Formulacija problema istraživanja	21
2. Predmet istraživanja	30
3. Ciljevi istraživanja	34
4. Hipoteze	35
5. Način istraživanja	37
6. Naučna i društvena opravdanost istraživanja.....	40
PRVI DIO - MEĐUNARODNA EKONOMSKA KRETANJA.....	41
1. Kretanja na svjetskom tržištu.....	41
1.1 Karakteristike svjetskog tržišta.....	49
1.2 Razvoj svjetskog tržišta	52
1.2.1 Tehnološke promjene i razvoj svjetskog tržišta	54
1.2.2 Savremene tendencije rasta i razvoja svjetskog tržišta	55
1.3 Subjekti na svjetskom tržištu.....	57
1.3.1 Pozicioniranost subjekata na svjetskom tržištu	58
1.3.2 Uticaj subjekata na svjetskom tržištu na globalnu ekonomiju	72
2. Globalizacija i međunarodno kretanje kapitala	74
2.1 Nastanak i razvoj globalizacionih procesa	74
2.1.1 Globalizacija - bogatstvo vs siromaštvo	78
2.1.2 Ekonomska globalizacija	81
2.2 Perspektive i determinante globalizacionih procesa.....	82
2.3 Globalno kretanje kapitala.....	88
2.3.1 Međunarodni kapital i njegov uticaj na globalno tržište.....	89
2.3.2 Međunarodno kretanje kapitala.....	92
DRUGI DIO - SVJETSKA BANKA.....	96
1. Nastanak i razvoj Svjetske banke.....	96
1.1 Grupacija Svjetske banke	99
1.2 Međunarodna banka za obnovu i razvoj - IBRD	100
1.3 Međunarodna asocijacija za razvoj - IDA	100
1.4 Međunarodna finansijska korporacija - IFC	101

1.5	Multilateralna agencija za garantovanje investicija - MIGA.....	102
1.6	Međunarodni centar za rješavanje investicionih sporova - ICSID.....	102
2.	Struktura Svjetske banke.....	104
3.	Djelovanje Svjetske banke	105
3.1	Misija Svjetske banke.....	106
3.2	Svjetska banka o razvoju	107
3.3	Razvojni ciljevi Svjetske banke.....	109
3.4	Inicijativa oprosta duga	110
3.5	Postignuća Svjetske banke.....	112
4.	Aktivnosti Međunarodnog monetarnog fonda.....	115
4.1	Osnovni ciljevi MMF	119
4.2	Devizni kurs u politici MMF.....	120
4.3	Mobilizacija sredstava na tržištu kapitala.....	121
4.4	Funkcionisanje MMF u uslovima globalizacije	121
4.5	Politike uslovljavanja Svjetske banke i MMF.....	123
TREĆI DIO - EKONOMSKA KRETANJA ZEMALJA U RAZVOJU.....		124
1.	Ekonomске performanse zemalja u razvoju	124
1.1	Rast i stagnacija u ekonomskim kretanjima	128
1.2	Kretanje tržišta rada.....	131
2.	Pozicioniranost zemalja u razvoju na globalnom tržištu	141
2.1	Pozicioniranost Srbije i Bosne i Hercegovine	144
2.1.1	Pozicioniranost Srbije	144
2.1.2	Pozicioniranost Bosne i Hercegovine	148
2.2	Pozicioniranost ostalih zemalja Zapadnog Balkana	151
2.2.1	Pozicioniranost Albanije.....	151
2.2.2	Pozicioniranost Crne Gore	152
2.2.3	Pozicioniranost Sjeverne Makedonije.....	154
3.	Mogućnosti efikasnijeg razvoja zemalja u razvoju.....	158
3.1	Inflacija.....	158
3.2	Novi izazovi pred finansijskim sektorom.....	161
3.3	Turbulentnost eksternog okruženja	165
3.4	Aktuelni trendovi i izgledi za rast i razvoj	167

ČETVRTI DIO - UTICAJ SVJETSKE BANKE NA ZEMLJE U REGIONU	177
1. Kretanje izvoza i investicija	177
1.1 Spoljnotrgovinska razmjena	177
1.2 Analiza spoljnotrgovinske razmjene BiH sa svijetom za period 2021. - 2022. godina	185
1.3 Spoljnotrgovinska razmjena sa Evropskom unijom	190
1.4 Spoljnotrgovinska razmjena sa zemljama CEFTA Sporazuma.....	192
1.5 Spoljnotrgovinska razmjena sa zemljama EFTA Sporazuma	195
1.6 Spoljnotrgovinska razmjena BiH sa ostalim tržištima	197
2. Kretanje investicija	201
2.1 Direktnne strane investicije u 2020. godini	201
2.2 Stanje direktnih stranih investicija u Bosni i Hercegovini	203
2.3 Teritorijalni raspored DSI u 2020. godini	207
2.4 Preliminarni podaci o DSI u BiH za 2021. godinu	208
2.5 Strane direktnne investicije u 2022. godini - opšte stanje	212
3. Stanje nezaposlenosti	214
PETI DIO - UTICAJ SVJETSKE BANKE NA ZEMLJE U OKRUŽENJU	216
1. Strateški pravci razvoja	216
1.1 Pregled stanja u Srbiji	217
1.1.1 Kratak istorijat zaduživanja Srbije kod međunarodnih finansijskih institucija	217
1.1.2 Uticaj zaduživanja Srbije na njenu privrednu aktivnost	220
2. Partnerski odnos Svjetske banke i Srbije	225
2.1 Strategijski program razvoja 2016. - 2020. godina	226
2.1.1 Specifičnosti Srbije i ekonomski razvoj	227
2.1.2 Ekonomska situacija u Srbiji u vrijeme kreiranja nove strategije.....	228
3. Strategija partnerstva sa Grupacijom svjetske banke	230
3.1 Prioritetne oblasti saradnje	232
3.2 Implementacija strategije u periodu 2016. - 2020. godina	234
3.3 Partnerski odnosi i koordinacija	236
3.4 Upravljanje rizicima u implementaciji strategije.....	237
3.5 Aktuelni projekti.....	238
4. Partnerski odnos Svjetske banke i Bosne i Hercegovine	241
5. Implementacija programa Svjetske banke u Bosni i Hercegovini	247
5.1 Aktuelni projekti u Bosni i Hercegovini.....	248

5.2 Projekti u pripremi.....	253
6. Kritički osvrt na djelovanje Svjetske banke u okruženju	254
ZAKLJUČAK.....	257
LITERATURA	263
REZIME.....	271
SUMMARY.....	276
PRILOZI.....	281

UVOD

1. Formulacija problema istraživanja

Svjetska banka je, u stvari, svjetska bankarska grupa koja se sastoji od pet institucija u vlasništvu 184 zemlje članice. Predstavlja jedan od najznačajnijih, a istovremeno i najvećih izvora finansiranja zemalja u razvoju, sa osnovnim proklamovanim ciljem da racionalnom upotrebom svojih ukupnih resursa (finansijskih i drugih) dovede do smanjenja siromaštva velikog broja ljudi širom svijeta.¹

Svoje aktivnosti i djelovanje Svjetska banka ostvaruje kroz posebno kreiran upravljački proces na čijem čelu je predsjednik uprave, a kome u upravljačkom procesu pomažu potpredsjednici zaduženi za regione, sektore, mreže i pojedine funkcije. Sjedište Svjetske banke je u Vašingtonu, gdje je angažovano oko deset hiljada stručnjaka i eksperata iz različitih zemalja širom svijeta.² Zaposleni u Svjetskoj banci su multidisciplinarnih profila sa performansama koje uključuju brojne raznolikosti i pripadaju obrazovnim profilima, kao što su: ekonomisti, pravnici, sociolozi, ekolozi, tehnolozi, antropolozi, inženjeri, analitičari u raznim oblastima, tim lideri i sl.

Dakle, Svjetska Banka je osnovana 1944. godine na konferenciji u Bretton Woods-u, New Hampshire u Sjedinjenim Američkim Državama (SAD) sa osnovnim ciljem da pomogne obnovu zemalja razorenih ratnim dejstvima u Drugom svjetskom ratu. Konferenciji je prisustvovalo 730 predstavnika iz 44 zemlje širom svijeta, sa osnovnim zadatkom da osmisle i kreiraju efikasnu strategiju obnove međunarodne ekonomije.

Najvažniji rezultati ove konferencije bili su osnivanje Međunarodnog monetarnog fonda (International Monetary Fund - IMF) i Međunarodne banke za rekonstrukciju (obnovu) i razvoj (International Bank for Reconstruction and Development - IBRD) o kojima će više riječi biti u nastavku rada. Iz tog razloga Međunarodni monetarni fond i Svjetska banka se simbolično

¹ Smanjenje siromaštva je zvanični proklamovani cilj djelovanja Svjetske banke, odnosno svih pet institucija svjetske bankarske grupacije. Kako i koliko se taj cilj ostvaruje biće predmet razmatranja i u ovom radu.

² Ovaj broj zaposlenih stručnjaka odnosi se na sjedište i druge kancelarije Svjetske banke.

nazivaju "bretonvudski blizanci". Prva zemlja koja je dobila zajam od Svjetske banke je Francuska, a u užem izboru su bili Poljska i Čile. Zajam je iznosio 250 miliona dolara - polovina od zahtijevane sume.

Samo nakon tri godine od osnivanja Svjetske banke, 12. jula 1947. godine, Sjedinjene Američke Države izradile su službeni plan o obnovi poslijeratne Evrope koji je uključivao i suzbijanje širenja i razvoja komunizma. Za izradu plana bio je zadužen Džordž Maršal - načelnik generalštaba američke vojske, državni sekretar SAD i treći sekretar odbrane SAD. Upravo je po njemu plan dobio ime „Maršalov plan“. Kako bi se plan o rekonstrukciji Evrope realizovao, 1948. godine osnovana je Organizacija za evropsku ekonomsku saradnju. Sve zemlje koje su postale članice ove organizacije dobile su pomoć koja je ukupno iznosila oko trinaest milijardi američkih dolara.

Uvidjevši da su drugi akteri preuzeli ulogu pomoći Evropi, Svjetska banka je svoju pažnju usmjerila prema zemljama Latinske Amerike, Azije i Afrike. U početku svog djelovanja finansirala je infrastrukturne projekte od kojih bi zemlje došle do prihoda dovoljno velikog da uspješno otplate dobijeni kredit. Početkom 70-ih godina prošlog vijeka putevi, luke, elektrane i druga infrastruktura prestaju biti prioritet, pa se sredstva usmjeravaju na smanjenje siromaštva, proizvodnju hrane, razvoj zdravstva i ostale projekte u oblasti socijalne politike.

Od osamdesetih godina do danas Svjetska banka se bavi i projektima kao što su ulaganja u obrazovanje, rješavanje birokratskih problema zemalja u razvoju i drugim pitanjima, koja za cilj imaju poboljšanje njihovog ekonomskog i socijalnog stanja.

Svjetska banka je u 2000-oj godini usvojila i javno proklamovala „Milenijumsku deklaraciju“, koja uključuje osam milenijumskih razvojnih ciljeva koje je trebalo postići do kraja 2015. godine:³

1. suzbijanje ekstremnog siromaštva i gladi,
2. obezbjeđenje osnovnog obrazovanja za svu djecu svijeta,
3. promocija jednakih prava za sve žene svijeta,
4. smanjenje stope smrtnosti djece,
5. poboljšanje zdravlja trudnica i majki,
6. savladavanje side, malarije i drugih zaraznih i opasnih bolesti,
7. zaštita životne sredine i prirodnih resursa,
8. stvaranje internacionalnog partnerstva za razvoj.

³ Da li su, kako i u kolikoj mjeri ti ciljevi i ostvareni biće istraživano i, nadamo se, istraženo u ovom radu.

Ključni organ odlučivanja Svjetske banke je Odbor guvernera, čije članove i zamjenike imenuje svaka zemlja članica. Najznačajnije nadležnosti Odbora guvernera su:

- razmatra godišnje izvještaje rada i poslovanja,
- razmatra završni račun poslovanja banke,
- donosi odluke o poslovanju banke u skladu sa svojom odgovornosti i
- bira direktore Izvršnog odbora direktora banke.

Sredstva kojima raspolaže Svjetska banka potiču iz sljedećih izvora:⁴

1. Kvote zemalja članica - zemlje članice danas učestvuju sa oko 3%, a u ranijem periodu je taj procenat bio značajno veći;
2. Međunarodno finansijsko tržište - predstavlja najznačajniji i najveći izvor sredstava Svjetske banke. Banka se zadužuje kod vlada pojedinih zemalja, njihovih centralnih banaka i/ili agencija, uključujući i poslovne banke, ugovaranjem zajmova (kredita) i prodajom sopstvenih hartija od vrijednosti. Međunarodno finansijsko tržište je veoma diversifikovano, i to kako u pogledu regionalne zastupljenosti⁵ tako i u pogledu valutne strukture⁶, što joj omogućava pribavljanje finansijskih sredstava pod najpovoljnijim tržišnim uslovima, a to svakako utiče i na atraktivnost bančinih plasmana zemljama u razvoju;
3. Sopstveni portfolio prodaje - prenošenje dijela zajma u vrijeme zaključenja na druge kredite, čime banka vrši rasterećenje svog zajmavnog (kreditnog) fonda. Na ovaj način se praktično prodaje „učešće u zajmu“, a to značajno racionalizuje ukupan finansijski aranžman.

Plasmani sredstava Svjetske banke zasnivaju se na projektnoj osnovi, a Statutom banke i nižim provedbenim aktima formulisani su principi poslovanja Svjetske banke:

- Implementacija projekata na efikasan i ekonomičan način;
- Mogućnost učešća ponuđača iz svih zemalja članica⁷ u procesu kupoprodaje roba i usluga sredstvima Svjetske banke;
- Jačanje i razvijanje kapaciteta lokalnih izvođača radova i proizvođača roba i usluga u zemljama koje koriste kreditna sredstva Svjetske banke;

⁴ Bodiroža, M. (2007). Međunarodne finansijske i trgovinske institucije, Grafomark, Laktaši, str. 99-100.

⁵ Međunarodno finansijsko tržište na kome Svjetska banka pozajmljuje novac obuhvata preko stotinu zemalja širom svijeta.

⁶ Svjetska banka u svom ukupnom potencijalu ima veoma diversifikovan valutni portfolio.

⁷ Ova mogućnost se posebno odnosi na zemlje u razvoju, jer je i osnovni cilj da se unapredi ekonomija zemalja u razvoju.

Aktima Svjetske banke detaljno je i precizno regulisan način implementacije navedenih principa i način postizanja projektovanih ciljeva, s obzirom na to da su u početku djelovanja Svjetske banke uočeni brojni propusti i slabosti.⁸ Radi izbjegavanja uočenih problema u postupku implementacije projekata Svjetske banke, banka je sačinila i izdala posebno Uputstvo za nabavke koje se finansiraju sredstvima Svjetske banke. Međunarodna asocijacija za razvoj (IDA) je izradila i matrice kompletne licitacijske dokumentacije.

Neizostavan uslov za korišćenje sredstava Svjetske banke je članstvo u toj banci, odnosno članstvo u Međunarodnom monetarnom fondu. Uslovi pod kojima korisnici dobijaju finansijska sredstva su značajno povoljniji u odnosu na sredstva koja plasiraju komercijalne banke. Za razliku od komercijalnih zajmova, kod zajmova Svjetske banke, banka je u kontinuitetu involvirana u ukupan proces, uključujući i praćenje i kontrolu projekta do završne faze, obezbjeđenje službenog nadzora i pružanje kompletne tehničke pomoći. Potrebno je istražiti kakav i koliki je nivo uspješnosti u realizaciji projekata koji se finansiraju sredstvima Svjetske banke, s obzirom na to da postoje značajno različita iskustva i po regionalnim i po strukturnim performansama implementirajućih projekata. U fokusu projektnog portfolija su programi za smanjenje siromaštva, što je posebno privlačno za nerazvijene zemlje i zemlje u razvoju. Imajući u vidu ograničenost kreditnog potencijala, svi projekti i zahtjevi prolaze strogu kontrolu i ocjenu, odnosno arbitražu deset industrijski najrazvijenijih zemalja. Nisu rijetki slučajevi da su ove zemlje politikom uslovljavanja posredstvom banke, utvrđivale prioritet zemalja i projekata kod odobravanja finansijskih sredstava na kreditnoj osnovi. Iz ove činjenice je vidljivo da je potrebno istražiti osnovne politike koje primjenjuje Svjetska banka i eventualnu potrebu redefinisavanja osnovnih ciljeva i zadataka Svjetske banke.

Nije sporno da je Svjetska banka najveća finansijska institucija u zoni dugoročnog finansiranja ekonomskog i ukupnog privrednog razvoja na egzistirajućem globalnom tržištu, sa osnovnim zadatkom da se uspostavi dugoročna ravnoteža privrednog razvoja. Realizacijom projekata svjetske banke dugoročno se povećava proizvodni potencijal nacionalnih ekonomija zemalja članica. Svjetska banka, u stvari, vrši konzorcijalno kreditiranje i finansiranje, pri čemu se krediti usmjeravaju prema projektima koji imaju najveći izgled za uspjeh i sljedstveno tome mogućnost vraćanja pozajmljenih sredstava. Dugoročna održivost banke isključivo je vezana za stepen uspješnosti u realizaciji projekata. Za razliku od Svjetske banke, Međunarodni

⁸ Za uspješnu realizaciju određenog projekta izuzetno je značajan izbor isporučioaca opreme i izvođača projektovanih radova, pri čemu se mora voditi računa o postupku i načinu izbora opreme, a posebno izvođača radova. Ranije je Svjetska banka posebnu pažnju usmjeravala na kompletnost licitacijske dokumentacije i procedure izbora najpovoljnijeg ponuđača, pri tome zanemarujući kvalitet licitacijske dokumentacije, što je u fazi realizacije projekta često dovodilo do nesporazuma i nesuglasica između isporučioaca opreme ili izvođača radova i investitora.

monetarni fond je zadužen za kratkoročno finansiranje i međunarodna plaćanja. Prema namjeni kredita diferenciraju se sljedeći oblici kreditnih operacija Svjetske banke:⁹

- Krediti za specifične investicije, odnosno projekte,
- Krediti za pojedine sektore privrednog razvoja,
- Krediti za strukturno prilagođavanje privrede,
- Krediti za tehničku pomoć i podršku i
- Krediti za obnovu.

Cjelokupan proces kreditnog posla sastoji se iz nekoliko nezaobilaznih faza:

- Identifikacija projekta;
- Priprema projekta;
- Ocjena projekta;
- Pregovaranje i usvajanje projekta;
- Realizacija projekta;
- Nadzor u realizaciji projekta i
- Evaluacija projekta.

Identifikacija projekta pretpostavlja i podrazumijeva određivanje (utvrđivanje, formulisanje) objekta¹⁰ koji ima poseban značaj za ekonomiju jedne zemlje i njen privredni sistem. Utvrđeni objekti se identifikuju, analiziraju i nakon toga uključuju u programe saradnje zemlje članice i Svjetske banke. Takvi programi se institucionalizuju u posebne projekte čija realizacija, obično, traje više godina. Legitimitet za predlaganje takvih programa, odnosno projekata imaju vlade zemalja članica, Svjetska banka, ali i sami tražioci kredita koji su kreirali takav program, odnosno projekat.

Priprema projekta predstavlja fazu u kojoj tražilac kredita i Svjetska banka razmatraju i traže najbolje načine za ostvarivanje razvojnih ciljeva formulisanih u samom projektu, kako sa ekonomskog tako i sa tehničkog aspekta. Uobičajeno je da ova faza traje od jedne do dvije godine, što svakako zavisi od vrste i složenosti projekta, vremena potrebnog za njegovu implementaciju, njegovog značaja za ekonomiju konkretne zemlje i iznosa traženih finansijskih sredstava.

Ocjena projekta je faza u kojoj stručnjaci i eksperti Svjetske banke i njihovi konsultanti ispituju: tehničku pouzdanost i održivost projekta, stepen akceptiranja ključnih standarda,

⁹ Bodiroža, M. (2006). Međunarodna ekonomija, Ekonomski fakultet, Brčko, str. 66.

¹⁰ Pod objektom razvoja privrede jedne zemlje podrazumijevamo segment ili dio ukupnog ekonomskog i privrednog sistema koji ima poseban značaj u privrednom razvoju zemlje članice, kao što su: infrastrukturni objekti, energetika, telekomunikacije, zdravstveni sistem, industrijski kapaciteti i sl.

fizičke performanse i lokaciju objekata, projektovani obim proizvodnje, planiranu opremu i tehnologiju, mogućnost nabavke sirovina i repromaterijala, dostupnost održivih energetskih potencijala i uticaj na životnu sredinu.

U dijelu ekonomske ocjene projekta vrši se analiza troškova i doprinosa projekta ostvarivanju razvojnih ciljeva, koji se, prije svega, ogledaju u: povećanju obima proizvodnje, povećanju zaposlenosti, poboljšanju uslova stanovanja, ishrane i zdravstvene zaštite, unapređenju sistema obrazovanja, te smanjenju regionalnih i socijalnih nejednakosti. Potrebno je napomenuti da se ekonomskom analizom razmatraju i kvantitativne i kvalitativne performanse projekta.

Pregovaranje i usvajanje projekta podrazumijeva fazu u kojoj vlade zemalja ili drugi podnosioci zahtjeva za kredit i Svjetska banka vode razgovore o mogućnostima za uspješnu realizaciju projekta. Nakon završenog procesa pregovaranja, izvještaj sa ocjenom projekta i preporukom o visini i uslovima kredita dostavlja se na usvajanje Odboru izvršnih direktora Svjetske banke.

Realizacija projekta je faza koja slijedi nakon uspješno završenog procesa pregovaranja i nakon što Odbor izvršnih direktora usvoji projekat i odobri kredit. U fazi realizacije implementiraju se svi, prethodno definisani, zadaci radi postizanja projektnih ciljeva. Ovo je najsloženija i obično najduža faza u ukupnom projektnom procesu u kojoj dolazi do balansiranja i optimiziranja svih planiranih projektnih resursa.

Nadzor u realizaciji projekta podrazumijeva kontinuirano praćenje izvršavanja projektnog zadatka i ostvarivanja ciljeva projekta, kao i povremeno izvještavanje primaoca kredita i davaoca kredita o radovima na projektu, nabavkama, troškovima i finansijskim efektima. Stručnjaci Svjetske banke posjećuju zemlju kojoj je kredit odobren da bi se lično uvjerali kako se projekat implementira i da li se odobrena sredstva troše na način i u svrhu za koju su i odobrena. Cilj je da se pravovremeno uoče eventualna odstupanja i izvrši potrebno otklanjanje neusaglašenosti, odnosno da se svi procesi, aktivnosti i radnje usmjere u planirani transformacioni tok. Rezultati realizacije projekta evaluiraju se po prethodno utvrđenom planu.

Evaluacija projekta je posljednja faza projektnog toka u kojoj Svjetska banka nakon završetka projekta sačinjava konačan izvještaj o realizaciji projekta i dostavlja ga vladi, odnosno drugom subjektu zemlje korisnika kredita, Odboru izvršnih direktora i izvršnom direktoru koji predstavlja tu zemlju u banci. U slučaju potrebe može se izvršiti i naknadna evaluacija projekta.

Imajući u vidu iznesene elaboracije, ali i sliku stanja globalne svjetske privrede, a posebno privrede zemalja u razvoju, nameće se potreba da se opiše i objasni uticaj Svjetske

banke na ekonomska kretanja zemalja u razvoju, kao neizostavnih, izuzetno značajnih faktora globalnog privrednog razvoja, u aktuelnim uslovima funkcionisanja globalnog tržišta. Potrebno je, prije svega, ukazati na mogućnosti unapređenja ekonomija ovih zemalja radi ostvarivanja pozitivnog uticaja na njihov ekonomski razvoj, ali istovremeno i na svjetski privredni razvoj. Zašto baš uticaj Svjetske banke na ekonomije zemalja u razvoju? Prije svega zato što ove zemlje trebaju postati u budućnosti generator svjetskog privrednog razvoja i što trebaju doprinijeti smanjenju siromaštva i održivom upravljanju prirodnim resursima za dobrobit cijelog čovječanstva i zato što su i najveći tražioci finansijskih sredstava od Svjetske banke i njenih finansijskih institucija. Veoma je upitno kako će izgledati svijet u budućnosti ukoliko ne dođe do radikalnih pomaka u ekonomijama velikog broja zemalja u svijetu. U tom smislu, njihova uloga je posebno značajna. One se smatraju okosnicom rasta i razvoja svjetske ekonomije. Posmatrajući neke zemlje pojedinačno, može se reći da one daju značajan doprinos povećanju zaposlenosti¹¹, bruto dodatne vrijednosti i prometa. One imaju i komparativnu prednost zato što shvataju potrebu brzog prilagođavanja promjenama i zadovoljenju posebnih zahtjeva globalnog tržišta. Dakle, to je željeno stanje i to su očekivanja. Međutim, problem je u činjenici što su aktivnosti Svjetske banke, u dužem vremenskom periodu, dovele do daljnjeg siromašenja siromašnih, do usporenog ekonomskog razvoja zemalja u razvoju i do sve većeg jaza između velikog broja siromašnih i malog broja veoma bogatih. Taj jaz je doveo do poremećaja unutrašnjih odnosa u mnogim zemljama, do narušavanja i usporavanja ekonomskog i ukupnog društvenog razvoja. Ozbiljno je pitanje kolika je uloga Svjetske banke u svim tim procesima i jesu li politike djelovanja Svjetske banke bile usmjerene na kreiranje ekonomskih i društvenih odnosa u kojima su krize zauzimale značajno mjesto. To je, sasvim sigurno, nedovoljno istraženo, a istovremeno problematizuje ukupan regionalni i lokalni razvoj u uslovima globalizacije i internacionalizacije poslovanja. Takođe je ozbiljno pitanje da li je i u kojoj mjeri Svjetska banka uticala na kreiranje ukupnih društvenih odnosa i reformi u pojedinim zemljama!

Iz navedene lokacije i suštine problema proizilaze određeni hipotetički stavovi, a za ovo istraživanje najznačajniji su:

- Ekonomije zemalja u razvoju suočavaju se sa niskim stepenom ukupne privredne aktivnosti, te je potrebno pronaći mogućnosti i prilike za njihov intenzivniji ekonomski i opšti privredni razvoj;

¹¹ Visoko razvijene zemlje ubrzanim razvojem i primjenom savremenih tehnologija umanjuju značaj ljudskog faktora u stvaranju novih vrijednosti i kapitala, tako da svakodnevno milioni ljudi ostaju bez posla, što dovodi do velikih migracija, koje donose brojne probleme zemljama iz kojih odlazi radna snaga, ali i zemljama u koje nekontrolisano dolazi nova radna snaga. Ukoliko čovječanstvo želi opstati moraju se pronaći optimalne strategije upravljanja novim tehnologijama i radnom snagom.

- Ubrzan ekonomski razvoj zemalja u razvoju može dati značajan doprinos opštem društvenom razvoju globalnog tržišta, te se na taj način može značajno uticati na smanjenje siromaštva u svijetu;
- Povećana privredna aktivnost u zemljama u razvoju dovešće do povećanog zapošljavanja na globalnom tržištu i time će se smanjiti negativni efekti globalizacije i tehnologizacije;
- Uticaj Svjetske banke na ekonomska kretanja zemalja u razvoju je takvog karaktera i intenziteta da može dovesti do značajnih poboljšanja u njihovim nacionalnim ekonomijama, ali i do unapređenja poslovnih performansi ekonomski razvijenijih zemalja;
- I pored pozitivnih uticaja na smanjenju siromaštva u nerazvijenim zemljama i zemljama u razvoju, aktivnosti Svjetske banke dovode do većeg bogaćenja bogatih i usmjerene su ka sticanju profita;
- Kroz politike i strategije djelovanja, Svjetska banka značajno utiče na promjene postojećih odnosa u mnogim zemljama u razvoju i generiše promjene, koje uvijek ne dovode do pozitivne promjene stanja.

Iz navedenih hipotetičkih stavova proizilazi i osnovno pitanje, odnosno **istraživački problem** za ovo istraživanje koje glasi: *„Koliki je i kakav uticaj Svjetske banke na ekonomije zemalja u razvoju i može li taj uticaj biti efikasniji u smanjenju jaza između velikog broja siromašnih i značajno manjeg broja bogatih u čijim rukama je sudbina većine čovječanstva, odnosno da li je moguće aktivnostima Svjetske banke stvoriti pravedniji društveno-ekonomski poredak u svijetu?“*

Na osnovu raspoloživih saznanja, postoje određene pojedinačne elaboracije o djelovanju Svjetske banke, a i sama Svjetska banka podnosi redovne godišnje izvještaje o svojim aktivnostima, kroz koje je moguće sagledati kvantitativne i neke kvalitativne aktivnosti, ali nije moguće utvrditi stvarni uticaj na ekonomije zemalja u razvoju. Istraživanje u ovom radu će se zasnivati na rezultatima postojećih istraživanja i obrađenim podacima i informacijama Svjetske banke, zvaničnih domaćih i međunarodnih institucija, organizacija i agencija koje se bave statističkom obradom i analizama, a fokus će posebno biti usmjeren na stanje u Republici Srbiji i Republici Srpskoj, gdje će se obaviti i prikupljanje određenih primarnih podataka.

Istraživanje problema može imati izuzetan značaj za teoriju, a posebno praksu potencijalnih korisnika sredstava Svjetske banke. Procjena je da bi rad trebao da doprinese boljem razumijevanju mjesta i uloge Svjetske banke sa aspekta njenih mogućnosti u doprinosu bržem i efikasnijem razvoju nacionalnih ekonomija u uslovima globalizacionih promjena.

Značaj rada se, posebno, ogleda u tome što će istraživanje sadašnjeg uticaja Svjetske banke na nacionalne ekonomije razvijenih zemalja i posebno zemalja u razvoju doprinijeti otkrivanju mogućnosti i prilika bržeg i efikasnijeg razvoja nacionalnih ekonomija ovih zemalja, čime bi se značajno poboljšali uslovi življenja i kvalitet života velikog broja stanovnika u svijetu. Istraživanje problema može doprineti i boljem razumijevanju ekonomske stvarnosti ovih zemalja, kao i poboljšanju sistema kreiranja i upravljanja ekonomskim aktivnostima, što bi za rezultat trebalo da ima veći stepen iskorišćenosti postojećih kapaciteta, bolju iskorišćenost zaposlenih, stvaranje uslova za zapošljavanje novih radnika i značajno smanjenje siromaštva.

2. Predmet istraživanja

Preliminarno određenje predmeta istraživanja proizilazi iz formulacije problema, a neposredno i iz osnovnog pitanja. Predmet istraživanja je, dakle, na nivou problema istraživanja i glasi: „*Uticaj Svjetske banke na ekonomska kretanja zemalja u razvoju!*“

O tako naslovljenom predmetu istraživanja postoje istražena i provjerena saznanja, postoje teorijska saznanja koja u praksi nisu zaživjela, postoje i iskustva iz prakse koja nisu teorijski oblikovana, a postoje i neistražena i nesaznata znanja.

Provjerena naučna saznanja se odnose na stanje u privredama razvijenih zemalja i zemalja u razvoju, čiji stepen razvoja se mjeri makroekonomskim indikatorima. Makroekonomija kao nauka je tema brojnih naučnih studija kako stranih tako i domaćih autora. Osnova predmeta su makroekonomski pokazatelji privrednog razvoja ovih zemalja, koji ukazuju da se zemlje u razvoju suočavaju sa problemom visoke nezaposlenosti, niskog stepena privredne aktivnosti, male konkurentnosti i niskih investicionih ulaganja, sa visokim porezima i doprinosima na zarade, brojnim fiskalnim i parafiskalnim opterećenjima i nametima, visokim administrativnim troškovima poslovanja, sivom ekonomijom i sl. Istražena i verifikovana saznanja se, takođe, odnose i na strategije i politike Svjetske banke, gdje je već dokazan njihov doprinos opštem privrednom i društvenom razvoju ovih zemalja. Makroekonomski indikatori ukazuju i na određeni doprinos ovih zemalja ukupnom razvoju globalne ekonomije.

Saznanja koja postoje, a nisu provjerena odnose se na tvrdnje da se privrede nacionalnih ekonomija ovih zemalja, odnosno ekonomska kretanja nacionalnih ekonomija ovih zemalja mogu usmjeriti u pozitivnom pravcu različitim mjerama, uključujući i mogućnosti koje nude programi i projekti Svjetske banke.

Nepostojeća naučna saznanja o predmetu istraživanja odnose se na mogućnost stvaranja povoljnijih uslova za poslovanje, počevši od administrativno-pravnih faktora pa do finansijskih aspekata njihovog poslovanja, kako bi se preko posebnih nacionalnih programa ekonomskog razvoja moglo pozitivno uticati na stopu nezaposlenosti i finansijske aspekte ekonomskog razvoja i na taj način doprinijeti povećanju stope privrednog prosperiteta u ovim zemljama. Ključno će biti da se utvrdi da li je moguće kreirati takve programe razvoja u ovim zemljama koji će biti prihvatljivi za Svjetsku banku, a istovremeno koji će doprinijeti značajnim promjenama, koje će dovesti do stvaranja efikasnih privrednih sistema, koji će unaprediti ukupan razvoj tih zemalja. Odgovor na ovo pitanje moguće je dobiti jasnim i objektivnim

sp provođenjem navedenog istraživanja. U tom smislu, biće potrebno istražiti način rada i djelovanja svih subjekata koji pripadaju grupaciji Svjetske banke, kao što su:¹²

- IBRD - Međunarodna banka za rekonstrukciju i razvoj;
- IDA - Međunarodna asocijacija za razvoj;
- IFC - Međunarodna finansijska korporacija;
- MIGA - Multilateralna agencija za garantovanje investicija;
- ICSID - Međunarodni centar za rješavanje investicionih sporova.

Dedukcijom iz naslova mogu da se izdvoje i posebno definišu sljedeći pojmovi:

(1) ekonomska kretanja, (2) Svjetska banka, (3) zemlje u razvoju i (4) uticaj.

(1) Ekonomska kretanja kao intervenišući pojam i ekonomski razvoj su složeni i višedimenzionalni društveno-ekonomski procesi, kojima jedna zemlja postepeno prelazi iz niže u višu fazu ekonomske razvijenosti. Sastoji se od dvije osnovne komponente: kvantitativne komponente ekonomskog razvoja (ekonomski rast) i kvalitativne komponente ekonomskog razvoja (strukturne promjene). Pod pojmom ekonomskog rasta podrazumijeva se povećanje vrijednosti nacionalne proizvodnje, najčešće u toku jedne godine, u odnosu na njenu veličinu u prethodnom vremenskom intervalu. Riječ je, dakle, o promjenama u obimu nacionalne proizvodnje. Kao pokazatelji ekonomskog rasta koriste se agregatni i per capita pokazatelji. Kvalitativnu komponentu ekonomskog razvoja čine strukturne promjene, koje se realizuju kao dugotrajan proces (mogu se uočiti samo u dužem vremenskom periodu, od dvije decenije, do jednog vijeka). Kao kvalitativni indikatori koriste se: stopa nezaposlenosti, stopa investicija, struktura spoljne trgovine, učešće vrijednosti usluga u BDP-u. Da bi došlo do ekonomskog razvoja, ekonomski rast mora da bude praćen određenim kvalitativnim promjenama. Nerazvijene zemlje i zemlje u razvoju karakteriše upravo ostvarivanje ekonomskog rasta, bez razvoja. Ove zemlje su imale rast proizvodnje koji im je donosio i podizanje vrijednosti proizvodnje per capita, ali je nasuprot tome dolazilo do rasta inflacije, nezaposlenosti, deficita trgovinskog bilansa. Kvalitativni i kvantitativni pokazatelji ekonomskog rasta jednim imenom se nazivaju makroekonomski pokazatelji, odnosno indikatori. Makroekonomski indikatori su statistički podaci koji opisuju stanje i efikasnost nacionalne ekonomije. Oni se objavljuju u obliku izvještaja. S obzirom da ovi pokazatelji pokazuju nizak stepen privrednog razvoja u nerazvijenim zemljama, adekvatnim mjerama u segmentu poslovanja svih privrednih i neprivrednih subjekata moguće je podstaći njihovo uspješnije poslovanje koje bi dalje uticalo

¹² U radu će se detaljnije analizirati struktura, pravila i procedure i način rada svakog od navedenih subjekata koji pripadaju grupaciji Svjetske banke.

na poboljšanje pojedinih makroekonomskih indikatora. Konkretnije govoreći, pronalaskom mogućnosti za poboljšanje uslova poslovanja može se uticati na kretanje stope nezaposlenosti, i ekonomskog razvoja uopšte. Kompleksno istraživanje ovog pojma podrazumijeva sagledavanje svjetskog tržišta i kretanje na njemu i uticaj globalizacije na ekonomska kretanja zemalja u razvoju.

(2) Svjetska banka je svjetska bankarska grupa koja u svom sastavu ima pet institucija koje su u vlasništvu 184 zemlje članice i jedan je od najvećih svjetskih izvora finansiranja zemalja u razvoju. Osnovni proklamovani cilj je da upotrebom svojih finansijskih i drugih resursa pomogne prevladavanju siromaštva u velikom broju zemalja svijeta. U radu je potrebno istražiti, opisati i objasniti: njen nastanak i razvoj, njenu strukturu i djelovanje (misiju, razvoj, ciljeve, mogućnost otpisa duga i njena dostignuća, naročito kada je u pitanju pomoć zemljama u razvoju). U pojmovnom smislu, Svjetska banka je nezavisni pojam.

(3) Postojeći svjetski ekonomski poredak nastao je u vremenu izrastanja kapitalizma kao svjetskog sistema i u uslovima kada je manji dio svijeta držao u političkoj i ekonomskoj potčinjenosti većinu čovječanstva. Kolonijalni sistem koji je bio konkretizacija ovih odnosa poslužio je kao sredstvo za provođenje procesa eksproprijacije mnogih država svijeta od njihovog prirodnog bogatstva, razvoja sredstava za proizvodnju i mogućnosti primjene savremene nauke i tehnologije. U suštini, odvijali su se procesi opšteg zakona kapitalističke akumulacije, koji su doveli do malog broja prebogatih zemalja i velikog broja siromašnih zemalja u svijetu. To je realnost savremenog svijeta u kome pored ideološke i političke suprotstavljenosti imamo i ekonomsku suprotstavljenost. Moraju se pronaći načini njenog prevazilaženja. Zemlje u razvoju su prve pokrenule ovo pitanje. Uslovi u kojima se odvijaju međunarodne ekonomske transakcije i međunarodna ekonomska kretanja sve više produbljuju postojeći jaz između bogatih i siromašnih, a time je položaj zemalja u razvoju teži. To dovodi i do ukupne nestabilnosti svjetske ekonomije, pa bi pomjeranja u drugom pravcu bila od interesa i za razvijene zemlje. Zemlje u razvoju čini velika grupacija nedovoljno razvijenih zemalja, geografski i prostorno raspoređenih širom zemaljske kugle, čiji privredni sistemi nisu sposobni za dugoročan održivi razvoj bez pozajmljivanja finansijskih sredstava. U samom istraživanju i disertaciji će se detaljnije elaborirati ekonomska kretanja, kao i sve performanse zemalja u razvoju. Pojam „zemlje u razvoju“ je suštinski srastao sa pojmom „ekonomska kretanja“, pa ih je u organizacionom smislu moguće elaborirati kao jednu cjelinu, ali, opredjeljenje je da se razmatraju kao posebni pojmovi sa jakim interaktivnim vezama i odnosima. U ukupnom pojmovnom kontekstu, „zemlje u razvoju“ su zavisni pojam.

(4) Uopšteno rečeno, uticaj i/ili doprinos je nečiji udio u kreiranju, formulisanju, implementaciji i kontroli procesa, odnosno razvoju nečega. Dvajt Ajzenhauer¹³ je uticaj definisao kao „umjetnost da neko uradi nešto što vi želite, zato što on želi da to uradi.“ Možemo slobodno reći da je uticaj vještina koju neko ima i koju prenosi na okruženje svojim ponašanjem, pojavom i/ili djelovanjem. Uticaj se može izvršiti i znanjem, iskustvom, stavom, vještinama i harizmom. Potrebno je napraviti razliku između uticaja i moći. Moć je sposobnost kojom se mogu mijenjati tuđi stavovi i ponašanje, a uticaj je djelovanje moći u akciji ili stvarna poruka i taktika koju neko koristi kako bi dobio ono što želi. Drugim riječima, moć je samo postojanje mogućnosti mijenjanja stavova, odluka i ponašanja drugih, ali to ne znači da će taj ko ima moć tu moć i da iskoristi. Dakle, uticaj je primjena moći, a moć je mogući uticaj.

U ovom istraživanju se, međutim, pod uticajem podrazumijeva udio, odnosno doprinos Svjetske banke ekonomskim kretanjima zemalja u razvoju. Njihov doprinos najbolje se može sagledati u procesu utvrđivanja aktuelnog stanja zemalja u razvoju, kao i analizom stvarnog uticaja Svjetske banke na ekonomska kretanja u tim zemljama. Uticaj će se razmatrati posebno na zemlje u regionu i na zemlje u okruženju.

Na osnovu definisanih pojmova izvedeno je i operacionalno određenje koje je simetrično strukturi doktorske disertacije.

Predmet istraživanja nije strogo prostorno definisan i tiče se područja djelovanja Svjetske banke i prostornog rasporeda zemalja u razvoju. Istraživački fokus, u ovom smislu, biće usmjeren na prostor Republike Srbije i Bosne i Hercegovine, odnosno, posebno Republike Srpske kao značajnih regionalnih reprezenata.

Predmet istraživanja vremenski obuhvata sadašnje i buduće stanje. Predmet istraživanja je usmjeren na istraživanje sadašnjeg stanja, sa pogledom u posljednjih pet godina, kao i na očekivano stanje u budućnosti.

Predmet istraživanja je interdisciplinaran jer obuhvata više različitih naučnih disciplina, kao što su: makroekonomija, statistika, finansije, pravo, poslovna ekonomija i privredni razvoj.

¹³ www.bizlife.rs,

3. Ciljevi istraživanja

U ovom istraživanju potrebno je ostvariti sve nivoe naučnog saznanja: deskripciju, klasifikaciju, objašnjenje i predviđanje.

1. Naučni opis (deskripcija) biće dominantan u dijelovima teorije ekonomskog razvoja, nastanka i društveno-ekonomskog razvoja zemalja u razvoju, kao i u dijelu o nastanku i djelovanju Svjetske banke.
2. Naučna klasifikacija biće dominantna u cjelokupnom istraživačkom postupku, od definisanja pojmova, preko izrade sistema hipoteza, do klasifikovanja prikupljenih podataka i konačne izrade i prezentacije rezultata istraživanja.
3. Naučno objašnjenje će biti dominantno u svim onim dijelovima gdje je potrebno uočiti uzročno-posljedične veze i odnose između doprinosa uspješnosti i efikasnosti ekonomskih kretanja i stepena uticaja aktivnosti Svjetske banke.
4. Predviđanje će dominirati u istraživačkim dijelovima i u zaključcima rada, gdje će se dati osnovne preporuke teoriji i praksi, značajne za pozitivan uticaj Svjetske banke na ekonomska kretanja zemalja u razvoju.

Opšti praktični cilj je da se pokaže da Svjetska banka daje značajan doprinos opštem društvenom razvoju nacionalnih ekonomija zemalja u razvoju, kao i da te zemlje imaju neiskorišćenih kapaciteta koji bi mogli da budu u službi budućeg efikasnijeg razvoja.

Konkretan opšti cilj odnosi se na utvrđivanje značajnog doprinosa Svjetske banke u smanjenju siromaštva i poboljšanju kvaliteta života stanovništva zemalja u razvoju. Drugi dio konkretnog opšteg cilja odnosi se na ukazivanje na značajne mogućnosti vlastitih potencijala zemalja u razvoju uz finansijsku podršku kvalitetnim programima razvoja od strane Svjetske banke.

4. Hipoteze

Hipoteze su neophodne u svim oblastima naučne djelatnosti, ali, isto tako i u stručnom i naučnom radu i svakodnevnoj djelatnosti pojedinaca i grupa koji učestvuju u izvršavanju određenog zajedničkog zadatka. Najveća i najznačajnija primjena hipoteza je u istraživačkom postupku, odnosno u istraživačkom projektu. Nije moguće pronaći efikasno rješenje određenog problema bez pravilnog formulisanja hipoteza.¹⁴ Postoji više vrsta klasifikacije hipoteza. Za potrebe ovoga rada govoriće se o klasifikaciji prema nivou opštosti, i u tom smislu razlikujemo **opštu, posebne i pojedinačne** hipoteze. Opšta hipoteza je najopštija u jednom mikroistraživanju. Ona se izvodi na nivou predmeta istraživanja i u njenom istraživanju formuliše se samo jedna opšta hipoteza. Za potrebe ovog istraživanja može se formulisati opšta hipoteza kao što slijedi:

Opšta hipoteza

Svjetska banka ima veliki uticaj na ekonomska kretanja u zemljama u razvoju i bez njene podrške nije moguće ostvariti dugoročan i stabilan održivi rast i istovremeno smanjiti stepen siromaštva i povećati kvalitet života, odnosno nije moguće doći do pravednijeg društveno-ekonomskog poretka u svijetu.

Posebne hipoteze se izvode na nivou ustanovljenih posebnih cjelina rada, odnosno segmenata u operacionalom određenju, odnosno glavnih podnaslova rada. Za potrebe ovog istraživanja mogu se formulisati sljedeće posebne hipoteze:

Posebne hipoteze

- 1. Međunarodna ekonomska kretanja su uslovljena snažnim globalnim promjenama i brzim razvojem savremenih tehnologija.*
- 2. Svjetska banka i njene institucije imaju takav finansijski potencijal da mogu značajno promijeniti ukupne tokove ekonomskog razvoja zemalja u razvoju i dovesti do pravednijeg društveno-ekonomskog poretka u svijetu.*
- 3. Regionalni razvoj zemalja u razvoju, a naročito zemalja Zapadnog Balkana u značajnoj je mjeri uslovljen aktivnostima Svjetske banke.*
- 4. Republika Srbija i Bosna i Hercegovina, a posebno Republika Srpska imaju značajan potencijal za kreiranje razvojnih projekata koji mogu biti podržani sredstvima Svjetske banke.*

¹⁴ O značaju hipoteza i njihovoj vezi sa ostalim elementima naučne zamisli detaljnije se može vidjeti u: Sakan, M. (2005). *Hipoteze u nauci*, Prometej, Novi Sad, str. 74-81, kao i u relevantnim izvorima koji su korišćeni u ovom izvoru.

Pojedinačne hipoteze se izvode na nivou elementarnih sadržaja u operacionalnom određenju predmeta istraživanja. Formulisu se tako da moraju imati visok stepen konkretnosti i da mogu biti inicirane na konkretnim objektima empirijske stvarnosti, a zatim provjerene teorijski i/ili empirijski.¹⁵ Cijeni se da za potrebe ovog istraživanja nije neophodno formulisati pojedinačne hipoteze.¹⁶ One su simetrične pitanjima u strukturi disertacije.

¹⁵ Isto, str. 92.

¹⁶ Realna je pretpostavka da se sa prva dva nivoa opštosti (opšta i posebne hipoteze) može doći do rješenja utvrđenog istraživačkog problema, posebno što je planiran istraživački fokus na Republiku Srbiju i Republiku Srpsku.

5. Način istraživanja

a) Izbor metoda, tehnika i instrumenata

Način istraživanja je dio naučne zamisli kojim se dobija odgovor na pitanje: kako se istražuje? Način istraživanja neposredno proizilazi iz hipoteza i indikatora, a posebno i iz drugih elemenata naučne zamisli, kao što su predmet i ciljevi istraživanja. Procjenjuje se da predloženi način istraživanja može obezbijediti optimalan metodsko-instrumentalni okvir kojim se mogu prikupiti potrebni podaci i provjeriti prvobitno postavljene hipoteze.

U ovom istraživanju primijenit će se kompleks do sada poznatih i priznatih naučnih metoda, a naročito opštih, posebnih i empirijskih.

- Opšte naučne metode su nezamjenljive u svakom istraživanju, pa tako i u ovom. Korišćenje modela (apstraktni, matematički, grafički) biće primijenjeno kod istraživanja pojedinih makroekonomskih indikatora, kao i u istraživanju uspješnosti poslovanja ekonomija zemalja u razvoju. Statistička metoda će se koristiti prilikom prikazivanja kvantitativnih pokazatelja. Navedena metoda će se koristiti kako bi se detaljno iskazalo kvantitativno stanje ekonomija ovih zemalja. Tačnije korelacionom analizom pokušać se opisati doprinos Svjetske banke i njenih institucija ekonomskom i društvenom razvoju ove grupe zemalja, iskazujući koliko promjene uslova kreditiranja od strane Svjetske banke mogu da utiču na pojedine makroekonomske indikatore zemalja u razvoju. Korelaciona analiza će dati odgovor na osnovno pitanje ove disertacije, koliki je i kakav uticaj Svjetske banke na ekonomska kretanja zemalja u razvoju. Primjenom navedene metode doći će se do značajnih statističkih pokazatelja koji će biti od velike važnosti za usmjeravanje na one oblasti i projekte kojima se najznačajnije može uticati na ukupan ekonomski i opšti privredni razvoj. Takođe će se koristiti istorijsko-komparativna metoda, gdje će komparacija biti usmjerana na istorijsko poređenje uticaja Svjetske banke na ekonomska kretanja zemalja u razvoju.

- Posebne naučne metode su, takođe, nezaobilazan dio istraživanja, pa će se ovdje koristiti metod dijalektičke analize i sinteze pri obradi prikupljenih podataka i u izradi saopštenja. Na osnovu prikupljenih podataka analiziraće se uslovi, ciljevi, veze, odnosi i tendencije kretanja kvantitativnih pokazatelja aktivnosti, radi cjelovitog saznanja i otkrivanja uzročno-posljedičnih veza i odnosa između povezanih faktora koji se istražuju u ovom radu, odnosno, doktorskoj disertaciji. U istraživanju se analizom pojave rastavljaju na proste činioce, gdje će se opšti privredni rast ekonomija zemalja u razvoju sagledati preko pojedinih makroekonomskih indikatora, zatim će se uočavati veze i odnosi između tih indikatora i djelatnosti Svjetske banke i na kraju dobiti saznanja o genezi njihovog nastanka i zakonitosti

razvoja. Primjenom sinteze doći će se do novih saznanja o pojedinim faktorima i segmentima koji su predmet istraživanja, u cjelini. Metode indukcije i dedukcije se primjenjuju u cjelokupnom istraživačkom procesu, a posebno kod izvođenja zaključka istraživanja. Metodom indukcije izvode se zaključci o uzročno-posljedičnim vezama i odnosima pojedinačnih faktora istraživanja, tj. makroekonomskih indikatora i indikatora ekonomskih kretanja, a potom se metodom dedukcije ti pojedinačni zaključci objedinjuju i daje se odgovor na osnovno pitanje istraživanja, odnosno, hipoteze se potvrđuju ili ne potvrđuju. Da bi se mogli opisati osnovni pojmovi istraživanja koriste se definicije. Definišu se osnovni pojmovi predmeta istraživanja. Metodom klasifikacije izvršice se klasifikovanje zemalja u razvoju, kao i faktora koji mogu da utiču na ukupna ekonomska kretanja ovih zemalja.

- Empirijske metode podrazumijevaju set metoda i tehnika prikupljanja, obrade i analize podataka. Za potrebe ovog istraživanja koristiće se različite metode, putem kojih će se pokušati prikupiti valjani podaci od izabranog uzorka projekata u Republici Srbiji i Bosni i Hercegovini (Republici Srpskoj), o smanjenju siromaštva, uspješnosti poslovanja, ekonomskim kretanjima i kretanju radne snage. Dio podataka će se prikupiti od statističkih organizacija i institucija koje raspolažu statističkim podacima o faktorima koji su predmet istraživanja. Metoda analize sadržaja se primjenjuje u fazi organizacije i realizacije istraživanja, kada se analiziraju brojni sadržaji u otvorenoj i zatvorenoj domaćoj i inostranoj literaturi. Primjena ove metode u okviru tematike istraživanja odnosi se na proučavanje pisanih dokumenata koji govori o uticaju Svjetske banke na ekonomska kretanja nerazvijenih zemalja i zemalja u razvoju.

b) Izvori podataka

U ovom istraživanju koristiće se svi dostupni izvori sa težištem na pisani materijal i neposredno prikupljanje podataka. Koristiće se literatura koja obuhvata teorijske osnove ekonomskog razvoja, makroekonomskih indikatora, aktivnosti Svjetske banke i njene uloge i značaja u zemljama u razvoju. Pored toga koristiće se podaci institucija, organizacija i agencija, kako domaćih tako i međunarodnih, zatim podaci prikupljeni iz prethodnih studija urađenih na slične teme, kako na teritoriji Republike Srbije i Bosne i Hercegovine (Republike Srpske), tako i u regionu i pojedinim zemljama Evropske unije, podaci dobijeni analiziranjem izabranog uzorka, kao i drugi relevantni izvori. U toku istraživanja posebna pažnja posvetiće se kvalitetu prikupljenih podataka, što će se postići korišćenjem relevantnih i aktuelnih izvora podataka. Tako da istraživačku građu, koja će biti korišćena u obradi teze, čini domaća i strana literatura, zvanične publikacije (izvještaji, analize, publikacije - posebno oni koje je izradila Svjetska banka) domaćih i stranih institucija i organizacija, podaci dobijeni drugim metodama istraživanja, te internet kao globalna mreža komunikacija.

c) Obuhvat istraživanja

Obuhvat istraživanja je u neposrednoj vezi sa izvorima podataka i metodama, tehnikama i instrumentima, a u posrednoj sa hipotezama, indikatorima i prostornim i vremenskim određenjem predmeta istraživanja.

Na osnovu optimalnog broja prikupljenih relevantnih podataka i informacija, njihove obrade i prezentacije, kao i podataka dobijenih intervjuisanjem stručnjaka i eksperata, dobiće se veći broj saznanja o istraživanom problemu i predmetu istraživanja.

6. Naučna i društvena opravdanost istraživanja

Istraživanje problema može imati izuzetan značaj za razumijevanje teorije i prakse djelovanja Svjetske banke i njenog uticaja na ekonomska kretanja zemalja u razvoju. Procjena je da će planirano istraživanje doprinijeti boljem razumijevanju mjesta i uloge Svjetske banke u ekonomskim kretanjima ovih zemalja, te da će doći do efikasnijeg ekonomskog i opšteg društvenog razvoja u ovim zemljama i da će se ukazati na potrebu kreiranja novih strategija i politika Svjetske banke za brži ekonomski rast zemalja određenih regiona, poput regiona Zapadnog Balkana. Takođe, ukazivanjem na razlike u proklamovanim i realnim strategijama i politikama djelovanja Svjetske banke može doći do optimizacije postojećih strategija i politika. Dosadašnja istraživanja govore da zemlje u razvoju nisu efikasne u kreiranju razvojnih projekata i korišćenju investicionih i razvojnih sredstava Svjetske banke, iako realne mogućnosti za to postoje. Značaj rada se ogleda u činjenici da će istražiti sadašnje stanje i uticaje Svjetske banke u ovim zemljama i na taj način otkriti prilike i mogućnosti, kao i nedovoljno iskorišćene resurse, čijom aktivacijom se može ukupan razvojni proces učiniti efikasnijim.

PRVI DIO - MEĐUNARODNA EKONOMSKA KRETANJA

1. Kretanja na svjetskom tržištu

Prije nego što se osvijetle aktualna kretanja na svjetskom tržištu, daće se, na svojevrsan način, osvrst na, historijski posmatrano, blisku prošlost. Simbolički posmatrano, u prošlosti su poslovanje i ekonomija bili kao pozorišne predstave, koje je, možda, napisao isti autor, i koje su predstavljene u različitim pozorištima za različite auditorije. Glumci su bili raznoliki, a način izvođenja je uveliko zavisio od tradicije samog pozorišta. Danas se predstava odvija na jednoj velikoj globalnoj pozornici na kojoj se glumci takmiče za pažnju publike, pri čemu je kretanje na sceni slobodno, a pozornica je u stalnom pokretu. Na novoj globalnoj pozornici scenario je promjenljiva kategorija i moguće ga je savladati ukoliko se pronađe pravi put u veoma promjenljivom i turbulentnom okruženju.¹⁷

Pravi put je moguće pronaći, zahvaljujući napretku u oblasti informacionih tehnologija, mogućnosti slobodnog protoka podataka sa jednog na drugi kraj svijeta. Lakše se savladavaju prepreke, bilo da se radi o fizičkim, bilo političkim preprekama, što je omogućeno kreiranjem i uspostavljanjem platformi za uspješnu implementaciju tehnologije u procesu izvršavanja konkretnih poslovnih i/ili drugih operacija. Moćni pretraživači omogućavaju pronalaženje i kombinovanje nepovezanih dijelova informacije u digitalnom lavirintu. Ljudska inteligencija se sve više mijenja inteligencijom robota. Roboti koriste u milisekundama podatke iz internetskih stranica koje se broje u hiljadama milijardi i tako izvlače i stvaraju sintetizovane informacije.

Globalna pozornica sadrži brojne implikacije za promjenu svijeta. Najizraženije promjene desile su se u zemljama kao što su Kina, Finska i Irska. Globalna ekonomija ignoriše prepreke, ali ipak, ukoliko nisu uklonjene dolazi do distorzije. Kao posebna prepreka javlja se tradicionalna centralizovana država, koja po biću svoje konstitucije usporava promjene. Međutim, regije u okviru države predstavljaju idealne jedinice za generisanje razvoja u novim uslovima, a posebno regije koje prelaze granice nacionalnih država, poput regija u Evropskoj

¹⁷ Kenichi, O. (2007). Nova globalna pozornica, Izazov i prilike u svijetu bez granica, Mate, Zagreb, str. xx-xxi.

uniji. Regionalni razvoj može dovesti do podsticanja razvoja slobodne trgovine, konzistentne legislative i veće tržišne integracije. Revolucija u prenosu podataka i informacija ostvarila je veliki uticaj na prirodu novca i kretanje kapitala. Novac se sada može slobodno kretati kroz oblasti koje obezbjeđuju najveći povrat na uložena sredstva. Tradicionalne korporativne vrijednosti gube na značaju, a ugrožavaju ih derivativni finansijski instrumenti. Globalni igrači sve više i sve ozbiljnije utiču na privredu nacionalnih država, pa stare ekonomske teorije sve više gube na značaju. Nove tehnologije postaju glavni pokretač globalne ekonomije. Potrebno je istaći da u osnovi novih tehnologija leži znanje, koje predstavlja svojevrsan „plemeniti metal“ tih tehnologija. Znanje postaje ključna kompetitivna prednost uspješnih ekonomija. Nesporno je da globalna ekonomija donosi nove prilike, ali, isto tako donosi i nove izazove sa kojima se moraju suočiti vlade država, kompanije i pojedinci. To suočavanje može biti efikasno samo ako postanu fleksibilni, prilagodljivi i pragmatični.¹⁸

U nastavku se daje osvrt kako je to sve počelo u zemljama u kojima su se desile najznačajnije promjene. Velika Narodna vijećnica na pekinškom trgu Tienanmen kroz više desetljeća služila je kao mjesto sa koga su odzvanjali govori najvećih kineskih vođa, koji su pozivali na još veće žrtve u ime socijalizma. Ova vijećnica mogla je primiti desetinu hiljada ljudi i to je bio preovlađujući faktor zašto se smatrala mjestom gdje se iskazivalo jedinstvo nacije. Bila je savršeno mjesto za masovnu kulturu u onoj mjeri u kojoj kultura nije ugrožavala političku ulogu ovog mjesta.¹⁹

U današnje vrijeme ta uloga se smatra reliktom prošlosti. Istina, ona je sjedište Narodnog kongresa, odnosno kineskog parlamenta, ali se sadržaj drugih aktivnosti u odnosu na ranije vrijeme značajno promijenio. Suočavanje sa promjenama u Kini najbolje se vidi u slučaju koji slijedi. U jesen 2003. godine u ovoj vijećnici je imala nastup irska plesna grupa *Riverdance*. Njihov nastup je zasnovan na tradicionalnom irskom plesu koji se izvodi udaranjem stopalima u pod, uz muziku koju je komponovao Irac Bill Whelan, i koja predstavlja mješavinu tradicionalne irske narodne muzike, japanskog bubnjanja, flamenga i savremenih plesnih ritmova. Svoju umjetničku karijeru Riverdans je započeo skromno. Prvi zapaženi nastup se desio u pauzi takmičenja za pjesmu Evrovizije u Dublinu 1994. godine. Održali su nastupe u 27 zemalja i pretpostavlja se da ih je putem televizije vidjelo više od četvrtine stanovnika svijeta. Uspjeh u Kini bio je veći od nastupa u Madison Square Gardenu u New Yorku, na međunarodnom forumu u Tokiju i Wembleyu u Londonu. Nakon Kine uslijedila je velika dalekoistočna turneja u kojoj su organizovani nastupi na 46 lokacija u Maleziji, Hong Kongu i

¹⁸ Isto, str. xxii

¹⁹ Isto, str. 3.

Kini. Posjete su bile nevjerovatne i publika je pokazala veliku zainteresovanost za ovakvu vrstu umjetnosti. Poslije uspješnog nastupa u Velikoj narodnoj vijećnici, nastup je održan i na Velikom kineskom zidu. Već tada se uočava da Riverdance predstavlja svojevrsan međunarodni fenomen, iako se radi o grupi sa dubokim irskim korijenom. U početku su u grupi imali i američke plesače, a kasnije i plesače iz Australije, SAD, Španije, Rusije i Kazahstana. Riverdans je postao toliko internacionalizovan da je bio često napadan od strane irskih kulturnih „čistunaca“. Svojevrsan kuriozitet je to što je najveći dio finansijske podrške dolazio iz SAD. I danas imamo brojne primjere takvog djelovanja Amerike i drugih zapadnih država u mnogim zemljama širom svijeta. Opšta ocjena je bila da se Riverdance ticao *politike isto koliko i kulture*. Dakle, priča o Riverdancu je prikladna metafora globalne ekonomije. Većina ozbiljnih globalnih kompanija je danas uključena u slične projekte, koji su veoma složeni, uključuju subjekte iz više zemalja, zahtijevaju kulturološki senzibilitet, globalno finansiranje i izvode se, uglavnom, u rastućim svjetskim ekonomijama. Danas je interaktivna, međusobno povezana ekonomija realnost. Nerijetko izaziva dezorijentisanost i zbunjuje. Manifestuje se kroz različite oblike, kao što su veliki globalni tokovi novca, veliki broj poslovnih transakcija putem interneta, veliki trgovinski deficit SAD sa Kinom. Globalna ekonomija se čini nevidljivom, a njeni učinci su, ipak, vidljivi širom svijeta i sve države, sve kompanije i svi pojedinci neposredno ili posredno osjećaju njene učinke. Početne performanse globalne ekonomije se najbolje vide iz primjera Kine, Irske i Finske.²⁰

Kina

U blizini jugoistočnog rta poluostrva Liaodong, koji se proteže od obale sjeveroistočne Kine, koji je poznat kao Mandžurija nalazi se grad Dalian. Poluostrvo je dio Kine okrenut prema Koreji i Japanu preko Žutog mora. Povoljnost klimatskih uslova omogućava trgovinske aktivnosti tokom cijele godine (Dalianove luke nikada ne smrzavaju). U neposrednom okruženju Daliana i njegovog zaleđa nalazi se prelijepa obala i krajolik brda, dolina i planina bogatih prirodnim resursima kao što su ugalj i željezna ruda. Uprokos tim prirodnim bogatstvima, Dalian je svoj prosperitet i razvoj vidio u okretanju prema spoljnom svijetu. Luku su izgradili Rusi krajem 19. vijeka, a Japanci su tu razvili tešku industriju, tako da je grad preuzeo ulogu špeditera za cijelu sjeveroistočnu Kinu. Ubrzo, grad je promijenio svoju fizionomiju i od mirne sanjive luke postao je jedan od najdinamičnijih i najvažnijih industrijskih centara, a broj stanovnika je premašio pet miliona stanovnika. Znalački je izvršena harmonizacija starog industrijskog jezgra zasnovanog na čeličanama, hemijskoj industriji sa novim uslugama vezanim za razvoj novih tehnologija. U Dalianu se naselio veliki broj stručnjaka

²⁰ Isto, str. 6-18.

sa različitih univerziteta i tehničkih instituta. Potražnja za radnom snagom je veoma izražena, te se grad razvija i širi i po površini i prema broju stanovnika. Zarade zaposlenih su daleko veće od zarada u ruralnim dijelovima Kine, što dovodi do velikog kretanja radne snage unutar same Kine. Grad ima vlastiti javni prevoz, intenzivnu stanogradnju i dobre stanove, razvijenu infrastrukturu i zdravu životnu sredinu, i pored velike industrijalizovanosti. Razvijeni su kulturni, sportski i rekreativni sadržaji. Uslovi za život i rad su značajno bolji nego u drugim dijelovima zemlje. Dalian je kreirao vlastiti razvojni put, zahvaljujući činjenici da je centralna vlast ohrabivala regije u stvaranju vlastitog puta u budućnost. Drastične reforme su se desile 1998. godine, zahtijevan je regionalni rast po stopi iznad 7% u dvije godine zaredom, ali i potpuna odgovornost regionalnih vođa u slučaju neuspjeha. Ovako strogi zahtjevi su bili rijetkost na globalnoj ekonomskoj sceni. Dalian je imao izuzetnog lokalnog vođu - gradonačelnika Bo Xilala, koji se po svemu razlikovao od drugih, čak i po fizičkim performansama. Iako je većina Kineza niskog rasta, Bo je bio visok skoro dva metra. Imao je dobar i priznat politički pedigree (dolazi iz zapadnog graničnog dijela Kine, a otac mu je učestvovao u iscrpljujućem Dugom maršu iz 30-ih godina 20. vijeka, kada je Mao poveo malu grupu svojih sljedbenika na dvogodišnji pješački egzodus od juga do sjevera zemlje). Studirao je na Univerzitetu u Pekingu. Sa četrdeset godina bio je jedan od mlađih rukovodilaca, s obzirom na to da je u to vrijeme većina rukovodilaca bila starosti od 70 i više godina. Komunističkoj partiji Kine priključio se 1980. godine i radio je u njenim različitim ograncima. Njegov rad i zalaganje, pamet i znanje doveli su ga na dužnost gradonačelnika Dalijana 1992. godine. Vodio je politiku otvaranja prema svijetu, a rezultat toga je dolazak stranih investitora, posebno iz Japana. Smatra se da danas u Dalianu egzistira preko tri hiljade japanskih kompanija. Izvršio je redefinisavanje dotadašnjih gradonačelničkih poslova. Umjesto stanogradnje i infrastrukture, fokus je usmjerio prema glavnoj gradskoj arhitekturi i marketinškim poslovima. Postao je glavni marketinški rukovodilac. Uspostavio je čvrste veze sa stranim investitorima, posebno sa rukovodstvom japanskih kompanija. Činio je sve da strani investitori budu zadovoljni, što je u konačnici dovelo do ogromnog boljitka za sam grad i njegove stanovnike. Razvio je brojne finansijske i druge usluge, a njegove veze sa ekonomijom i investitorima postale su čvršće nego veze sa Pekingom. Grad Dalian je postao praktično samoodrživ ekonomski entitet. Postao je prvi grad u Kini po pružanju usluga eksternalizacije poslovnih procesa (BPO - Business Process Outsourcing). Ukupne ekonomske aktivnosti dovele su do snažnog razvoja turističke industrije, tako da danas ovaj grad posjećuje veliki broj turista iz ostalih dijelova Kine, ali i veliki broj stranih turista, posebno onih iz Japana. To je dovelo do toga da grad ima preko pedeset hiljada odličnih poznavalaca japanskog jezika. U posebno

turističkoj zoni Zlatni žal izgrađene su velelepne marine, tereni za golf i hoteli prilagođeni svim „džepovima“ turista. Svi ovi rezultati su posljedica pravilno kreirane strategije vlastitog razvojnog puta zasnovanog na kibernetici i internacionalizaciji poslovanja. Razvojni put Dalijana slijedi još 13 gradova iz pomenute regije od kojih svaki ima najmanje milion stanovnika. Ekonomska snaga dovela je do smanjenja političke zavisnosti i centralizacije. Zahvaljujući ostvarenim rezultatima u gradu, promovisan je i postavljen za guvernera cijele regije Liaoning.

Svjetski stručnjaci procjenjuju da je Kina zemlja koja danas ima najviše koristi od globalne ekonomije i ona je ta koja diktira tempo globalne ekonomije. Njena ekonomija je u posljednjim dekadama rasla po stopi većoj od 7%, u nekim godinama čak i 9%. Kina je u hodu promijenila svoje zastarjele svjetonazore. Kina danas više nije nacija-država koja se prostire od Žutog mora na istoku do duboko u centralnu Aziju. Postala je mješavina, konglomerat naprednih, brzorastućih regija. Cijeni se da prosperitet Kine leži u njenoj sposobnosti da zaboravi na raniju praksu i da dozvoli svojim regijama da kreiraju vlastite puteve razvoja, a da pri tome, država ne izgubi na značaju, naprotiv snaga države je u stalnom porastu. Razvijena je želja za konkurentskom prednošću između samih regija, a konkurentski razvoj regija dovodi do jačanja konkurentске pozicije države.

Irska

Mnogi ljudi Irsku doživljavaju kao zemlju zelenih polja i dolina prekrivenih izmaglicom, pri čemu se ne uočava bogatstvo koje bi iz toga trebalo da proizilazi. Kada je Irska 1922. godine postala nezavisna kao nacija, zemlja je bila pretežno ruralnog karaktera. Njeno stanovništvo i rukovodstvo sa zavišću su gledali na sjeveroistočni dio irskog ostrva, koji je ostao pod vlašću Velike Britanije. Taj dio je bio značajno bogatiji i industrijalizovaniji. Sticao se utisak da je ostatak ostrva predodređen da bude „zelen i siromašan“ i sa najvećom stopom odlaska ljudi. Vladala je oopšta apatija i nezadovoljstvo, a utisak je bio da je ova zemlja žrtva sila koje nisu pod njenom kontrolom. Od 60-ih godina 20. vijeka bilo je različitih pokušaja da se privuče industrijski kapital iz inostranstva. Formirana je Agencija za industrijski razvoj (IDA), koja je izgradila industrijsku infrastrukturu, a sama Vlada je kreirala paket poreskih olakšica (desetomjesečni moratorij na oporezivanje stranih direktnih ulaganja i sl.). Međutim, te mjere su bile samo djelimično uspješne i konkurentnost Irske je bila veoma niska. I pored aktivnosti Agencije, infrastruktura nije bila dovoljna za značajnije privlačenje stranih investicija (pamti se izjava jednog od rukovodilaca Agencije koji je govorio kako su potencijalne investitore na lokacije dovozili helikopterima, kako ne bi vidjeli očajno stanje putne infrastrukture).

U 70-im i 80-im godinama je geografija industrije još uvijek imala značajnu ulogu, pa se u međunarodnoj ekonomiji smatralo da je geografski položaj Irske (sjeverozapadna periferija Evrope) izrazito nepovoljan, odnosno, da je predaleko od potencijalnih tržišta. Ipak, mnoge je privlačio status Irske kao članice evropske zajednice. Industrija ove zemlje bila je ranjiva, s obzirom na to da je zavisila od spoljnotrgovinskih operacija. U 80-im godinama dolazi do porasta emigracije, a emigranti su, uglavnom, bili visokoobrazovani. Specifičnost ovih emigranata u odnosu na prethodne ogledala se u činjenici da su se oni često vraćali u Irsku sa novostečenim znanjima, iskustvima i brojnim kontaktima izvan zemlje. Zemlja je ušla u eru samopouzdanja, a sa samopouzdanjem dolazi i do promjene stava u odnosu na ostali dio svijeta. Svijet nije više bio mjesto u koje se bježi, već je bio izvor novih mogućnosti i prosperiteta zemlje. Na činjenicu da je zemlja podbacila u industrijalizaciji sve se više gledalo sa pozitivne strane. Sada se sa više optimizma gleda na nove trendove koji su bili aktuelni izvan granica Irske. Irska se opredijelila za novi početak. Snažan napredak tehnologija zasnovanih na kibernetici krajem 80-ih godina pokazao je da se poslovanje može ostvarivati i putem novih tehnologija radom „na daljinu“. Irska postaje značajan faktor u razvoju informatičkih tehnologija. Stimulisano je povećanje informatičke pismenosti, što je dovelo do unapređenja telekomunikacione infrastrukture. Već 1992. godine javila se i razvijala vizija Irske kao „elektronskog srca Evrope“. Namjera je bila da Irska ide na evropsko tržište sa svojim telekomunikacijama, a već je bila razvijena velika baza mladih, obrazovanih ljudi koji su mogli zadovoljiti tražnju investitora za radnom snagom. Vizionarska priroda koncepta „elektronskog srca Evrope“ dolazi do izražaja u svjetlu saznanja da je razvijen 1992. godine, dakle, u vrijeme dok internet još uvijek nije postao dio ekonomskog miljea svijeta.

U to vrijeme Dublin je bio sazdan od velikog broja zastarjelih dokova koji nisu imali svoju upotrebnu vrijednost, a sada postaje snažan finansijski centar, koji privlači brojne pružaoce finansijskih usluga, a to dovodi do razvoja poslovne aktivnosti mnogih domaćih i stranih subjekata. U to vrijeme Irska postaje privlačna za uspostavu američkih pozivnih centara u Evropi. Istovremeno se bilježi značajan rast izvornih softverskih kompanija. Irska se iz nacije-države transformiše u regiju-državu i vješto koristi dinamiku regionalnog razvoja. Ključ uspjeha opredijelila je i sposobnost da lansira svoj vlastiti brend „elektroničko srce Evrope“. Na taj način je ponudila nešto originalno, nešto drugačije od ostalih i time je stekla značajnu konkurentsku prednost. Uspjeh je rezultat uspostave kvalitetnih odnosa sa klijentima i razvijenim logističkim operacijama. Pažljivo je razvijala imidž zemlje koja je poželjna za razvoj posla i život. Paralelno su činjeni naponi na oživljavanju originalnog irskog jezika - gaelic. Iako je engleski jezik ostao u upotrebi kod većine stanovništva, smatralo se da nacija-država slabi

ako ostane bez vlastitog jezika. S druge strane, u novoj globalnoj ekonomiji engleski je zajednička jezička platforma. Kao posebna prednost ističe se činjenica da je engleski jezik maternji jezik mnogim Ircima. Uočava se manjak ljudi koji govore njemački, italijanski, švedski i sl., pa su svi oni koji znaju ove jezike dobrodošli u Irsku. Ubrzani razvoj zemlje privlačio je imigrante iz raznih zemalja, prije svega iz Evrope, koji su značajno doprinikli razvoju zemlje i irske ekonomije, ali i stvaranju društva uspješnih različitosti. Ubrzano je vršena globalizacija spoljne politike Irske. Iako je stanovništvo Irske brojčano malo, spada u red visokoobrazovanog društva. Razvoj je bio takvog intenziteta da je za samo deset godina kreirano i otvoreno više od 300.000 novih radnih mjesta, i to u oblasti prekogranične eksteralizacije poslovnih usluga, upravljanja odnosima sa klijentima, te istraživanja i razvoja. Dakle, Irska se u veoma kratkom vremenu transformisala iz države sa razvijenom poljoprivredom u državu sa jakom ICT bazom.

Finska

Finska je dugi niz godina bila na periferiji Evrope zagledana prema nepovoljnom okruženju gustih šuma i ledenih tundri isprekidanih ledenim jezerima i beskonačnim brzacima. Gledano kroz istorijski razvoj, Finska je, smještena na sjeverozapadnom dijelu Baltika, koje se označava kao more, a u stvari, je jedno veliko jezero, bila daleko od uhodanih trgovinskih puteva. U dalekoj prošlosti Baltik je bio poznat po primarnim dobrima, kao što su krzno i drvena građa, ali je nepovoljan geografski položaj onemogućavao bilo kakvu značajniju korist od toga. Finske luke su u toku godine bile otvorene samo za ledolomce. Međutim, niske temperature i zamrzavanje rijeka i jezera imale su i svoje prednosti. Zaleđenost je bila toliko jaka da su se po zaleđenim površinama mogli kretati kamioni kao i u klasičnom drumskom saobraćaju. To je omogućavalo vrlo jeftin sezonski prevoz.

Finska industrija je kroz istoriju bila oslonjena na iskorišćavanje prirodnih resursa, među kojima, najviše šuma. Uz korišćenje prirodnih resursa razvijala se i mašinska industrija. I pored, relativno uskog i plitkog proizvodnog portfolia, Finska industrija nikada nije bila statična. Dvadeseti vijek karakteriše intenzivno istraživanje i razvoj uz primjenu inovativnih rješenja u svim oblastima. U drugoj polovini dvadesetog vijeka Finska je u svakom smislu bila izložena određenim suprotstavljenim uticajima, na sjeveru i zapadu uticajima SAD - a i NATO - a, a na istoku i jugu Sovjetskog Saveza i tadašnjeg Varšavskog ugovora. Pri ovako snažnim uticajima zemlja se opredijelila za dosljednu neutralnost, te je u takvim uslovima razvila poseban skandinavski oblik države blagostanja, što se moralo platiti velikim zaduživanjem te visokom stopom direktnog i indirektnog oporezivanja. Međutim, to je doprinijelo stvaranju visokog nivoa kvaliteta finških proizvoda. U ovakvim uslovima, finske kompanije Nokia i

Sonera postale su ključni igrači na tržištu telekomunikacija. Poseban napredak ostvaren je u oblasti softverskog inženjerstva. Oslanjajući se na nove modele privrednog razvoja, Finska već 2003. godine na svjetskom ekonomskom forumu u Ženevi biva proglašena najkonkurentnijom zemljom svijeta i nalazila se ispred SAD-a i Singapura. Snažno je radila na razvoju umreženosti i kompatibilnosti, ubrzano je prihvatila nove informatičke tehnologije i nove modele elektronskog poslovanja.

Postavlja se ozbiljno pitanje kako je jedna izolovana zemlja sa visokim stopama oporezivanja mogla promijeniti i preokrenuti situaciju? Odgovor na ovo pitanje nalazi se u činjenici da su Fini davno prepoznali da se prosperitet Finske može ostvariti izvan njenih granica, u ostatku globalnog tržišta, posebno nakon raspada Sovjetskog Saveza i Varšavskog ugovora. Nije vrijedilo plakati za starim vremenima, moralo se okrenuti traženju novih mogućnosti. U uslovima pada domaće privredne aktivnosti, spas je potražen u otvaranju prema ostatku tržišta. Pored sklonosti ka otvorenom tržištu, komparativna prednost je bila i visoka stopa obrazovanosti stanovništva. Radi komplikovanosti maternjeg finskog jezika, vrlo agresivno su pristupili izučavanju engleskog jezika, pomoću koga su mogli komunicirati sa najvećim dijelom svjetskog tržišta. Čak su i velike kompanije poput Nokie na svojim službenim sastancima koristile engleski jezik. Za Fince engleski jezik nije predstavljao prijetnju, već mogućnost.

Radi opredijeljenosti prema otvorenom svijetu i poznavanja engleskog jezika, finski privrednici i rukovodioci, po svojoj prirodi, poprimaju međunarodni i globalni karakter. Sklonost ka brzom uvođenju novih tehnologija je treća komparativna prednost Finske u međunarodnom pozicioniranju na tržištu. Sredinom 1990-ih sa oduševljenjem je prihvaćen internet kao globalna mreža komunikacija. Javna uprava, turističke organizacije i drugi pravni i privredni subjekti su veoma brzo uradili vlastite internet prezentacije. Iz razloga tradicionalizma, većina internet stranica je na finskom jeziku, ali, i većina njih ima i prevod na engleski jezik. U prvim godinama dvadeset prvog vijeka Finska je imala jednu od najviših stopa pristupa internetu.²¹

Dakle, dug, težak i mukotrpan put od krize do prosperiteta i kontinuiranog razvoja zasnovan je na opredijeljenosti za nastup na globalnom (svjetskom) tržištu, ubrzanom sticanju novih znanja i inovativnom razvoju zasnovanom na primjeni savremenih informatičkih tehnologija.

²¹ U 2002. godini Finska je imala 230 pristupa internetu na 1.000 stanovnika. U Finskoj je bilo više ljudi na internetu nego u bilo kojoj drugoj državi. Od tadašnjeg ukupnog stanovništva od 5.000.000 stanovnika, više od 1,5 miliona koristilo je internet najmanje pet dana u sedmici.

Danas se postavlja ozbiljno pitanje šta će donijeti aktuelna politika napuštanja dugogodišnje neutralnosti i zvanično uključivanje u NATO alijansu. Aktuelna, veoma složena geopolitička situacija može značajno ugroziti dostignute vrijednosti.

1.1 Karakteristike svjetskog tržišta

Proučavanje međunarodne ekonomije nikada nije bilo toliko važno kao danas. Danas gotovo nijedna zemlja ne djeluje u ekonomskoj izolaciji! Zemlje su međusobno povezane kretanjima roba, usluga, kapitala, tehnologija i dr. Nacionalna ekonomska politika nijedne zemlje se ne može voditi bez uvažavanja ekonomija drugih zemalja i njihovih međusobnih interakcija, kao ni bez uvažavanja prilika na globalnom tržištu. Krajem 20. i početkom 21. vijeka intenzivira se razmjena i tako dolazi do sve veće povezanosti prostornih cjelina na Zemlji planeti. Zbog ubrzanog i intenzivnog procesa globalizacije zemlje su sve podložnije kretanjima i trendovima na svjetskom nivou, pri čemu stepen zavisnosti pojedine ekonomije o svjetskim kretanjima zavisi o stepenu njene otvorenosti prema međunarodnoj razmjeni. U pravilu, što je zemlja otvorenija time je i podložnija kretanjima na svjetskom tržištu.

Svjetsko tržište je integrisano više nego ikada ranije, a tome je doprinio brzi rast međunarodne razmjene. Udjeli izvoza i uvoza u nacionalnom BDP-u primjetno rastu paralelno sa rastom međunarodnih investicija i kredita čiji je rast još intenzivniji. Integraciji svjetskog tržišta doprinijela je sve jača tržišna liberalizacija koja se očituje kroz:

- smanjenje ograničenja na trgovinu i investicije;
- integraciju svjetskih finansijskih tržišta;
- razvoj saobraćajne, informacijske i komunikacijske infrastrukture;
- transnacionalnu proizvodnju i širenje multinacionalnih kompanija;
- zaključivanje regionalnih trgovačkih sporazuma i stvaranje ekonomskih blokova.

Pitanje je zašto je uopšte važna ekonomska međuzavisnost zemalja! Ekonomska međuzavisnost zemalja direktno utiče i na nas kao potrošače jer smo podložni promjenama u međunarodnim vrijednostima valuta.²² Ukidanje nameta na uvoz robe pojeftinjuje uvoz i na taj način se podstiče domaća konkurencija, a to se u krajnjem ishodu pozitivno odražava na blagostanje i standard ljudi kao potrošača. Države, privredni subjekti, ali i pojedinci kao potencijalni investitori, moraju voditi računa o kamatnim stopama i deviznom kursu.²³

²² Poučan primjer su krediti u švajcarskim francima, koji su ojadili brojne korisnike kredita...

²³ Važno je znati hoće li privredni subjekti imati izvozne podsticaje, hoće li imati zaštitu od nelojalne konkurencije i kako će odgovoriti na eventualne promjene deviznog kursa.

Međunarodna ekonomija teži pronaći odgovore na veoma široku paletu pitanja o međunarodnim ekonomskim odnosima. Za potrebe ovoga rada, navešćemo neke od njih:

- Da li treba određeni proizvod uvoziti ili proizvoditi?
- Da li je trgovina korisna i za koga je korisna?
- Šta i koliko uvoziti i od koga?
- Šta i koliko izvoziti i kome?
- Koji faktori određuju strukturu i dinamiku svjetske trgovine?
- Da li je međunarodno kretanje ljudi, rada, kapitala i tehnologija korisno?
- Da li treba štiti domaću industriju od strane konkurencije?
- Koji su načini državne intervencije u međunarodnu trgovinu i kakve posljedice prouzrokuje takva intervencija?
- Kakvi su rezultati trgovinske liberalizacije?
- Kakvi su efekti stvaranja i proširenja regionalnih integracija?
- Kako funkcionišu devizna tržišta?
- Na koji način se formira devizni kurs?
- Da li je trgovinski suficit (deficit) loš ili dobar?
- Zašto se zemlje zadužuju i gdje se zadužuju?

Naravno, moguće je formulisati veliki broj ovakvih i sličnih pitanja. Međutim, ono što je važno za aktuelnu globalnu ekonomiju i svjetsko tržište jeste poznavanje pravila igre, nezavisno od toga da li se radi o kupcima ili prodavcima, kao tržišnim subjektima.

Aktuelni razvoj međunarodnih odnosa odvija se na način da se unificiranjem trgovinskih pravila nastoje brisati granice nacionalnih tržišta i stvoriti jedno veliko svjetsko tržište.

Svjetsko tržište podrazumijeva sveukupnost odnosa ponude i potražnje svih tržišnih faktora uticaja za svim robama i uslugama. Ključne karakteristike svjetskog tržišta ukazuju da je ono:²⁴

- **potpuno** - s obzirom na to da objedinjava ukupnu svjetsku ponudu i potražnju;
- **heterogeno** - s obzirom na to da uključuje veoma različite vrste roba i/ili usluga;
- **nesavršeno** - s obzirom na to da većinu regionalnih i lokalnih tržišta karakteriše nesavršena konkurencija;²⁵
- **višeslojno** - s obzirom na to da obuhvata različite sisteme nacionalnih tržišta;

²⁴ Lolić Čipčić, M.(2015) *Međunarodna ekonomija*, Split, Sveučilište u Splitu, str.29.

²⁵ Nesavršenu konkurenciju karakteriše prisustvo monopolista, oligopolista i monopolistička konkurencija.

- **neorganizovano** - što potvrđuje činjenica da su napori Svjetske banke, Međunarodnog monetarnog fonda i Svjetske trgovinske organizacije usmjereni na izgradnju jedinstvenih međunarodnih standarda u međunarodnim transakcijama.

Imajući u vidu veličinu i složenost svjetskog tržišta, moguće ga je raslojavati, odnosno segmentirati na osnovu različitih kriterijuma. Neki od mogućih kriterijuma su:

- veličina nacionalnog tržišta (zemlje), odnosno broj stanovnika, površina i dohodak po glavi stanovnika;
- veličina poslovnih subjekata prema učešću u međunarodnoj razmjeni;
- pripadnost međunarodnim ekonomskim integracijama i njihov udio u međunarodnoj razmjeni.

Segmentiranje svjetskog tržišta moguće je i prema:

- vrsti roba i/ili usluga - tržište, proizvoda i/ili usluga, kapitala, rada, devizno tržište;
- stepenu razvijenosti zemalja - razvijene zemlje, manje razvijene zemlje, zemlje u razvoju, rastuće ekonomije, zemlje u tranziciji i sl.;
- ekonomskoj integrisanosti - članstvu u nekoj od ekonomskih integracija (EU, CEFTA, EFTA, NAFTA...);
- stepenu zaštite - otvorena ili djelimično zatvorena tržišta;
- lokalizaciji i organizovanosti - teritorijalno organizovana tržišta, specijalizovana tržišta za određenu vrstu roba i/ili usluga, sajamska tržišta, berzanska tržišta.

I u teorijskom i u praktičnom smislu, važno je od svjetskog tržišta razlikovati inostrano tržište. Za razliku od svjetskog, inostrano tržište podrazumijeva sveukupnost ponude i potražnje između dvije ili više zemalja. Imajući u vidu performanse inostranog tržišta, isto se može klasifikovati prema sljedećim kriterijumima:

K - 1: Broj zemalja učesnica - bilateralno, triangularno i multilateralno tržište;

K - 2: Vrste poslovnih operacija - izvozno, uvozno i tranzitno tržište;

K - 3: Step en udruženosti - integrisana (institucionalno ili ugovorno povezana) tržišta i neintegrisana tržišta;

K - 4: Dospjelost - Spot tržište (tržište na kome se isporuka i plaćanje vrši istovremeno i kupoprodaja se vrši po promptnom kursu) i Termnsko tržište (tržište na kojem se kupoprodaja vrši uz isporuku na neki budući rok uz unaprijed utvrđen terminski kurs);

K - 5: Dozvoljenost - postoji crno ili sivo tržište, kao nedozvoljeno ili zabranjeno tržište, uključuje trgovanje robama i/ili uslugama koje država ne dopušta, odnosno zabranjuje. Transakcije na crnom tržištu se obavljaju ilegalno (nezakonito) i donose prihode koji se ne evidentiraju i samim tim ne podliježu plaćanju obaveza prema državi.

1.2 Razvoj svjetskog tržišta

Da bi se zadovoljile stalno rastuće potrebe stanovništva, ljudsko društvo je prisiljeno na proces stalnog obnavljanja proizvodnje različitih materijalnih dobara i usluga na svjetskom nivou. To stalno obnavljanje procesa proizvodnje, koja je povezana sa raspodjelom, razmjenom i potrošnjom, predstavlja jednu opštu zakonitost i nužnost u svakom načinu proizvodnje i na svakom lokalnom, regionalnom, pa i na svjetskom tržištu. Kao što je poznato, postoji prosta, umanjena i proširena društvena reprodukcija, odnosno, poznato je da obim proizvodnje može, iz godine u godinu, ostajati isti, smanjivati se ili povećavati se. Imajući u vidu da obim društvenih potreba, iz godine u godinu neprekidno raste, onda se kao opšta zakonitost nameće proces proširene društvene reprodukcije. Zbog toga kažemo da teorija proširene društvene reprodukcije istovremeno predstavlja i teoriju svjetskog ekonomskog razvoja.

Slika broj 1: Očekivani rast i razvoj

Analiza uslova funkcionisanja ekonomskog, odnosno privrednog razvoja vrlo rano je postala predmet izučavanja političke ekonomije. Još je u vrijeme fiziokrata - njihov glavni predstavnik Fransa Kene istraživao zakone obnavljanja proizvodnje u makro ekonomskim razmjerama, odnosno na globalnom svjetskom nivou. Međutim, na savremenom nivou razvoja ekonomske teorije od političke ekonomije ne očekuje se samo da objašnjava proces društvene reprodukcije, već da vrši ekonomsku analizu i da na taj način ukaže na mogući izbor sredstava, puteva i metoda koji se mogu upotrijebiti za realizaciju ciljeva globalnog privrednog razvoja. Na ovaj način ekonomska teorija formira određenu osnovu na bazi koje se donose odluke kojima se vrši regulisanje i usmjeravanje tokova procesa društvene reprodukcije i razvoja svjetskog tržišta.

Pod ekonomskim rastom svjetskog tržišta podrazumijeva se stalno povećavanje obima proizvodnje u svim zemljama svijeta, odnosno porast globalnog bruto društvenog proizvoda kao osnovnog kvantitativnog pokazatelja kretanja proizvodnje u periodu od godinu dana.

Privredni razvoj predstavlja, ne samo kvantitativne promjene kada je u pitanju ekonomski položaj određene zemlje, već i kvalitativne promjene (mijenjanje privredne strukture, pojava novih grana i djelatnosti, novih zanimanja i sl.) koje vode ka boljem i potpunijem zadovoljavanju svih ljudskih potreba (ne samo ekonomskih već i sportskih, zabavnih, kulturnih i sl.).

Proizvodnja po glavi stanovnika predstavlja mjerilo sposobnosti nekog društva da postigne zacrtane ciljeve društvenog i privrednog razvoja, a sve u svrhu zadovoljavanja stalno rastućih društvenih potreba. Porast proizvodnje po glavi stanovnika u ekonomskoj teoriji se izražava kao privredni rast bez kojeg nema privrednog razvoja, ali, ne mora svaki privredni rast da bude u funkciji privrednog (ekonomskog) razvoja.

Privredni rast obuhvata promjene u materijalnoj proizvodnji i u toku jednog relativnog kratkog vremenskog perioda, najčešće godinu dana. U ekonomskoj teoriji pod pojmom ekonomskog rasta podrazumijeva se godišnji porast materijalne proizvodnje iskazan vrijednosno, kroz stopu rasta društvenog proizvoda ili nacionalnog dohotka. Rast se može ostvariti, a da se pritom ne ostvari razvojni tok privrede. Znači, privredni razvoj ne uključuje samo porast materijalne proizvodnje, nego i svih drugih društveno-ekonomskih procesa i promjena uslovljenih dejstvom ekonomskih i neekonomskih faktora, ne samo u sferi materijalne proizvodnje, već i u cjelokupnoj strukturi društveno-ekonomskog razvoja u nauci, obrazovanju, kulturi, zdravstvu, infrastrukturi i sl. Privredni razvoj se zbog toga izražava u jednom dužem vremenskom periodu.

Privredni razvoj svjetske privrede čini niz strukturalnih promjena. Privredni razvoj se ostvaruje kroz veće učešće preradivačkih kapaciteta industrijske proizvodnje (sekundarni sektor), a na višim nivoima sve više dominiraju uslužne djelatnosti (tercijarni sektor). Za privredni razvoj svake zemlje od velikog je značaja i promjena proizvodne strukture, odnosno uvođenje novih proizvoda, novih proizvodnih programa, nove tehnike i tehnologije, novih procesa proizvodnje, sirovina i materijala, novih izvora energije. Promjene u rasporedu faktora proizvodnje, odnosno u njihovoj novoj lokaciji, i to ne samo radne snage, već i čitavog tehničkog potencijala. Prije svega na promjene radnih navika, sticanje novih iskustava i proizvodnih vještina, obrazovanje na poslu i sl. Što se tiče sredstava za rad, realokacija tehničkog potencijala se vrši posredstvom angažovanja novčane akumulacije u cilju izgradnje novih proizvodnih kapaciteta. Privredni razvoj podrazumijeva i veće i uspješnije uključivanje privrede svake zemlje u međunarodne ekonomske tokove, odnosno svjetsko tržište. Razvoj podrazumijeva i stalno rastući udio akumulacije u svjetskom dohotku. Dakle, razvoj svjetskog tržišta predstavlja jedan veoma složen proces i svojevrsan fenomen.

Privredni rast, mjerjen procentima porasta nacionalnog dohotka po glavi stanovnika svake zemlje, ne može biti realan pokazatelj stvarno dostignutog nivoa ekonomske razvijenosti. Privredni razvoj ne podrazumijeva samo porast društvenog proizvoda i nacionalnog dohotka, već i sve dugoročne društveno-ekonomske promjene na svjetskom tržištu. Od velikog je značaja da se, prije svega, politička ekonomija bavi problemima privrednog razvoja i razvoja svjetskog tržišta uopšte, a sve u cilju kreiranja i vođenja globalne razvojne i ekonomske politike.

Da bi bolje razumjeli akumulaciju kapitala i tehnološke promjene koje utiču na svjetsku ekonomiju, neophodno je imati na umu neoklasični model ekonomskog rasta. Taj model razvio je Robert Solow, koji je 1987. godine dobio Nobelovu nagradu za taj model i druge doprinose u teoriji ekonomskog rasta. Neoklasični model ekonomskog rasta opisuje ekonomiju u kojoj je jedinstveni homogeni output proizvode dva imputa: kapital i rad. Ovdje je rast rada van domašaja ekonomije i na njega ne utiču ekonomske determinante. Pretpostavka je da u privredi vlada potpuna konkurencija i puna zaposlenost, tako da se može analizirati rast potencijalnog outputa. Kod neoklasičnog modela najznačajnije mjesto imaju kapital i tehnološke promjene, pri čemu pod kapitalom podrazumijevamo trajna proizvodna dobra koja kao srestva za rad služe u proizvodnji drugih dobara.

Kapitalna dobra uključuju: zgrade, fabrike, kuće, kompjutere, alate, opremu, zalihe gotove robe i robe u pcesu proizvodnje. Sve to skupa nazivamo agregatnom masom kapitala, odnosno, kapitalnim dobrima. Kapitalna dobra izražavamo u univerzalnim vrijednostima, odnosno, u valuti (dolari, dinari, euri i sl.). U analizi ekonomskog rasta, ekonomisti naglašavaju potrebu za povećanjem kapitalne opremljenosti, što znači da se količina kapitala po radniku stalno povećava, kako na nacionalnom tako i na svjetskom nivou. Primjeri povećanja kapitalne opremljenosti uključuju multiplikovanje poljoprivrednih mašina i irigacionih sistema u poljoprivrednoj proizvodnji, brzih željezničkih pruga, autoputeva u transportu, kompjutera i komunikacionih sistema u bankarstvu itd.

1.2.1 Tehnološke promjene i razvoj svjetskog tržišta

Istorijskom analizom razvoja svjetskog tržišta, lako je uočiti da su tehnološke promjene uslovile ekonomsko poboljšanje proizvodnih mogućnosti Evrope, Sjeverne Amerike i Japana. Tehnološke promjene podrazumijevaju promjene u procesima proizvodnje ili uvođenje novih proizvoda u cilju povećanja outputa ili povećanja outputa od iste količine inputa. Najznačajniji tehnološki razvoj u savremenom svijetu odigrao se u elektronici, računarima,

telekomunikacijama, avio industriji isl. Tehnologizacija je trajan proces malih i velikih poboljšanja čemu svjedoče činjenice da najrazvijenije zemlje svijeta ostvare milione patenata, a uz to dolaze i milioni sitnih usavršavanja i poboljšanja koji su rutinski dio napretka jedne ekonomije. Očigledno je da su najznačajnije promjene ostvarene u vojno industrijskom kompleksu, koje se u određenoj naknadnoj vremenskoj dimenziji primjenjuju i u civilnom sektoru. Civilna tehnološka dostignuća manje su dramatična, ali ne i manje impresivna svojim doprinosom povećanju životnog standarda stanovništva tržišnih ekonomija.

Ako tehnološke promjene posmatramo sa aspekta neoklasičnog modela, te promjene znače, da se više može proizvesti outputa uz jednake inpute kapitala i rada, što znači da tehnološke promjene pomjeraju granicu proizvodnih mogućnosti. Izumi i dostignuća ne samo da obezbjeđuju stabilan razvoj, već uz konstantan odnos inputa, plata i kamata povećavaju količinu outputa koja svaka jedinica inputa može proizvesti. Dolazi do neprekidnog rasta kapitala po radniku, outputa po radniku i plata po radniku, a pri tome ne dolazi do opadanja realne kamate. Prava investicija povećava produktivnost kapitala i neutrališe zakon opadajuće stope profita. U realnom odnosu opadajućih resursa i napredujuće tehnologije, tehnologija je pobijedila ubjedljivo u dosadašnjoj istoriji razvoja svjetskog tržišta. Značajno je pomenuti da su neke investicije naklonjene kapitalu, a druge radu. Tako npr. poljoprivredne mašine smanjuju potrebu za radom a povećavaju potrebe za kapitalom pa ih zato nazivamo “investicijama koje štede rad”, i one povećavaju profite u odnosu na plate. Novi izumi koji smanjuju potrebe za kapitalom više od potreba za radom (uvođenje rada u više smjena) su “investicije koje štede kapital”, i one povećavaju plate u odnosu na profit.

Tehnološke promjene su konstanta razvoja svjetskog tržišta. Kretanja na savremenom svjetskom tržištu odlikuju dvije ključne grupe procesa, i to procesi *globalizacije* i procesi *tehnologizacije*. Oni su u najužoj mogućoj međusobnoj povezanosti. Bez procesa globalizacije procesi tehnologizacije bi bili i sporiji i manje intenzivni, a bez procesa tehnologizacije, globalizacioni procesi bi gubili na značaju. Proces globalizacije i tehnologizacije na svjetskom tržištu su procesi koji nude i prilike i opasnosti.

1.2.2 Savremene tendencije rasta i razvoja svjetskog tržišta

Na osnovu iznesenih elaboracija može se zaključiti da se rast i razvoj svjetskog tržišta obezbjeđuje rastom inputa (naročito rada i kapitala) i tehnološkim promjenama na globalnom nivou. Međutim, u svakom slučaju je važno istražiti koliki su relativni doprinosi rada, kapitala i novih tehnologija i inovacija. Pažljivim analiziranjem stanja na svjetskom tržištu, može se

razlikovati nekoliko modela ukupnog društveno-ekonomskog razvoja u razvijenim zemljama svijeta. Prikupljanjem, obradom i analizom relevantnih podataka sa svjetskog tržišta, mogu se diferencirati sljedeća zapažanja:

- Stanovništvo i radna snaga rastu, ali znatno sporije nego količina kapitala, što je rezultat povećanja kapitalne sposobnosti ekonomija razvijenih zemalja;
- Realne nagrade i naknade za rad pokazuju konstantan uzlazni trend samo u razvijenim ekonomijama, dok to nije slučaj u ekonomijama nerazvijenih zemalja.
- Udio nagrada i naknada za rad u nacionalnom dohotku neznatno se uvećao u dugoročnom periodu, istovremeno, taj udio u nerazvijenim zemljama je opao.
- U konjunktornim ciklusima uočavaju se oscilacije u realnoj kamatnoj i profitnoj stopi.
- Tokom 20. vijeka odnosi nacionalne štednje i investicija prema GNP-u su stabilni - pojavom deficita u budžetu udio štednje značajno opada.
- Ako se analiziraju konjunktorni ciklusi, nacionalni proizvod je rastao po prosječnoj stopi između 2 i 3% na godišnjem nivou. Rast outputa je značajno veći od ponudjenog prosjeka rasta kapitala, rada i inputa resursa, što znači da su tehnološka revolucija i inovacije imale ključnu ulogu u ekonomskom rastu i razvoju svjetskog tržišta.

Uočene tendencije nisu garancija da će i ubuduće tržišne privrede imati ubrzani rast outputa po radniku i kapitala. U sagledivoj budućnosti opadajući prinosi mogli bi savladati dostignuća tehnoloških inovacija. Na to upućuju kretanja na svjetskom tržištu poslije 1973. godine kada je dolazilo do usporavanja rasta i razvoja.

Neovisno od diferenciranih tendencija u rastu i razvoju svjetskog tržišta, značajno je identifikovati izvore ekonomskog rasta i razvoja. Pri tome, najvažnije je identifikovati ključne faktore uticaja koji dovode do rasta i razvoja. Karakteristični su primjeri Japana i ranijeg Sovjetskog saveza u periodu od 1930. do 1960. godine. U tom periodu, ove ekonomije su zabilježile enorman rast. Uz pomoć izračunavanja ekonomskog rasta ekonomski eksperti su otkrili da je GNP Japana rastao po godišnjoj stopi od 10% zahvaljujući rastu ulaganja u brze i radikalne tehnološke promjene. Prilikom analize ekonomskog rasta Sovjetskog saveza u navedenom periodu uočeno je da je rast rezultat forsiranog povećanja inputa kapitala i rada. Nakon raspada Sovjetskog saveza došlo je do pada ekonomske stope rasta i faktorske produktivnosti. Produktivnost rada je najsnažniji faktor ekonomskog rasta, ona predstavlja odnos ukupnog outputa podijeljenog s brojem radnika (radnih sati) u određenom sektoru, odnosno na nivou privrede. Kada dolazi do usporavanja u rastu produktivnosti, slijede ekspertske analize, koje opravdanje za usporavanje rasta produktivnosti pripisuju:

- ulaganjima preduzeća u očuvanje i zaštitu životne sredine, poboljšanja zdravlja i sigurnosti radnika na radnom mjestu;
- povećanju cijena energenata, posebno poslije 1970 i 1990. godine, a slična situacija je i danas, kada preduzeća kreiraju nove strategije razvoja zasnovane na drugim inputima (kapital i rad) - u ovakvim uslovima dolazi do pada stopa rasta produktivnosti i kapitala;
- nakon 70-ih godina dolazi do generacijske smjene radne snage, dolaze novi radnici koji su neiskusni i nedovoljno osposobljeni za rad, što dovodi do niskog nivoa zarada.²⁶

Navedene uticajne faktore prate i neki drugi, možda još značajniji, koji su takođe doveli do pada produktivnost. Tu, prije svega, treba istaći:

- manja izdvajanja za istraživanja i razvoj civilnog društva;
- smanjenje investicija u fabrike i industrijska postrojenja;
- povećanu stopu inflacije i sl.

Trajan zadatak svih kompanija koje žele vlastiti rast i razvoj je traganje za novim inovativnim strategijama povećanja produktivnosti. Ako najveći svjetski igrači pronadu kvalitetne strategije rasta produktivnosti i kvalitetne konkurentske strategije, to će neizostavno dovesti i do značajnijeg rasta svih kvalitativnih i kvantitativnih performansi svjetskog tržišta. To su samo neki činioci koji su usporili produktivnost. U tom smislu se i nameće potreba da se istraži mogućnost povećanja produktivnosti rada. Da bi se to ostvarilo potrebno je povećati nacionalnu štednju i ulaganja, što je i najteže ostvariti.

1.3 Subjekti na svjetskom tržištu

Važno je istražiti i objasniti glavne subjekte na svjetskom tržištu koji neposredno obavljaju proizvodne i spoljnotrgovinske poslove, koji obavljaju finansijske poslove i na kraju one koji donose zakone i druge pravno-ekonomske instrumente sistemske regulative na svjetskom tržištu.

Osnovni preduslov za razvoj međunarodne proizvodnje i međunarodne trgovine je postojanje kredibilnih subjekata koji će biti nosioci tih aktivnosti na svjetskom tržištu. Osnovno razlikovanje je:

²⁶ Generacijska smjena radne snage dovodi do radikalnog usporavanja rasta i razvoja svjetskog tržišta. U radne procese se uvode novi ljudi, koji nisu ni stručno, ni kvalifikacijski kompetentni za nove poslove, a to je period u kome dolazi do širenja poslovnog portfolia velikog broja kompanija. Tehnologizacija i inovacije nisu praćene novim strategijama upravljanja ljudskim resursima. Sve to dovodi do usporavanja rasta i razvoja svjetskog tržišta i pada zarada.

- 1. subjekti koji neposredno obavljaju proizvodne i spoljnotrgovinske poslove, gdje spadaju različite vrste proizvodnih i uslužnih preduzeća;*
- 2. subjekti koji obavljaju finansijske poslove, kao što su banke, berze, investicioni fondovi i osiguravajuće organizacije i*
- 3. subjekti koji sistemom privrednih instrumenata utvrđuju i kreiraju uslove privređivanja, a to su države i organi državne uprave, kao i međunarodne regulatorne institucije.*

Proizvođači roba i usluga su osnovni subjekti na svjetskom tržištu i uvijek su u dilemi da li određene robe i/ili usluge proizvoditi u matičnoj zemlji ili u inostranstvu, kao i koliko prodavati u matičnoj zemlji a koliko u inostranstvu. U tržišno orijentisanim privredama oni imaju značajno veće mogućnosti izbora u pogledu poslovanja na domaćem ili inostranom tržištu, kao i više slobode u pogledu donošenja strategijskih poslovnih odluka. Obično se kombinuju domaći faktori proizvodnje sa faktorima na svjetskom tržištu i tu se traži najpovoljnija strategija sticanja konkurentne prednosti. Komparirajući ukupan domaći i inostrani poslovni tržišni potencijal, odluke donose u odnosu na veću izvjesnost uspješnog poslovanja. Procjenjuje se da danas na svjetskom tržištu egzistira stotine hiljada transnacionalnih kompanija, ogroman broj banaka, oko 192 države i preko 500 različitih međunarodnih organizacija. To govori o sve većem broju subjekata na svjetskom tržištu i taj broj je stalno promjenljiv. Preduzeća kao nezaobilazni subjekti na svjetskom tržištu se dijele na mala, srednja i velika i svaka od ovih grupacija ima svoje mjesto i ulogu na svjetskom tržištu.

1.3.1 Pozicioniranost subjekata na svjetskom tržištu

U drugoj polovini 20. i početkom 21. vijeka dolazi do transformacije slobodnog kapitalizma u monopolistički kapitalizam, što dovodi do repositioniranja i novog pozicioniranja subjekata na svjetskom tržištu. Velike monopolističke kompanije nastaju u Holandiji, Engleskoj i Njemačkoj, a najveći razvoj doživljavaju u SAD.

Prva transnacionalna kompanija bila je holandska istočno indijska kompanija u drugoj polovini 17. vijeka. Nadalje, Bajer postaje transnacionalna kompanija 1865. godine, Singer 1867. godine, Simens 1875. godine. Rockefeller osniva 1870. godine prvu kompaniju za proizvodnju nafte - Standard Oil Company, a 1892. godine osnovana je General Electric Company, a 1901. godine United States Steel Corporation. Ovoj grupi transnacionalnih kompanija se kasnije pridružuju i druge brojne kompanije.

MONOPOL

Nakon završetka Drugog svjetskog rata dolazi do ekspanzije transnacionalnih kompanija širom svijeta, a vlasnici ovih kompanija su iz SAD, EU i Japana. Radi enormnog rasta broja ovih subjekata, u drugoj polovini 19. vijeka, SAD su donijele i prvi antimonopolski zakon, prema kome se smatra da na tržištu postoji monopol ukoliko četiri kompanije kontrolišu preko 50% određene proizvodnje. Ovaj zakon je trebao dovesti do jačanja konkurencije, obaranja cijena i otklanjanja drugih anomalija na svjetskom tržištu.

Privatna inicijativa nastala iz kapitalističke svojine, snažno razvija proizvodnju, a stvaranjem velikih proizvodnih kompanija i uz primjenu naučne organizacije rada i porastom specijalizacije u proizvodnji, proizvodnja i u kapitalizmu postaje sve više društvena, a time jača međuzavisnost svih samostalnih subjekata na svjetskom tržištu. To nužno dovodi do centralizacije i koncentracije kapitala. Bez centralizacije kapitala, tehničko-tehnološki napredak bi bio veoma usporen. Pokazalo se da je akumulacija kapitala bila prespora, a centralizacija kapitala putem akcionarskih društava dala je brže, tada željene efekte.

Živimo u vremenu nevjerovatno brzog tehničko-tehnološkog progresa, koji dovodi do stvaranja ogromnih proizvodnih kapaciteta, prije svega, zbog proizvodnje u velikim serijama i unutrašnje specijalizacije i podjele rada na svjetskom tržištu. Drugo je pitanje koliko je ta podjela rada pravedna i koga sve više bogati, a koga sve više siromaši! U trci za profitom, monopoli rade na štetu potrošača.

Velike kompanije imaju trend sve većeg rasta, što im omogućavaju tehnički progres, novi upravljački modeli i razvijeni savremeni sistemi komuniciranja.

PUL

Pul je sporazum više velikih kompanija o koordiniranim aktivnostima, odnosno udruživanju određenih interesa u proizvodnji i nastupu na svjetskom tržištu. Uglavnom se radi o dogovaranju nivoa cijena. Svaki član Pula zadržava vlastiti pravni suverenitet, a saradnja se tiče ispunjavanja dogovorenih prava i obaveza. Po prirodi se radi o privremenom udruživanju, iako sporazumi nekada znaju trajati više godina, pa i decenija.

KARTEL

Kartel je seriozniji sporazum između sličnih preduzeća iste grane u cilju monopolske vladavine na tržištu, putem sporazuma o podjeli proizvodnje, zajedničkoj prodaji svojih proizvoda ili nabavci sirovina, podjeli tržišta, određivanju cijena, uslova plaćanja i sl. Međutim, i u okviru kartela preduzeća ostaju pravno i finansijski samostalna, a sporazumno regulišu samo one funkcije koje su od zajedničkog interesa za sve članice kartela. Udruživanjem se, u izvesnoj mjeri, ograničava njihova nezavisnost i koordinira zajednička aktivnost u proizvodnji i prodaji.

I karteli se osnivaju kao relativno privremeni sporazumi, ali pošto njihova stabilnost i trajnost u velikom stepenu zavisi od stanja tržišne konjunktore, oni često prerastaju u trajnije, pa čak, i trajne sporazume. Oni međusobno dijele tržište, određuju količinu proizvoda koju svaki član treba proizvoditi, dogovaraju cijene i time opredjeljuju visinu profita koji će pripasti svakom pojedinačno učlanjenom preduzeću. Najkarakterističniji primjer kartela je OPEC - udruženje zemalja proizvođača i izvoznika nafte.²⁷

TRUST

Trust je oblik trajnog povezivanja preduzeća kroz fuzije i preuzimanja, obično, u okviru iste privredne grane (trust nafte, trust čelika, trust kafe, trust aluminijuma). To je čvrst i trajan oblik monopolske organizacije. Kad je u pitanju fuzija, najčešće, nastaje nova kompanija ($A+B=C$). Kada je u pitanju preuzimanje (akvizicija) velika firma guta, poništava manju firmu ($A+B=A$). Nova firma nastavlja poslovanje sa imenom veće firme. Kompanije u svijetu svakodnevno vrše fuzije i preuzimanja, tako da je ukupnjavanje akcija na ovaj način u 2000. godini iznosilo 2900 milijardi dolara. U 2003. najveće preuzimanje (kupovina firme) bilo je preuzimanje američke kompanija "Farmacia" od strane američkog "Pficera" u iznosu od 57 milijardi dolara. Trust ima prednost nad kartelom. Pri formiranju cijena kartel se rukovodi najmanje rentabilnim preduzećem, a trust može formirati interkompanijske (tzv. transferne cijene) putem kojih može prelivati kapital iz rentabilnih u nerentabilne i lakše ukidati nerentabilne pogone.

HOLDING

Holding kompanija je preduzeće (grupa) koje raspolaže kontrolnim paketima akcija niza preduzeća, objedinjenih pod jedinstvenim rukovodstvom i većinskim vlasništvom. One su vlasnici drugih kompanija. Mogu biti potpuno nova, postojeća udruženja ili postojeća podijeljena preduzeća, s tim da nova preduzeća postaju članovi holdinga. Isto kao što se mogu integrisati vertikalno, horizontalno ili konglomeratski, preduzeća se mogu i razdvajati, kako bi se odvojili dobitnički od gubitničkih dijelova. Samostalni novi entiteti najčešće se ponovo povezuju u neki širi oblik povezivanja. Vlasnici ili akcionari ranijih preduzeća koja su formalno nestala sada u okviru holding kompanije dobijaju određen broj akcija novog preduzeća, koja im daju i određena prava upravljanja nad novonastalim preduzećem, zavisno od visine kapitala koji se u novo preduzeće unosi. Pored holdinga zasnovanih na uloženom kapitalu, postoje i tzv. ugovorni holdinzi, kod kojih se ugovorom prenose prava ovim kompanijama da upravljaju drugim kompanijama, bez obzira na visinu uloženog kapitala.

²⁷ Unković, M. (2010). Međunarodna ekonomija, Singidunum, Beograd, str. 71.

KONCERN

Koncerni ili konglomerati predstavljaju najobuhvatniji oblik monopolske organizacije. Grupišu veći broj preduzeća, često iz raznih proizvodnih grana, koja se udružuju sporazumom kojim se regulišu zajednički interesi, pojedinačno učešće i druga važna pitanja. To je, uglavnom, sistem proizvodnih, transportnih, trgovinskih i bankarskih društava objedinjenih pod jedinstvenom upravom. Privredne i pravne veze koncerna su veoma složene i raznovrsne. Udruživanje počinje uspostavljanjem proste zajednice autonomnih preduzeća, razmjenom patenata, zajedničkim ugovaranjem snabdijevanja i prodaje gotovih proizvoda i zajedničkim udruživanjem i korišćenjem finansijskih sredstava. Kasnije se preduzimaju razni oblici čvršćeg integrisanja, stvaranja akcionarskih društava, personalnih unija, konstitucija jedinstvenih upravnih organa. Privremeni sporazum o zajedničkim interesima, najčešće čine samo polaznu stepenicu ka potpunom, čvrstom i trajnom ujedinjavanju preduzeća. Kao krajnji rezultat, po stepenu integrisanosti, koncern postaje sličan trustu, s tim što koncentriše (ujedinjuje) preduzeća iz različitih grana privrede, često bez pune tehnološke povezanosti, dok trust integriše kapitale u okviru iste privredne grane. Manje obavezujući oblici integracije gdje se udružuju samo određeni interesi, nazivaju se **grupe** ili **poslovne alijanse**. Nastaju, kako, radi povećanja prihoda, tako, i radi smanjivanja rizika.

1.3.1.1 Transnacionalne i multinacionalne kompanije

Koncentracija i centralizacija kapitala dovela je do gigantskih monopola transnacionalnih i multinacionalnih kompanija u svjetskoj privredi. Riječ je o gigantskim, superiornim, preduzećima koja kontrolišu ponudu, tražnju, cijene kao i sva druga dešavanja na međunarodnim tržištima. **Transnacionalne** kompanije formiraju se na bazi kapitala jedne zemlje u većem broju država, a kod **multinacionalnih** kompanija kapital je vlasništvo iz većeg broja zemalja. U daljem tekstu upotrebljavaćemo zajednički naziv transnacionalne kompanije.

Transnacionalne kompanije su preduzeća kojima se rukovodi iz jednog centra kompanije, koji ima svoje dijelove (preduzeća i pogone) u većem broju zemalja i koje imaju velike poslove i bogatstvo džinovskih razmjera. Njihova struktura vlasništva sastavljena je:

- iz osnovnog i obrtnog kapitala;
- ljudskog faktora (rada, organizacije i menadžmenta);
- tehnoloških komponenti, uključujući specijalizaciju poslova i proizvodnje.

Sa stanovišta upravljanja postoje dve grupe ovih firmi:

- one kojima upravlja vlasnik ili nekoliko vlasnika (porodična preduzeća) i

- kompanije kojima, umjesto vlasnika, upravljaju profesionalni menadžeri, tzv. korporativno upravljanje.

Transnacionalne kompanije definišu se u skladu s opštom definicijom koju su prihvatile Ujedinjene nacije sredinom sedamdesetih godina 20. vijeka. Po toj definiciji transnacionalne kompanije su one koje kontrolišu proizvodnju ili uslužnu djelatnost u više zemalja van zemlje koja je njihovo matično sjedište. Ovakve kompanije nisu uvijek ujedinjena preduzeća, niti su uvijek u privatnom vlasništvu - one mogu biti takođe preduzeća na kooperativnoj osnovi ili državnom vlasništvu.²⁸

Ekonomista iz SAD Raymond Vernon je dao konkretniju definiciju ovih kompanija. *To su kompanije koje raspoložu proizvodnim kapacitetima "ćerkama" u više zemalja, godišnji promet dostiže milijarde dolara, izvode velike poslovne, finansijske i investicione poduhvate van zemlje gdje je njihovo sjedište, imaju centralistički organizovano poslovanje, pa njihovi ljudski i finansijski potencijali čine povezanu cjelinu čije je djelovanje uokvireno elementima zajedničke strategije*²⁹.

Ovim se podvlači suštinska karakteristika transnacionalnih kompanija kao glavnog oblika svjetske proizvodne ekspanzije. One objedinjuju proizvodne, tehnološke, trgovinske i finansijske aktivnosti u većem broju zemalja. Njihova moć se sastoji, ne samo u ogromnim finansijskim, tehnološkim i organizaciono komunikacijskim sistemima, nego, i u sposobnosti razvijanja određenih kulturnih modela (sistem vrijednosti) od kojih je tzv. "potrošačko društvo" najočiglednija manifestacija ovog procesa. One na ovaj način opredjeljuju svjetsku ponudu i tražnju, diktiraju cijene i vladaju svjetskom privredom.

Pojava i razvoj ovih kompanija se prikazuje na sljedeći način: **Prvi stepen** koncentracije predstavlja nivo fabrike. **Drugi stepen** je prerastanje fabrike u nacionalnu kompaniju koja vertikalno povezuje više fabrika s tim da se oko porodičnog kapitala, koji je u početku bio samostalan, sada okuplja akcionarski kapital na široj osnovi. **Treći stepen** u procesu njihovog rasta je jednogranska korporacija ili konglomerat, koji prerasta granice jedne zemlje i ima ogranke u većem broju zemalja. Kapital u ovim konglomeratima ne gubi uže nacionalno obilježje, jer dominantnu poziciju zadržava kapital zemlje u kojoj je stvoreno početno jezgro, koju označavamo kao zemlju maticu, odnosno matičnu zemlju.

Prodor nacionalnog kapitala u inostranstvo obično **počinje** prenosom raznih tipova patenata i licenci, primjenom tehničkih projekata, isporukom mašina i opreme na kredit, pomoć u obradi i montaži, tehničkoj pomoći i slično. **Druga faza** je neposredno angažovanje

²⁸ Definicija koju su prihvatile UN sredinom sedamdesetih godina XX vijeka, tačnije 1974. godine.

²⁹ Vernon, R. (1971). Transnacionalne kompanije, str. 4.

kompanije u saradnji sa inostranim preduzećima u proizvodnji i realizaciji proizvoda na inostranom tržištu (tzv. dugoročna proizvodna kooperacija). Pri tome se prvo ide samo na montažu dijelova proizvedenih u zemlji matici, a kasnije se dio proizvodnje prenosi u druge zemlje sa kojima se posluje u inostranstvu. Saradnjom na ovaj način kompanija uspijeva da zaobiđe brojne barijere na koje nailazi u izvozu. Rizik je veći nego kod prvog oblika saradnje, ali i dugoročna rentabilnost i stabilnost je daleko veća, posebno ukoliko je odabran dobar partner i stabilna zemlja. **Treća faza** je vlasništvo preduzeća u inostranstvu, mješovito (tzv. zajednička poslovna ulaganja) ili potpuno. Kompanija se najviše zalaže za ovaj oblik djelovanja u inostranstvu, jer je za nju najpovoljniji, rizik nije mali, ali je zato optimalna rentabilnost najčešće veoma privlačna. Oblik punog vlasništva, karakterističan za 19. i prve decenije 20. vijeka gubi na značaju, jer sve zemlje gdje se kapital ulaže žele da imaju bar suvlasništvo. Tako je, na primjer, od ukupnog američkog proizvodnog kapitala u Evropi u 1960. godini na kapital sa punim vlasništvom otpadalo 75%, u 1980. ispod 50%, a u 2000. godini 40%.³⁰

Danas su transnacionalne kompanije postale glavni nosilac razvoja svijeta koje po tehničkim, ekonomskim, tehnološkim i finansijskim karakteristikama, prevazilaze snagu mnogih država. One daju preko 50% ukupne svjetske proizvodnje i isto toliko svjetskog izvoza. Jedna trećina svjetske trgovine obavlja se samo između filijala ovih kompanija, koje posluju u raznim zemljama. Samo proizvodnja američkih kompanija u Evropi tri puta je veća od ukupnog američkog izvoza u evropske zemlje. Oko 1000 američkih kompanija posjeduje 60% američkog kapitala. Pedeset vodećih britanskih firmi nosi 75% britanskog izvoza. Šest japanskih industrijskih džinova proizvodi skoro polovinu bruto nacionalnog proizvoda, a one rade u kooperaciji sa mnogo malih firmi, koje te firme takođe razvijaju. Švajcarska kompanija NESTLE (osnovana krajem 19. vijeka) internacionalizovala je 95% ukupne svoje proizvodnje.

Godišnji ukupni prihod svake pojedinačne, od 10 najvećih svjetskih transnacionalnih kompanija, veći je od bruto društvenog proizvoda 80 zemalja u svijetu (ako se posmatraju zajedno), a među njima su i neke razvijene zemlje. Samo 20 ovih kompanija ima veći ukupni prihod nego polovina siromašnih stanovnika svijeta. Neke kompanija imaju godišnji prihod veći od 450 milijard dolara.³¹

Poređenja radi, dvanaest godina kasnije, ukupan prihod top 20 kompanija u Republici Srpskoj u 2020. godini je iznosio **4,9 milijardi KM**. Dobit ovih kompanija u istoj godini iznosila je 548,20 miliona KM, a gubitak 151.221.388 KM. Ovih TOP 20 kompanija

³⁰ Vidjeti podatke UNCTAD-a iz 2002. godine. U naredne dvije decenije nastavljen je ovaj trend koncentracije kapitala – veći broj ulagača kapitala.

³¹ Izvor: FORTUNA, 2009.

zapošljava **35.901** radnika. Na prvom mjestu kao i 2019 godine po prihodu našla se OPTIMA Grupa, d.o.o. Banja Luka sa 692.107.423 KM prihoda. Na drugom mjestu se našla MH "ERS" MP a.d. Trebinje s 509.768.783 KM prihoda. Zatim na listi sa najvećim prihodom slijede: Telekom Srpske a.d. Banja Luka, "Mtel" a.d. Banja Luka (428.615.386 KM), TROPIC MALOPRODAJA d.o.o. Banja Luka (331.608.880 KM), Integral inženjering a.d. Laktaši (245.779.922KM), KOMERC-MALI d.o.o. Prnjavor (226.431.502 KM) i ALUMINA DOO (213.675.401 KM).

Ako govorimo o dobiti, situacija se drastično promijenila u odnosu na 2019. godinu, te se na prvom mjestu našla kompanija Rafinerija nafte Brod, a.d. U 2019. godini ova kompanija nije bila među TOP 20, tačnije bila je u gubitku -117.137.419 KM. U prošloj godini ova kompanija je ostvarila ukupno 71.751.645 KM dobiti. Drugo mjesto je zauzela OPTIMA Grupa, d.o.o. Banja Luka s 65.338.761 KM, a treće Mtel a.d. Banja Luka i EFT-Rudnik i TE Stanari d.o.o. Stanari. Zatim slijede Integral inženjering a.d. Laktaši (41.532.985KM), JP "PUTEVI RS" d.o.o. Banja Luka (30.393.672KM) i JP "Autoputevi RS" d.o.o. Banja Luka (25.404.876 KM). Na posljednjem 20 mjestu našao se JZU UKC Republike Srpske 10.632.735 KM dobiti. U TOP 20 za 2020 godinu nije se našla MH RS MP a.d. Trebinje koja je u 2019. godini bila na 6 mjestu.

"U Sjedinjenim Američkim Državama samo hiljadu industrijskih, trgovačkih, transportnih, energetske i finansijske korporacije daje otprilike jednu polovinu od ukupnog obima roba i usluga koje proizvodi čitava privreda. Stepenn koncentracije je još veći u industriji. Dve najveće američke korporacije General Motors i Exxon imaju zajedno dohodak koji je znatno iznad dohotka saveznih država Kalifornije i Njujorka. Ako se zbiru njihovih prihoda dodaju prihodi korporacije Ford i General Electric, taj će zbir nadmašiti ukupni zbir svih poljoprivrednih, ribolovskih i drvnih preduzeća u SAD".³²

Snagu kompanije još ubjedljivije je opisao Lundberg. Svuda se, po njemu, osjeća djelovanje velikih kompanija: Du Ponta, U.S. Steela, General Motorsa, Dow Chemicala i drugih. Godišnji bruto proizvod Standard Oli Company of New Jersey veći je od ukupnog prihoda trideset država uzetih zajedno. Kompanija American Telephone and Telegraph ima ukupan godišnji bruto proizvod veći od 80 država kada se posmatraju zajedno.³³

Utisak pojačava činjenica da samo kompanija General Motors ima 300 preduzeća u preko 100 zemalja i ima veći godišnji promet od ukupnog BDP-a Švajcarske ili Mađarske, Perua i Novog Zelanda zajedno. Ova kompanija preko 50% proizvodnje obavlja izvan matične

³² Galibrait, J.K. (1979). str. 49.

³³ Lundberg, F. (1977). I deo, str. 64.

zemlje. Kompanija McDonald's posluje u 120 zemalja svijeta, ima oko 30.000 restorana širom svijeta i oko 400.000 zaposlenih. Skoga dana proizvede preko 46 miliona obroka brze hrane. U isto vrijeme, čak i kompanija jedne relativno male zemlje Holandije, Filip, ima 350.000 zaposlenih u pogonima u 70 zemalja svijeta, a njen izvoz iznosi 30 milijardi dolara.³⁴

Kompanije su jače od mnogih država. Samo 10 zemalja na svijetu ima veći BNP od kapitala najjačih kompanija. Države su rangirane po BDP-u, a kompanije po dodatoj vrijednosti (plate, profiti prije plaćanja poreza i amortizacije). Ukupno 64 države svijeta imaju godišnji društveni proizvod manji od 10 milijardi dolara, a istovremeno 68 transnacionalnih kompanija ima veće bogatstvo od 10 milijardi dolara. Exxon Mobil je snažnija od privrede Pakistana (63:62 milijarde dolara u 2000. godini), Ford Motors je jači od privrede Nigerije, Filip Morris je jači od Tunisa ili Slovačke. Samo 20 kompanija daje 9% svjetskog BDP-a.³⁵

Neke evropske kompanije kao što je njemačka firma METRO radi na principu "plati i nosi" (cash and carry), ima diskontne centre u preko 50 zemalja. Francuska CORA gradi objekte površine preko 20.000 metara i nudi 100.000 artikala iz oblasti prehrane, odjeće, obuće i elektronike. Najvećih 20 svjetskih transnacionalnih kompanija bavi se sljedećim djelatnostima: nafta, gas i električna energija (10), industrija motornih vozila i dijelova (4), elektronska industrija (2), trgovina (2), bankarstvo (2), osiguranje (1)".

U Evropskoj uniji je, na samom kraju 20. vijeka broj trgovinskih preduzeća smanjen za 400.000, a što je posljedica ukрупnjavanja i koncentracije trgovine. Najviše je udruženo u super i hiper markete površine 10.000-15.000 metara kvadratnih. Svega 3% trgovine ili 50 trgovinskih lanaca snabdijevalo je 60% stanovnika ovih zemalja hranom. Dolazi do povezivanja i ukрупnjavanja trgovinskih lanaca maloprodaje. Istovremeno nastaje niz malih komplementarnih firmi domaćeg, stranog i mješovitog vlasništva, koji su u sprezi sa velikim trgovačkim sistemima.

Iz iznesene elaboracije jasno proizilazi zaključak da su privredni subjekti, prije svega transnacionalne kompanije, izuzetno značajni subjekti na svjetskom tržištu i da predominantno utiču na razvoj i kretanja na svjetskom tržištu. Predstavljaju ključne faktore ukupnih međunarodnih ekonomskih kretanja. Toliko su moćne da značajno utiču na kreiranje ekonomskih politika velikog broja zemalja u svijetu. S obzirom na to da su domicilno najviše vezane za SAD, EU i Japan, to jasno upućuje i na dominantan uticaj ovih zemalja na ukupna ekonomska, politička i društvena kretanja u svijetu.

³⁴ UNCTAD, 2019.

³⁵ FORTUNE, 2019.

1.3.1.2 Banke i druge finansijske institucije

Nezamisliv je ekonomski razvoj bilo koje privrede, pa time i svjetske privrede, bez postojanja razvijenog finansijskog tržišta i finansijskih institucija, kao što su banke, osiguravajuće institucije, berze i razni finansijski fondovi). Finansijska tržišta i finansijske institucije omogućavaju susretanje ponude i tražnje u finansijskoj sferi, tako da suficiti u novcu i kapitalu kod jednih dolaze na mjesta deficita kod drugih poslovnih subjekata. Banke prikupljaju i plasiraju finansijska sredstva i time proširuju finansijski potencijal nacionalnih privreda. One obavljaju poslove platnog prometa unutar i između subjekata raznih zemalja, prikupljaju depozite, odobravaju i koriste kredite, ulažu u akcije, obveznice i druge vrijednosne papire, daju garancije, finansiraju i na taj način stimuliraju izvoz, osiguravaju likvidnost u plaćanjima sa inostranstvom, utvrđuju kamate, devizne kurseve i obavljaju niz drugih značajnih poslova. Nesporno je da bankama pripada značajno mjesto u finansijskom sistemu svake privrede. Od banaka mnogo zavisi finansijska snaga privrede, a sa svoje strane, snaga banaka opredijeljena je snagom nacionalne privrede i stanovništva u svakoj zemlji. Najbogatije zemlje imaju, uglavnom, i najsnažnije banke. Koliko je organizovana bankarska mreža važna, da bi prikupila dovoljne finansijske izvore iz nacionalne i međunarodne privrede, najbolji dokazi su banke razvijenih zapadnih zemalja, koje su se u kratkom roku organizovale da privuku ogroman kapital iz zemalja proizvođača nafte za vrijeme naftne krize iz 1973. i 1979. godine, i time spasile likvidnost i platne bilanse razvijenih zemalja. Bankama pripada važna uloga u svjetskoj privredi, skoro nijedan posao ne može da se obavi bez njihovog aktivnog učešća.

Kao i druge subjekte na svjetskom tržištu, tako i banke karakterišu procesi koncentracije i centralizacije kapitala, što je posebno izraženo od sedamdesetih godina 20. vijeka, tako da i banke sve više prelaze nacionalne granice i postaju transnacionalne, odnosno multinacionalne. Danas u svijetu posluje preko 1000 transnacionalnih banaka, ponovo, najviše američkih, zemalja EU i japanskih.

Ubrzani razvoj svjetskog tržišta zahtijeva od banaka da traže nove izvore sredstava da bi mogle da podmire sve veće zahtjeve klijenata za kreditima. Često se banke spajaju da se proširi mreža radi osvajanja novih klijenata. Pri tome nastoje da što veći dio aktive, minimalno 50% donosi dobit. U SAD su banke sve do 1953. godine davale samo kratkoročne kredite do jedne godine, a od tada praktikuju srednjeročne, pa i dugoročne, uglavnom izvozne kredite. Već 1955. godine je osnovano združeno preduzeće više banaka (AOFC) za kreditiranje prekograničnog izvoza na srednji rok do pet godina. Davanje zajmova državama pokazalo se rizičnim, ukoliko nisu bili pokriveni dobrim garancijama. Takođe, banke moraju imati stabilne

rezervne fondove. Ako rezervni fond nije dovoljan i dugoročno održiv banke zapadaju u krize i gubitke. Samo davanje zajmova za očuvanje stabilnosti valute, najčešće je rizičan posao, gdje se u ulozi gubitnika javlja centralna banka, odnosno, država.

U drugoj polovini pedesetih godina 20. vijeka automatizovane su bankarske operacije u SAD, zatim u Evropi i Japanu, što se odnosi na: vođenje depozita, kreditiranje, transfer akcija, računovodstvo, kontrolu. Zapadne banke su držale i drže oko 66% bankarske aktive zemalja u tranziciji, nerazvijenih zemalja i zemalja u razvoju. Kao i kod transnacionalnih kompanija i kod banaka je slična situacija. Među 20 banaka u svijetu, najveći broj je iz SAD, Velike Britanije i Japana. Aktiva svih banaka Rusije iznosi 40% njihovog BDP-a, dok je aktiva banaka razvijenih zemalja na zapadu 3,5 puta veća od njihovog BDP-a. Aktiva svih banaka Indije jedva dostiže aktivu samo jedne američke banke Citigroup. Banke se sve više udružuju u investicione asocijacije (trustove) koje nastaju grupisanjem vodećih banaka i formiranjem institucija porijeklom iz više zemalja. Kao primjer navodimo Societe Financiere Europeenne sa sjedištem u Parizu, koje je vlasništvo sljedećih banaka: britanske Barclays Bank, američke Bank of America, italijanske Banko Nazionale de Lavoro, holandske Algemense Bank i belgijske Banque de Bruxelles, a mogli bi se navesti i mnogi drugi primeri.³⁶

Poslovanje transnacionalnih banaka povezuje se sa poslovanjem multinacionalnih kompanija, tako da one predstavljaju najznačajnije izvore finansiranja ovih kompanija. Učešće banaka u pravu glasa na skupštinama akcionara transnacionalnih kompanija kreće se od 10 do preko 30%. Banke su postale i uticajni akteri u procesu fuzionisanja kompanija, posebno kada je u pitanju fuzionisanje najvećih.

Poslovanje multinacionalnih banaka je dovelo i do kreiranja „**evrodolarskog tržišta kapitala**“, koje je sa svoje strane, otvorilo nove mogućnosti za ekspanziju međunarodnih kredita. Uzrok nastanka evrodolarskog tržišta, šezdesetih godina, bila je restriktivna monetarna politika SAD-a da bi se smanjila inflacija. Tada je u inostranstvu počelo masovno osnivanje filijala američkih banaka, kako bi se prikupilo što više sredstava iz depozita u Evropi i na drugim mjestima, da bi se nadoknadio potreban kapital transnacionalnih kompanija SAD-a. Ove aktivnosti su dovele do razvoja tržišta ogromnih razmjera, u proizvodno-uslužnom i finansijskom smislu. Kompanije i banke ova sredstva pozajmljuju ili plasiraju na finansijskim tržištima, po pravilu, u trenutku kada se očekuje neka promjena koja može povećati njihovu dobit ili smanjiti rizik, na primjer, promjena pariteta neke nacionalne valute ili promjena kamatne stope. Nije bez značaja konstatovati da ove transakcije u svim slučajevima ne pokreću

³⁶ Izvor: Euromoney, 2004/2005.

ekonomski motivi, nego se, s vremena na vrijeme, radi i o političkom pritisku na pojedine zemlje, njihova preduzeća i banke. Najočigledniji primjer je situacija vezana za ukrajinsko-ruski sukob i neviđeno uvođenje sankcija prema Rusiji u svim oblastima.

Kroz inovativne politike i strategije, transnacionalne i multinacionalne banke stalno kreiraju nove zaštitne mehanizme u svoju korist, kažnjavajući, po potrebi, mnoge zemlje koje se kod njih zadužuju i držeći ih u stalnoj neizvjesnosti da li će im ili neće odobriti prijeko potrebne kredite. One, često, nameću rigorozne kriterijume kreditne sposobnosti, sve do izolovanja pojedinih zemalja sa međunarodnog tržišta kapitala, na kraće li duže rokove. Time one direktno utiču na privredni razvoj mnogih zemalja, a u tome im podršku pružaju vlade razvijenih zemalja, pa i Svjetska banka i Međunarodni monetarni fond, koje svakim danom sve više poprimaju i politička obilježja.

Dakle, banke razvijenih zemalja deluju, uvijek u interesu svog kapitala, a suprotno od potreba da se zemlje u razvoju izvuku iz ekonomske krize.

Iako mnoge velike zemlje kao što su Indija, Kina, Brazil i sl. imaju razvijene banke, najbolji primjer uspješnog razvoja banaka daju arapske zemlje članice OPEC-a poslije povećanja cijena nafte iz 1973. godine, što pokazuje koliko je razvoj banaka zavisao od raspoloživosti kapitala. Sličnu situaciju imamo i danas nakon tektonskih poremećaja u trgovini naftom na svjetskom tržištu.

Ako nerazvijene zemlje i zemlje u razvoju žele preživjeti i izaći iz postojećeg stanja, moraju pristupiti kreiranju i implementaciji politika i strategija razvoja sopstvenih banaka i sve više se oslobađati zavisnosti od transnacionalnih banaka.

1.3.1.3 Država kao subjekt na svjetskom tržištu

Održiv dugoročni razvoj svake zemlje zavisi prije svega od kvaliteta razvoja njenih javnih institucija. Robert Mandel, dobitnik Nobelove nagrade za ekonomiju 1999. godine izrekao je misao da su niski porezi i visoki profiti karakteristični za prosperitetne države, a obrnuto je kod društava koja propadaju. Država treba da štiti slobode građana i imovinska prava.³⁷ Državni suverenitet karakterišu tri osnovna obilježja: jasne državne granice, stanovništvo i efektivna vlast (zakonodavna vlast, izvršna vlast i sudska vlast). Ne postoji prosperitet bez dobrih zakona i njihovog sprovođenja u praksi. Još je u Rimskom pravu zapisana važna sentenca: „Pacta Sunt Servanda“ (ugovori se moraju izvršavati, poštovati). Jedino pravna

³⁷ Unković, M. (2010) Međunarodna ekonomija, Singidunum; Beograd, str. 89.

država može da uvede red u društvo, a za to su neophodne procedure, te politička stabilnost i odgovornost. U protivnom vlada voluntarizam koji, kroz kriminal i korupciju, razara državu. U stvari, država je pravna ili nije država. Država mora da stvori normativno pravni ambijent u kome će ljudi slobodno privređivati, raditi i živjeti. Država mora identifikovati ključne interese građana i raditi na njihovom ostvarivanju. Zato je neophodno stvoriti državne institucije koje to mogu realizovati. Vlast mora biti stabilna i kontinuirano sprovođivati tržišne, političke i socijalno održive reforme, sve do postizanja potpunog reda i blagostanja. U drugoj polovini 20. vijeka nastalo je oko 120 novih država, tako da ih danas u svijetu ima 192 (članice UN-a) i 208 carinskih teritorija. Dostignuti stepen razvoja i istinske demokratizacije je vrlo različit. Živimo u trendu stvaranja malog broja bogatih i velikog broja siromašnih zemalja i društava.

Osnovne performanse dobre države su:

- da ima definisane granice i u stanju je da efikasno kontrološe granice;
- da ima legalnu, legitimnu i sposobnu vlast;
- da je sposobna da zaštiti slobode građana i njihova lična i imovinska prava;
- da je sposobna da se razvija i da zadovolji osnovne ekonomske potrebe svojih građana.

Kvalitetno razvijen sistem i sistemska rješenja su od izuzetnog značaja za snagu svake države. Kredibilitet vlasti je najznačajniji za sprovođenje reformi, a za njega su presudne institucije, pravila i procedure koje čine društveni poredak. Kredibilitet svake države se mjeri po snazi ostvarivanja obećanja i zacrtane politike. Važna je bezbjednost zemlje, zaposlenost, stabilnost cijena, deviznog kursa, fiskalna i investiciona politika, kao i politika motivisanosti, odnosno, raspodjele. Ukoliko je inflacija manja, kredibilitet vlasti je veći. Ozbiljnoj državi inflacija ne odgovara, jer ona ne topi samo obaveze, nego i prihode. Vrijeme u kome živimo obilježava svjetski rasprostranjena inflacija, koja nije zaobišla ni BiH i Republiku Srpsku i svjetski ekonomski poredak doživljava novo restrukturiranje.

Najizraženija uloga države je u oblasti spoljnoekonomskih odnosa, jer, prije svega država utiče na: kretanje robe, novca i kapitala van zemlje, kretanje zlata, određivanje načina plaćanja sa svijetom, kretanje ljudi, posebno, radne snage. Trgovina se sve više reguliše međudržavnim dvostranim ili multilateralnim trgovinskim i platnim sporazumima. Država je nadležna da reguliše ukupne spoljnoekonomske odnose. Ona djeluje ukupnom energijom svoje ekonomske i političke moći. Uz ekonomsku konkurenciju privrede, sve je očitija i konkurencija država. Savremena privreda se zbog snažne uloge države, ne može više označavati kao privreda "laissez faire". Država reguliše razvoj, zaposlenost, cijene, opštu privrednu stabilnost, spoljne odnose. Da bi to moglo, javni sektor proširio je svoje učešće u nacionalnoj privredi, mnogi

sektori privrede su nacionalizovani, a u pojedinim zemljama i preko 50% ukupnog nacionalnog dohotka nalazi se u raznim budžetskim fondovima (mada je loša država ako taj procenat prelazi 1/3).

Dakle, pored aktivnog djelovanja kompanija i banaka, kao subjekt u međunarodnoj trgovini pojavljuje se i država. Država, po pravilu, ne obavlja operativne poslove izvoza i uvoza, nego čak i ako se radi o nabavkama za njene potrebe, povjerava ih neposrednoj spoljnotrgovinskoj operativi. Izuzetno država osniva preduzeća, koja posluju u njeno ime i za njen račun i u tom slučaju govori se o državnoj trgovini, odnosno "državi trgovcu". To je slučaj sa državnim monopolom spoljne trgovine kakav su poznavale socijalističke zemlje. Ovaj monopol izvirao je iz prvrednog sistema ovih zemalja, zasnovanog na planiranju spoljnotrgovinske razmjene i punoj kontroli izvoza i uvoza. Sva razmjena s inostranstvom obavljala se preko malog broja specijalizovanih spoljnotrgovinskih preduzeća čiji monopolski položaj na tržištu ima za cilj da, u najvećoj mogućoj mjeri, obezbijedi izvršenje plana razmjene s inostranstvom u korist ravnomyernog razvoja nacionalne privrede.

U nekim kapitalističkim zemljama postoji, takođe, državna trgovina kao specifičan monopol. Država osniva izvozne i uvozne organizacije za određene proizvode od interesa za ukupnu nacionalnu privredu i daje im isključivo pravo izvoza i uvoza (duvan, alkohol, žitarice i sl.) Francuska, npr. izvozi žito i alkohol preko državnih organizacija, SAD izvoz poljoprivrednih viškova povjerava državnoj Commodity Credit Corporation CCC. I u nekim zemljama u razvoju stvaraju se veoma razvijena državna izvozno-uvozna preduzeća, koja na određenim proizvodima (npr. nafta, metali), obično najznačajnijim za privredu zemlje, dobijaju isključivo pravo izvoza i uvoza, dakle, pun izvozno-uvozni monopol.

Kompleksnije posmatrano, jedna zemlja i ne mora pribjeći državnoj trgovini da bi koristila prednost monopola na tržištu. To se može postići mjerama spoljnotrgovinske politike kao što su: premije za izvoz, carine, zabrane, kontingenti, oporezivanje izvoza i uvoza i sl., a sve u cilju oživljavanja proizvodnje, uvećavanja zaposlenosti, jačanja tehnološkog progressa, proširivanje kupovne moći nacionalne valute i slično. U ovoj regulativnoj ulozi, koja se razlikuje od operativne, ali često ima jače dejstvo, država svojim subjektima pomaže u organizaciji marketinga i zaključivanju konkretnih ugovora o izvozu i uvozu. Država u svim zemljama utvrđuje opštu politiku saradnje sa svijetom, kao i konkretnu politiku izvoza i uvoza i tim putem usmjerava svoje subjekte na ekspanziju izvoza i prilagođavanje uvoza interesima svoje poslovne i razvojne politike. Ove mjere uvijek imaju za cilj da domaćim proizvodima stvore manji ili veći stepen monopolizacije na stranom i domaćem tržištu. To je praksa koju su veoma razvile zapadne zemlje, uprkos proklamovanju politike liberalizma. U praksi

primjenjuju i politiku agrarnog i industrijskog protekcionizma, što domaće proizvođače stavlja u monopolski položaj na tržištu, ili se raniji monopolski položaj još više uvećava.

Razvijene države sve više djeluju u svjetskoj privredi koordinirano i pored njihove povremene konkurencije. Time se multinacionalizuje i uloga države, što posebno dolazi do izražaja preko stvaranja regionalnih ekonomskih integracija (zemlje EU uvele su, npr. i Zajednički parlament) kao i ulaganjem kapitala u raznovrsne privredne kompanije. Osnivanjem međunarodne organizacije - OUN i njenih ekonomskih agencija, uloga države prenosi se i na međunarodni teren. Od tada se u međunarodnoj trgovini, pored nacionalnih, pojavljuju i međunarodni subjekti. Međutim, to je samo pokušaj da se usklađuju teške protivrječnosti i antagonistički interesi u sferi međunarodnih ekonomskih odnosa, iako snaga nacionalnih država ostaje nezamjenjiva što, naročito, pokazuje sistem glasanja u međunarodnim finansijskim institucijama (IBRD, IMF i dr.). Međunarodni subjekti od posebnog značaja za spoljnu trgovinu su: Ekonomsko-socijalni savjet UN, Ekonomska Komisija UN za Evropu (isto za Aziju, Afriku, Latinsku Ameriku), Konferencija UN za trgovinu i razvoj (UNCTAD), Organizacija UN za industrijski razvoj (UNIDO), Svjetska organizacija za poljoprivredu (FAO), Svjetska trgovinska organizacija (WTO), Svjetska banka i njene afilijacije (WB), Međunarodni monetarni fond (IMF), Svjetska turistička organizacija (UNWTO). Da bi koordinisale međunarodni razvoj i saradnju, razvijene zemlje osnovale su Organizaciju za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD), koja je krajem 2007. godine imala 30 zemalja članica, i Grupu osam razvijenih zemalja. Svjetska privredna kriza iz 2008. godine rodila je grupu 20 najjačih ekonomija u svijetu tzv. G20: Argentina, Australija, Brazil, Kanada, Kina, Francuska, Njemačka, Indija, Indonezija, Italija, Japan, Meksiko, Rusija, Saudijska Arabija, Južnoafrička Republika, Južna Koreja, Turska, Ujedinjeno Kraljevstvo, SAD i EU. Ove zemlje čine 2/3 svjetskog stanovništva i oko 85% BDP-a na svjetskom nivou.

Razvijene zemlje, takođe, su šezdesetih godina 20. vijeka, osnovale **Pariski klub povjerilaca**, kako bi koordinisale akcije odobravanja međudržavnih kredita, a posebno osiguranje njihove naplate, uključujući i otpise i reprogramiranje dugova. Značajne su i nevladine organizacije koje nemaju primjesu države, ali imaju određeni uticaj u svjetskim privrednim zbivanjima, na primjer, Svjetski trgovinski centri, a posebno Međunarodna trgovinska komora koja je u Parizu osnovana 1919. godine.

Može se zaključiti da su države nezaobilazni subjekti na svjetskom tržištu i da zajedno sa privrednim preduzećima, bankama i finansijskim institucijama značajno oblikuju ukupna međunarodna ekonomska kretanja.

1.3.2 Uticaj subjekata na svjetskom tržištu na globalnu ekonomiju

Nema razvoja međunarodne ekonomske aktivnosti bez efikasnog djelovanja ključnih subjekata na svjetskom tržištu. Kao što je već rečeno, ključni subjekti u međunarodnoj ekonomiji su razne vrste preduzeća, banke, kao i države i njeni organi, uključujući i međunarodne institucije, kao svojevrsne nadnacionalne institucije.

U svjetskom ekonomskom prostoru egzistira veliki broj mikro, malih i srednjih preduzeća radi rješavanja problema zaposlenosti i rentabilnih poslova. Međutim, najznačajnija preduzeća na svjetskom tržištu su transnacionalne i multinacionalne kompanije. One su jače čak i od velikog broja država. Transnacionalne kompanije posluju po cijelom svijetu koristeći jeftinu radnu snagu, tehnologiju, poreze, carine, sirovine i drugo kako bi ostvarile natprosječne profite i zauzele što bolju konkurentsku poziciju. Potrošnju i investicionu klimu prilagođavaju svojim interesima, uključujući i kontrolu radnika da bi više radili a manje štrajkovali. Ne prezaju ni od miješanja u politiku, ukoliko je to u njihovom interesu, a uglavnom, sve što rade, rade, prije svega, u sopstvenom interesu. Ipak, one su korisne u razvoju, pa zemlje gdje su locirane moraju da se srode sa njima kako bi koristile njihove prednosti i smanjivale njihov nepovoljan uticaj u ekonomskom i političkom razvoju.

Nezaobilazni pokretači razvoja su banke i druge finansijske organizacije. Nijedan posao u međunarodnoj ekonomiji ni tekući ni razvojni, ne može se obaviti bez banaka. Banke pomažu u istraživanju tržišta i provjeri boniteta potencijalnih poslovnih partnera, obavljaju platni promet, daju garancije, primaju depozite, daju kredite, vrše kupovinu i prodaju vrijednosnih papira kao dijela imovine ili pomažu oko ovih poslova, formiraju kamate i značajni su akteri u određivanju nivoa deviznog kursa. Važno je istaći, a to proizilazi iz realne prakse, bez domaćih banaka, koje zajedno sa privredom kreiraju razvojne projekte, nije se razvila nijedna zemlja. Banke su, kao i transnacionalne kompanije kapitalno bogate institucije.

Razvoj i poslovanje svake zemlje zavisi značajno i od države i kvaliteta svih društvenih i državnih institucija. Dobra je ona država koja omogućava zaštitu imovine i ugovora, miran razvoj i bezbjednost stanovnika, ali i kvalitetan život svojih građana. Istovremeno optimalno je da države ne raspoređuju preko budžeta više od 1/3 BDP-a, i da bitno pomažu razvoj privrede i privredne saradnje sa svijetom, posebno kroz stimulaciju izvoza i priliva direktnog stranog kapitala.

Provedena istraživanja nedvosmisleno ukazuju da su ključni subjekti na svjetskom tržištu preduzeća, prije svih transnacionalne kompanije, banke i druge finansijske institucije i

država. Od zavisnosti kvaliteta i efikasnosti ovih subjekata zavisi i efikasnost ukupnih međunarodnih ekonomskih kretanja, a sljedstveno tome i kvalitet života čovječanstva.

2. Globalizacija i međunarodno kretanje kapitala

2.1 Nastanak i razvoj globalizacionih procesa

Ako bismo tražili jedan pojam koji simbolizuje i objedinjava duh današnjeg vremena, to bi bio pojam »globalizacije«. Rogobatna riječ, koja samo deceniju ranije gotovo da nije imala mjesto u akademskim radovima ili medijima, postala je nezaobilazna. »Globalisation«, »mondialisation«, »globalizacion«, »Globalisierung« - riječ koja je došla gotovo niotkuda danas kruži svuda, obilježavajući najmoćniju silu koja oblikuje život savremenog svijeta. Svijet novog milenijuma (globalni ekonomski razvoj) odlikuju globalizacija, liberalizacija i tehnološki razvoj. Pojam globalizacije se počeo intenzivnije koristiti tek u novije vrijeme, tačnije 80-tih godina prošlog vijeka, a do tada je bio gotovo nepoznat.

U relevantnoj literaturi susrećemo veoma različita shvatanja i određenja globalizacije.

Danas se taj pojam upotrebljava gotovo svakodnevno i u svim sferama života i koristi svaki put kad se pokušavaju objasniti i razumjeti promjene koje su zahvatile cjelokupno društvo. Naime, osamdesetih godina započinje niz procesa koji će bitno izmijeniti sliku svijeta kakvog smo poznavali do tada. Globalizacija dovodi do stvaranja trgovačkih blokova, globalnih firmi i globalne ekonomije. Svijet na taj način postaje jedinstven sistem, a svjetsko tržište dostupno svima. Možemo slobodno reći da je globalizacija proces koji je započeo i koji se kreće nevjerovatnom brzinom, a pitanje je da li se i kada može zaustaviti i obuzdati.

Privredni rast tokom posljednjih 50 godina bio je impresivan, međutim, važno je samo shvatiti kako je svjetsko bogatstvo nejednako raspodijeljeno. Bogatije zemlje napreduju bržom stopom nego siromašnije jer imaju više novaca za ulaganja u napredak.

"Globalno bogatstvo takođe se povećalo u materijalnim terminima, a tokom perioda od 1947. do 2000. godine, prosječni dohoci po glavi stanovnika su se utrostručili dok se BDP povećao skoro deseterostruko (s 3 triliona na 30 triliona USD). Preko 25% od 4.5 milijarde ljudi u slabije razvijenim zemljama još uvijek imaju očekivanu životnu dob ispod 40 godina. Više od 80 zemalja imali su niži godišnji dohodak po glavi stanovnika u 2000. godini od onoga iz 1990. Prosječni dohodak u pet najbogatijih zemalja na svijetu je 74 puta veći od nivoa pet najsiromašnijih, najveći koji je ikad postojao. Skoro 1.3 milijardi ljudi nema pristupa čistoj vodi. Oko 840 milijuna ljudi je ispod poštenih uvjeta."³⁸

³⁸Codrington, S. (2005). *PlaneGeography* treće izdanje, str. 97.

Postoje mnogi razlozi zašto se neke zemlje razvijaju brže od drugih. Ipak se ističe pet glavnih razloga među kojima ima i mnogo preklapanja:

- *socijalni* - što zemlja ima više novaca, to ga može više potrošiti na zdravstvenu brigu, obrazovanje i kontrolu nataliteta. Društvene tradicije koje destimulišu kontrolu nataliteta povećavaju njenu stopu i usporavaju privredni razvoj siromašnih zemalja. Različita društva različito vrednuju naporan rad, materijalnu dobit i društvenu koheziju, pa je jasno da će to imati efekta na različit rast i djelotvornost;
- *istorijski* - kolonijalizam je vjerovatno istorijski faktor koji je imao najveći uticaj na razvoj pojedinih zemalja. Vodio je bogatstvo prema Evropi i Sjevernoj Americi na trošak mnogih afričkih, južnoameričkih i azijskih zemalja koje nisu primale razumne cijene za svoja dobra. Evropski kolonizatori sagradili su od tog bogatstva jake industrije prije nego što su investirale u razvoj svojih kolonija. Na kraju kolonijalizma mnoge su zemlje napuštene bez društvenih, ekonomskih ili političkih struktura koje obeshrabruju razvoj toliko da se siromaštvo ustalilo. U većini slučajeva povučene su vještačke granice koje nisu odražavale želje lokalnih stanovnika i koje su dovele ka mnogim građanskim ratovima ili društvenoj nestabilnosti. Ostali važni istorijski uticaji uključuju nesposobne vlasti ili zadržavanje plemenskog načina života koje sprečava zemlju od daljnjeg privrednog razvoja;
- *ekonomski* - zemlje bogate resursima poput željezne rude, nafte i uglja, vjerovatnije će se lakše industrijski razviti, jer ne moraju uvoziti te resurse što bi inače vodilo dugovanjima. Njihovo vađenje i prodaja stvorilo je poslove i transportne sisteme dok je istovremeno davalo određenim zemljama trgovinsku i političku premoć nad drugima. Resursi mogu, takođe, zaraditi velike količine novca u trgovini, dopuštajući zemljama da ulažu u ostale industrije. Mnogi evropski narodi su se razvili tokom industrijske revolucije na industriji uglja i željeza. Ipak, činjenica da se mnogim resursima bogati (posebno naftom) narodi Afrike i Srednjeg Istoka nisu industrijski razvili dok su se iskopavali njihovi resursi, pokazuje da ti faktori nisu sami za sebe dovoljni. Često se razvijaju kleptokratije oko tih industrija koje postaju veoma bogate, a malo ulažu u samo stanovništvo te zemlje. Dva najbolja primjera su Nigerija i Saudijska Arabija. Bogatstvo koje se stvara može zapravo često pomoći učvršćivanju nesposobne diktature na vlasti ili čak voditi razornim *ratovima za resurse*³⁹ kao što se dogodilo u Africi.

³⁹Isto, str. 145, 146.

regionalni - prirodni rizici poput poplava, suša, potresa, vulkana, oluja, uragana, bolesti, najezdi štetočina, pomora životinja sprečavaju ekonomski razvoj. Velike prirodne katastrofe mogu uveliko unazaditi zemlje u njihovom privrednom razvoju kao što je periodično plavljenje Bangladeša. Budući da donose hranjive sedimente, vulkani i poplave mogu često imati i pozitivan i negativan učinak. Područja oko vulkana i poplavnih delti često su jako naseljena, kao u Egiptu, Bangladešu i Indoneziji. Bolesti poput malarije koje bujaju u tropskim klimama i AIDS koji je endemičan u Africi sprečavaju ljude od rada i stvaraju privredni teret društvu. Pouzdani izvori vode potrebni su za produktivnu poljoprivredu i za manje opsežnu industriju. Problemi određenih regija, izazvani ljudskom djelatnošću, uključuju dezertifikaciju, slanost, zagađenje vode, krčenje šuma i mnoge druge. Dezertifikacija je uzrokovana upravljanjem siromašnom zemljom tako da se uklone hranjive materije potrebne za rast biljaka. To je globalni problem s ogromnim posljedicama za zemlje koje pogađa. Slanost je uzrokovana slabim tehnikama navodnjavanja. Zagađenje vode iz industrije mogu izazvati kiseline i baze, otrovni minerali i materijali s visokom biohemijskom potrebom kiseonika koji uzrokuje cvjetanje algi. Ovo zagađenje otežava stanovništvu pristup svježoj vodi. Sječa šuma u početku donosi koristi, ali zemlja s uklonjenim drvećem često je veoma smanjene poljoprivredne vrijednosti i ranjiva je na dezertifikaciju. Posječene kišne šume posebno su ranjive na mineralno ispiranje zahvaljujući ogromnim padavinama, pa često postaju bezvrijedne. Kako je turizam danas glavni izvor dohotka većini slabije razvijenih zemalja mora se brinuti za prirodna bogatstva koja mogu donijeti dugoročni izvor bogatstva.

- *politički* - vjerovatnije je da će se zemlje razviti kada imaju stabilnu vlast koja dobro upravlja ekonomijom i investira u nacionalnu infrastrukturu, trgovinu, upravljanje okolinom i koja izbjegava građanske ratove. Investitori se moraju osjećati dovoljno sigurno da bi investirali svoj novac u određenu zemlju. Jasna legalna pravila o vlasništvu dobara omogućavaju ljudima da koriste dobra za sporedne zajmove za kapitalni razvoj, ili da prodaju neka dobra da steknu kapital za ostala nastojanja. Osiguravanje radničkih prava može značiti da radnici primaju više novaca i da se mogu izvući iz siromaštva ali može imati i učinak destimulacije multinacionalnih kompanija da napuste zemlju i da potraže druge zemlje s manje zakonskih zabrana. Sugerije se da je dobro vladanje preduslov privrednom razvoju te većina zemalja donatora shvataju sada da veliki dio njihovog novca nije postigao ništa zbog korumpiranih primaoca. Na nesreću, mnoge vlade, posebno u Africi i evropskom jugoistoku su ili nesposobne ili ne žele pomoći

svojim vlastitim zemljama da se razvijaju, a bez te podrške zemlja može rijetko napredovati.

Nejednak globalni ekonomski razvoj generiše brojne probleme, posebno u nerazvijenim zemljama i zemljama u razvoju. Ti problemi se, uglavnom, odnose na:

- pristup hrani, obrazovanju i skloništu;
- industrijalizaciju;
- dug;
- održivost razvoja.

Najočitiiji obrazac u razvoju podjela je na Sjever i Jug. Podjela Sjever - Jug je linija koja odvajava bogati Sjever ili razvijene zemlje od siromašnog Juga. Ova linija podjele nije pravolinijska kao što zvuči, te dijeli globus u dva glavna dijela. "Sjever" se u toj podjeli odnosi na Sjevernu Ameriku⁴⁰, Evropu, Rusiju, Japan, Australiju i Novi Zeland. Zemlje unutar tog područja su privredno razvijenije. "Jug" objedinjuje ostatak južne polulopte, te se većinom sastoji od slabije razvijenih zemalja. Postoje i drugačiji modeli razdvajanja zemalja u razvoju.

Većina zemalja prolazi kroz značajne poraste u bogatstvu i životnom standardu. Nažalost postoje izuzeci ovog pravila. Značajan je bivši Sovjetski Savez koji je proživio slom industrije u prelazu na tržišnu privredu. Mnogi afrički narodi su nedavno prošli kroz smanjenje BND-a zahvaljujući ratovima i epidemiji AIDS-a među kojima su Angola, Kongo, Sierra Leone i druge. Arapski proizvođači nafte u svojoj podršci BND-a se uveliko zasnivaju na izvozu nafte tako da neka smanjenja u tržišnoj cijeni nafte (trenutno bez izgleda) može odvesti do brzog pada njihova BND-a. Zemlje čija se većina dohotka zasniva na samo nekoliko izvoznih proizvoda ranjive su na promjene u tržišnoj vrijednosti tih roba pa se često pogrdno nazivaju „*banana republike*“. Mnoge zemlje u razvoju se održavaju na izvozu nekoliko primarnih dobara koji čini većinu njihovog dohotka (kafa, drvo, kaučuk, rude...), pa to može opustošiti zemlje kada cijene tih roba padnu, ostavljajući ih bez ikakvog načina da otplate svoje dugove.

Najveće razlike u stepenu razvoja privrede prisutne su na dva kontinenta: u Aziji i Evropi. Velik je raspon u stepenu privredne razvijenosti u Aziji, od Japana do Bangladeša, a u Evropi od Švajcarske do Albanije. Drugi kontinenti mnogo su privredno homogeniji i razvijeniji. Tako u Sjevernoj Americi i Australiji s Okeanijom preovladava visoka razvijenost najrazvijenijih (bruto društveni dohodak po stanovniku više od 8.956 američkih dolara),⁴¹ a malo je onih koji pripadaju grupi najnerazvijenijih zemalja (manje od 725 američkih dolara).

⁴⁰Kreća, V. Globalizacija, www.vladimirkreca.com/originalindividuals/globalizacija, pristup ostavren novembra 2021.

⁴¹ Kreća, V. Globalizacija, www.vladimirkreca.com/originalindividuals/globalizacija

U Africi preovladavaju najnerazvijeniji uz nešto osrednje razvijenih na sjeveru, jugu i jugozapadu kontinenta - nema najrazvijenijih zemalja u Africi .

Unutar zemalja bogatstvo se koncentriše više oko urbanih područja nego oko ruralnih. Bogatstvo takođe teži prema područjima s prirodnim bogatstvima ili u područja koja su upletena u tercijarne (uslužne) djelatnosti i trgovinu. To vodi koncentraciji bogatstva oko rudnika i finansijskih centara poput New Yorka⁴², Londona i Tokija.

Međunarodni monetarni fond (MMF) procjenjuje da kriminalne organizacije godišnje obrnu enormne količine dolara u svojoj ukupnoj trgovini, uključujući poreske prevare koje smanjuju državne budžetske prihode, kao i prihode od imovina koji su često integrisani u ilegalnu ekonomiju. Svake godine operu se hiljade milijardi dolara, odnosno 2 do 5% svjetskog bruto društvenog proizvoda (BDP-a).

Seksualna trgovina, globalizovana, ali naravno i industrijalizovana, na više ili manje prikriven način ulazi u strategiju razvoja brojnih zemalja. Azija je u tome daleko otišla: na Tajlandu ima preko 2 miliona prostitutki, od čega gotovo 300.000 maloljetnih, za više od 800.000 posjetilaca. Na Filipinama, u Maleziji i u Indoneziji, na seksualnu industriju otpada 2% do 14% BDP-a.

2.1.1 Globalizacija - bogatstvo vs siromaštvo

Globalizacija nije nova pojava, počela je onog trenutka, kada je dokazano, da je zemlja u stvari okruglog oblika i da se može upravljati, praktično, u bilo kom pravcu. Otkriće nije nastalo usljed naučne radoznalosti, već iz potrebe da se trguje sa dalekim zemljama, uglavnom Dalekim Istokom, velikim industrijskim centrima, gdje su uzgajani začini i proizvođeni čudesni proizvodi kao što su svila, boje za tkanine i keramika. Ti proizvodi su stizali u Evropu putem dva glavna pravca - kopnenim Putem svile preko Centralne Azije i Zapada i morskim putem iz Kine i Japana, kroz Južnokinesko more, moreuzom Mallaca (Malaka), preko Indijskog okeana, do Crvenog mora i kopnenim putem do Mediterana. Tada, naravno, nije bilo Sueskog kanala.

Prije evropskih otkrića morskih puteva prema Istoku, trgovci su, uglavnom, bili Arapi, Indijci i Kinezi, zajedno sa turskim narodima, koji su naseljavali prostore pored Puta svile u Centralnoj Aziji. Ponekad su bile potrebne godine da proizvodi sa Istoka dođu do Evrope.

⁴²Oxfam international, Propisi prilagođeni interesima bogatih i dvostruki standardi, http://www.maketradeair.com/en/assets/english/report_summary_serbian.pdf, (pristup ostvaren 12. novembra 2021.)

Trgovina se nije odvijala u dva smjera, jer do industrijske revolucije Evropa nije imala ništa što bi narodi Istočne Azije željeli kupiti. Zapadni Evropljani plaćali su robu zlatom i srebrom, uglavnom, pljačkajući prostore Indijanaca Centralne i Južne Amerike. Kasnije, kada su engleski trgovci, u nedostatku plemenitih metala, pokušali da plate opijum, to je dovelo do Opijumskog rata sa Kinom i do Bokserske pobune.

Portugalac Alfonso D. Albuquerque prvi je prošao morskim putem pored zapadne obale Afrike i oko Rta Dobre nade kako bi prešao Indijski okean i stigao do ostrva začina u jugoistočnoj Aziji, Kini i Japanu. Tako su Evropljani otvorili trgovački put koji će zamijeniti Put svile i put Crvenog mora. Tako su evropski trgovci, koji su plovili tim putem, mogli vrlo jeftino kupovati začine, boju za tkanine, porculan, svilu, itd. na samom izvoru i zaraditi veliki novac prodajući ih u Evropi.

Kolumbovo otkriće Amerike, čiji je cilj takođe bio da otkrije put za Indiju, zbog rudnika zlata i srebra dovelo je do enormnog bogaćenja Portugalaca, Španaca, Engleza i Francuza. Nakon toga, Magellan je oplovio Rog Afrike, preko Pacifika i zauvijek dokazao, da je svijet zaista okrugla lopta, da je moguće neprekidno ploviti prema Istoku ili Zapadu i doći na polaznu tačku. U stvari, Magellan nije oplovio cijelu zemljinu kuglu jer se skrasio u jugoistočnoj Aziji. Čovjek koji je oplovio zemljinu kuglu je bio Malajac Henry the Black, kojeg su uhvatili Portugalci, doveli u Portugaliju i kojeg je Magellan uzeo kao vodiča i člana posade. On je dezertirao kad je stigao kući.

S tim otkrićima svjetska trgovina postala je globalna. Dok se ranije trgovalo uglavnom između evropskih zemalja, nakon tih otkrića trgovina se proširila i postala globalna, uz učešće svih regiona svijeta. Drugim riječima, trgovina je postala globalizovana.

Postoji urgentna potreba da se razmisli o globalizaciji. Forma globalizacije, koja je uvedena u svijetu danas, nije dobro razrađena. Formulaciju su dale bogate i snažne nacije. Naravno, formula koju su one izmislile je takva da njima daje najveće prednosti i najveći profit. Šta će se dogoditi sa siromašnim i slabim zemljama, to je bilo u drugom planu. Nema sumnje da im dobrobit siromašnih zemalja nije prvobitno bila na umu kada su oni podržavali ideju o globalizaciji. Oni govore o efektu trajnog kapanja. Dok oni investiraju i zarađuju novac za sebe, siromašnima ostaju samo mrvice. Ali, ukoliko dođe do kapanja, takva situacija neće biti održiva. Bogati će pokupiti šlag, dok će siromašni dobiti ono što ostane. Siromašni ne mogu postati bogati zbog tako osmišljenih efekata.

Da bi siromašni dobili svoj pravičan dio, cijela strategija mora biti usmjerena u korist siromašnih. U stvari, siromašni moraju imati veću korist od nje nego bogati. Bogati su već bogati i ukoliko ne steknu veće bogatstvo to ih neće pogoditi. Danas u svijetu siromašni gladuju

i umiru. Povremena milostinja im neće pomoći. Njima su potrebni stalni prihodi. Kao dio globalizacije, budžeti svih zemalja treba da budu usklađeni prema prihvaćenoj formi i treba da budu predmet međunarodne kontrole. Poznato je da mnoge velike korporacije bogatih zemalja varaju. Ne bi bilo iznenađenje kada bi međunarodni kontrolori otkrili da i te bogate zemlje takođe varaju. Do sada su globalizaciju uspostavljali i provodili bogati. Zemljama u razvoju nije dozvoljeno da predlažu svoje vlastite programe. Rezultat je da zemlje u razvoju moraju razmatrati samo ono od čega koristi imaju samo bogati. Ne postoji niti jedan prijedlog koji su bogatim dostavili siromašni.

Većina stanovništva na zemlji živi sa samo nekoliko dolara na dan. Bilo da se živi u najbogatijoj zemlji u svijetu ili najsiromašnijoj postoji velika nejednakost raspodjele dohotka. Siromašni imaju manju mogućnost pristupa zdravstvenim ustanovama, obrazovanju i drugim uslugama. Problem gladi, pothranjenosti i bolesti većinom pogađaju najsiromašnije u društvu. Najsiromašnji su marginalizovani i nisu zastupljeni u javnim i političkim odlukama, čime se manje rješavaju problemi vezani za siromaštvo.

Pojavom globalizacije formirale su se nadnacionalne institucije (WTO, *multinacionalne korporacije*, MMF, Svjetska banka za obnovu i razvoj) koje imaju ogroman uticaj na vlade siromašnih. Jedan od glavnih uzroka siromaštva u svijetu su strukturalne promjene koje provodi MMF i Svjetska banka za obnovu i razvoj. Uslovi za zajmove i otplatu, vladama siromašnih zemalja su smanjenje ulaganja u zdravstvu, te u druge socijalne usluge, otvaranje domaćih privreda stranoj konkurenciji dok su u isto vrijeme tržišta bogatih zaštićena carinama i subvencijama. Time dolazi do nelojalne konkurencije u kojima se siromašne zemlje ne mogu takmičiti. Da bi se privukle strane investicije, siromašne zemlje smanjuju plate i poreze čime dolazi do neravnomjerne raspodjele dohotka. MMF i Svjetska banka za obnovu i razvoj predstavljaju okosnicu globalizacije. Jedan od uslova za pomoć siromašnim zemljama je i suzbijanje korupcije. No, u isto vrijeme bogate zemlje često učestvuju u korupciji. Borba protiv korupcije u zemljama u razvoju treba biti visoko u popisu prioriteta ali to bi trebalo vrijediti i za bogate zemlje. Takođe jedan od uzroka siromaštva je i eksploatacija prirodnih resursa siromašnih zemalja od strane bogatih. Jaz između bogatih i siromašnih je poprilično velik i u stalnom je porastu. Siromaštvo za posljedicu ima povećan broj kriminala i nasilja. Nejednakost je često mjerilo relativnog siromaštva, ali apsolutno siromaštvo i njegove posljedice postaju gorući problem u svijetu.

2.1.2 Ekonomska globalizacija

Ekonomskom globalizacijom, kroz procese intenziviranja slobodnih trgovinskih tokova i uspostavu liberalnijeg kretanja ljudi, kapitala i informacija, otvorena su vrata krupnom biznisu. Iako svjetska trgovina ima mogućnosti da djeluje u cilju suzbijanja siromaštva i istovremenog povećanja privrednog rasta, taj potencijal ipak nije iskorišćen. Međutim, trgovina sama po sebi nije problem. Problem je, smatraju neki, u pravilima kojima je ona regulisana, a pravila su takva da štite interese bogatih.

Načelno, transnacionalne organizacije poput WTO-a, Svjetske banke i MMF-a, kao i vodeće svjetske vlade, u svojim programima i statutima navode načela kojima je u cilju smanjiti siromaštvo i omogućiti svima bolji život i napredak, a kao glavni mehanizam u postizanju toga navodi se najčešće liberalizacija trgovine i otvaranje tržišta. Poseban naglasak se pri tom stavlja na siromašne, nerazvijene zemlje i programe prilagođavanja i pomoći, usvajanjem kojih bi ove zemlje krenule putem napretka. No, u stvarnosti, svjedoci smo rastućeg siromaštva i trenda nezaposlenosti te produbljivanja jaza između bogatih i siromašnih. Dosadašnji rezultati globalizacije u ekonomskoj sferi potvrđuju postojanje dvostrukih standarda.

O indeksu dvostrukih standarda, koji se tako naziva jer označava jaz između principa slobodne trgovine koje zastupaju bogate zemlje i njihovih stvarnih protekcionističkih postupaka navodi se sljedeće: Nigdje dvostruki standardi vlada industrijalizovanih zemalja nisu očigledniji nego u poljoprivredi. Ukupne subvencije domaćim farmerima u ovim zemljama iznose više od jedne milijarde dolara dnevno. Ove subvencije, koje skoro u potpunosti uživaju najbogatiji farmeri, izazivaju ogromne štete za okolinu. One takođe pospješuju proizvodnju viškova. Proizvedeni viškovi se prodaju na svjetskom tržištu ispod cijene, zahvaljujući dodatnim subvencijama koje finansiraju poreski obveznici i potrošači. Paradoksalno je i to što s jedne strane imamo barijere i regresivne restrikcije koje koče napredak i doprinose siromaštvu, dok se u drugom slučaju uklanjanje barijera provodi iako se ono kosi s demokratskim načelima.

Budući da se danas trgovinom upravlja na nepravilan način, kako na svjetskom nivou, tako i u mnogim slučajevima na nacionalnom nivou, nastavljanje tog puta ne predstavlja rješenje, kao ni izolacionizam, jer bi siromašni bili lišeni povoljnih prilika koje im trgovina pruža. Ukoliko se dobro rukovodi svjetskim trgovinskim sistemom, milioni ljudi se mogu izvući iz bijede. U obrnutom slučaju čitave privrede biće još više potisnute na margine svjetske ekonomije.

Zato nam je potreban novi svjetski trgovinski poredak,⁴³ utemeljen na drugačijem pristupu pravima i odgovornostima, i koji bi se obavezao na ostvarenje globalizacije u korist siromašnih.

2.2 Perspektive i determinante globalizacionih procesa

Pri definisanju razlike između pet ključnih determinanti globalizacije, važno je napomenuti da se te dimenzije ne mogu potpuno izolovano posmatrati jedna od druge. Tako se, na primjer, globalni problem zaštite okoline ne može posmatrati odvojeno od dimenzije "ekonomija" niti od dimenzije "politika". Ta povezanost ne samo između aktera, nego i između područja, jedna je od posebnosti globalizacije.

Slika broj 2: Ključne determinante globalizacije

Različite dimenzije prave presjeke različitih veličina s "globalizacijom". Veoma je važno da se utvrdi šta sve spada u globalizaciju i da ekonomski procesi nisu jedini, iako, ekonomska globalizacija predstavlja uzrok opšte globalizacije.

I globalizacija ima granice, i to je važno imati na umu prilikom daljeg razumijevanja suštine globalizacije. Primjere za različite dimenzije globalizacije možemo, bez poteškoća, pronaći u dnevnim novinama, s tim da *ekonomska dimenzija* uglavnom stoji u prvom planu (ogroman porast trgovine, direktno investiranje, globalizacija finansijskog tržišta, transnacionalna integrisana proizvodnja, multinacionalne kompanije, konkurencija za sjedište preduzeća u državama i regijama, kraj nacionalnih ekonomija).

⁴³<http://www.effect-dubrovnik.com/index>. pristup ostvaren 17.10.2021.

Globalni problemi *zaštite životne sredine*, kao što su zagrijavanje zemljine atmosfere, ozonske rupe, uništavanje tropskih šuma, i sl., najslikovitije predstavljaju globalizaciju, jer se ovdje nedvosmisleno radi o globalnim problemima koji se moraju rješavati globalno. Uprkos tome, čak i u području zaštite životne okoline, postoje regionalni i lokalni problemi - zagađenje rijeka.

Društvena dimenzija globalizacije odnosi se na svijet uopšte, koji sve više postaje, kako je McLuhan predvidio, „globalno selo“, nova vrsta komunikacije (*chat*, e-mail) omogućava stvaranje "društva" na daljinu. Ovakva druženja stoje rame uz rame s tradicionalnim druženjem unutar porodice ili sa komšijama i prijateljima, ali ona ne predstavljaju zamjenu za ovu tradicionalnu vrstu druženja.

Razvijena, uznapredovala tehnologija takođe znači olakšan pristup i komunikaciju s drugim *kulturama*. Pojačana trgovina i trgovinski tokovi takođe idu u prilog tome. Svijet, globalizovan u jednu zajednicu, znači i ispreplitanje različitih svjetskih kultura. Međutim, nisu rijetke kritike na račun globalizacije u području kulture - zbog dominantnog svjetskog položaja SAD-a - da su one, zapravo, put ka uniformisanosti svijeta, zahvaljujući istoj takvoj dominaciji američke kulture i jezika u odnosu na druge kulture. Mnogi se pribojavaju da je globalizacija zapravo „amerikanizacija“ ili „pozapadnjavanje“ svijeta. Danas živimo u vremenu sazrijevanja i shvatanja da „amerikanizacija“ ili „pozapadnjavanje“ svijeta više ne može da se trpi od strane 86% svjetskog stanovništva i da se mora pristupiti kreiranju novog savremenog svjetskog poretka zasnovanog na međusobnom uvažavanju i većoj ravnopravnosti.

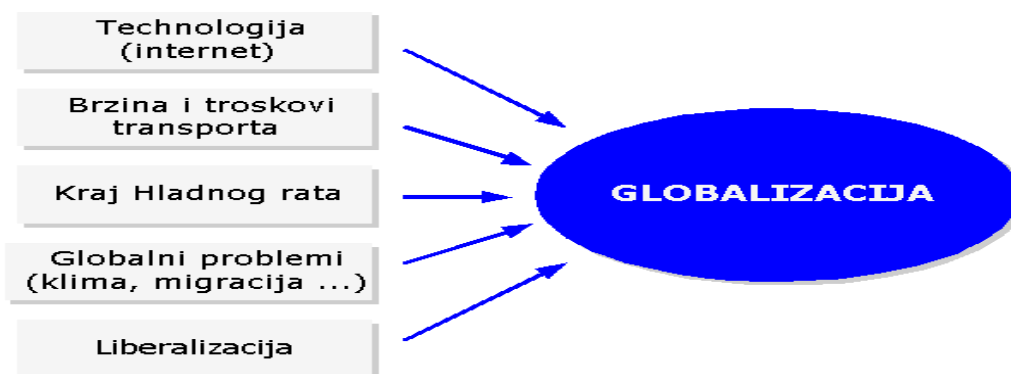
Politika se mora boriti s velikim problemima. Globalizacija i takmičenje za pridobijanje sjedišta vodećih korporacija ograničavaju prostor za djelovanje nacionalnih politika, jer se mnogi problemi sada mogu rješavati samo na internacionalnom nivou, tj. globalno. Moraju se pronaći nove političke forme i arene. Evropske integracije se obilježavaju kao jedan od najuspješnijih odgovora na izazove koje sa sobom donosi globalizacija.

Politika koja je i dalje organizovana teritorijalno, u sklopu nacionalnih država, povlači se pred porastom internacionalnog, tj. globalno organizovane ekonomije. Slom socijalističkih sistema i prelazak na kapitalizam u velikoj se mjeri dogodio upravo zbog toga. Ali globalizacija nije kriva za sve ono što joj se stavlja na teret. Veoma često, političari taj pojam koriste kao krivca za sve ili kao oružje u svakoj situaciji.

U zavisnosti od toga kakvo se razumijevanje globalizacije zastupa i kakvo je viđenje iste u budućnosti, spominju se različiti uzroci nastanka globalizacije, ali i različiti scenariji

njenog razvoja u budućnosti. Na sljedećoj slici su navedeni najčešće spominjani uzroci globalizacije, no to svakako nisu i jedini uzroci.⁴⁴

Slika broj 3: Uzroci nastanka globalizacije

Svjedoci smo tehnološke revolucije, a posebno napretka u području razmjene informacija i u području komunikacija (internet), koje su bez sumnje odigrale i igraju jednu od najznačajnijih uloga u nastanku i razvoju globalizacije. **Internet** sa više aspekata predstavlja oznaku globalizacije. Bez ove tehnologije bile bi teško zamislive mnoge bitne aktivnosti globalnog društva - globalizacija financijskog tržišta, prebacivanje globalnih suma novca s jedne strane globusa na drugu, što se odvija u vremenskim intervalima djelića jedne sekunde, organizacije transnacionalne proizvodnje i još mnogo toga. Kritičari globalizacije ukazuju na to da globalizacija više nije prisilni proces, već da su njeni procesi nastali kao posljedica politike deregulisanja pod vodstvom SAD-a nakon Drugog svjetskog rata.⁴⁵

Globalizacija je danas sinonim za svjetsko tržište i svjetsku privredu. Ali, mnogo je važnije shvatiti da globalizacija dovodi do **promjena u moći na svjetskoj i nacionalnoj pozornici**. Globalizacija, umjesto stare igre moći evoluciono uspostavlja pravila nove igre moći. U okviru te nove igre moći ključnu poziciju ima kapital, odnosno investicije i multinacionalne kompanije! Otkuda kapitalu ta mega-moć? U jednim istočnoevropskim novinama je na početku perioda tranzicije osvanuo naslov: „Opraštamo krstašima i očekujemo investitore.” Odnosno zaboravljamo sva neprijateljstva, bavimo se biznisom! Zapravo u ovom stavu počinje i ima korijena jedna druga moć kapitala umjesto npr. vojne moći, političke moći,

⁴⁴ http://www.dadalos.org/globalisierung_hr, pristup ostvaren 12.11.2021.

⁴⁵ Baotić, J. (1972). Globalizacija u Hrvatskoj, Hrvatska u globalizaciji, Zbornik Udruga, Zagreb, str. 236.

odnosno imperijalističke i kolonijalne moći, koja je bila u osnovi predglobalizacionog perioda. Dok je ranije vladala misao da treba izbjeći ulazak stranaca i stranih kompanija radi zaštite sopstvene države i ekonomije, danas postoji strah od nedolaska investitora. Dolazak stranih investitora na nacionalna tržišta je nezaustavljiv process. Ono što je važno za današnjicu je da taj process nije vođen samo ekonomskim interesima, već, prije svega, i političkim, što najbolje potvrđuju međunarodna kretanja u 2022. godini, nakon početka ukrajinsko-ruskog sukoba.

U ranijoj igri moći sredstvo prinude je bilo prijeteći ulazak, danas je to prijeteći nedolazak investitora ili njihov prijeteći odlazak. Dolazi se u situaciju kada je samo jedna stvar gora od mogućnosti da vas pregaze multinacionalne kompanije:

„mogućnost da vas zaobiđu i ne pregaze!“⁴⁶

I kako Beck⁴⁷ kaže, globalizacija nije opcija. Globalizacija je ničija vlast! Niko lično nije započeo globalizaciju, a niko je lično ne može ni zaustaviti i niko nije odgovoran. Riječ globalizaciju možemo prevesti kao organizovanu neodgovornost, kaže Beck. Ako pokušamo da potražimo nekoga da mu se žalimo, da nekoga tužimo, nema takve adrese u svijetu.

Nema institucije, nema telefonskog broja, nema ni takve e-mail adrese. Kao da se svako osjeća žrtvom globalizacije, a ne kao njen počinitelj. Da li neko misli da su gospodari savremenih koncerna mirni? Jesu moćni- ali nisu mirni! Zapravo oni znaju da na vrhu svi imaju dovoljno mjesta - ali ne i mjesta za sjedenje! Taj nemir dolazi od njihovih vlasnika i stakeholdera, prije svega potrošača! Što više taj diskurs o globalizaciji prožima sve kapilare društvenog života, to postaju moćniji akteri i strategije svjetske privrede, kao i pojedinci koji ih provode. Prema tome, nacionalna država gubi klasičan oblik moći i dobija neki drugi.

Ovdje uočavamo sve veću prozirnost državnih granica, sve veću propustljivost državnih granica. Državna granica ne smije biti brana toku kapitala! Ona mora da omogućava protok odnosno mobilnost ljudi i faktora proizvodnje. Globalizacija ubrzava život! Sve se ubrzava putem savremene tehnologije! Kao što piše Gidens, danas se došlo do „ukidanja prostora vremenom“ što omogućavaju novi komunikacioni mediji! Šta je onda uloga granica? Da li je granica, opet shvaćena u klasičnom smislu, samo znak podjela? Zar globalizacija ne traži život na granici, a ne unutar granica? Zar granica ne treba da bude prozirna kao švajcarski sir? Zašto nacionalne države treba da izgube „protekcioniistički refleks“? Perspektive globalizacionih procesa najbolje odslikava opšteprihvaćena činjenica je da su tokom posljednjih 200 godina

⁴⁶ A copublication of The World bank and Oxford university press, Globalization, growth and poverty; building an inclusive world economy, Oxford university

⁴⁷ Isto, str. 15.

ključni uslovi ekonomskog razvoja bili posjedovanje tehnologije i kapitala. U tom periodu praktički monopol na te dvije kategorije imale su zapadnoevropske države i SAD. Zahvaljujući tome SAD⁴⁸, su duže od jednog vijeka uspijevale s manje od pet posto svjetskog stanovništva ostvarivati više od 20 posto svjetskog BDP-a. Oni koji tehnologiju nisu posjedovali, nisu imali ni novca da je kupe niti znanja da je sami razviju. Situacija se počela mijenjati 90-ih kad su nakon azijske finansijske krize gotovo sve države započele voditi politiku povećanja deviznih rezervi, dok su zapadne korporacije u potrazi za što većim profitom počele svoje poslovanje seliti na istok Evrope i u Aziju, gdje je postojala velika količina jeftine radne snage⁴⁹. Na taj način započeo je veliki ciklus transfera tehnologije i kapitala, čiji je vrhunac upravo označila globalna recesija 2007. Dostupni svjetski kapital danas u velikoj mjeri drže upravo azijske države.

Kina⁵⁰ je 2000-ih imala najveće devizne rezerve na svijetu, a procjenjuje se da 75% ukupnih svjetskih deviznih rezervi pripada tzv. državama u usponu, među koje, osim Kine, spadaju Indija, Rusija, Brazil, Indonezija, Koreja itd. Kompanijama iz tih država danas je lakše nego ikada pronaći jeftini kapital za razvoj, kupovinu novih tehnologija ili čak zapošljavanje stručnjaka sa Zapada, a njihove vlade ne samo da ne trebaju pomoć zapadnih institucija poput Međunarodnog monetarnog fonda i Svjetske banke, već im i konkurišu. Tako je, na primjer, Venecuela dala kredit Argentini pomoću kojeg je ta država podmirila sva svoja dugovanja prema MMF-u. Iz toga je jasno da razlozi viševjekovne nadmoći zapadne Evrope i SAD-a ne postoje. Naprotiv, države u usponu posjeduju nešto što Zapad ne može kupiti, a to je stanovništvo.

Dostupnost jeftine radne snage, nakon više vijekova, u budućnosti će ponovno biti ključni faktor privrednog razvoja. Samo Kina i Indija⁵¹ trebale bi imati oko trećinu svjetskog stanovništva i ostvarivati četvrtinu ukupnog svjetskog bruto društvenog proizvoda. Taj udio s vremenom će rasti, naročito, imajući u vidu činjenicu, da će demografsko stanje u Evropi i SAD-u do tada biti još gore nego sada. A sadašnje stanje je više nego zabrinjavajuće.

Istraživanja na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu⁵² išla su u prilog tomu da je, nakon više od 150 godina, rad ponovo ključno sredstvo proizvodnje: "Do industrijske revolucije

⁴⁸ Klein, N. (2002). No logo, VBZ, Zagreb, str. 198.

⁴⁹ Isto, str. 203- 204.

⁵⁰ George, Susan, A short history of neoliberalism, pristup ostvaren dana 15.12.2021. godine na strani: <http://www.globalpolicy.org/globaliz/econ/histneol.htm>,

⁵¹ Isto, str. 96.

⁵² Jašić, Z. (2003). Globalizacija i ekonomska politika, Zbornik Globalizacija u Hrvatskoj, Hrvatska u globalizaciji, Zagreb.

smatralo se da je rad jedino sredstvo proizvodnje, da bi se kasnije tvrdilo da je ključan kapital, odnosno njegova dostupnost. Taj sistem funkcionisao je dugo, no danas je kapital globalizovan, tehnologija je dostupna svima, pa ljudski rad opet preuzima ulogu ključnog proizvodnog faktora. Ipak, to više nije osnovni fizički rad kao nekad. Današnja komponenta ljudskog rada u sebi sadrži cijeli niz faktora znanja i sposobnosti, pa se, ustvari, umjesto o radu treba govoriti o *intelektualnom potencijalu* kao ključnom faktoru budućeg svjetskog društvenog razvoja."

Potvrda ovih tvrdnji je i istraživanje američkog instituta McKinsey⁵³ prema kojem u 28 zemalja s ispodprosječnim platama postoji ukupno 33 miliona visokoobrazovanih stručnjaka s najviše sedam godina radnog iskustva, dok ih je u osam država s visokim platama (SAD, Velika Britanija, Njemačka, Japan, Australija, Kanada, Irska i Južna Koreja) ukupno tek 15 miliona. Iz te je statistike vidljivo da će ljudski potencijali "država u usponu" uskoro u potpunosti nadjačati one iz razvijenog svijeta. S velikom količinom obrazovane i jeftine radne snage, kompanije iz tih država vrlo skoro će moći proizvoditi sve što proizvode i zapadne kompanije, ali po znatno nižoj cijeni. Žele li zadržati vodeću ulogu, velike zapadne multinacionalne kompanije moraće pronaći načina da zadrže nadzor nad visokoprofitabilnim dijelovima proizvodnog procesa.

Naime, da bi ostvarile dugoročni uspjeh na velikim i specifičnim tržištima poput Kine i Indije, u takmičenju sa sve uspješnijim lokalnim kompanijama, multinacionalne kompanije biće prisiljene u puno većoj mjeri prilagoditi se lokalnim običajima⁵⁴ i navikama. Za očekivati je da će to uticati i na korporativnu hijerarhiju u tim kompanijama. Na primjer, Indija je danas sa 400 miliona korisnika najveće svjetsko telekomunikaciono tržište. U slučaju da velike svjetske kompanije upravljanje svojim poslovima na tamošnjem tržištu zbog velikih kuturoloških specifičnosti prepuste lokalnim menadžerima, ti ljudi će, s obzirom da vode najveću i najprofitabilniju diviziju, automatski steći i važan status unutar cijele kompanije. Zato je logična pretpostavka da će takav razvoj događaja rezultirati i time da bi multinacionalne kompanije u budućnosti mogle postati i multikulturalne.

Kina ima najveće devizne rezerve na svijetu i sve više utiče na svjetski biznis. Zaključak da je dosadašnji svjetski poredak zasnovan na ekonomskoj i političkoj prevlasti nekoliko zemalja osuđen na propast⁵⁵, moguće je vrlo lako ilustrovati putem statističkih podataka. Tako, na primjer, američka investiciona banka Goldman Sachs procjenjuje da će do 2040. zajednički BDP Kine, Indije, Brazila i Rusije nadmašiti zajednički BDP država članica G7, koje su

⁵³ www.mckinsey.com/insights/mgi.aspx, pristup ostvaren 16.03.2022.

⁵⁴ Kesner-Škreb, M. (2004). Washingtonski konsenzus, Znanstveni časopis Instituta za javne financije Financijska teorija i praksa, 28 (2), Zagreb, str. 252-254.

⁵⁵ Isto, str.263.

vijekovima dominirale svijetom. Ipak, proces nastanka multipolarnog svjetskog poretka, koji je trenutno na vrhuncu, predstavlja puno više od puke stope ekonomskog rasta.

Danas je dolar ključni indikator kretanja na globalnom tržištu, a Centralna banka SAD ima apsolutnu kontrolu nad dolarom, pa time i značajnu ulogu na globalnom finansijskom tržištu. Danas smo svjedoci nastajanja novih multipolarnih procesa, koji će postojeću praksu u međunarodnim trgovinskim, ali i u opšte-društvenim i političkim odnosima učiniti drugačijom. Na globalnom terenu vodi se utakmica između liberalista, neoliberalista i suverenista, jer je višegodišnja praksa pokazala da su države neopravdano izgubile moć iznad realno racionalnog nivoa, te je za većinu država u svijetu postalo neprihvatljivo pravilo neoliberalnog hegemonizma i stvaranje sve većeg jaza između velikog broja siromašnih i malog broja bogatih, sa tendencijom stvaranja i kreiranja svjetske populacije na bazi tzv. „zlatne milijarde“. Globalni odnosi su u najvećoj krizi od završetka hladnog rata. Na jednoj strani imamo mali broj zemalja, mali broj stanovništva i mali teritorijalni kapacitet (tzv. Kolektivni Zapad - SAD i EU) protiv ostatka velikog broja zemalja, velikog broja stanovništva i velikog teritorijalnog kapaciteta (Rusija, Kina, Brazil, Indija, značajan dio arapskog svijeta). Relativni odnos se procjenjuje na maksimalno 15%:85%. Nije realno očekivati da će tih 15% i dalje vladati svijetom na dosadašnji način. To, dugoročno, nije dobro ni za sam tzv. „Kolektivni Zapad“, a pogotovo nije dobro za ostatakčovječanstva.

U svjetlu najnovijih dešavanja u odnosima „Kolektivnog Zapada“ sa jedne strane i Rusije i velikog broja drugih zemalja suverenističke orijentacije, sa druge strane, sigurno će doći do značajnijih promjena u toku i razvoju globalizacionih procesa. Pri tome, sve koristi i sve negativne posljedice globalizacionih procesa, moraju biti pravednije raspoređene.

2.3 Globalno kretanje kapitala

Tržište na kome rezidenti različitih zemalja trguju finansijskom aktivom naziva se **međunarodno tržište kapitala**.⁵⁶ To zapravo nije jedno tržište, već je riječ o grupi blisko povezanih tržišta na kojima se odvija razmjena finansijske aktive koja ima međunarodni karakter. Trgovanje međunarodnim valutama odvija se na deviznom tržištu koje predstavlja važan segment međunarodnog tržišta kapitala. Glavni subjekti na međunarodnom tržištu kapitala isti su kao i oni na deviznom tržištu: transnacionalne i multinacionalne korporacije, banke, nebankarske finansijske institucije, države i druge državne institucije. Poput deviznog

⁵⁶ Krugman, Obstfeld. (2009). Međunarodna ekonomija – Teorija i politika, Data Status, Beograd, str. 594.

tržišta, aktivnosti na međunarodnom tržištu kapitala odvijaju se unutar mreže svjetskih finansijskih centara koji su povezani sofisticiranim komunikacionim sistemima. Ali, finansijska aktiva kojom se trguje na međunarodnom tržištu kapitala uključuje akcije i obveznice različitih zemalja, kao i bankarske depozite denominovane u njihovim valutama.

2.3.1 Međunarodni kapital i njegov uticaj na globalno tržište

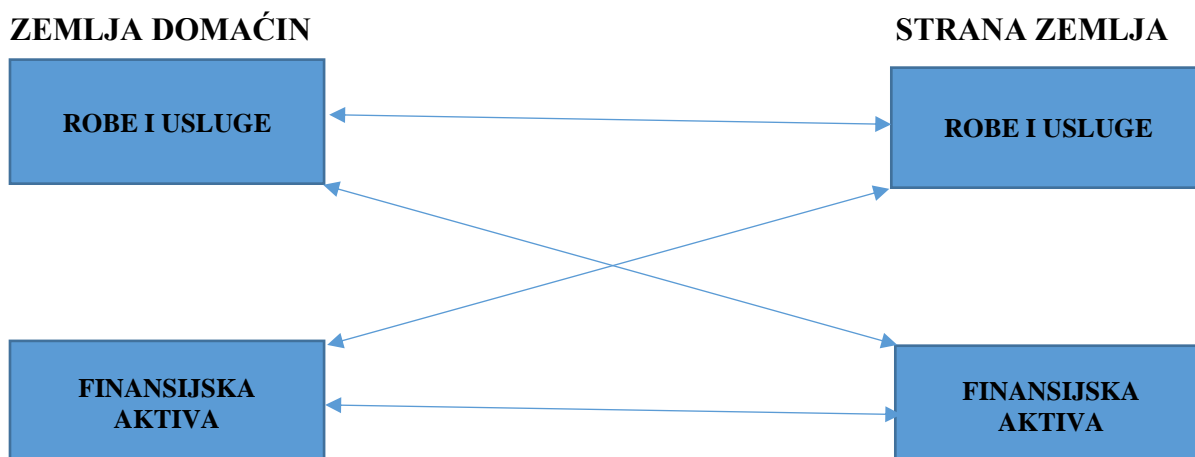
U elaboraciji međunarodnih ekonomskih kretanja, razmatranje dobitaka od međunarodne trgovine bilo je usmjereno na razmjenu dobara i usluga. Obezbeđujući globalni platni sistem koji snižava transakcione troškove, banke koje su aktivne na međunarodnom tržištu kapitala uvećavaju dobit od trgovine koje nastaju kao rezultat tih transakcija. Većina poslova koji se odvijaju na međunarodnom tržištu kapitala predstavlja razmjenu finansijske aktive između rezidenata različitih zemalja, na primjer, zamjena udjela u akcijama IBM za jedan dio britanskih državnih obveznica. Iako se takvi trgovci finansijskom aktivom u neku ruku potcjenjuju i smatraju neproaktivnim "špekulantima", oni zapravo proizvode dobiti od trgovine koje donose pozitivne efekte svim potrošačima.

Ukupne transakcije između rezidenata različitih zemalja mogu se svrstati u tri kategorije:

- razmjena roba i/ili usluga za robu i/ ili usluge,
- razmjena roba i/ili usluga za finansijsku aktivu i
- razmjena finansijske aktive za drugu finansijsku aktivu.

Svaka zemlja u svakom trenutku obavlja trgovinske transakcije koje se mogu svrstati u neku od navedenih kategorija.

Slika broj 4: Tipovi međunarodnih transakcija

Sa prethodne slike je vidljivo da zemlje mogu da ostvaruju profit tako što se fokusiraju na proizvodne aktivnosti u kojima su najefikasnije, a određeni dio svog proizvoda koriste da bi platile uvoz drugih proizvoda iz inostranstva. Taj tip dobitaka od trgovine obuhvata razmjenu roba ili usluga za druge robe ili usluge, što je prikazano u gornjoj horizontali slike. Drugi način stvaranja profita dolazi od intertemporalne trgovine, što predstavlja razmjenu roba i usluga za pravo na buduću robu i usluge, odnosno finansijsku aktivu. To je slučaj kada zemlja u razvoju pozajmljuje iz inostranstva (odnosno prodaje obveznice strancima) da bi mogla da uveze materijal za domaće investicione projekte, ona učestvuje u intertemporalnoj trgovini, što se vidi iz dijagonalnog pogleda na sliku, gdje dijagonalne strelice označavaju razmjenu roba i usluga za finansijsku aktivu. Ukoliko, na primjer, domaća zemlja u trgovini sa stranom zemljom iskazuje deficit tekućeg računa, ona je tada neto izvoznik finansijske aktive u stranu zemlju, a neto uvoznik roba i usluga iz strane zemlje. Na donjoj horizontali slike predstavljena je kategorija međunarodnih transakcija, trgovina finansijskom aktivom za finansijsku aktivu, kao što je, npr., razmjena nekretnine koja se nalazi u Francuskoj za američke dugoročne obveznice državne blagajne.

Prilikom donošenja odluke o izboru finansijske aktive, važan faktor koji utiče na odluku jeste rizičnost prinosa na izabranu aktivu. Pri drugim neizmijenjenim okolnostima, ljudi ne vole rizik. Ekonomisti takvu uobičajenu sklonost ljudi nazivaju **averzijom prema riziku** ili odbojnošću prema riziku. Uobičajeno, tražnja za specifičnom finansijskom aktivom investitora koji ulažu u aktivu u stranoj valuti a nisu skloni riziku zavisi od odnosa njene rizičnosti, mjerene premijom za rizik i očekivanog prinosa.

Međunarodne transakcije finansijskom aktivom mogu, subjektima koji učestvuju, da omogući postizanje boljeg rezultata tako što na taj način mogu da smanje rizičnost prinosa na sopstveno bogatstvo. Umanjenje rizika koje se postiže trgovanjem obiju strana omogućava da diversikuju sopstvene portfolije - da podijele svoje bogatstvo na širok spektar finansijskih instrumenata i na taj način smanje količinu novca koja je bila vezana za svaki pojedinačni instrument. Ekonomista Džejms Tobin⁵⁷ sa Univerziteta Jejl, tvorac teorije o izboru portfolija u odnosu na stepen averzije prema riziku, jednom je opisao ideju diversifikacije portfolija sljedećim riječima: "Nemojte da stavljate sva jaja u istu korpu". Kada je privreda otvorena prema međunarodnom tržištu kapitala, može da smanji rizičnost sopstvenog bogatstva tako što će neka "jaja" staviti u dodatnu inostranu "korpu". Takvo smanjenje rizika je osnovni motiv za trgovanje finansijskom aktivom. Osnovna funkcija međunarodnog tržišta kapitala je da omogući diversifikaciju sopstvenog portfolija.

⁵⁷ Isto, str. 597.

Na globalnom tržištu kapitala, međunarodni kapital je strukturno raspoređen kod ključnih subjekata na međunarodnom tržištu.⁵⁸

1. **Korporacije** - naročito transnacionalne i multinacionalne, kao što su Coca-Cola, IBM, Toyota i Nike - rutinski finansiraju sopstvene investicione projekte oslanjajući se na inostrane izvore sredstava. Da bi došle do pomenutih finansijskih izvora, korporacije mogu da prodaju akcije koje vlasnicima daju pravo potraživanja na aktivu korporacije ili da iskoriste finansiranje po osnovu duga. Dužničko finansiranje se često javlja u vidu pozajmica od međunarodnih banaka i pomoću njih ili drugih institucionalnih zajmodavaca; kada su preduzeću potrebne dugoročne pozajmice, ono što može da proda korporativne dužničke instrumente na međunarodnom tržištu kapitala. Korporacije često izdaju obveznice denominovane u valuti finansijskog centra u kome se obveznice nude na prodaju. Međutim, korporacije sve više tragaju za novim strategijama denominacije koje će njihove obveznice učiniti atraktivnim za širi spektar potencijalnih kupaca.
2. **Komercijalne banke** su centralne institucije na međunarodnom tržištu kapitala, ne samo zato što upravljaju mehanizmom međunarodnih plaćanja, već i zbog toga što obavljaju veliki broj različitih finansijskih poslova. Pasiva banke pretežno obuhvata depozite sa različitim rokom dospelja, dok se njena aktiva uglavnom sastoji od odobrenih pozajmica (korporacijama i vladama), depozita u drugim bankama (međubankarski depoziti) i obveznica. Multinacionalne banke se u velikoj mjeri bave i drugim tipovima transakcija vezanih za finansijsku aktivu. Na primjer, banke mogu da garantuju plasman korporativnih akcija i obveznica tako što će preuzeti obavezu, za odgovarajuću naknadu, da pronađu kupce za te hartije od vrijednosti po garantovanoj cijeni. Jedna od ključnih činjenica vezanih za međunarodno bankarstvo jeste da je bankama često dopušteno da se u inostranstvu bave određenim poslovima za koje ne bi mogle da dobiju dozvolu u domicilnim zemljama. Takav vid regulatorne asimetrije ubrzao je rast međunarodnog bankarstva tokom proteklih 50 godina.
3. **Nebankarske finansijske institucije**, kao što su osiguravajuće kompanije, penzioni fondovi, zajednički fondovi i hedž fondovi, postali su važni igrači na međunarodnom tržištu kapitala otkako su počeli da trguju inostranom finansijskom aktivom radi diversifikacije sopstvenog portfolija. Naročito su značajne investicione banke kao što su Credit Suisse, Goldman Sachs i Lazard Freres koje zapravo uopšte nisu banke, već

⁵⁸ Isto, str. 599.

institucije koje se specijalizuju za garantovanje plasmana korporativnih i (u nekim slučajevima) državnih akcija i obveznica. Američkim komercijalnim bankama je 1933. godine, bilo zabranjeno da se bave poslovima investicionog bankarstva u inostranstvu, tako da su se banke poput Citicorn i J.P. Morgan Chase energično takmičile sa specijalizovanim investicionim bankama.

4. **Države, centralne banke i druge vladine agencije** su rutinski učestvovala na međunarodnim finansijskim tržištima putem intervencija na deviznom tržištu. Osim toga, druge vladine agencije često pozajmljuju u inostranstvu. Vlade zemalja u razvoju i preduzeća u državnom vlasništvu često su pozajmljivali značajne iznose od inostranih komercijalnih banaka.

Obim transakcija na međunarodnom tržištu kapitala rastao je brže od svjetskog GDP od ranih 70-ih pa seve do danas. Jedan od glavnih činilaca koji je uticao na takav razvoj događaja jeste taj da su zemlje, počevši od industrijskog dijela svijeta, postepeno sve više uklanjale barijere za prekogranično kretanje privatnog kapitala. Jedan od glavnih uzroka takvog razvoja događaja tiče se režima deviznog kursa. Zemlja koja fiksira devizni kurs sopstvene valute i istovremeno dopušta međunarodno kretanje kapitala, zapravo žrtvuje kontrolu nad domaćom monetarnom politikom. Na osnovu toga može se zaključiti da zemlja ne može istovremeno da ostvari više od dvije stavke sa predstojeće liste:

1. fiksni devizni kurs;
2. monetarna politika usmjerena na ostvarivanju domaćih ciljeva;
3. slobodno međunarodno kretanje kapitala.

2.3.2 Međunarodno kretanje kapitala

Među najupečatljivijim karakteristikama današnje industrije komercijalnog bankarstva jeste to da su bankarski poslovi dobili globalno obilježje i da su banke sa svojim filijalama iskoračile van domicilnih zemalja u međunarodne finansijske centre. Slično tome, značajno je porastao i broj predstavništava stranih banaka u SAD. Izraz ofšor (eng. offshore) bankarstvo koristi za opis poslova koje strana predstavništva banaka obavljaju van zemlje iz koje potiču. Banke mogu da obavljaju inostrane poslove u okviru bilo kog od tri modela institucionalnog organizovanja:

1. **Predstavništvo** - koje se nalazi u inostranstvu, koje se dogovara o odobravanju zajmova i transferima sredstava, ali ne prima depozite;

2. Zavisna banka - koja se nalazi u inostranstvu. Zavisne banke se razlikuju od lokalnih banaka samo po tome što strana banka kao vlasnik kontroliše poslovanje. One podliježu istoj regulativi kao i lokalne banke, ali istovremeno nisu predmet regulative zemlje iz koje potiče vlasnička banka.

3. Inostrana filijala - koja jednostavno predstavlja kancelariju domicilne banke u drugoj zemlji. Filijale obavljaju iste poslove kao i lokalne banke i obično podliježu i lokalnoj i domicilnoj bankarskoj regulativi. Filijale često mogu da iskoriste prednosti prekograničnih razlika u propisima.

Rast ofšor trgovanja valutama odvija se paralelno sa rastom ofšor bankarstva. Ofšor depozit predstavlja bankarski depozit denominovan u nekoj drugoj valuti, a ne u valuti zemlje čiji je banka rezident - na primjer, depoziti u jenima u Londonu ili dolarski depoziti u Cirihu. Veliki dio depozita kojima se trguje na deviznom tržištu jesu ofšor depoziti. Ofšor devizni depoziti obično se nazivaju evrovalutama, što je donekle nelogično s obzirom na to da se veliki dio evrovalutnog trgovanja odvija u neevropskim centrima, kao što su Singapur i Hong Kong. Dolarski depoziti locirani izvan SAD nazivaju se evrodolarima. Banke koje prihvataju depozite denominovane u evrovalutama (uključujući i evrodolare) nazivaju se evrobankama. Pojava nove evropske valute, evra, unijela je još veću pometnju u postojeću terminologiju! Uzročnik ubrzanog rasta ofšor bankarstva i trgovanja valutama bio je rast međunarodne trgovine i promjena prirode korporativnih aktivnosti koje su sve više dobijale multinacionalni karakter.

Međutim, samim rastom svjetske trgovine ne može da se objasni rast međunarodnog bankarstva nakon 60-ih. Još jedan faktor koji je uticao na to jeste želja banaka da izbjegnu domaću državnu regulativu vezanu za finansijske aktivnosti (ponekad i poreze) premještajući jedan dio svojih operacija u inostranstvo i oblast trgovanja devizama. Sljedeći faktor je djelimično politički - želja određenog broja deponenata da drže valute u prostoru van nadležnosti zemalja koje ih izdaju. Tendencija zemalja da otvore svoja finansijska tržišta za strance omogućila je međunarodnim bankama da se takmiče za nove poslove na globalnom nivou.

U današnjim uslovima globalnog poslovanja, nezamisliva je bilo kakva privredna aktivnost, ukoliko bi međunarodno kretanje kapitala bilo ograničeno na bilo koji način. Kakve probleme, takva djelovanja mogu proizvesti, govore nam efekti sankcija koje je „Kolektivni Zapad“ uveo Rusiji. Došlo je do tektonskih poremećaja u ogromnom broju zemalja svijeta, a prije svega u Evropskoj Uniji. Neke zemlje, kao npr. Turska, su iz toga uveliko profitirale, igrajući ulogu nezavisnog posrednika, a neke u EU je uveliko zahvatio proces deindustrijalizacije. U postojećim uslovima međunarodnog kretanja kapitala banke mogu da

sele svoje poslove širom područja pod različitim jurisdikcijama. Bankarska regulativa u SAD i drugim državama se pokazala veoma neefikasnom.

Osnovne performanse u međunarodnom bankarstvu su sadržane u sljedećem:

1. U međunarodnom bankarstvu, prije svega, **ne postoji osiguranje depozita**. Sistemi nacionalnog osiguranja depozita mogu da zaštite i domaće i strane deponente, međutim, raspoloživi iznosi osiguranja su u svakom trenutku isuviše skromni da bi mogli da pokriju iznose depozita koji se javljaju u međunarodnom bankarstvu. Poseban problem predstavljaju međubankarski depoziti, obzirom da su isti praktično nezaštićeni.
2. Ipak, **odsustvo obaveznih rezervi** glavni je uzrok rasta evrovalutnog trgovanja. I dok evrobanke stiču konkurentske prednosti zahvaljujući tome što mogu da izbjegnu izdvajanje obaveznih rezervi, zbog toga zapravo nastaju troškovi za društvo zato što se gubi stabilnost bankarskog sistema. Nijedna zemlja taj problem ne može samostalno da riješi tako što će nametnuti obavezne rezerve prekooceanskim filijalama sopstvenih banaka. S druge strane, uslijed političkih i tehničkih poteškoća i bojazni jednog broja zemalja da bi strožim propisima mogle da otjeraju postojeće bankarske poslove, i dalje nije postignuta saglasnost o jednoobraznom skupu propisa na međunarodnom nivou.
3. U međunarodnom okruženju sve je teže kontrolisati da li se banke drže **propisanog nivoa kapitala i ograničenja vezanih za finansijsku aktivu**. Regulatori u centralnim bankama obično prate konsolidovane bilanse stanja domaćih banaka i njihovih filijala u inostranstvu. Međutim, nisu toliko detaljni kada je riječ o drugim oblicima organizovanja banaka u inostranstvu koje nisu toliko vezane za banku roditelja, ali čiji finansijski rezultat takođe može da utiče na solventnost posmatrane banke. Banke su često mogle da koriste te pogodnosti premještajući rizičnije poslove koje bi domaći regulatori mogli da dodvedu u pitanje u područja gdje nadležne vlasti postavljaju manje pitanja. Osim toga, često nije jasno koja je grupa regulatora odgovorna za nadgledanje pomenute finansijske aktive banke. Pretpostavimo da filijala italijanske banke u Londonu primarno trguje evrodolarima. Da li o aktivni filijale treba da vode računa britanski, italijanski ili američki regulatori?
 4. Još uvijek nije jasno koja je centralna banka, ako uopšte postoji takva, **odgovorna za pružanje pomoći u međunarodnom bankarstvu**. Problem je sličan

onom koji nastaje kada je reč o dodjeljivanju odgovornosti vezane za kontrolu banaka.

Međunarodno kretanje kapitala i internacionalizacija bankarstva su oslabili mjere zaštite koje sprečavaju bankrotstvo banaka i stvorila potrebu da se hitno osmisle efektivne mjere zaštite koje će odgovarati savremenim potrebama. Ofšor bankarstvo obuhvata ogroman obim interbankarskih depozita - ugrubo, privatne banke drže oko 80% evrovalutnih depozita. Visok nivo međubankarskih depozita ukazuje na to da problemi koji pogađaju pojedinačnu banku mogu da budu vrlo opasni i da se brzo prošire na druge banke sa kojima je pomenuta banka uspostavila poslovne odnose. Uslijed "domino" efekta, poremećaji na lokalnom nivou mogu posljedično da pokrenu bankarsku paniku na globalnom nivou.⁵⁹

⁵⁹ Isto, str. 606.

DRUGI DIO - SVJETSKA BANKA

1. Nastanak i razvoj Svjetske banke

Nastanak Svjetske banke vezuje se za konferenciju u Bretton-Woods-u, koja je održana 1944. godine u New Hampshire, Sjedinjene Američke Države (SAD). Osnivačkoj Konferenciji je prisustvovalo 730 predstavnika iz 44 zemlje Ujedinjenih nacija koji su imali zadatak da osmisle strategiju obnove međunarodne ekonomije. Najvažniji dogovori postignuti na konferenciji bili su kreiranje Međunarodnog monetarnog fonda (International Monetary Fund - IMF) i Međunarodne banke za obnovu i razvoj (International Bank for Reconstruction and Development - IBRD), koji se, iz tog razloga, smatraju, pa i nazivaju "bretonvudski blizanci". Prva zemlja koja je dobila zajam od Svjetske banke bila je Francuska, a u užem izboru su bili Poljska i Čile. Zajam je iznosio 250 miliona dolara, što je predstavljalo polovinu od sredstava koja su zahtijevana.

Početni ciljevi osnivanja Svjetske banke bili su da se obezbijedi finansijska podrška za razvoj onih strukturnih elemenata u ekonomiji pojedinih zemalja za koje nije zainteresovan privatni kapital, a koji su pretpostavka ekonomskom rastu zemlje, kao i to da upotrebom svojih finansijskih resursa i osoblja, pomogne siromašnim zemljama a samim tim i stanovništvu tih zemalja. U današnjem svijetu koji je, sa jedne strane veoma bogat, a sa druge jako siromašan, izazov za smanjenje siromaštva je veliki i upravo Svjetska banka radi na premošćavanju tih različitosti. U periodu od osnivanja do danas aktivnosti Svjetske banke se proširivala na različita područja djelatnosti, ali je povećavan i broj zemalja članica Banke. Svjetska banka je prerasla u Grupu Svjetska banka (Grupacija Svjetske banke) koja je krajem 1998. godine imala 182 zemlje članice, a danas ih ima 192.

Samo nekoliko godina nakon osnivanja Svjetske banke, tačnije 12. jula 1947. godine Sjedinjene Američke Države napravile su službeni plan o obnovi poslijeratne Evrope koji je uključivao i suzbijanje komunizma. Za izradu plana bio je zadužen Džordž Maršal - načelnik generalštaba američke vojske, državni sekretar SAD i treći sekretar odbrane SAD, po kome je plan i dobio ime „Maršalov plan“. U cilju operacionalizacije plana, 1948. godine osnovana je

Organizacija za evropsku ekonomsku saradnju. Sve zemlje koje su postale članice ove organizacije dobile su pomoć koja je ukupno iznosila oko 13 milijardi američkih dolara.

Svjetska banka je uvidjela da su drugi akteri preuzeli ulogu pomoći Evropi, stoga je svoju pažnju usmjerila na zemlje u Latinskoj Americi, Aziji i Africi. U prvim godinama svog djelovanja finansirala je infrastrukturne projekte od kojih bi zemlje došle do prihoda dovoljno velikog da uspješno otplate postojeće kredite. Već od 70-ih godina prioritet nisu bili putevi, luke, elektrane, već su sredstva usmjeravana ka smanjenju siromaštva, proizvodnji hrane razvoju zdravstva i ostalim socijalnim pitanjima. Deset godina kasnije, odnosno od 80-ih do danas Svjetska banka se bavi i projektima poput ulaganja u obrazovanje, rješavanjem birokratskih problema zemalja u razvoju i drugim pitanjima koja za cilj imaju poboljšanje njihove ekonomske situacije.

Danas je sjedište Grupacije Svjetske banke u Vašingtonu a posjeduje predstavništva u više od 130 zemalja. Na početku rada IBRD je u sastavu imala 36 zemalja, a danas Grupacija Svjetske banke ima 189 zemalja članica i predstavlja najveći izvor finansiranja ekonomija zemalja u razvoju. Koliko se Grupacija razvila govori i činjenica da zemlje koje su se nekada zaduživale kod Svjetske banke sada su u mogućnosti da sredstva daju drugim državama, prema različitim aranžmanima, uključujući i kredite.

Svjetska banka⁶⁰ u okviru raspoloživih sredstava, i sa raspoloživim osobljem samostalno ili u saradnji sa drugim međunarodnim organizacijama, pokušava da pruži pomoć svakoj zemlji u razvoju pojedinačno u održavanju stabilne ekonomije i da pomogne ekonomski rast ovih zemlja. Naravno, ovdje se ne radi o pomoći radi pomoći, već o pomoći radi vlastitih interesa. Kao što je rečeno, neposredno po osnivanju, Banka je uglavnom finansirala projekte saniranja ratom opustošenih ekonomija, prvenstveno Zapadne Evrope (Maršalov plan). U sljedećoj fazi, Banka usmjerava svoju djelatnost na pomoć u razvoju nerazvijenih zemalja. Danas živimo u svijetu suprotnosti gdje izumire srednja klasa stanovništva i gdje bogati postaju još bogatiji a siromašni još siromašniji, gdje dohodak bogatih iznosi iznad 30 biliona dolara godišnje i gdje, u pojedinim zemljama, prosječan građanin zarađuje preko 40 000 dolara godišnje, i u svijetu u kojem skoro polovina svjetskog stanovništva živi sa manje od 700 dolara, na godišnjem nivou. Od ove polovine siromašnih, preko 1,2 milijarde ljudi zarađuje dnevno manje od jednog dolara. Ovakvo stanje je dovelo do toga da u nerazvijenim zemljama i zemljama u razvoju svakoga dana umre preko 30 000 djece, a svakog minuta u prosjeku jedna žena na porođaju, uglavnom usljed gladi i bolesti. Izazov Svjetske banke je smanjenje ovakvog nivoa siromaštva i ona radi

⁶⁰ Podaci o Svjetskoj banci i članicama Grupacije Svjetske banke prikupljeni su iz različitih hrestomatskih materijala o Svjetskoj banci i iz dostupnih internet izvora.

na premošćavanju ovakvih razlika i prenošenju prihoda bogatih zemalja u siromašne zemlje. Kako u svemu tome prolaze siromašne zemlje najbolje pokazuje činjenica da su siromašni i danas siromašniji, a njihove zemlje se nalaze u dužničkom ropstvu.

U savremenim uslovima, Svjetska banka, Međunarodna banka za obnovu i razvoj (IBRD) i Međunarodna agencija za razvoj (IDA), uglavnom finansiraju različite oblike infrastrukture, energetike a poslednjih godina je značajno učešće projekata iz poljoprivredne djelatnosti, ali i programa za poboljšanje uslova života stanovništva. Svjetska banka, dakle, prioritetno pruža usluge nerazvijenim i siromašnim zemljama i finansira programe ekonomskog razvoja, programe poboljšanja zdravstvene zaštite i obrazovanja.

Zaštita životne sredine je takođe veoma zastupljena u aktivnostima Svjetske banke, zatim podrška razvoju privatnog sektora, pomoć u jačanju kvaliteta usluga javnog sektora, podrška definisanju makroekonomske politike i dugoročnog planiranja, pa sve do oblasti ljudskih prava.

Svjetska banka (IBRD i IDA) najveći je izvor pomoći namijenjene razvoju pojedinih zemalja i u tu svrhu izdvaja godišnje više od dvadeset milijardi dolara. Vremenom, Svjetska banka se razvila u vodeću svjetsku finansijsku instituciju u domenu ocjene i kvantifikovanja finansijskog stanja i kreditne sposobnosti pojedinih zemalja. U ovim analizama Banka pruža kvalitetnu uslugu na bazi strogih i visokih standarda bilo u radu sa pojedinim zemljama bilo kolektivno, na regionalnom ili globalnom nivou. Analize Svjetske banke su osnova odobravanja pomoći na bilateralnoj ili multilateralnoj osnovi i izvan djelatnosti Svjetske banke.

Nije sporno da je Svjetska banka najveći davalac sredstava na području obrazovanja. Kada je 1963. godine Svjetska banka počela izdvajati sredstva za finansiranje obrazovanja, iznos koji je odobrila za kredite i zajmove bio je iznad 31 milijardu američkih dolara. U saradnji sa vladama zemalja, Ujedinjenim nacijama, nevladinim organizacijama i ostalim partnerima pomaže nerazvijenim zemljama kako bi ostvarili cilj "Obrazovanje za sve". Takođe, Svjetska banka je daleko najveći davalac sredstava u borbi protiv HIV/AIDS. U posljednjim decenijama, dnevno se više od 15000 ljudi inficira virusom HIV-a, a od toga je polovina u dobi između 15 i 24 godine. Kao kosponzor UNAIDS-a - koordinira borbu protiv virusa, Svjetska banka je na raspolaganje stavila više od 1,7 milijardi američkih dolara za borbu protiv širenja tog smrtonosnog virusa.

Svjetska banka je daleko najveći davalac sredstava za programe u zdravstvu. Od 11 miliona djece koji godišnje umiru u nerazvijenim zemljama, od toga 70% njih umire od zaraznih bolesti i nepravilne ishrane. Svjetska banka u prosjeku godišnje troši jednu milijardu dolara na kredite i zajmove namijenjene projektima u zdravstvu i prehrani. Svjetska banka se,

deklarativno, izrazito zalaže za opraštanje dugova, ali, nažalost u praksi nisu tako česti slučajevi oprosta dugova. Svjetska banka je veliki davalac sredstava za mnoštvo različitih vrsta biljaka, životinja, odnosno za zaštitu flore i faune. Poseban kuriozitet je to što Svjetska banka za sebe tvrdi da preuzima vodeću ulogu u borbi protiv korupcije. Ne postoje pouzdani indikatori koliko u tome i uspijeva. Korupcija je, i pored te borbe, postala svjetska pošast. Civilno društvo ima dosta važnu ulogu i u fokusu je rada Svjetske banke. Ovdje se ozbiljno postavlja pitanje, šta je to „civilno društvo“, obzirom da se u praksi, najčešće kroz to „civilno društvo“ realizuju veoma sporne i sumnjive aktivnosti, kao što su pripreme za smjene vlasti, tzv. obojene revolucije i slično. Nesporni su i pokušaji Svjetske banke da pomaže zemljama nakon konflikata. Neka iskustva govore da su ti pokušaji uglavnom politički motivisani. Pomalo su cinične ocjene da Svjetska banka pruža mogućnost siromašnim da budu saslušani. Siromašnima je važnije da izađu iz siromaštva nego da budu saslušani. Porijeklo kapitala Svjetske banke i načini njegovog sticanja su posebno, veoma inspirativno pitanje, ali, ono nije u sferi posebnog interesovanja u ovom istraživanju.

1.1 Grupacija Svjetske banke

Grupaciju Svjetske banke čini pet sljedećih institucija:

- Međunarodna banka za obnovu i razvoj - IBRD;
- Međunarodna asocijacija za razvoj (The International Development Association - IDA), osnovano je 1960. godine;
- Međunarodna finansijska korporacija (The International Finance Corporation - IFC), osnovana 1956. godine;
- Multilateralna agencija za garantovanje investicija (The Multilateral Investment Guarantee Agency - MIGA), osnovana 1988. godine;
- Međunarodni centar za rešavanje investicionih sporova (The International Centre for Settlement of Investment Disputes - ICSID), osnovan 1966. godine.

Pored navedenih institucija značajan je i Institut Svjetske banke (The World Bank Institute - WBI) koji predstavlja njen glavni instrument za edukaciju i razvoj. Prethodni naziv instituta bio je Institut za ekonomski razvoj (Economic Development Institute) koji je osnovan 1955. godine. Taj naziv nosio je do 2000. godine kada je preimenovan u Institut Svjetske banke. Ova institucija bavi se osmišljavanjem i sprovođenjem programa za učenje i saraduje sa vladama, državnim službenicima, univerzitetima i drugim obrazovnim institucijama kako bi im pomogla da usvoje vještine koje će im pomoći u daljem razvoju.

1.2 Međunarodna banka za obnovu i razvoj - IBRD

Međunarodna banka za obnovu i razvoj - IBRD osnovana je 1944. godine kao rezultat sporazuma postignutih na konferenciji u Bretton-Woods-u. Prvobitni cilj ove banke bio je obnova zemalja razorenih Drugim svjetskim ratom. Vremenom se njeno djelovanje proširilo na svjetski ekonomski razvoj i smanjenje siromaštva. Danas IBRD pomoću zajmova, proizvoda za upravljanje rizikom i savjetodavnih usluga pomaže razvoju zemalja sa srednjim ili niskim dohotkom. IBRD obezbjeđuje finansijske projekte, najčešće velike infrastrukturne projekte od značaja za nacionalnu ekonomiju ili region. Takvi projekti nisu interesantni privatnim investitorima jer nisu neposredno profitabilni a zahtievaju značajna ulaganja i rizik. IBRD dakle kreditira razvoj onih zemalja koje se, po pravilu ne mogu obratiti međunarodnom tržištu kapitala kao izvoru finansiranja vlastitog razvoja. Ova banka prikuplja većinu sredstava na svjetskom finansijskom tržištu koja su joj omogućila da obezbijedi više od 500 milijardi dolara kredita namijenjenih smanjivanju siromaštva u svijetu od početka rada 1946. godine. Od 1959. do danas održala je najviši kreditni rejting koji joj dozvoljava zaduživanje po niskoj cijeni i daje joj mogućnost da ponudi zemljama u razvoju najpovoljnije uslove kreditiranja. Dio prihoda koji IBRD ostvari svake godine se izdvaja za finansiranje Međunarodne asocijacije za razvoj - IDA koja se bavi razvojem najsiromašnijih zemalja.

1.3 Međunarodna asocijacija za razvoj - IDA

Međunarodna asocijacija za razvoj (International Development Association - IDA) pomaže smanjenju siromaštva u najsiromašijim zemljama pomoću grantova i beskamatnih kredita. Sredstva su obezbeđena kontribucijom zemalja članica kojih danas ima 173 što je značajno veći broj od prvobitnih 15 članica koliko je imala kada je osnovana 1960. godine. Od osnivanja do danas IDA je isplatila 369 milijardi dolara kredita i grantova. Potreba za osnivanjem ovakve institucije nastala je zbog nemogućnosti najsiromašnijih zemalja da plaćaju troškove kredita IBRD-a iako su izuzetno povoljni. Kako bi se i ovim zemljama pružila prilika za razvoj i redukovalo siromaštvo, IDA odobrava sredstva nerazvijenim zemljama po još povoljnijim uslovima. Naime, IDA odobrava isključivo beskamatne kredite i bespovratne finansijske injekcije sa ciljem da najugroženijim dijelovima svijeta pomogne u privrednom razvoju, povećanju životnog standarda, edukaciji stanovništva, jednakosti polova itd. Beskamatni dugoročni krediti IDA-e tipični su za projekte koji kreiraju politiku održivog rasta, te izgradnju primarne privrede, državnih institucija i razvoja ljudskog kapitala, dok

grantovi po pravilu služe smanjenju siromaštva. Najveći dio sredstava obezbeđuju vlade najbogatijih zemalja članica, dok se manji dio sredstava pribavlja od IBRD-a i IFC-a. Partneri IDA se sastaju svake tri godine kako bi se dopunio budžet i razmotrila politika asocijacije. Prilikom susreta u decembru 2016. godine dostignut je rekordan budžet od 75 milijardi dolara za finansiranje projekata od 1. jula 2017. godine do 30. juna 2020. godine. Od novembra 2018. počeli su sastanci povodom planiranja sredstava za period od 2021. do 2023. godine.

Uslovi kreditiranja zavise od stepena rizika vraćanja duga, BND-a po glavi stanovnika i sposobnosti zaduživanja kod IBRD-a. Zemlje sa najvećim rizikom otplate duga 100% sredstava dobijaju iz grantova, zemlje srednjeg rizika 50%, dok preostale zemlje dobijaju beskamatne kredite sa rokom dospeća od 25 i 38 godina.

Da bi određena zemlja dobila IDA status ona mora da ispuni sljedeće kriterijume:

- Stepen relativnog siromaštva - bruto nacionalnog dohotka po glavi stanovnika mora da bude niži od iznosa koji se svake godine određuje, a za 2019. godinu iznosi 1.145 dolara godišnje.
- Nizak kreditni rejting zemlje, nemogućnost zaduživanja na međunarodnom finansijskom tržištu i stoga potreba za povoljnijim uslovima zaduživanja za razvojni program zemlje.
- Potrebno je da zemlja prođe provjeru kako bi se ustanovilo koliko uspješno sprovode politiku ekonomskog rasta i smanjenja siromaštva.

U ovom trenutku 75 zemalja ispunjava IDA status od kojih 59 dobija isključivo sredstva od nje a 16 zemalja ima takozvani "miješani" status, što znači da ispunjavaju uslove za zaduživanje kod IBRD-a.

1.4 Međunarodna finansijska korporacija - IFC

Međunarodna finansijska korporacija (International Finance Corporation - IFC) podržava ekonomski razvoj putem zajmova privatnom sektoru. Osnovana je 1956. godine s ciljem da promoviše i koordinira investicije privatnog sektora i na taj način pospješi ulaganje u privredni rast u zemljama u razvoju. IFC predstavlja najveći multilateralni izvor kapitala namijenjen finansiranju privatnog sektora. Pored toga, možda je još važnija katalizatorska uloga Korporacije u povezivanju privatnog sektora zemalja u razvoju sa međunarodnim finansijskim tržištem, te profesionalna i tehnička pomoć koju pruža privatnim preduzećima u odabiru zastupnika (bankarskih sindikata) i profilisanju finansijskih instrumenata koji na svjetskom tržištu vrše mobilizaciju potrebnog kapitala.

IFC okuplja 185 zemalja članica, koje kolektivno definišu njenu politiku. Sjedište IFC-a je u Vašingtonu a članstvo je uslovljeno članstvom u IBRD-u (tj. članstvom u IMF-u). Predsjednik Svjetske banke je istovremeno i predsjednik IFC-a, iako korporacija ima zasebno osoblje, te uživa pravnu i finansijsku autonomiju.

Za razliku od same Svjetske banke, IFC ne daje koncesione zajmove, već funkcioniše isključivo po tržišnim kriterijumima, bilo da je reč o kreditiranju, savjetodavnim ili posredničkim uslugama. Ipak, činjenica da strani investitori često zahtijevaju participaciju Korporacije u kreditiranju privatnog sektora, sugerise kako ne treba potcjenjivati politički rejting i profesionalno iskustvo koje zemlje u razvoju uživaju zahvaljujući njenom prisustvu.

1.5 Multilateralna agencija za garantovanje investicija - MIGA

Multilateralna agencija za garantovanje investicija (Multilateral Investment Guarantee Agency - MIGA) podržava i ohrabruje privatne kompanije da investiraju u zemlje u razvoju obezbeđujući im garancije protiv potencijalnih rizika kao što su kršenje ugovora, rat i nekonvertibilnost valute. Osnovana je 1988. godine i tada je imala svega 29 članica. Trenutno Agencija ima 156 članica među zemljama u razvoju i još 25 članica među razvijenim zemljama. MIGA je agencija Svjetske banke osnovana radi globalne promocije stranih direktnih investicija na takozvanim tržištima u nastajanju i s tim u vezi, eliminacije ili ublažavanja posljedica realizacije nekomercijalnih rizika u međunarodnim ekonomskim odnosima. Osim što osigurava strane direktne investicije od političkog rizika, MIGA emituje pravno-ekonomske informacije i pruža tehničku pomoć stranim investitorima u cilju sigurnijeg ulaganja, naročito u manje razvijene zemlje. Takođe, MIGA deluje i kao savjetodavac zemalja domaćina direktnih stranih investicija.

Od svog osnivanja MIGA je izdala garancije u vrijednosti od oko 55 milijardi dolara za preko 870 projekata u zemljama članicama. MIGA očekuje da garancije izdate u 2019. fiskalnoj godini obezbede bolji pristup električnoj energiji za 3,6 miliona ljudi, kreiraju preko 20 000 poslova, generišu 0,8 milijardi dolara poreskog prihoda vladama domaćinima godišnje i spreče emisiju 3,3 miliona tona SO₂.

1.6 Međunarodni centar za rješavanje investicionih sporova - ICSID

Međunarodni centar za rešavanje investicionih sporova (International Centre for Settlement of Investment Disputes - ICSID) pomaže u ohrabrivanju stranih investicija u

zemljama u razvoju obezbeđujući međunarodne uslove za arbitražu investicionih sporova. Osnovan je 1966. godine i okuplja 163 članice.

Osim vrhunske pravne kompetentnosti zaposlenih u ICSID-u i prilike da se fokusira na medijaciju u međunarodnim investicionim sporovima, centar je osnovan i sa idejom da predsjednika Svjetske banke i njene zaposlene bar djelimično poštedi učešća u eventualnim parnicama po spomenutom osnovu. Podloga za postojanje centra je multilateralno ratifikovana "Konvencija o rješavanju investicionih sporova" između zemalja i nacija. Organi centra su Administrativni savjet, na čijem je čelu predsjednik Svjetske banke i Sekretarijat. Administrativni savjet se bavi prvenstveno donošenjem regulativa za Centar, bira njegovog predsjednika i potpredsjednika, odobravanjem godišnjih izveštaja i budžeta. Svaka zemlja članica ima po jednog predstavnika u Administrativnom savjetu, sve zemlje imaju po jedan glas i odlučuje se prostom većinom. Sekretarijat se bavi dnevnim poslovima i ima oko 70 zaposlenih različitih nacionalnosti i obrazovanja. ICSID se angažuje i u organizaciji i nadzoru međunarodnih trgovinskih arbitraža u skladu sa arbitražnim pravilima Komisije UN-a za međunarodno trgovinsko pravo. Iako je sjedište ICSID-a u Vašingtonu, strane u sporu mogu se nesmetano dogovoriti o mjestu njegovog rješavanja. Pored činjenice da su arbitražne regulative Centra uvažene u preko 900 međunarodnih bilateralnih investicionih ugovora, u duhu ICSID-a pristupa rješavanju sporova postavljeni su i na njega upućuju i svi skorašnji sporazumi o stvaranju regionalnih ekonomskih integracija, od Mercosur-a, preko NAFTA-e, pa do EFTA-e i same EU.

2. Struktura Svjetske banke

Predsjednika Svjetske banke nominuje zemlja koja je najveći shareholder, što su danas SAD. Grupaciju Svjetske banke čini 189 zemalja članica koje predstavlja Odbor guvernera. Odbor čini 25 guvernera koji su uglavnom ministri finansija i razvoja zemalja članica. Sastaju se jednom godišnje i predstavljaju glavno tijelo za donošenje odluka u okviru Svjetske banke.

Pravo i obaveza je Odbora guvernera da delegira određene dužnosti Odboru izvršnih direktora koji između ostalog biraju predsjednika Banke. Odbor izvršnih direktora čini 25 izvršnih direktora Banke. Oni nadziru posao Banke, uključujući odobravanje zajmova i garancija, novih politika, budžeta, strategija pomoći zemlji i odluka o pozajmljivanju i finansiranju. Pet najvećih shareholder-a (Francuska, Njemačka, Japan, Velika Britanija i SAD) imenuju izvršnog direktora, a ostale zemlje članice su predstavljene od strane preostalih izvršnih direktora.

Da bi Banka uspješno funkcionisala, potrebno je da obezbijedi zadovoljavajući nivo saradnje svojih članica. Zemlje članice, svaka pojedinačno po ulozima, doprinosi izgradnji i stvaranju kapitala Banke, čime raste i njena moć pozajmljivanja kapitala. Broj dionica Banke je srazmjeran jačini ekonomije zemlje. U 2010. godini je došlo do redukovanja spiska zemalja sa najvećim pravom glasa jer je bilo potrebno povećati moć glasa zemalja koje se razvijaju, prvenstveno Kine. Najveću moć glasanja imaju SAD (15,85 %), zatim Japan, Kina, Njemačka, Velika Britanija, Francuska. Dakle, najveću moć u procesu glasanja imaju najrazvijenije zemlje, tako da one, u stvarnosti, odlučuju o sudbini nerazvijenih zemalja i zemalja u razvoju.

3. Djelovanje Svjetske banke

Svjetska banka radi na smanjivanju razlika između bogatih i siromašnih tako što se fokusira na otklanjanje uzroka siromaštva obezbeđujući neophodna sredstva za razvojne projekte. To je, u stvari, proklamovana politika i proklamovani ciljevi. Drugo je pitanje kako se odvijaju realni procesi. Sve analize pokazuju da u ovim procesima bogati postaju bogatiji, a siromašni siromašniji. To je činjenica koja dovodi u pitanje sve aktivnosti u procesima djelovanja Svjetske banke. Projekti koje finansira uključuju:

- izgradnju i održavanje infrastrukture (puteva, željeznica, luka..);
- snabdijevanje stanovništva čistom vodom;
- razvoj obrazovne infrastrukture i edukaciju zaposlenih;
- razvoj poljoprivrede;
- unapređenje procesa upravljanja prirodnim resursima;
- minimiziranje zagađenosti vazduha i ostalih ekološki negativnih uticaja;
- daljnji razvoj i proširenje telekomunikacionih mreža i sistema;
- proizvodnju i distribuciju energije;
- unapređenje zdravstvene zaštite;
- digitalizaciju i modernizaciju državnih institucija.

Loše stanje ili nedostatak osnovne infrastrukture poput puteva, energije, vode, čini osnovnu prepreku za ekonomski razvoj i napredak društva u siromašnim, nerazvijenim zemljama. Iz tog razloga se Svjetska banka fokusira na pomoć u unapređenju infrastrukture kao prvi korak u pomoći nerazvijenim zemljama. Pored navedenih oblasti, Svjetska banka se bavi i projektima koji uključuju borbu protiv korupcije, borbu za jednakost polova, smanjenje nasilja. Istina, ozbiljne analize ukazuju na činjenicu da je korupcija, u velikoj mjeri, na ove prostore i u ove zemlje, i došla, djelimično, sa projektima Svjetske banke.

Jedan od aktuelnih projekata Svjetske banke koji je pokrenut 2019. godine bavi se ulaganjem u ljudski kapital pod nazivom "Human Capital Project". Fokus ovog projekta je na zdravstvenoj zaštiti i edukaciji djece i ljudi kao investiciji u ljudski kapital koji je snaga svake ekonomski razvijene zemlje. Više od šezdeset zemalja širom svijeta je do sada izrazilo želju da učestvuje u ovom projektu. Sa ovim projektom Svjetska banka planira da u Africi radi na investiranju u edukaciju, zdravstvenu zaštitu, socijalnu zaštitu kao i osnaživanje žena. Uzimajući u obzir činjenicu da u Africi živi pretežno mlado stanovništvo, čak 43% ispod 15 godina, ona predstavlja idealnog kandidata za ulaganje u ljudski kapital. Svjetska banka očekuje

da se na teritoriji Afrike ostvari značajan napredak na navedenom polju do 2023. godine. To ulaganje je u najdirektnijoj vezi sa stvaranjem pretpostavki za ubrzan razvoj, prije svega, razvijenih zemalja. Osnovano se smatra da je Svjetska banka zainteresovana za ulaganja u Afriku, prije svega, radi neposrednog interesa ulagača banke za neiscrpane prirodne resurse u Africi.

Svjetska banka uz pomoć svojih stručnih i iskusnih zaposlenih pomaže edukaciji zaposlenih u državnim institucijama zemalja u kojima se projekti realizuju. Ona predstavlja jedan od najvećih centara za istraživanje i analizu u oblasti razvojne ekonomije što uključuje studije o siromaštvu, trgovini, globalizaciji i ekologiji. Specijalizovani sektori se bave savjetovanjem zemalja u navedenim oblastima. Svjetska banka može ponuditi pomoć zemljama koje žele da postanu konkurentnije u globalnoj ekonomiji tako što će obezbijediti projekte koji će se baviti osposobljavanjem radne snage kroz edukacije, obuke i profesionalni razvoj. Zahvaljujući principu slobode kretanja ljudi, zdrava i obrazovana radna snaga, prije ili kasnije, završi na tržištu rada razvijenih zemalja.

U posljednjih dvadeset godina, fokus djelovanja Svjetske banke značajno se promijenio. Danas se bori sa novim problemima, kao što su jednakost polova, suzbijanje nasilja, razvoj upravljanja zajednicama, prava i uloge autohtonih grupa ljudi u razvoju. Njena podrška za socijalne usluge kao što su zdravstvo, prehrana i obrazovanje su porasli od 1980. godine do danas. Danas se zemlje obraćaju Svjetskoj banci sa planovima kako bi pomogle svojim siromašnim građanima, te je ova institucija usvojila nove načine rada sa njima. Međutim, realna praksa i iskustva brojnih zemalja u razvoju pokazuju, da se ove zemlje, nakon realizacije projekata suočavaju sa radikalnim pokušajima velikih sila, da preoblikuju stanje u tim zemljama u skladu sa svojim geostrategijskim i geopolitičkim interesima, koji nerijetko odudaraju od tradicionalnih vrijednosti tih zemalja. To je problem za koji siromašne zemlje i zemlje u razvoju, još uvijek, nisu pronašle optimalan odgovor.

3.1 Misija Svjetske banke

Svjetska banka ima „ambicioznu misiju“ borbe protiv siromaštva širom svijeta. To postiže pružanjem novca i tehničke ekspertize vladama zemalja u razvoju. To su uglavnom zemlje Azije, Afrike, Bliskog istoka, Latinske Amerike, Istočne Europe, te zemlje bivšeg Sovjetskog saveza, koje uglavnom imaju nizak životni standard, visoke stope rasta stanovništva, nizak prihod po glavi stanovnika, te ekonomsku i tehnološku zavisnost o razvijenim zemljama.

Projektovana misija Svjetske banke je da iskorijeni siromaštvo i da omogući razvoj i napredak čovječanstva. Svjetska banka je sebi postavila ambiciozne ciljeve do 2030. godine. Prvi je da ekstremno siromaštvo smanji na nivo od maksimalno 3%. To znači da bi do tog perioda 3% ili manje ljudi na svijetu imalo 1,25 \$ dnevno. I sa ovako projektovanim ciljem, veliki dio čovječanstva će i dalje biti u ekstremnom siromaštvu, pa se opravdano postavlja pitanje da li ovako postavljen cilj opravdava svoj smisao ili je to „bacanje prašine u oči“ cijelom čovječanstvu. Uz redukciju ekstremnog siromaštva, cilj je da se postigne zajednički prosperitet odnosno ubrza prosječan godišnji rast prihoda 40% najsiromašnijih stanovnika svake zemlje. Bitno je, da, kada se određeno društvo razvija da se ne razvija samo njegov privilegovani dio, već i da najsiromašnji sloj proporcionalno napreduje. Fokus na 40% najsiromašnijih stanovnika svake zemlje je dokaz da Svjetska banka nije okrenuta samo ka nerazvijenim zemljama već da želi da se siromaštvo iskorijeni iz svih zemalja na svijetu uključujući i izuzetno razvijene i tako utiče na povećanje jednakosti. Dakle, ovo su proklamovani ciljevi koje realna praksa demantuje, pa je potrebno da Svjetska banka ozbiljno preispita formulisane ciljeve, osim ako ima skrivenu namjeru da svijet u potpunosti polarizuje, stalno smanjujući krug najbogatijih i šireći krug najsiromašnijih.

Na osnovu svih procjena i izvještaja, Svjetska banka vjeruje da je navedene ciljeve moguće dostići i da svijet već raspolaže sa dovoljno ekonomskih i tehnoloških resursa da stane na put ekstremnom siromaštvu. Samo je pitanje šta stoji iza proklamovanih ciljeva. Održivi put razvoja i smanjenja siromaštva podrazumijeva odgovorno upravljanje resursima planete za buduće generacije, uključenost svih socijalnih grupa u društvo i fiskalnu politiku koja će spriječiti rast duga u budućnosti. Osnaživanje svih grupa, naročito onih diskriminisanih i ugroženih je jedan od najznačajnijih koraka za održivi put svjetskog razvoja. Države igraju značajnu ulogu u uključivanju svih ljudi i zajednica u društvo. Društva koja promovišu jednake prilike za sve imaju mnogo veće izgleda za stabilnost. Na kraju, važno je da se fiskalna politika vodi tako da obezbijedi razvoj na dugi rok. Prekomjerno zaduživanje danas može dovesti do kratkoročnog napretka ali će ugroziti razvoj budućih generacija.

3.2 Svjetska banka o razvoju

Ukupan društveni razvoj, a posebno ekonomski razvoj predstavlja složeni proces na koji utiču brojni faktori. Opšti ciljevi ekonomskog razvoja su potpuna eliminacija siromaštva, nejednakosti, nezaposlenosti i poboljšanje životnog standarda ljudi. Ekonomski razvoj treba da obezbijedi čovječanstvu osnovne potrebe, kao što su:

- hrana;
- stanovanje;
- obrazovanje;
- zapošljavanje;
- zdravstvo;
- bezbjednost;
- kultura, tradicija i običaji i sl.

Opšta definicija razvoja upućuje na to da je razvoj proces poboljšanja kvaliteta života svih ljudi. Potrebno je ukazati na najmanje tri podjednako važna aspekta razvoja:

1. Rast životnog standarda, nivoa prihoda i potrošnje hrane, zdravstvenih usluga, obrazovanja i sl. kroz proces odgovarajućeg ekonomskog rasta;
2. Stvaranje uslova koji vode porastu poštovanja ljudi, uspostavljanjem socijalnih, političkih i ekonomskih sistema i institucija koje podstiču ljudsko dostojanstvo i poštovanje;
3. Povećanje ljudskih sloboda kroz širenje portfolija njihovih varijabli, izvora, kao npr. veća raznovrsnost potrošačkih roba i usluga.

Ciljevi razvoja su da se pomogne ljudima da postanu produktivniji, što dozvoljava zemljama da međusobno trguju, a veća trgovinska razmjena znači više dobara i usluga koji će obezbijediti nastavak unapređenja životnih uslova. Da bi razvoj bio održiv mora zadovoljavati potrebe sadašnjih generacija bez ugrožavanja interesa budućih, odnosno, sadašnje generacije moraju ostaviti budućim generacijama vrijednosti koje su veće od onih koje su naslijedili od svojih prethodnika. Razvoj je kompleksan i kooperativan proces. Potrebno je da svaka individualna zemlja balansira svoje socijalne, ekonomske, političke, kulturalne i ekološke potrebe. Takođe je potrebna pomoć međunarodnih organizacija koje će moći ponuditi ideje, sredstva, ekspertizu, osoblje i iskustvo kao što su multilateralne institucije (npr. Međunarodni monetarni fond i Svjetska banka), vlade industrijskih zemalja (npr. Ujedinjeno kraljevstvo i Švedska, u obliku direktne pomoći), i dobrotvorne organizacije (npr. CARE i Mennonite Central Committee). Pomoć koja se očekuje od drugih zemalja, organizacija i institucija mora biti efikasna i ne smije biti motivisana političkim ciljevima, posebno ne onima koji su usmjereni ka vladavini manjine nad većinom.

Svjetska banka klasifikuje ekonomije zemalja na one sa niskim dohotkom, srednjim dohotkom (podijeljene na niže srednje i više srednje) i visokim dohotkom. Ekonomije *niskog i srednjeg dohotka* su nekad navedene i kao *“zemlje u razvoju”*. Izraz “industrijska” ili razvijena ekonomija se odnosi na zemlje čije ekonomije imaju visok dohodak. Na bazi računanja bruto

nacionalnog dohotka koji predstavlja prosječni godišnji dohodak po glavi stanovnika, 2017. godine je izvršena klasifikacija zemalja na sljedeći način:

- 995 \$ ili manje za zemlje niskog dohotka;
- 996 - 3895 \$ za zemlje nižeg srednjeg dohotka;
- 3896 - 12055 \$ za zemlje višeg srednjeg dohotka;
- 12056 \$ ili više za zemlje visokog dohotka

Primjera radi, Republika Srbija se na ovoj listi nalazi u kategoriji zemalja višeg srednjeg dohotka.

3.3 Razvojni ciljevi Svetske banke

Za Svjetsku banku je izuzetno važna 2015. godina, uzimajući u obzir da je te godine usvojena Agenda 2030. i Ciljevi održivog razvoja (Sustainable Development Goals - SDGs). Ujedinjene nacije su uz značajan uticaj Svetske banke definisale 17 ciljeva iz oblasti kao što su zdravstvo, nestanak siromaštva i nezaposlenosti, jednakost polova, rešavanje klimatskih promjena, a definisani su kao:

1. Iskorijeniti siromaštvo;
2. Iskorijeniti glad - što je povezano sa prvim ciljem;
3. Poboljšati zdravstveno stanje;
4. Kvalitetno obrazovanje;
5. Jednakost polova;
6. Dostupnost čiste vode i kanalizacioni sistem;
7. Dostupna čista energija;
8. Pristojan posao i ekonomski rast;
9. Razvoj industrije, inovacija i infrastrukture;
10. Minimiziranje nejednakosti i neizvjesnosti;
11. Razvoj održivih gradova i zajednica;
12. Odgovorna proizvodnja i konzumacija;
13. Borba sa klimatskim promjenama - smanjenje negativnih uticaja;
14. Podvodni život - mora i okeani;
15. Život na zemlji - flora i fauna;
16. Mir, pravda i jake institucije;
17. Partnerstvo.

Ako analiziramo svaki od ovih ciljeva pojedinačno i u njihovoj ukupnosti, može se zaključiti da je bilo napretka u ostvarivanju većine ciljeva, ali, ukupno stanje u oblastima na koje se referišu ovi ciljevi nije zadovoljavajuće. U nekim je gore nego u periodima koji su iza današnjice. Ovo se posebno odnosi na smanjenje siromaštva, dostupnost čiste vode, pristojna zaposlenja i ekonomski rast, minimiziranje nejednakosti i neizvjesnosti (stanje je značajno pogoršano), borba sa klimatskim promjenama (negativni uticaji se ne smanjuju ili se nedovoljno smanjuju), mir, pravda i jake institucije (ne da nije ostvaren napredak, već se uočava radikalno nazadovanje) - procesi revizionizma i repozicioniranja sada više nego ikada ranije ugrožavaju mir, jednakost i međunarodno pravo, a partnerstva se više tiču borbe za ostvarivanje imperijalističkih i hegemonističkih ciljeva.

3.4 Inicijativa oprosta duga

Na inicijativu velikih svjetskih dužnika i uz načelnu saglasnost velikih međunarodnih kreditora, uključujući Svjetsku banku i MMF, je dogovoreno da se poništi više od dvije trećine neplaćenog duga zemalja koje su kvalifikovane za program. U 1996. godini IBRD i IMF su lansirali novi fond pod naslovom HIPC (Heavily Indebted Poor Countries - najviše zadužene siromašne zemlje), sa ciljem pružanja pomoći siromašnim, ali prezaduženim zemljama na putu njihovih ekonomskih reformi ka samoodrživom razvoju. Sama ova činjenica govori dovoljno za sebe. Korišćena kreditna sredstva nisu efikasno upotrijebljena i nisu dala očekivane rezultate. Odgovornost za ovakvo stanje podijeljeno nose i kreditori i korisnici kredita.

Eventualni oprost duga podrazumijeva:

- formulisanje boljih makroekonomskih politika;
- kreiranje efikasnijeg pravnog sistema;
- stvaranje pouzdanog finansijskog sistema.

Do 2020. godine je 36 zemalja, od kojih je 30 afričkih, dobilo potpuno oslobađanje duga u ukupnom iznosu od 99 milijardi dolara. Ovaj, naizgled, respektabilni iznos, treba staviti u odnos sredstava koje su samo SAD uložile u 2022. godini u rat u Ukrajini (oko 60 milijardi dolara) i tada se vidi, koliko je to, u stvari, simboličan, a ne, pravedan i efikasan čin.

Vlade takođe, u saradnji sa Bankom, razvijaju detaljan plan kako bi se unapredio kvalitet javnih usluga kao i kvalitet života siromašnog stanovništva. Kada zemlje donesu ovakve odluke i ako su iste usvojene od strane Banke, onda se to zove "tačka odluke" i oslobađanje duga se prihvata. Jednom kada se obećane reforme postignu, što predstavlja "tačku okončanja", oslobađanje duga postaje permanentno. Ovdje se postavlja ozbiljno pitanje uslova pod kojima

se vrši oprost duga. Šta znače i šta podrazumijevaju zahtijevane reforme? Kuda i kako te zemlje idu dalje, da li postaju samostalnije i nezavisnije, ekonomski bogatije i pravednije, ili se radi o putu u novo i daljnje dužničko ropstvo. To su pitanja za detaljne analize svake zemlje dužnika pojedinačno.

Mnoge zemlje u razvoju su pozajmile sredstva kako bi finansirale svoje projekte, naročito u 70-im i 80-im, kada su cijene za osnovna dobra bile visoke. Visoke cijene goriva i globalna recesija u kasnim 70-im uzrokovale su pad cijena dobara, a zemlje koje su se zadužile susrele su se sa otplatom visokog duga. Tokom 80-ih, zaduživanje je nastavljeno u nadi da će ove zemlje na taj način naći rešenje svojih problema. Iz brojnih razloga, uključujući i loše političke poteze očekivani rast se nije dogodio. Mnoge zemlje niskog i srednjeg dohotka su nastavile da troše preko svojih mogućnosti, sa budžetskim deficitom i niskom štednom stopom, što je, na određeni način, i podsticano od strane kreditora, odnosno, u najmanju ruku, tolerisano. Došlo je do sve većeg zaduživanja bez investicija koje bi omogućile povrat tih sredstava. Zajmovi nisu doprinijeli razvoju jer nisu uspjeli da povećaju produktivnost i izvoz kao što je planirano. Suše, poplave, građanski ratovi, slaba ekonomska politika i loša vlada, sve je to podstaklo stvaranje još većeg duga.

Svjetska banka deklarativno snažno podržava oslobađanje duga. Ispred i iza svakog oprosta stoje brojni skriveni i neskriveni razlozi. Postoji nekoliko važnih tačaka o kojima treba prvenstveno diskutovati u sklopu davanja prijedloga za potpuno oslobađanje duga. Prvo, za takvo oslobađanje duga kako bi se stvorili poželjni efekti, mora biti pružena puna pomoć. Takođe je od suštinskog značaja da potpuno oslobađanje duga bude omogućeno na način da ne smanji finansijske resurse koji treba da budu dostupni drugim siromašnim zemljama. Oslobađanje duga počinje odmah nakon “tačke odluke”, kada je ugovor sa parametrima programa postignut između zemlje i zajmodavca. U nekim slučajevima, formulisanje strategije redukovanja siromaštva traje duže nego što je to očekivano. To je zato što se sprovode obimne konsultacije sa stakeholderima. Podrazumijeva se da reforma zahtijeva da se implementira i održava. I ključno pitanje je šta su reformski zahtjevi. Tražioci kredita se često ponašaju kao narkomani i prihvataju bespogovorno sve uslove, koji su, u najvećem broju slučajeva, izuzetno nepovoljni. Nisu sve zemlje niskog dohotka doživjele krizu kao rezultat zaduživanja u 70-im i 80-im godinama. Zemlje u istočnoj Aziji, Kina i Indija, u velikoj mjeri su otplatile svoje rate duga. Kada otplate dug zemlje su sposobne da privuku značajne strane investicije i generišu rast, koji doprinosi redukciji siromaštva.

Sve zemlje pokušavaju da privuku strane investicije, što je od vitalnog značaja za rast njihovih ekonomija. Da bi se to postiglo, zemlje moraju uspostaviti kreditnu istoriju sa

komercijalnim zajmodavcima i to demonstrirati potencijalnim investitorima koji su u potrazi za novim potencijalnim lokacijama za investiranje. Ukoliko su im svi dugovi poništeni, zemlje mogu izgubiti svoj kredibilitet. Dugoročno gledano, ovo može stvoriti poteškoće za zemlje koje pozajmljuju novac i privlače strane investitore. Investitori su privučeni poslovnom klimom koja se ogleda u promociji rasta. U poređenju sa bogatim zemljama, biznis u siromašnim zemljama je opterećen sa mnogo više regulative, administrativnih troškova, birokratije i odugovlačenja kao i značajno manjom zaštitom imovinskih prava. Zemlje se moraju zalagati da se zadužuju kod institucija koje zajmove ne uslovljavaju teškim političkim zahtjevima.

3.5 Postignuća Svjetske banke

I pored svih negativnih pojava, od samog osnivanja, Svjetska banka je doprinosila progresu u mnogim područjima. Obezbeđivanje sredstava i pružanje svog respektabilnog znanja i iskustva je pomoglo lokalnim zajednicama širom svijeta da identifikuju svoje najznačajnije izazove i kreiraju optimalne strategije za njihovo rješavanje. Između ostalog, Svjetska banka je:

- pomogla zemljama bivšeg Sovjetskog saveza i Istočnoj Evropi u razvoju njihovih ekonomija do tačke na kojoj se velika grupa ovih zemalja kvalifikovala i bila primljena u članstvo Evropske unije;
- učestvovala u borbi da se iskorijeni opasna bolest zvana “Riječno sljepilo” u 11 zapadnoafričkih zemalja;
- omogućila zemljama istočne Azije da izvedu milione stanovnika iz siromaštva u nekoliko zadnjih generacija, najviše putem pomoći razvoja ruralnim sredinama i pomoći u kriznim situacijama;
- olakšala ulazak Kine u globalnu ekonomiju u kasnim 70-im putem savjeta i zajmova - Kina je danas pravi ekonomski gigant, istina, ne samo zahvaljujući kreditima Svjetske banke;
- pomogla Indiji da savlada nestašicu hrane u 60-im putem podrške za svoju “zelenu revoluciju”, koja je značajno povećala proizvodnju pirinča i pšenice;
- ostvarila je značajnu ulogu u rekonstrukciji Evrope i Japana nakon Drugog svjetskog rata;

U decenijama koje su iza nas, svijet je bio izložen procesu potpune transformacije. Sa globalizacijom je došlo mnogo novih prilika ali i izazova za sve države svijeta. Dostupnost informacija putem televizije i interneta doprinijela je razvoju i boljem životnom standardu.

Zajedno sa svjetskim promjenama (globalizacija, internacionalizacija, tehnologizacija, internet) Svjetska banka je započela niz reformi u ranim devedesetim godinama. Jedna od najznačajnijih promjena u prioritetima Svjetske banke bila je odluka da se pojačaju aktivnosti koje doprinose redukciji siromaštva. Oštriji fokus na redukciju siromaštva prouzrokovan je činjenicom da većina siromašnog stanovništva nije uspjelo da iskoristi ekonomske stimulanse, pa se nastavio život u uslovima siromaštva.

U djelovanju Svjetske banke stigla je i još jedna bitna promjena u kasnim devedesetim godinama sa postavljanjem "Sveobuhvatnog razvojnog okvira" (Comprehensive Development Framework - CDF). CDF predstavlja pristup kojim se razvija stav da zemlje vode svoj specifični razvoj i politiku redukcije siromaštva. Umjesto da odredi zemljama poseban način rukovođenja, Banka im omogućava da koriste vrijedne instrumente i resurse sa kojima će najbolje definisati sopstvene razvojne potrebe i dostići ciljeve. Pitanje je samo da li je u realnoj praksi ova promjena doživjela stvarnu implementaciju. Postavljanje CDF-a uključuje sljedeće:

- sveobuhvatni i koordinirani pristup - uočeno je da su često odluke o razvojnim inicijativama iznesene na izolovan način, te stoga Banka stavlja veći naglasak na holistički pristup i dugoročne strategije;
- izgradnja partnerstva - kako bi unaprijedila izvore i ekspertizu koji bi bili korišćeni da se bore sa siromaštvom unutar određene zemlje, Banka aktivno saraduje sa javnim, privatnim i sektorom civilnog društva;
- lokalno vlasništvo;
- novi mehanizmi, kao što je sveobuhvatna dokumentovana strategija pripremljena od strane samih zemalja, te postavljanje zemlje u rukovodeću poziciju;
- dobra vladavina - inicijativa Banke postavlja kao prioritet transparentnost, slobodno kretanje informacija i borbu protiv korupcije (u praksi veoma loši rezultati na suzbijanju korupcije);
- orijentacija na rezultate - određeni indikatori su razvijeni kako bi se mogla izmjeriti uspješnost realizacije ciljeva;
- diversifikovano i decentralizovano osoblje;
- postavka osoblja Banke se takođe mijenja - ranije, osoblje Banke je uglavnom bilo sa ekonomskim specijalističkim znanjima, danas oni dolaze iz različitih disciplina kao što je zdravstvena zaštita, ekologija, antropologija, ljudska prava i sl.;
- fokus na djeci i mladima - uvažavajući veliku ulogu koju mladi ljudi imaju u razvoju svake zemlje. Banka je 2002. godine osnovala Jedinicu za djecu i mlade koja će

promovisati efikasan razvoj (uvijek se moraju analizirati, pratiti i procjenjivati i mogući negativni uticaji na ovu populaciju);

- diversifikacija u prioritetima zajmova - reflektujući druge promjene, prioriteti zajmova Banke su se promijenili. Tako npr., 1970. godine, infrastrukturne investicije su predstavljale 58% zajmova Banke, a ljudski razvoj samo 4%, dok su 2003. godine infrastrukturni zajmovi predstavljali 22% zajmova Banke, a ljudski razvoj 30%. U aktuelnoj vremenskoj dimenziji, struktura je ponovo preoblikovana. U realnoj praksi postoje brojni pozitivni primjeri, ali, nažalost postoje i brojni negativni primjeri, gdje aktivnosti Svjetske banke nisu dale očekivane rezultate. Radi toga, potrebno je da sama Svjetska banka, ali, i drugi zainteresovani subjekti redovno prate i analiziraju očekivane rezultate i u određenim vremenskim intervalima daju preporuke za promjene i unapređenja stanja.

4. Aktivnosti Međunarodnog monetarnog fonda

Međunarodni monetarni fond (International Monetary Fund - IMF) je međunarodna institucija koja ima najviše uticaja na održavanje stabilnosti međunarodnog monetarnog sistema u savremenim uslovima nepostojanja jedinstvenog međunarodnog monetarnog medija. Mada je IMF osnovan sa ciljem uspostavljanja jedinstvenog međunarodnog monetarnog sistema, razvoj ove institucije, u nemogućnosti ostvarenja prvobitnog cilja osnivanja, evoluirao je u smjeru održavanja visokog stepena saradnje zemalja članica a radi održavanja potrebne međunarodne monetarne stabilnosti. Dakle, savremena uloga IMF-a je da, putem koordinacije ekonomskih politika zemalja članica, nastoji održati stabilnim vrijednost nacionalnih valuta što je osnova unapređenja međunarodne razmjene roba, usluga i faktora proizvodnje.

Međunarodni monetarni fond kao novi mehanizam i devizno monetarni svjetski sistem, nikao je i razvio se na ruševinama zlatnog važenja. Poremećaji nastali kao posljedica Prvog svjetskog rata označili su kraj svjetskog zlatnog važenja. Sistem zlatnog važenja nije ni u razdoblju prije Velike ekonomske krize dobro funkcionisao. To je bio mehanizam liberalističke epohe kapitalizma, klasičnog laissez-fair-a te je i mogao pravilno funkcionisati samo u liberalističkoj epohi kapitalizma. Burna vremena poslije Prvog svjetskog rata gurala su kapitalističke države na sve izrazitiji intervencionizam u ekonomskim odnosima. Ove tendencije su posebno izražene poslije Velike ekonomske krize. Pokušaji restauracije zlatnog važenja poslije Prvog svjetskog rata ostali su bezuspješni, a kriza iz perioda 1929-1935. godina zadala mu je definitivni udarac.

U namjeri da se prebrode velike teškoće, nastale poslije krize, najprije vodeće, a zatim i ostale države, potpuno nezavisno jedna od druge, pristupaju cijelom nizu autarhičnih i intervencionističkih mjera, koje su konačno dovele do potpunog valutnog haosa. Masovno manipulisanje valutama, česte devalvacije karaktera valutnog dampinga, fluktuirajući kursevi i cijeli arsenal kvantitativnih deviznih ograničenja, praćenih obustavama plaćanja, moratorijumima, bijegom kapitala i gubljenjem povjerenja u plaćanja - osnovna je karakteristika ovog perioda. Sve je to imalo veoma nepovoljne posljedice na međunarodnu razmjenu, koja i u 1938. godini nije dostigla nivo iz godina prije Velike ekonomske krize.

Takva iskustva uglavnom su otkrila dvije istine, i to:

1. da je neophodno da postoji jedinstven, usavršen, međunarodni monetarni sistem (kao bitna pretpostavka uspješnog odvijanja svjetske trgovine i plaćanja), i
2. da novi međunarodni monetarni sistem mora uvažavati nova shvatanja i odnose u međunarodnoj privredi poslije završetka Drugog svjetskog rata.

Upravo poučeni teškim iskustvima posljedica proteklih valutnoelementarnih prilika između dva rata, krajem Drugog svjetskog rata pojavila su se četiri plana za organizaciju međunarodnog monetarnog sistema, i to: 1) britanski, 2) američki, 3) francuski, 4) kanadski. Najveću pažnju stručne, naučne, pa i političke javnosti izazvala su prva dva plana, koji su dobili imena po glavnim kreatorima: Kejnsov (J.M. Kenes) plan i Vajtov (H.D. White) plan. Britanski ili Kejnsov plan zalagao se za stvaranje Međunarodne klirinške unije „koja bi bila vrsta svjetske banke ili ustanova za kompenzaciju, gdje bi se međunarodna plaćanja susretala i uzajamno prebijala“ posredstvom, za tu svrhu specijalno kreiranog novog valutnog sredstva, nazvanog bankor (bancor). Prema zamislima Kejnsova, novokreirani međunarodni medij bankor, ne bi se mogao mijenjati za zlato, dok bi se zlatom mogao kupiti bankor. Dakle, konvertibilnost između zlata i bankora bila bi unilateralna. U osnovi Kejnsovog plana leži zamisao da Unija, polazeći od stanja velikih deficita u platnim bilansima većeg broja država članica, usklađuje te deficite s viškovima s kojima su raspolagale druge države i tako, putem kreditnih odnosa, održi stanje ravnoteže i zadovoljavajućih likvidnosti u međunarodnom monetarnom sistemu⁶¹. Vajtova koncepcija obnove i razvoja posljeratnog međunarodnog monetarnog sistema išla je, kao izraz ekonomsko-političkih interesa SAD, drugom linijom.

Vajtov plan je predviđao osnivanje Stabilizacionog fonda kao međunarodne monetarne ustanove čiji bi osnovni cilj bio održavanje stabilnosti deviznih kurseva. Valutni pariteti bi se iskazivali u međunarodnoj monetarnoj jedinici - „junitas“, čija je vrijednost bila 8,91 grama čistog zlata, odnosno 10 dolara. Promjena pariteta kao i uvođenje mjera devizne kontrole pretpostavljala je saglasnost Fonda. Sredstva Stabilizacionog fonda bi se formirala uplatama kvota, i to: u zlatu, nacionalnim valutama i hartijama od vrijednosti. U slučaju deficita članice bi mogle dobiti pozajmice u zamjenu za nacionalnu valutu i to do iznosa od 25% kvote u toku jedne godine, a ukupno zaduženje bi bilo ograničeno na 100% kvote.

Oba plana imala su, u krajnjem slučaju, zajednički cilj da osiguraju da dobijeni novac od prodaje robe može biti upotrijebljen za kupovinu bilo koje druge robe, što je podrazumijevalo da takav novac bude konvertabilan i zamjenjiv za svaku drugu robu i usluge⁶². Osnovna razlika između ova dva plana bila je u tome što se Kejnsov zalagao da to bude klirinški novac, a Vajtov da to i dalje bude zlato. Ovakav Vajtov stav posljedica je činjenice da su SAD u to vrijeme posjedovale oko dvije trećine svjetskih rezervi zlata. Poslje dugogodišnjih rasprava, na međunarodnoj valutnoj konferenciji, poznatoj pod imenom „Monetarna i finansijska

⁶¹ Đokanović, T. (1995). Međunarodni ekonomski odnosi – promene na pragu XXI veka, Ekonomika i Institut ekonomskih nauka, Beograd.

⁶² Jovanović – Gavrilović, P. (2004). Međunarodno poslovno finansiranje, Ekonomski fakultet Beograd, str. 80.

konferencija Ujedinjenih nacija“ održanoj od 01. do 22. jula 1944. godine u Bretton Woodsu, uz izvjesne modifikacije prihvaćen je Vajtov plan i donesena odluka da se osnuje Međunarodni monetarni fond - International Monetary Fund (IMF).

Međunarodni monetarni fond (MMF) osnovan je u julu 1944. godine sa ciljem promovisanja međunarodne monetarne saradnje, sigurne razmjene i pouzdanih dogovora o razmjeni te kako bi poticao ekonomski rast i povećanje zaposlenosti, i osigurao privremenu finansijsku pomoć zemljama kojima je potrebno olakšati izravnjanje platnih bilansa.

Ukratko, „slogan“ MMF-a glasi: „zategni pojas“. Tri su glavna područja aktivnosti: posmatranje, finansijska pomoć i tehnička pomoć. Nadzor se sastoji od procjene propisa o novčanoj razmjeni zemalja članica s obzirom na uvjerenje kako jaka i dosljedna ekonomska politika vodi stabilnom deviznom kursu te pogoduje rastu i razvoju svjetske ekonomije. Finansijska pomoć uključuje i kredite i zajmove članicama MMF-a s platnom bilansom koji podržava politiku prilagođavanja i reforme. Što se tiče tehničke pomoći MMF pruža stručnu i inu pomoć svojim članicama pri kreiranju i provođenju finansijske i monetarne politike, osnivanju institucija, dogovorima s MMF-om, te statističke podatke. U praksi sve više dominiraju politička uslovljavanja, što je najlošija strana u djelovanju MMF-a.

MMF trenutno ima 187 članica. Pri glasanju radi donošenja odluka uticaj zavisi od udjela kapitala u fondu. Država sa najvećim glasačkim udjelom su: SAD 16,77% , Japan 6,02%, Njemačka 5,88%, Francuska 4,86%, Velika Britanija 4,86%, Kina 3,66%. Budući da se odluke MMF-a moraju donositi većinom od od 85%, SAD i Evropska unija, sami imaju većinu i sami de facto odlučuju. I tu, u stvari, leži ključni problem u procesu kreiranja pravednijeg svijeta.

U prvom periodu ciljevi MMF-a bili su sljedeći:

- omogućiti ekspanziju uravnoteženog rasta međunarodne trgovine i time doprinjeti povećavanju i održavanju visokog nivoa zaposlenosti i visokog nivoa realnog dohotka;
- učvrstiti stabilnost deviznih kurseva;
- uspostaviti multilateralni sistem plaćanja tekućih transakcija;
- uspostaviti povjerenje među zemljama članicama u pogledu dugoročne međunarodne monetarne stabilnosti.

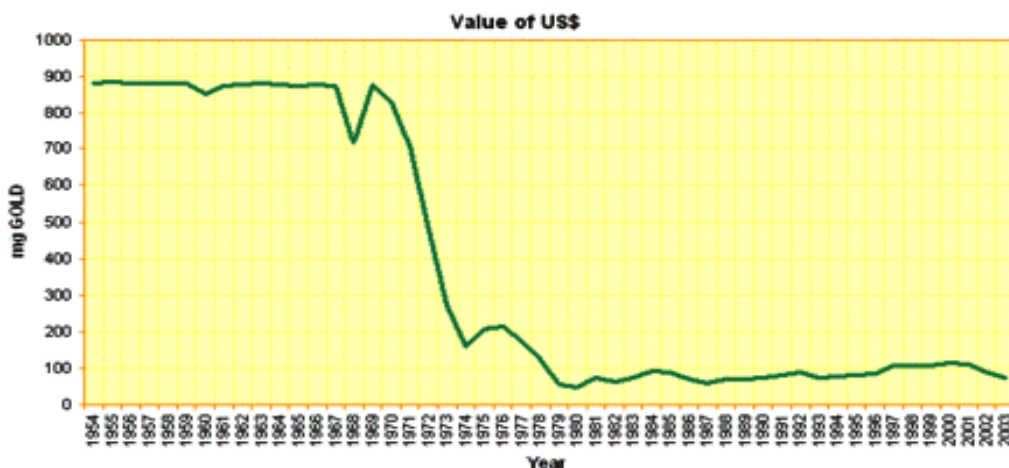
Početna ili pristupna obaveza svake članice Fonda sastojala se uglavnom iz ustanovljavanja pariteta svoje valute i iz uplate odgovarajućeg iznosa finansijskih sredstava. Paritet se određivao u odnosu na zlato ili u odnosu na dolar, pa se zato ovaj sistem naziva Sistem zlatnodeviznog standarda. Eventualna promjena pariteta mogla se dogoditi samo ako se zemlja nađe u tvz. fundamentalnoj neravnoteži i uz saglasnost Fonda. Određivanje iznosa finansijskih sredstava

za uplatu kvote zemlje članice vršilo se proporcionalno parametrima koji reflektuju snagu nacionalne ekonomije. Kvota se uplaćivala 25% u zlatu i 75% u domaćoj valuti.

Uskoro se javlja problem likvidnosti Fonda koji je nastao iz jednostavnog razloga tj. zbog prihvatanja zlatnodeviznog standarda kao osnovne poluge međunarodnih monetarnih relacija. Naime, američki dolar, zbog najsnažnije pozicije i najčvršćeg položaja u svjetskoj trgovini postepeno preuzima vodeću ulogu u „brettonwoodskom“ monetarnom sistemu te postaje glavna rezervna valuta zemalja članica. Od početka 60-tih godina 20. vijeka, uprkos svom posebnom položaju dolar je sve više slabio. Opadanjem vrijednosti dolara, narušava se i mehanizam međunarodnih monetarnih odnosa, te problem likvidnosti dolazi do punog izražaja. Radi toga je 28. jula 1969. godine ustanovljena matrica kreiranja novih rezervnih sredstava „Specijalna prava vučenja (SPV)“. Ta nova sredstva zapravo se kreiraju samo knjigovodstveno među zemljama članicama.

Drugi period započinje i traje do danas kada MMF početkom 70-tih godina 20. vijeka zapada u najveću krizu do tada. Odliv kratkoročnog dolarskog kapitala u inostranstvo, dalje održavanje visoke stope inflacije u SAD-u izazvalo je brojne spekulacije na štetu američkog dolara. Predsjednik SAD-a je 15. avgusta 1971. godine objavio ukidanje konvertibilnosti dolara u zlato i uvođenje dodatnog poreza na sav uvoz u SAD. Tim činom prestao je funkcionisati međunarodni monetarni sistem na principima ustanovljenim u Bretton-Woodsu. Krajem 1971. godine postignut je sporazum, gdje su SAD povećale cijenu zlata za 8,57%, SR Njemačka i Japan su smanjile cijenu marke za 5% i jena za 8,5%, u odnosu na zlato. Dok su Velika Britanija i Francuska zadržale cijene zlata istim. Nakon toga dolazilo je do još nekoliko korekcija cijena, sve do sastanka na Jamajci 1976. godine, gdje se MMF preobrazio u sistem valutnih područja, kao što su sistem evropskog valutnog fluktuiranja ili evropske zmijske, zatim dolarsko područje, područje francuskog franka, područje britanske funte i područje SPV-a.

Grafikon broj 1: Kretanja vrijednosti dolara u periodu od 1954. - 2003. godine

Izvor: Wikipedia

Kao i u prošlosti MMF i dalje predstavlja međudržavnu monetarnu finansijsku instituciju ali danas s gotovo univerzalnim članstvom. Aktivnosti i politike provodi na osnovu Sporazuma (Articles of Agreement) a izvršava ih putem organizovanog vođstva u formi Odbora guvernera (A Board of Governors), zatim Izvršnog odbora (An Executive Board) i Upravljačkog direktora (A Managing Director) s timom oko 2000 zaposlenih. Sporazum o osnivanju Međunarodnog monetarnog fonda stupio je na snagu 27. decembra 1945. godine zvaničnim potpisivanjem od strane država osnivača. Fond je počeo sa radom u martu 1946. godine kada je održana prva skupština guvernera. Jugoslavija je bila član Međunarodnog monetarnog fonda od njegovog osnivanja. Od prvobitne 44 članice Fonda broj država se stalno povećavao tako da od 2016. godine u radu ove međunarodne monetarne institucije učestvuje 189 država članica⁶³. Sve države nastale na prostoru prethodne Jugoslavije su članice IMF.

4.1 Osnovni ciljevi MMF

Prema odredbama Statuta osnovni ciljevi Međunarodnog monetarnog fonda su:

- da razvija međunarodnu monetarnu saradnju putem stalne institucije, koja pruža tehničke mogućnosti za konsultacije i saradnju država na rješavanju međunarodnih monetarnih problema;

⁶³ https://www.blic.rs/vesti/svet/mmf-prosiren...pristup_ostvaren_23.11.2022.

- da podstiče intenzivan i ravnomjieran razvoj međunarodne trgovine i da na taj načina doprinese razvoju i održavanju visokog stepena zaposlenosti, realnog dohotka i razvoju proizvodnih snaga kao prvenstvenih zadataka ekonomske politike;
- da rješava probleme stabilnosti valutnih kurseva, da podržava redovne platne odnose između država članica i da sprječava konkurenciju pomoću valutnih deprecijacija;
- da stimuliše uvođenje i širenje multilateralnog sistema plaćanja po tekućim transakcijama između država članica i da ukida devizna ograničenja koja usporavaju razvoj svjetske trgovine;
- da pruža pomoć državama članicama putem raspoloživih sredstava kako bi mogle lakše da otklone poremećaje u platnom bilansu, bez upotrebe mjera koje ometaju razvoj i štetno djeluju na narodno i međunarodno blagostanje.
- da skрати trajanje i smanji stepen neravnoteže u platnom bilansu država - članica.

Postoje i drugi zadaci MMF u koje ovde nećemo šire ulaziti. Interesantno je, međutim, razmotriti pitanje pariteta valuta, koje posebno reguliše član IV Statuta Fonda.

4.2 Devizni kurs u politici MMF

Pariteti svih valuta izraženi su u zlatu ili u US dolarima težine i finoće na dan 1. jula 1944. godine⁶⁴. Kursevi valuta, fiksno utvrđeni ne mogu odstupati od utvrđenih pariteta, više od plus ili minus 1 %. U tom smislu svaka država članica dužna je da sarađuje sa Međunarodnim monetarnim fondom radi održavanja stabilnosti utvrđenog deviznog kursa, izvršavanje deviznih sporazuma s drugim državama članicama i izbjegavanja konkurentnih izmjena deviznog kursa. Ako je potrebno uspostaviti fundamentalnu neuravnoteženost, dozvoljena je izmjena pariteta određene valute. Izmjena pariteta se može izvršiti samo na temelju prijedloga odnosno države članice, ali po prethodnom konsultovanju sa Fondom.

Ako izmjena pariteta ne prelazi 10% vrijednosti valute MMF neće stavljati prigovor. Međutim, ukoliko tražena promjena kursa prelazi 10% tada će MMF dati saglasnost za izmjenu samo ako stekne uvjerenje da se radi o uklanjanju osnovne ili fundamentalne neravnoteže, posebno na planu unutrašnje razvojne i socijalne politike. Ako jedna država izvrši izmjenu pariteta suprotno stavu fonda tada gubi pravo da koristi sredstva Fonda, osim ako ovaj ne odluči

⁶⁴ Paritet dolara je utvrđen na bazi odnosa 1 unca čistog zlata – 35 dolara. Poslije građanskog rata u SAD dolar je vrijedio 1,609 grama čistog zlata. Taj odnos je zadržan gotovo 50 godina. Tek 1837 cijena zlata je povećana na 20,67 dolara, dok je zlatni “sadržaj” dolara smanjen za 6,2 %. Taj odnos dolara i zlata zadržava se skoro stotinu godina – sve do 1934. godine, kada je povećan na 35 dolara za jednu uncu zlata, što je značilo pad vrijednosti dolara prema zlatu za 69 %.

drugačije. Stabilnost deviznog kursa podrazumijeva, ali, i zahtijeva stabilnost nacionalnih ekonomija i uravnotežene platno-bilansne odnose.

4.3 Mobilizacija sredstava na tržištu kapitala

Prema odredbama Statuta, Međunarodni monetarni fond može da mobiliše potrebna sredstva i pozajmicama⁶⁵ od članica i nečlanica kao i na privatnom tržištu kapitala. U dosadašnjem radu MMF je koristio pozajmice samo iz javnih izvora. To su bile centralne banke visokorazvijenih država članica (SAD, Njemačke, Japana, Francuske, Velike Britanije, Italije, Kanade, Holandije, Belgije i Švedske), jedne nečlanice (Švajcarska) i Banke za međunarodne obračune (BIS). Prve pozajmice Fondu vezane su za tzv. Opšti aranžman o pozajmicama (General Arrangements to Borrow - GAB). Ovaj aranžman je nastao početkom 60-ih godina, kada su dvije vodeće valute (dolar i funta), zbog kratkoročnih transakcija, izazvale teškoće na finansijskom tržištu. Prema novom aranžmanu o pozajmicama iz 1992.godine, deset najjačih članica MMF obavezalo se na formiranje posebnog pula u okviru Fonda u koji bi se uplatilo 24 milijarde dolara u slučaju izbijanja većih kriza, a koje bi mogle da ugroze stabilnost međunarodnog monetarnog sistema.

4.4 Funkcionisanje MMF u uslovima globalizacije

Globalizacioni procesi su bili predmet razmatranja u ranijim dijelovima rada. Ovdje je potrebno objasniti funkcionisanje MMF u uslovima turbulentnih globalizacionih promjena. Poznato je da globalizacija vodi ka stvaranju jedinstvenog ekonomskog prostranstva na našoj planeti, ali, za efikasno odvijanje ekonomskih procesa na globalnom nivou neophodna je i određena infrastruktura, zasnovana na ekonomskoj liberalizaciji i slobodnom tržištu. Takav sistem zasnovan je na strogim pravilima koji obezbjeđuje slobodnu proizvodnju, distribuciju i potrošnju u svjetskim razmjerama. Ekonomska djelatnost, u takvim uslovima predstavlja ključni elemenat društvenog života, koji je isprepleten sa raznovrsnim normama, pravilima, moralnim opredjeljenjima i različitim običajima koji svi zajedno oblikuju društvo.

Ključni subjekti globalizacije i nosioci osnovne snage ovaj proces sprovode:

1. dominacijom i monopolskim položajem u oblasti novih tehnologija;
2. kontrolom svjetskih finansijskih tokova;

⁶⁵ Godine 1962. Grupa 10 se saglasila da osnuje Opšti aranžman o pozajmicama (navedeno prema Petrović, M.M.: op. cit., str.78).

3. kontrolom najvažnijih prirodnih resursa, posebno energetskih;
4. monopolskom pozicijom u Organizaciji ujedinjenih nacija u svim drugim međunarodnim regionalnim i globalnim monetarnim, finansijskim, trgovinskim, političkom, nevladinim i drugim organizacijama i institucijama;
5. potpunom kontrolom protoka informacija u svjetskim okvirima;
6. monopolom vojne sile (posredstvom NATO).

Na određenom stepenu razvoja, došlo je do potpune „amerikanizacije“ Međunarodnog monetarnog fonda. Politika MMF zasnovana na osnovu odluke o osnivanju nije u stvarnosti sprovedena. Iako je osnovan sa ciljem da pomogne državama članicama za liječenje platno - bilansnih deficita, održavanje likvidnosti u međunarodnim plaćanjima i očuvanju stabilnosti deviznog kursa, MMF nije ostvarivao ciljeve zbog kojih je formiran niti je opravdao ulogu koja mu je bila namijenjena. MMF je postao instrument krupnog finansijskog kapitala, prije svega zapadnog, a posebno SAD (koja ima dominaciju u odlučivanju MMF, daje najveću kontribuciju u formiranju sredstava Fonda, čime se praktično nijedna odluka Fonda ne može donijeti bez saglasnosti SAD). Programi MMF su diktirani od strane SAD, bez kojih se i ne sprovodi njegova politika. MMF se pretvorio u „centar bogatstva i moći“⁶⁶.

U realnoj praksi, u razvijenim privredama ostaju i dalje (što otvorene, što skrivene) trgovinske protekcionističke barijere, dok se u državama u tranziciji preporučuje liberalizacija. To je politika koju razvijeni sami sebi ne bi preporučili. Vrlo su snažne barijere za slobodno kretanje radne snage, kao kapitala nerazvijenih, dok je došlo do liberalizacije u kretanju novca i kapitala, kao kapitala razvijenih. Upravo je to jedan od razloga koji je doveo do velikog odliva spekulativnog kapitala iz država u razvoju. Iskustva u funkcionisanju MMF pokazuju da on nije sposoban i da ne zna da upravlja krizama (od 130 kriznih situacija predvidjeli su samo 14).

Međunarodni monetarni fond, kao svjetska finansijska institucija primorava države - tražioce kapitala, da prihvate reforme koje Fond smatra neophodnim, a to traže svim sredstvima prinude do ucjene (dobiti ili ne dobiti sredstva odnosno „zeleno svjetlo“ za pristup Londonskom i Pariskom klubu). MMF ne interesuje kako sistem u nekoj državi funkcionise i njegove specifičnosti. Poznato je da ne postoji jedinstven tržišni model (drastične su razlike kod razvijenih između japanskog tržišnog modela doživotnog osiguranja, i verzija njemačkog, švedskog i američkog modela)⁶⁷. Pretpostavka od kojih polaze tržišni fundamentalisti (savršena tržišta i informacije) nisu održive ni u razvijenim, a pogotovo u nerazvijenim privredama.

⁶⁶ Stiglic E. Dž. (2004). Protivriječnost globalizacije, SBM –x, Beograd.

⁶⁷ Evropski model kapitalizma je socijalnog partnerstva, američki model je čiste tržište privrede. Osiguranje socijalne pravde je obaveza vlada. Da li MMF to uopšte interesuje? Vlada treba da osigura da društvo i privreda funkcionišu efikasno i pravedno. Da li to može da osigura samo kapital?

4.5 Politike uslovljavanja Svjetske banke i MMF

Sasvim je jasno da Svjetska banka i MMF moraju mijenjati svoju politiku „uslovljavanja“ u pravcu većeg uvažavanja institucionalnog ambijenta, kao srednjoročno i dugoročno važnijeg od kratkoročnih makroekonomskih pokazatelja (kretanja inflacije, stanja budžeta, platnobilansnog uravnoteženja, deviznog kursa, kamata, ponude novca i kredita, deviznih rezervi i sl.), ali i specifičnosti svake države. Odobravanje kredita MMF uslovljava prihvatanjem i sprovođenjem stabilizacionog programa MMF, poznatog kao politika sigurnog prilagođavanja. Ovdje se redovno uključuje sljedeći koncept mjera makroekonomske politike:

- provođenje restriktivne monetarne politike (čvrst novac) kroz visoke kamate;
- smanjenje budžetskog deficita;
- liberalizacija spoljnotrgovinskih odnosa (uvoza, izvoza, kapitala i direktnog stranog investiranja);
- potpuno provođenje deregulacije privrednih tokova i privatizacija državne svojine;
- čvrst (stabilan) devizni kurs;
- liberalizacija svih tržišta i cijena;
- rekonstrukcija i konsolidacija sa sanacijom (čišćenjem) bankarskog sistema i druge mjere.

Ako vlade država članica žele da dobiju kredite moraju da prihvate takav paket nametnutih mjera, jer po ocjeni MMF jedino je tako moguće povratiti „sposobnost samostalnog rasta i ostvariti suficit u platnom bilansu“ radi otplate spoljnih dugova. Iz iznesene elaboracije jasno proizilazi zaključak o neminovnosti finansiranja nerazvijenih i država u razvoju, bez obzira što se njihov „odbjegli“ kapital nalazi u inostranstvu. Međutim, značajno pitanje u realizaciji ovog cilja u ovim uslovima je obezbjeđivanje izvora iz kojih će se finansirati ove države. Postoji više izvora, a glavni su javni zajmovi dobijeni od međunarodnih institucija, javni zajmovi vlada koje oni uzimaju preko bilateralnih aranžmana sa drugim vladama, zaduživanjem kod komercijalnih banaka, inostrane privatne pozajmice ili direktne investicije i konačno zajednička ulaganja.

TREĆI DIO - EKONOMSKA KRETANJA ZEMALJA U RAZVOJU

1. Ekonomske performanse zemalja u razvoju

Ekonomske performanse zemalja u razvoju posmatraćemo na primjeru zemalja Zapadnog Balkana.⁶⁸ Zemalje u razvoju i njihove ekonomske performanse i dalje se suočavaju sa turbulentnim vanjskim okruženjem, a stanovništvo, kompanije i vlade suočavaju se sa novim problemima. Kada je oporavak od posljedica COVID-a počeo da hvata zamah i region se vratio na normalizovanu stopu ekonomskog rasta, zemlje u razvoju se sada suočavaju sa novim izazovima. Specijalna vojna operacija u Ukrajini i rezultirajući nagli rast cijena energije i usporavanje globalnog rasta, opterećuju ekonomske rezultate ekonomija zemalja u razvoju. Više cijene energije i hrane gurnule su inflaciju na nivoe koji nisu zabilježeni dugi niz godina, što je neminovno dovelo do narušavanja kupovne moći, ali, i poslovnog povjerenja između prodavaca i potrošača. Monetarno pooštavanje u naprednim ekonomijama povećava troškove finansiranja i slabi eksternu potražnju.

U prvoj polovini 2022. godine, ekonomski rast se pokazao snažnijim iznad očekivanja. Ključni pokretači rasta bili su privatna potrošnja i investicije. Rast plata i doznaka, zajedno sa povećanjem privatnih kredita, podržali su privatnu potrošnju. Ulaganja su bila posebno snažna u Sjevernoj Makedoniji, Srbiji i Bosni i Hercegovini, djelimično jer su zemlje akumulirale zalihe kako bi izbjegle uska grla u lancu snabdijevanja i ubrzale ulaganja u energetske sektor. Međutim, trend rasta počinje usporavati suočen s novim ograničavajućim faktorima, koji su nastali kao posljedica globalnih kretanja.

Prateći trendove iz 2021. godine, nivoi zaposlenosti su dostigli istorijski maksimum u nekoliko zemalja do sredine 2022. godine. Stopa zaposlenosti porasla je u svim zemljama i sada u prosjeku iznosi 46%, što je povećanje od 3% u odnosu na sredinu 2021. godine, iako je još uvijek nisko u poređenju sa EU 27. Svi sektori su doprinijeli oporavku tržišta rada, pri čemu su

⁶⁸ Svi analizirani podaci u trećem dijelu ovog rada preuzeti su iz dokumenta World Bank Group – Western Balkans – Regular Economic Report, No. 22 / Fall 2022.

usluge (uključujući turizam) imale posebno jaku ulogu. Kao rezultat toga, nedostatak radne snage se pojavio kao ključni problem koji su istakle kompanije širom regiona. Stopa nezaposlenosti na Zapadnom Balkanu pala je na istorijski najniži nivo od 13,50% do sredine 2022. godine, što je ekvivalentno padu nezaposlenosti od 151.000 ljudi. Široko zasnovani oporavak na tržištu rada također je pogodovao ranjivim grupama, pri čemu je nezaposlenost mladih također zabilježila značajan pad na 27,10%. Slično tome, učešće žena u radnoj snazi poraslo je na 53,00% do sredine 2022. godine (porast od 2,60%). Međutim, noviji podaci ukazuju na to da tržište rada počinje da stagnira uz usporavanje zapošljavanja usljed visoke inflacije i povećane neizvjesnosti na globalnom i regionalnim tržištima.

Smanjenje siromaštva je nastavilo trend pada u 2022. godini, ali sve više rastuća inflacija predstavlja rizik za dalje smanjenje siromaštva. Očekuje se da će siromaštvo na Zapadnom Balkanu u 2022. godini pasti za oko 1%, obzirom na dobar učinak u prvoj polovini 2022. godine i očekivano usporavanje u predstojećem periodu. Istovremeno, rast cijena, posebno za hranu i energiju, negativno utiče na manje dobrostojeće grupe stanovništva u odnosu na druge grupe, budući da oni imaju tendenciju da troše veći dio svog budžeta na ove proizvode i imaju manje mehanizama za preživljavanje kako bi održali kupovnu moć. U nedostatku podrške vlade, ozbiljnost šokova cijena energije i hrane mogla bi rezultirati povećanjem broja siromašnih u regiji za 13%, prema aktuelnim prognozama Svjetske banke.

Nakon šokova cijena energije i hrane, pritisci na fiskalnu potrošnju nadoknadili su rast prihoda uzrokovan visokom inflacijom i zaustavljenom fiskalnom konsolidacijom. Očekuje se da će prosječni fiskalni deficit u 2022. godini porasti za 0,40% kao udio u BDP-u u odnosu na 2021. godinu. S jedne strane, visoka inflacija je pomogla da se povećaju prihodi u nominalnom iznosu, posebno za indirektno poreze kao što je PDV. Ali, s druge strane, javna potrošnja je značajno porasla, jer vlade preduzimaju mjere kao odgovor na rastuću inflaciju i energetske krizu. Sve zemlje Zapadnog Balkana usvojile su politike za ublažavanje uticaja inflacije na najugroženija domaćinstva, ali je fiskalni uticaj šoka cijena energenata bio najznačajniji u Srbiji, Sjevernoj Makedoniji i Kosovu⁶⁹, uvoznicama energije. U nekim slučajevima, gubici energetske preduzeća stvaraju značajne potencijalne obaveze, povećavajući fiskalne rizike. U takvom okruženju, javni dug je i dalje povišen u ekonomijama Zapadnog Balkana, iako nominalni rast BDP-a pomaže da se pokazatelji opterećenja duga kao udjela u BDP-u umjereno smanje. Očekuje se da će javni i javno garantovani dug 2022. godine pasti na 52,70% BDP-a, sa 56,40% u 2021. godini, ali i dalje iznad vrhunca prije COVID-a, dok se uslovi finansiranja

⁶⁹ U statusnom smislu Kosovo se posmatra u skladu sa rezolucijom Savjeta bezbjednosti UN 1244.

pooštravaju, jer globalna monetarna politika pokušava da obuzda inflatorni šok. Prinosi na neotplaćene euroobveznice koje su izdale zemlje zapadnog Balkana značajno su se povećali u 2022. godini, a neke od njih dostigle su čak 10%.

Rast inflacije na Zapadnom Balkanu tokom 2022. godine došao je kao posljedica kombinacije faktora ponude i potražnje. Cijene hrane i energije su već rasle prije nego što je aktuelna situacija u Ukrajini ubrzala pritisak na povećanje. Očekuje se da će inflacija do kraja 2022. godine ostati dvocifrena u svim zemljama Zapadnog Balkana osim u Albaniji. Inflacija hrane dostigla je čak 25% u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Sjevernoj Makedoniji.

Iako je, na određeni način, održana stabilnost finansijskog sektora, usporavanje rasta i viša inflacija će neminovno staviti na test finansijski sektor. Nenaplativi krediti su i dalje na silaznoj putanji (prosječno 4,40% u martu 2022.), a direktan uticaj stanja u Ukrajini na bankarski sektor u regiji je ograničen. Kapitalne rezerve su uglavnom stabilne, kao i profitabilnost banaka. Rast kredita je ostao snažan, u prosjeku od 10,20% na godišnjem nivou do sredine 2022. godine, što je pomoglo u pokretanju rasta. Međutim, strožiji globalni uslovi finansiranja, usporavanje domaće i vanjske potražnje, kao i slabljenje povjerenja poslovanja i potrošača, sigurno će uticati na finansijski sektor regiona.

Izvozni trendovi u regionu počeli su da stagniraju, baš kao što su uvozni trendovi počeli da naglo rastu, a to je uslovljeno rastom cijena hrane i energije, a kao posljedica toga došlo je do povećanja deficita tekućeg računa. Deficiti se povećavaju u svim zemljama Zapadnog Balkana, a u nekim slučajevima kao što su Kosovo, Crna Gora i Srbija su dostigli dvocifrene brojke. Za region se očekuje da će se deficit tekućeg računa povećati sa 4,90% BDP-a u 2021. godini na 8,70% BDP-a u 2022. godini. Uočavaju se značajne promjene u kretanju roba i usluga, izvoz je ostao snažan u cijelom regionu, ali je tempo rasta počeo usporavati. Istovremeno, rast uvoza je povećan, što je u velikoj mjeri uslovljeno višim cijenama uvezene hrane, električne energije, nafte i gasa. Tokovi direktnih stranih investicija, zajedno sa doznakama, ostali su otporni tokom prve polovine 2022. godine. Međutim, izgledi za trgovinu i investicije su neizbježno povezani sa ekonomskim izgledima za primarne trgovinske partnere regiona koji su među naprednim evropskim ekonomijama.

Iako se rast u prvoj polovini 2022. godine pokazao relativno snažnim, jasno je da region sada ide u pravcu značajnijeg usporavanja rasta. Očekuje se da će spoj indirektnih šokova ponude i potražnje imati veliku težinu na izgledu u regiji, održavajući inflaciju visokom i umanjujući povjerenje potrošača i investitora. Uslovi finansiranja se pooštravaju, rizici od zimskog izbijanja COVID-19 ostaju, a globalni lanci nabavke i dalje su neharmonizovani. Ekonomska aktivnost se, takođe, naglo usporava i u zemljama razvijenih ekonomija, posebno

u evrozoni, koja je ključni izvor potražnje za robom i uslugama Zapadnog Balkana, kao i izvor investicija i doznaka. Kao rezultat toga, rast na Zapadnom Balkanu je dodatno revidiran naniže za 2023. godinu (za 0,30%), sa 3,10% na 2,80%.

U ovakvim uslovima ekonomskih kretanja, u kratkoročnoj vremenskoj dimenziji, vlade zemalja regiona bi trebalo da daju prioritet političkoj podršci ranjivim dijelovima sistema, osiguravajući da su mjere ciljane i vremenski ograničene kako bi se fiskalni rizici minimizirali. Sa ograničenim fiskalnim prostorom, reforme, koje bi podstakle srednjoročni rast uz ograničene fiskalne troškove, trebale bi biti prioritet za kreatore politika razvoja. To bi uključivalo mjere za povećanje nivoa tržišne konkurencije, smanjenje i uklanjanje prepreka za ulazak u poslovanje, povećanje zadržavanja i ponovnog ulaganja među stranim investitorima, smanjenje barijera za učešće žena u radnoj snazi, poboljšanje kvaliteta obrazovanja i podizanje standarda upravljanja, uključujući digitalizaciju. Kriza koja je u toku takođe podstiče razmišljanja o mogućim novim i starim izvorima energije, vodeći računa o ekološkim posljedicama. Ekonomski i ekološki ciljevi i interesi trebaju biti harmonizovani na, što je mogućem višem nivou. Sada je sigurno pravo vrijeme za nove energetske strategije u cijelom regionu.

Region je relativno lako preživio 2022. godinu. Zaostajanja i usporavanja rasta i razvoja su takvog nivoa i obima da nisu doveli do radikalnih poremećaja (posebno u sferi energetske efikasnosti), ali je ozbiljno pitanje u kom pravcu će ići ukupni procesi razvoja u narednim godinama. Prema brojnim analitičarima, naredne dvije godine će biti teže i za stanovništvo i za privredu.

U nastavku se daje pregled ključnih performansi rasta i razvoja zasnovan na podacima ministarstava finansija, centralnih banaka i procjene Svjetske banke. Prosječni pokazatelji su prikazani u rubrici WB6 (Albanija, BiH, Kosovo, Sjeverna Makedonija, Crna Gora i Srbija).

Tabela broj 1: Ekonomska kretanja Zapadnog Balkana za period 2019. - 2024. godina

	2019	2020	2021	2022e	2023f	2024f
Real GDP Growth (percent)						
Albania	2.2	-3.5	8.5	3.2	2.3	2.5
Bosnia and Herzegovina	2.8	-3.1	7.5	4.0	2.8	3.2
Kosovo	4.8	-5.3	10.5	3.1	3.7	4.2
North Macedonia	3.9	-6.1	4.0	2.1	2.7	2.9
Montenegro	4.1	-15.3	13.0	6.9	3.4	3.1
Serbia	4.3	-0.9	7.4	3.2	2.7	2.8
WB6	3.7	-3.2	7.6	3.4	2.8	3.0
Real GDP Components Growth (percent)						
Consumption	3.1	-1.3	5.3	3.1	2.6	2.6
Investment	2.4	-1.5	3.7	2.1	1.1	1.0
Net exports	-1.6	-0.4	-1.3	-1.9	-0.9	-0.6
Exports	3.7	-5.9	9.9	4.8	3.2	3.2
Imports (-)	5.4	-5.4	11.2	6.8	4.1	3.8
Consumer Price Inflation (percent, period average)	1.5	0.9	3.3	10.9	6.4	3.0
External Sector (percent of GDP)						
Goods exports	28.5	27.6	31.8	32.6	32.7	33.1
Trade balance	-13.6	-13.6	-12.7	-15.5	-15.0	-13.5
Current account balance	-6.1	-5.6	-4.9	-8.7	-8.3	-7.1
Foreign direct investment	4.9	5.3	5.8	5.2	5.3	5.1
External debt	76.7	89.8	88.4	83.9	81.5	79.3
Public Sector (percent of GDP)						
Public revenues	35.5	34.9	36.3	35.4	35.3	35.4
Public expenditures	36.9	42.7	39.2	38.7	38.1	37.6
Fiscal balance	-1.3	-7.9	-2.9	-3.3	-2.8	-2.2
Public and publicly guaranteed debt	50.3	60.8	56.4	52.7	52.7	52.9

Izvori: World Bank Group: *Western Balkans - Regular Economic Report*, str. 5.

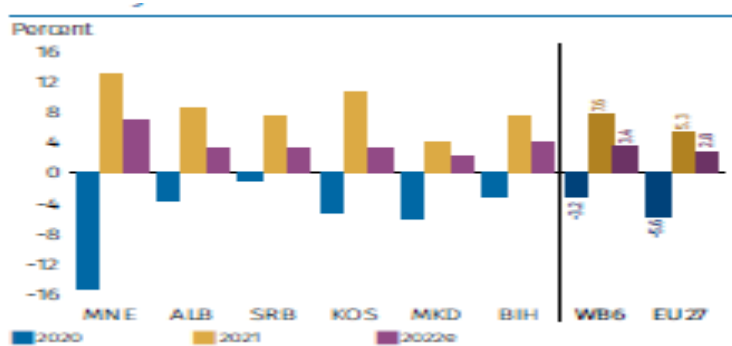
Napomena: oznaka e uz godinu = procjena; oznaka f uz godinu = prognoza.

1.1 Rast i stagnacija u ekonomskim kretanjima

Ekonomska kretanja zemalja u razvoju u istraživanom periodu prate usponi i padovi. Nakon snažnog oporavka u 2021. godini, rast, iako i dalje snažan, bio je na usporavanju u prvoj polovini 2022. godine. U prvom kvartalu 2022. godine ekonomije zapadnog Balkana ostale su generalno otporne na udare, podržane značajnim političkim akcijama u EU, eurozoni, i nacionalnim nivoima. Rast u prvom kvartalu bio je posebno snažan u privredama zasnovanim na turizmu, što je posebno karakteristično za Srbiju. Međutim, do usporavanja rasta došlo je već u drugom kvartalu, jer su se zemlje morale suočiti s direktnim posljedicama situacije u Ukrajini, te se predviđa da će se usporavanje nastaviti u drugoj polovini godine. Rastuće cijene, pooštavanje monetarne politike i ograničenja na strani ponude stvorili su prepreke za jači

oporavak. Sa prosječnom inflacijom koja je premašila 13% u regionu Zapadnog Balkana u julu 2022. godine, potrošači i kompanije suočeni su sa rastućim troškovima i smanjenom kupovnom moći. Kao odgovor, centralne banke u regionu pojačale su napore da kontrolišu inflaciju i rast inflacije podizanjem referentnih kamatnih stopa. Međutim, u sadašnjem okruženju, ove aktivnosti, preduzete su u vrijeme kada oporavak gubi snagu, i kada se ekonomije suočavaju s ograničenjima ponude, uključujući nedostatak radne snage. Ipak, očekuje se da će rast u regionu dostići 3,40% na kraju 2022. godine, odnosno, 0,60% iznad prosječnog rasta koji se očekuje u EU.

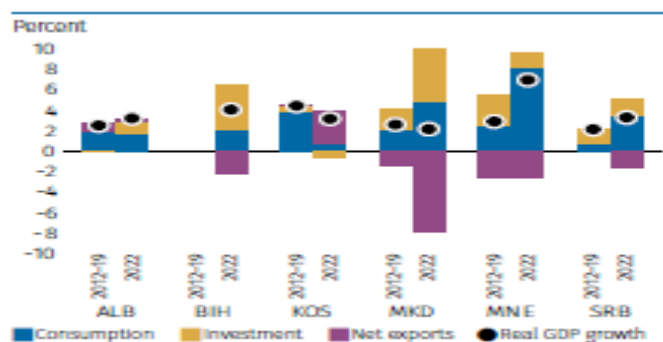
Slika broj 5: Kretanje realnog rasta BDP-a

Izvor: World Bank Group: Western Balkans - Regular Economic Report, str. 6.

Analizom strukturnih elemenata rasta vidljivo je da su privatna potrošnja i investicije bili ključni pokretači rasta u prvoj polovini 2022. godine. I poslovno i potrošačko povjerenje su ostali jaki, a uprkos rastu cijena energije i hrane, potrošnja je značajno doprinijela rastu u prvoj polovini godine. Privatna potrošnja je podržana rastom plata i doznaka i povećanjem privatnih kredita. Investicije su bile posebno snažne u Bosni i Hercegovini i to u oblasti infrastrukturnih radova i posebnih privatnih investicija, kao i u Sjevernoj Makedoniji i Srbiji. Nasuprot tome, na Kosovu se očekuje da će usporavanje privatnih investicija usljed viših cijena građevinskih materijala i niske stope izvršenja kapitala u javnom sektoru dovesti do negativnog doprinosa investicija ukupnom rastu za 2022. godinu.

Slika broj 6: Kretanje potrošnje i investicija

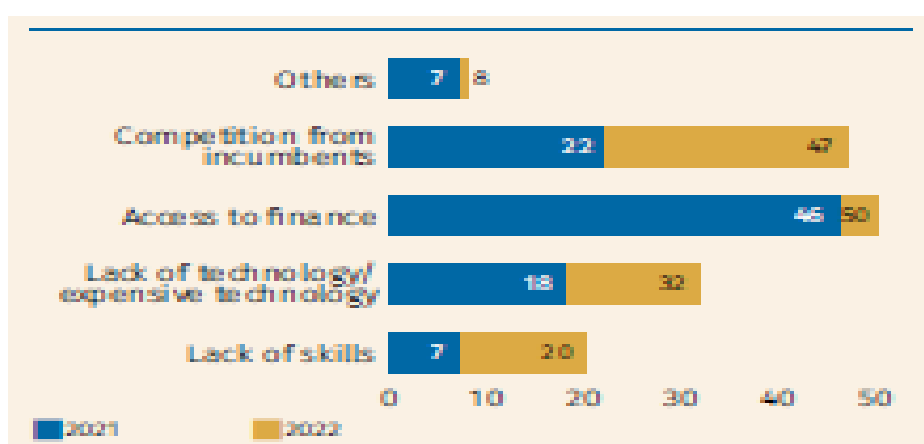
Izvor: World Bank Group: Western Balkans - Regular Economic Report, str. 6.

Kako investicije igraju ključnu ulogu u ekonomskom rastu, to se oporavak čini strukturno drugačijim od iskustava u prošlosti i očekuje se povoljan trend za region uprkos globalnim preprekama. U poređenju sa godinama nakon globalne finansijske krize 2008-2009. godine, između 2012. i 2019. godine, kada su niske investicije doprinijele prosječnom rastu BDP-a od 1%, doprinos investicija rastu je bio značajno veći u 2021. i 2022. godini, 3,70 i 2,10%. Iako ukupne investicije igraju značajnu ulogu u oporavku nakon pandemije COVID-19, struktura investicija se sporo mijenja, jer većina preduzeća još uvijek zaostaje u digitalizaciji i ulaganjima u zelenu energiju. U svim zemljama Zapadnog Balkana, očekuje se da će viši troškovi energije i materijala opterećivati i ugrožavati rast investicionih ulaganja u budućnosti.

Rast i razvoj ekonomija zemalja u razvoju suočava se sa nekoliko razvojnih izazova, kao što su pristup finansijama, antikonkurentne prakse međusobnih konkurenata, nedostatak i visoka cijena novih tehnologija i nedostatak potrebnih znanja i vještina. Dok je pristup finansijama oduvijek važio kao značajan izazov u regiji, druga ograničenja rasta postala su posebno aktuelna u fazi oporavka nakon pandemije. Radi se o nedostatku visokorazvojnih tehnologija, kao i znanja i vještina potrebnih za njihovu upotrebu. Tu su i dalje visoke administrativne barijere za protok roba, ljudi i kapitala, kao i loše konkurentne strategije. Za razliku od izolacionističkih trendova, ekonomska integracija se pojavljuje kao put naprijed. Jedna od takvih inicijativa "Otvoreni Balkan" nije doživjela svoju punu implementaciju, radi uskogrupnih političkih interesa nekih aktera. Ova inicijativa je mogla biti prelazna faza do ulaska zemalja u Evropsku uniju. Usporavanju implementacije inicijative više doprinose političke vlasti država, nego njihovi privredni subjekti. Kvalitet regionalne saradnje većina preduzeća u regionu smatra važnim ili veoma važnim, pri čemu većina preduzeća potvrđuje

pogodnosti dobijene od regionalnog sporazuma o slobodnoj trgovini (Srednjoevropski sporazum o slobodnoj trgovini iz 2006. godine). Preduzeća na zapadnom Balkanu nastavljaju vjerovati u prednosti pristupanja EU, iako su postala manje optimistična u pogledu vremenskih rokova, implementacije i konkurentnosti u odnosu na druge zemlje EU. Sveukupno povjerenje ostaje znatno ispod nivoa prije pandemije, sa starim i novim izazovima pred nama. Uprkos značajnom skoku u 2021. godini, sveukupno povjerenje ostaje ispod nivoa prije pandemije u četiri od šest zemalja Zapadnog Balkana.

Slika broj 7: Najznačajnija ograničenja rasta u 2021. i 2022. godini

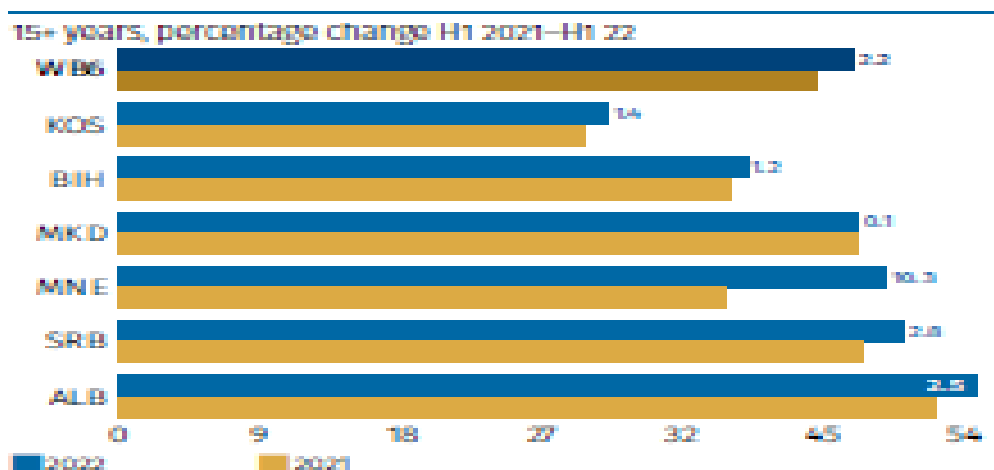
Izvor: World Bank Group: Western Balkans - Regular Economic Report, str. 8.

1.2 Kretanje tržišta rada

Tržište rada je jedan od najpouzdanijih pokazatelja ukupnih ekonomskih kretanja na određenom tržištu. Postpandemijski oporavak tržišta rada se kretao vrlo brzo. Sredinom 2022. godine nivo zaposlenosti je dostigao istorijski maksimum u nekoliko zemalja. Oporavak rasta koji je započeo 2021. godine, vođen potražnjom za radnicima u transportu, trgovini i turizmu, a uključivao je ICT industriju u procvatu, doveo je zaposlenost na nivo koji je veći od nivoa zabilježenog prije krize. Od sredine 2021. do sredine 2022. godine u regionu je otvoreno oko 170.000 novih radnih mjesta, pri čemu je najveći rast zabilježen u Srbiji. Prosječan godišnji rast zaposlenosti u regionu iznosio je 2,70% od sredine 2021. godine. Stopa zaposlenosti je porasla u svim zemljama, a prosjek za Zapadni Balkan dostigao je istorijski maksimum od 46% u junu 2022. godini. Iako je još uvijek nizak u poređenju sa 61% u EU 27, zbog spektra strukturnih

ograničenja, ovo je povećanje za preko 3% od sredine 2021. godine. U nastavku se daje pregled kretanja stope zaposlenosti na Zapadnom Balkanu.

Slika broj 8: Kretanje stope zaposlenosti

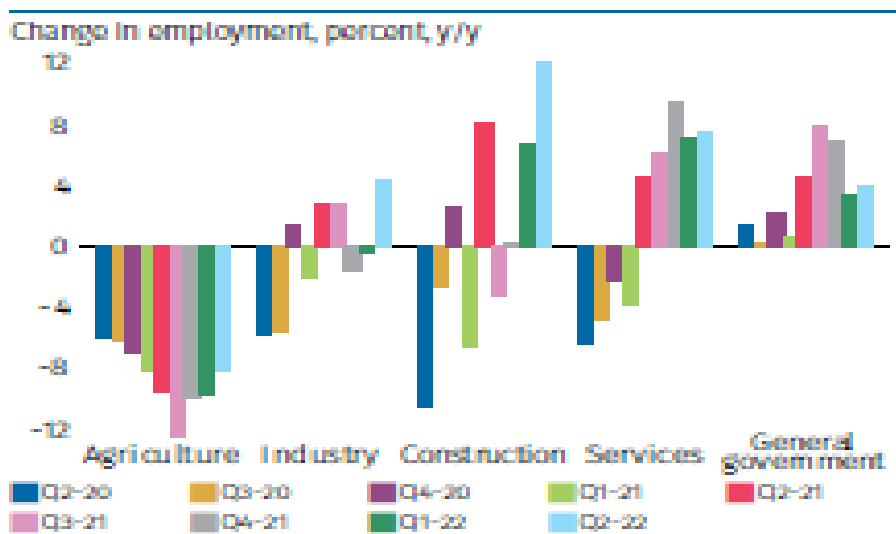

Izvor: World Bank Group: Western Balkans - Regular Economic Report, str. 9.

Nedostatak radne snage u 2022. godini se pojavio kao ključna zabrinutost koju su percipirala brojna preduzeća. Slično naprednim ekonomijama u Evropi, oporavak rasta nakon COVID-a rezultirao je naglim povećanjem nepopunjenih radnih mjesta i povećanjem neusklađenosti vještina koje su firme u regiji prijavljivale već neko vrijeme. Neke od zemalja zapadnog Balkana - Albanija, Sjeverna Makedonija i Srbija - razmatraju liberalizaciju režima radnih dozvola kako bi omogućile prekograničnu mobilnost radne snage.

U ovom periodu najveću potražnju za radnom snagom iskazuje sektor građevinarstva, koji istovremeno predstavlja i glavnog pokretača ostalih privrednih aktivnosti, obzirom da ovaj sektor za sebe veže brojne druge privredne aktivnosti. Proizvodnja i prodaja građevinskih materijala širokog spektra, te izgradnja i kupovina nekretnina, uključuju sve strukture i sve sfere svake društvene zajednice. Razvoj sektora građevinarstva veže za sebe i razvoj drugih sektora, kao što i recesija u građevinarstvu uzrokuje recesije u drugim sektorima. U nastavku se daje pregled stope zaposlenosti po sektorima.

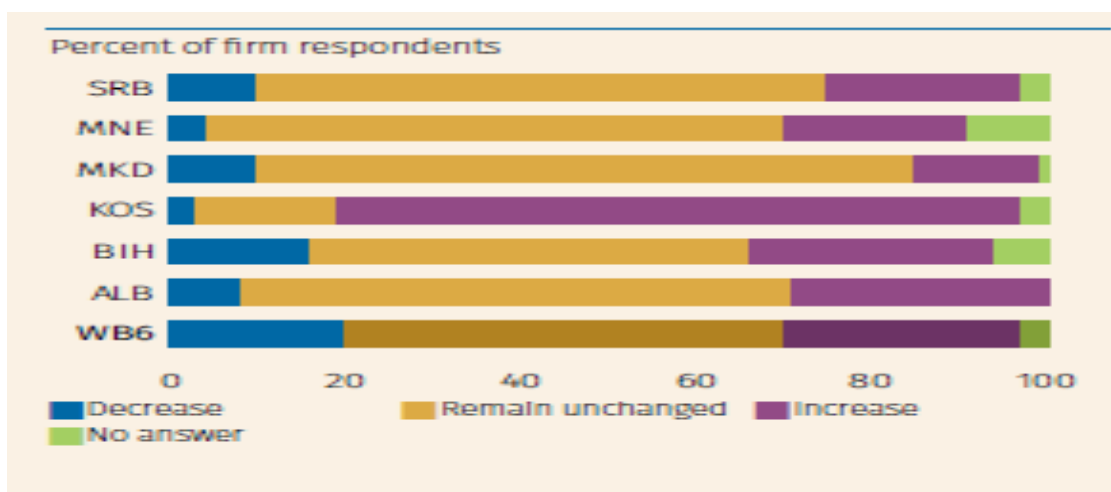
Slika broj 9: Kretanje zaposlenosti po sektorima

Izvor: World Bank Group: Western Balkans - Regular Economic Report, str. 9.

Tokom ljeta, oživljavajući sektor turizma podstakao je zaposlenost, praćen rastom trgovine, ICT-a, kao i transporta. Građevinski sektor je zabilježio povećanje zaposlenosti u svim zemljama, osim u Sjevernoj Makedoniji. Zaposlenost u poljoprivredi nastavila je da opada, osim u Albaniji i Bosni i Hercegovini. Međutim, noviji podaci upućuju na znakove da se tržište rada hladi, jer se posljedice energetske krize sve više osjećaju. Sjeverna Makedonija i Srbija su već od prvog kvartala 2022. godine zabilježile usporavanje rasta zaposlenosti u industriji, što pokazuje znake uticaja globalne energetske krize na njihove izvozne industrije. Izgledi za zapošljavanje su poboljšani, ali i dalje postoje brojni izazovi. Najveći pad zaposlenosti zabilježen je u 2020. godini, nakon čega su poboljšana očekivanja i građana i poslovnih subjekata.

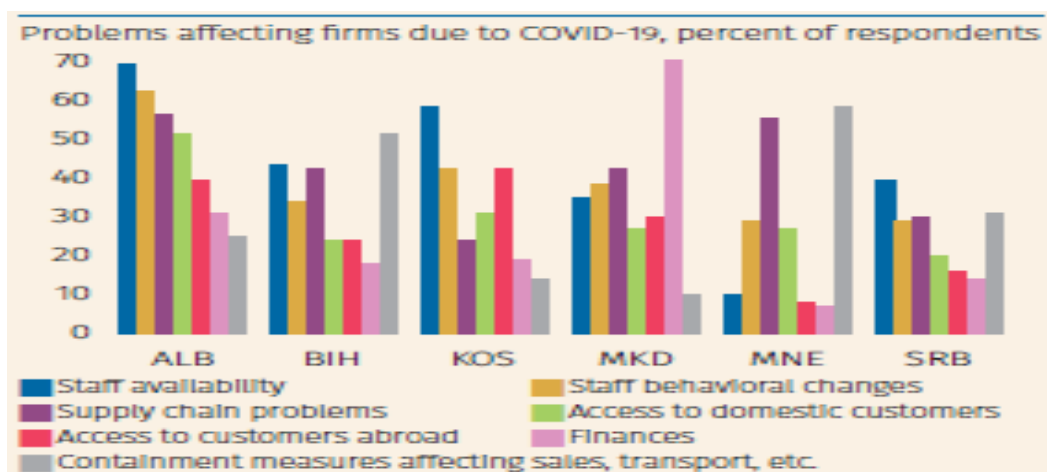
Slika broj 10: Izgledi za zapošljavanje

Izvor: World Bank Group: Western Balkans - Regular Economic Report, str. 11.

Slika koja slijedi pokazuje pregled nedostatka radne snage iz koga je vidljiva povećana tražnja radne snage.

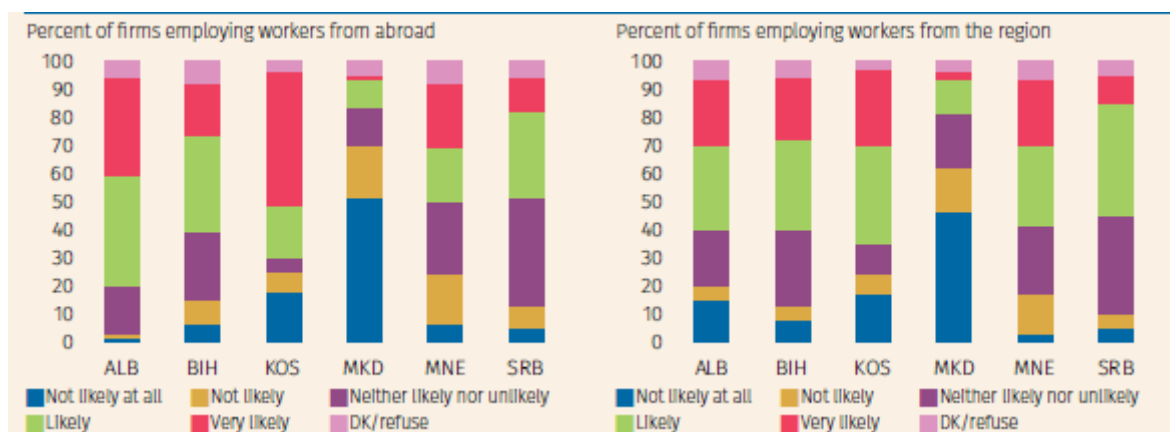
Slika broj 11: Povećani nedostatak radne snage

Izvor: World Bank Group: Western Balkans - Regular Economic Report, str. 11.

Provedena istraživanja ukazuju da dolazi do povećanja zainteresovanosti radne snage na regionalnom, prije svega, evropskom tržištu rada.

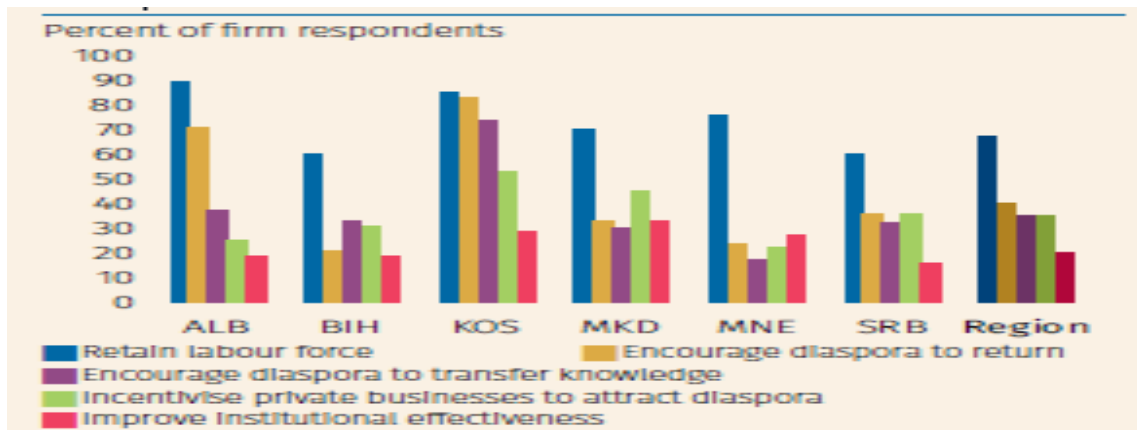
Slika broj 12: Regionalno tržište rada

Izvor: World Bank Group: Western Balkans - Regular Economic Report, str. 11.

Dakle, dok kompanije prijavljuju nedostatak radne snage, oko 39% građana Zapadnog Balkana razmišlja o odlasku i radu u inostranstvu. Trideset posto ispitanika koji razmišljaju o odlasku aktivno radi na pronalasku posla na regionalnom tržištu rada, informišu se o novim mogućnostima, pregledaju oglase i konkurišu na slobodna radna mjesta. Istovremeno 5% je u procesu odlaska i uskoro će otići. Interesantan je podatak da 80% ispitanika izjavljuje da ne bi razmišljalo o migraciji u druge zemlje zapadnog Balkana, čak i kada bi njihove akademske i profesionalne kvalifikacije bile priznate i cijenjene. Nasuprot tome je stav poslovnih subjekata da su otvorenije za zapošljavanje radnika iz regiona. Iako razlike u platama sa određnim tržištima za migrante sa Zapadnog Balkana mogu objasniti neke od razlika između percepcije poslovnih subjekata i radnika, jačanje obrazovnog sistema i ponuda boljih mogućnosti za zapošljavanje mogu pomoći, uz kreiranje kvalitetnih programa za zadržavanje radne snage i smanjenje odliva „mozgova“ Na manjkavosti obrazovnog sistema ukazuju podaci da skoro 30% radnika smatra da obrazovni sistem nije uspio obezbijediti adekvatne vještine koje su potrebne njihovom poslu, a 62% ih je izjavilo da ne uče nove vještine ili ne unapređuju svoje vještine. Međutim, više od polovine ispitanika je izjavilo da bi bili spremni da se usavršavaju i steknu dodatne kvalifikacije kako bi dobili posao. Ovo je prilika za poslovne subjekte da organizuju programe doobuke i sticanja novih znanja i vještina. Ipak, oko 45% poslovnih subjekata je odgovorilo da ne provjerava redovno potrebe za vještinama i obukom pojedinačnih zaposlenih, a samo 21% to radi. Jedna od mogućnosti je podsticanje dijaspore da se vrati kući ili da doprinese svojim znanjem i iskustvom, uz obavezno poboljšanje efektivnosti obrazovnog sistema.

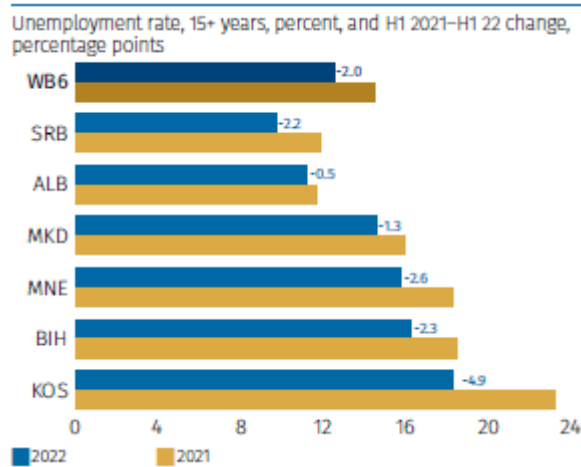
Slika broj 13: Mjere na suzbijanju nedostatka radne snage

Izvor: World Bank Group: Western Balkans - Regular Economic Report, str. 12.

Aktuelna kretanja na tržištu radne snage dovela su do pada nezaposlenosti u 2022. godini. Nezaposlenost je pala u pet zemalja Zapadnog Balkana, što je dovelo do godišnjeg pada nezaposlenosti od 151.000 ljudi do juna 2022. godine. Stopa nezaposlenosti na Zapadnom Balkanu je opala za 2,20% na 13,50% sredinom 2022. godine, jer je sve više ljudi pronašlo zaposlenje. To predstavlja široki pad u svim zemljama, pri čemu je Srbija dostigla najniži nivo od prije krize od 8,90%. Stopa nezaposlenosti u Bosni i Hercegovini i na Kosovu takođe je značajno opala, za 2,30%, odnosno 4,30%, u odnosu na prethodnu godinu, iako je ostala najviša u regionu sa 15,70%, odnosno 16,20%. U Crnoj Gori će kasni početak oporavka turizma vjerovatno dovesti do smanjenja nezaposlenosti u drugoj polovini godine. Sličan obrazac se očekuje i u Albaniji, koja je također imala uspješnu ljetnu turističku sezonu. Sjeverna Makedonija je zabilježila kontinuirani pad stope nezaposlenosti, ali uglavnom zbog pada stope aktivnosti - njena stopa nezaposlenosti je pala na 14,50% sredinom 2022. godine, što je najniži zabilježeni nivo. Oporavak na tržištu rada na širokoj osnovi pogodovao je i ranjivim grupama. Nezaposlenost mladih je sredinom 2022. godine pala na 27,10%, što je najniži nivo u istoriji, i pala je za 5,50% u odnosu na isti period prethodne godine. Oko 30.000 mladih je iseljeno iz nezaposlenosti tokom godine, a najveća poboljšanja zabilježena su u Srbiji i Bosni i Hercegovini, što čini dvije trećine ovog uspjeha. Srbija sada ima najnižu stopu nezaposlenosti mladih u regionu - 18,70%, dok je, uprkos poboljšanjima, stopa nezaposlenosti mladih u Bosni i Hercegovini najveća u regionu i iznosi iznad 36 posto.

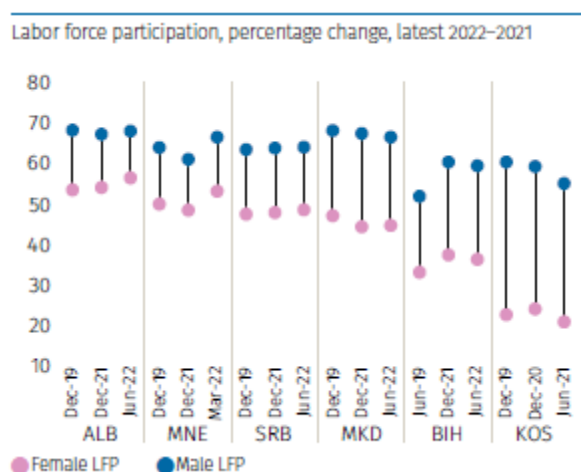
Slika broj 14: Kretanje stope nezaposlenosti u 2021. i 2022. godini

Izvor: World Bank Group: Western Balkans - Regular Economic Report, str. 13.

Sa povećanjem zaposlenosti, porasla je i stopa učešća u radnoj snazi zbog relativno većeg broja žena koje se vraćaju na tržište rada. Stopa učešća porasla je na 53% u regionu, što je za 2,60% više u odnosu na sredinu 2021. godine. Iako stopa učešća žena još uvijek zaostaje za stopom učešća muškaraca, sredinom 2022. godine stopa učešća žena iznosila je 43,10% dok je stopa zaposlenosti muškaraca iznosila 63,10%. U Bosni i Hercegovini, stopa učešća žena opala je na 36,10% u junu 2022. godine. Najveći napredak je zabilježen u Crnoj Gori - 4,70%, čemu je doprinio oporavak u razvoju turizma. Stopa učešća žena u radnoj snazi najveća je u Albaniji i inosi 56,30%. Međutim, oporavak tržišta rada je usporen u drugoj polovini 2022. godine i početkom 2023. godine. Nedostatak radne snage i visoka inflacija na Zapadnom Balkanu stvorili su pritiske na plate, što bi moglo usporiti tempo zapošljavanja u firmama. Ekonomije regiona najavljuju povećanje minimalnih plata kako bi nadoknadile pad realnog dohotka zbog inflacije. Ipak, neki pokazatelji ukazuju na to da je rast plata u regionu nadmašio rast produktivnosti, čime je ugrožena kompanijska konkurentnost. Kako kompanije pokušavaju da nadoknade uticaj povećanih troškova rada, može doći do odbrambenog restrukturiranja, kao što je odsustvo, što se već dešava u industriji automobilima. Produžena kriza će vjerovatno još više naštetiti industriji, jer potražnja iz zemalja EU opada usred recesionih kretanja. Oslabljeni korporativni bilansi nakon višestrukih kriza mogli bi dovesti do pogoršanja trendova na tržištu rada tokom 2023. godine.

Slika broj 15: Žene i muškarci na tržištu rada u 2022. godini

Izvor: World Bank Group: *Western Balkans - Regular Economic Report*, str. 13.

Napomena: LFP označava učešće radne snage

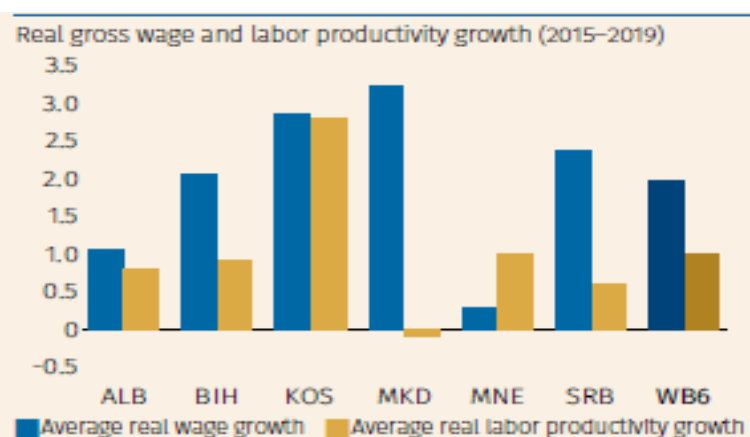
Druga značajnija performansa kretanja na tržištu rada predstavlja kretanje produktivnosti i zarada. U zemljama Zapadnog Balkana je izražen spori rast produktivnosti nakon globalne finansijske krize. Najveći dio usporavanja produktivnosti rada na Zapadnom Balkanu proizašao je iz smanjenog rasta ukupne faktorske produktivnosti, zajedno sa smanjenim investicijama.⁷⁰ U isto vrijeme, uprkos značajnom nedovoljnom prijavljivanju plata i visokoj neformalnosti, rast plata premašio je rast produktivnosti širom regiona u periodu do krize COVID-19, suprotni trendovi uočeni za EU27.⁷¹ Čak i uz niske nivoe produktivnosti,⁷² realne bruto plate su zabilježile stabilan rast prije krize u svim ekonomijama zapadnog Balkana. Tokom 2015-2019. godine, jaz između produktivnosti i rasta plata bio je najizraženiji u Sjevernoj Makedoniji, gdje su povećanje minimalne plate i povećanje plata u javnom sektoru podstakle rast plata, dok je prosječan rast produktivnosti bio negativan. U istom periodu plate su porasle manje od produktivnosti u Crnoj Gori koja ima najviši nivo plata na Zapadnom Balkanu. Razlika između plata i produktivnosti za region otkriva da su plate rasle skoro dvostruko brže od produktivnosti.

⁷⁰ Dieppe, Alistair. (2021). *Globalna produktivnost: trendovi, pokretači i politike*. Washington, DC: Svjetska banka.

⁷¹ ILO 2021. (2021). *Globalni izvještaj o plaćama 2020-2021: Factsheet za Evropsku uniju*.

⁷² Produktivnost rada se izračunava kao bruto dodana vrijednost podijeljena sa ukupnom zaposlenošću.

Slika broj 16: Rast zarada i produktivnosti

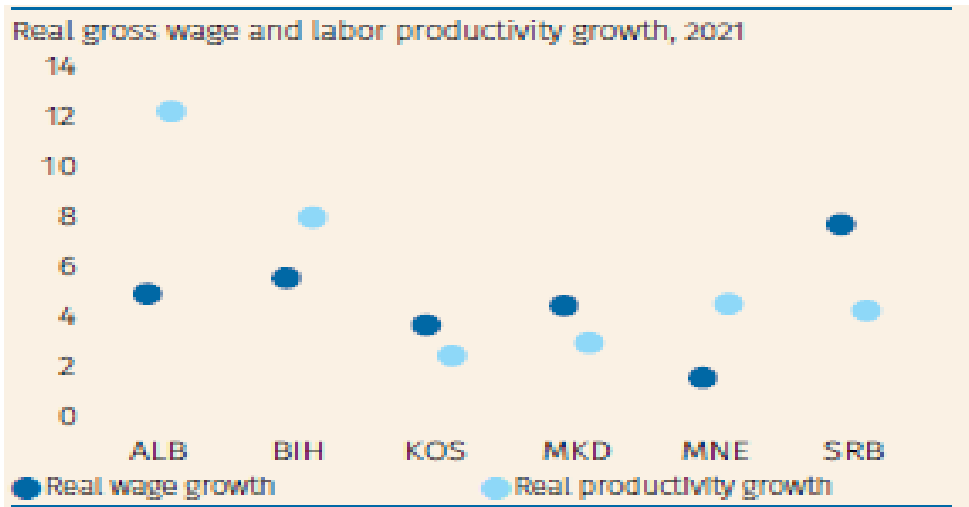

Izvor: World Bank Group: *Western Balkans - Regular Economic Report*, str. 14.

Poslije završetka pandemije Corona virusa, produktivnost rada je porasla i nadmašila povećanje plata u nekim zemljama zapadnog Balkana. Izbijanje globalne pandemije 2020. godine dovelo je do pada produktivnosti u cijeloj regiji od 6%, dok je trend rasta plata nastavljen. Rast produktivnosti u 2021. premašio je rast plata za neke od zemalja u regionu (Albanija, Bosna i Hercegovina i Crna Gora). Međutim, za Sjevernu Makedoniju, Kosovo i Srbiju, čak i u prvoj godini nakon izbijanja pandemije, nastavljena je disproporcija između rasta zarada i rasta produktivnosti. Rastom produktivnosti ispod prosjeka EU⁷³ i i rastom zarada unaprijed, ekonomije zapadnog Balkana suočavaju se sa izazovnom mapom puta za smanjenje razlika u prihodima sa naprednim ekonomijama. Ponovljeni negativni šokovi (epidemije, ratovi, finansijske krize) potkopavali su produktivnost i ometali višegodišnji napredak ka približavanju prihoda. U budućnosti, skokovi plata usljed niske produktivnosti mogu umanjiti vanjsku konkurentnost i usporavati privatna ulaganja. Sa novim krizama koje se naziru, trajna posvećenost snažnoj reformskoj agendi koja se bavi nedostacima u obrazovanju, stalnom neformalnošću, slabim ulaganjima, infrastrukturnim nedostacima, slabim upravljanjem, pogrešnom raspodjelom resursa i nedostatkom ekonomske diversifikacije, može povećati produktivnost i ubrzati konvergenciju. To su trajni zadaci ekonomija ovih zemalja.

⁷³ OECD 2021. Višedimenzionalna analiza razvoja na Zapadnom Balkanu.

Slika broj 17: Rast zarada i produktivnosti

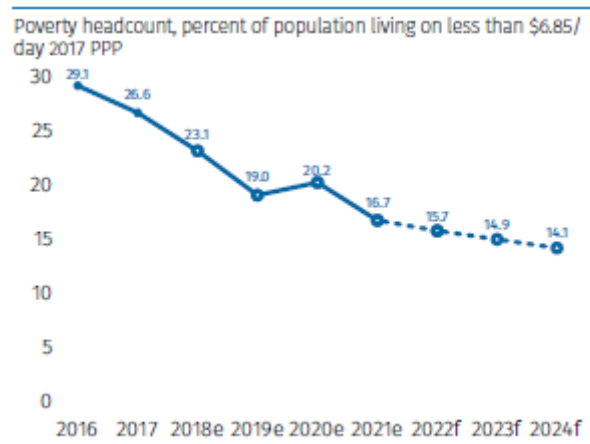
Izvor: World Bank Group: Western Balkans - Regular Economic Report, str. 14.

2. Pozicioniranost zemalja u razvoju na globalnom tržištu

Pozicioniranost zemalja u regionu posmatraćemo sa aspekta kretanja siromaštva stanovnika zemalja Zapadnog Balkana. Uslijed oporavka rasta na širokoj osnovi, procjenjuje se da je siromaštvo nastavilo svoj pad i u 2021. godini. Prije nego što je došlo do pandemije COVID-19 2020. godine, region je ostvario značajan napredak u smanjenju siromaštva. Između 2016. i 2019. godine, procjenjuje se da je stopa siromaštva pala za oko 10%, na približno 19%. Trend smanjenja se zaustavlja kada je kriza izazvana pandemijom odvela svih šest ekonomija u recesiju 2020. godine. Kao rezultat toga, procjenjuje se da je siromaštvo poraslo za preko 1%, što je ekvivalentno otprilike 155.000 novih siromašnih te godine. Kako su ekonomije u regionu doživjele snažan ekonomski oporavak 2021. godine, procjenjuje se da se siromaštvo smanjilo za 3,50%, što je ekvivalentno izlasku iz siromaštva oko 547.000 ljudi.

Procjenjuje se da će se siromaštvo umjereno smanjiti u 2022. godini, iako mnogi izazovi predstavljaju rizike za smanjenje siromaštva u budućnosti. Kada je region počeo da se oporavlja u 2021. godini, dolazi energetska kriza i rat u Ukrajini. Rat u Ukrajini bi mogao negativno uticati na ekonomski oporavak zemalja EU, a mogao bi i smanjiti potražnju za uvozom iz zemalja Zapadnog Balkana i tako uticati na smanjenje zaposlenosti u tim zemljama. Sporiji ekonomski oporavak u zemljama EU mogao bi da utiče na prihode domaćinstava Zapadnog Balkana koji nisu zaposleni, ograničavanjem doznaka od strane dijaspore. Konačno, strožiji fiskalni prostor stvara izazove u implementaciji mjera državne podrške za zaštitu prihoda domaćinstava.

Grafikon broj 2: Kretanje siromaštva 2016. - 2024. godine

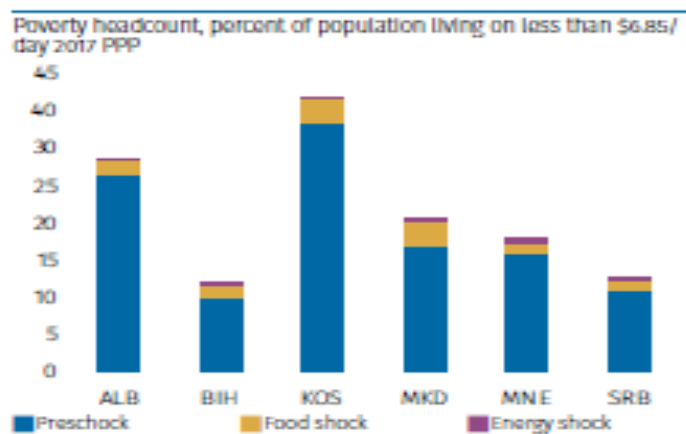
Izvor: World Bank Group: *Western Balkans - Regular Economic Report*, str. 16.

Napomena: Prognoze su zasnovane na BDP po glavi stanovnika, e = procjena, f = prognoza.

Imajući u vidu sporiji ekonomski rast u 2022. godini, predviđa se da će siromaštvo u regionu pasti za oko 1%, što je ekvivalentno broju od 144.000 ljudi. U Albaniji, prema osnovnim projekcijama, predviđa se dalji pad siromaštva 2022. godine za 2%. Međutim, uporni inflatorni pritisci mogli bi ozbiljno smanjiti rast realnog dohotka, posebno među siromašnim i ugroženim domaćinstvima i usporiti smanjenje siromaštva. U Bosni i Hercegovini, niži rast u EU mogao bi uticati na prihode domaćinstava ograničavanjem doznaka, od kojih država posebno zavisi. Na Kosovu se procjenjuje da je snažan oporavak u 2021. godini smanjio siromaštvo za 6% ispod nivoa iz 2020. godine. U 2022. godini, iako se očekuje da će se siromaštvo dalje smanjiti na 25%, rizici od pada u vezi sa cijenama hrane i energije mogli bi posebno teško pogoditi Kosovo jer je ono neto uvoznik i hrane i energije, ako putne doznake i plate dijaspore padnu ispod inflacije, stvarni prihodi bi mogli biti značajno smanjeni, a siromaštvo možda neće pasti kako je predviđeno. U Sjevernoj Makedoniji, dijelom zbog vladinih programa, a dijelom zbog snažnog oporavka tržišta rada, procjenjuje se da je siromaštvo nastavilo svoj pad u 2021. godini i nastavilo se u 2022. godini. Ipak, inflacija stvara izazove za smanjenje siromaštva u 2022. godini. Poreska reforma u Crnoj Gori doprinijela je rastu raspoloživog dohotka, ali se procjenjuje da će negativan uticaj rasta inflacije u velikoj mjeri usporiti dalje smanjenje siromaštva. U Srbiji, gdje je zaposlenost nastavila da raste, i nominalne plate su rasle, očekuje se da će rast cijena hrane i energije, zajedno sa postupnim ukidanjem programa podrške vlade povećati troškove života i oslabiti dobitke od ekonomskog rasta, što će dovesti do mnogo sporijeg smanjenja projektovanog siromaštva u 2022. godini.

Predviđanja su da će povećanje cijena biti dugotrajno u nekim zemljama u regionu. Prema istraživanju percepcije Balkanskog barometra iz 2022. godine, oko 79% građana u regionu uglavnom je nezadovoljno ili potpuno nezadovoljno nivoom cijena u 2022. godini, u poređenju sa 55% u 2021.⁷⁴ Inflacija, posebno u cijenama hrane i energije, značajno narušava dostignuti životni komoditet.⁷⁵ Značajna povećanja cijena hrane predstavljaju veliku zabrinutost za dobrobit domaćinstava u regionu, posebno onih na dnu ljestvice raspodjele dohotka, koji imaju manje sredstava da nadoknade ova povećanja. Do jula 2022. cijene hrane u zemljama zapadnog Balkana porasle su za 21,30% u odnosu na jul 2021. godine. Povećanje je variralo i od zemlje do zemlje se kretalo između 13,90 i 25,50% . Efekti poskupljenja hrane su nesrazmjerno veći za siromašnije slojeve stanovništva.

Slika broj 18: Cijene hrane i energije i siromaštvo

Izvor: World Bank Group: Western Balkans - Regular Economic Report, str. 18.

Većina zemalja ima sopstvene programe socijalnog transfera koji se mogu koristiti kao sredstvo za ublažavanje uticaja cjenovnih šokova, ali njihova efikasnost zavisi od obuhvata i kvaliteta programa, specifične veličine i regresivnosti šoka. Procjenjuje se da uticaj šokova cijena energije i hrane na broj siromašnih značajno varira u cijelom regionu. Većina novih siromašnih ne bi bila obuhvaćena programima. Povećanje davanja postojećim korisnicima bilo bi efikasno u podržavanju njihovih prihoda, ali bi ostavilo veliki procenat stanovništva nezaštićenim, posebno na Kosovu. Veličina prosječne naknade na Kosovu je izuzetno niska u

⁷⁴ Balkanski barometar | Dobrodošli (rec.int).

⁷⁵ Svjetska banka: Redovni ekonomski izvještaj Zapadnog Balkana br. 20. i 21.

odnosu na veličinu gubitka blagostanja.⁷⁶ Program usmjeren na nove siromašne bio bi efikasan u obuzdavanju povećanja stope siromaštva, jer je ova ugrožena grupa vjerovatno blizu granica siromaštva. Međutim, proširenje obuhvata na nove siromašne rezultiralo bi većom nejednakosti u prihodima među siromašnima, odnosno, pogoršanjem jaza siromaštva i jaza siromaštva na kvadrat.⁷⁷ Tradicionalne programe fokusirane na siromaštvo teško je horizontalno proširiti, kao što je pokazano tokom kriza COVID-19. Potrebno je razmotriti i druge alate za podršku energetske ugroženima, kao što su subvencije za račun za energiju i podsticaji za prelazak na održiviji tip grijanja i da ih spriječi da pribjegavaju metodama koje više zagađuju.

Tabela broj 2: Pokrivenost i obuhvatnost socijalnih programa

Country	ALB	BIH	KOS	MNE	MKD	SRB	Region
Estimated percentage change of poor people (%)	8.4	21.0	10.8	11.7	20.8	15.8	13.0
Program coverage post shock (%)	25.4	-	3.4	26.2	14.8	22.0	17.7
Program benefit / Average Income loss of the poor (%)	66.3	-	6.2	139.7	52.4	74.1	55.3

Izvor: World Bank Group: *Western Balkans - Regular Economic Report*, str. 19.

2.1 Pozicioniranost Srbije i Bosne i Hercegovine

2.1.1 Pozicioniranost Srbije

Srbija bilježi snažan rast u prvoj polovini 2022. godine, uprkos velikim domaćim i vanjskim izazovima. Inflacija se kretala brže nego što je projektovano, i u skladu sa kretanjima u regionu, dostigla je stopu od 13,20% u odnosu na isti period prethodne godine u avgustu, što je, uglavnom, uzrokovano rastom cijena hrane i energije, kao i u većini zemalja u okruženju.

⁷⁶ U nekim istraživanjima podaci o prihodima mogu biti manje pouzdani od podataka o potrošnji i to dvoje nije uvijek usklađeno. Na primjer, u BiH prihod domaćinstva je sistematski bila za oko trećinu niža od potrošnje domaćinstava, dijelom zato što se imputacije primjenjuju na potrošnju, ali ne i na prihod mjere (Svjetska banka. 2015. *Rebalancing Bosnia and Herzegovina: A Systematic Country Diagnostic*. Washington, D.C.: World Bank Group).

⁷⁷ Indeks jaza siromaštva obuhvata dubinu ili intenzitet siromaštva i mjeri stepen do kojeg pojedinci padaju ispod granice siromaštva kao proporcija linije siromaštva. U poređenju sa brojem stanovnika u siromaštvu, jaz siromaštva ima prednost u otkrivanju promjena među prihodima siromašnima koji nisu dovoljni da pređu granicu siromaštva. Indeks jaza siromaštva na kvadrat prikazuje nejednakost među siromašnima davanjem veće težine do većih jazova siromaštva.

Ostvaren je fiskalni deficit niži od očekivanog, zahvaljujući snažnom učinku ostvarenih prihoda, dok je javni dug bio na nivou od oko 57% BDP-a, što je u skladu sa važećim finansijskim standardima u oblasti zaduživanja.

Značajno je to što je srpska privreda nastavila da raste solidnim tempom u prvoj polovini 2022. godine. Sa ostvarenim rastom od 4,10% u odnosu na isti period prethodne godine, ekonomski rast je skoro u potpunosti bio vođen porastom privatne potrošnje, i uz marginalni doprinos investicija. Značajno povećanje plata i kreditiranja stanovništva, kao i transferi iz budžeta, pomogli su da privatna potrošnja poraste za 5,30% (u odnosu na isti period prethodne godine ostvaren je realan rast). U prvoj polovini godine, ukupne investicije porasle su za 1,40% uprkos značajnom povećanju državnih investicija.⁷⁸ Iako je učinak izvoza bio snažan (porast od 19,90% u realnom iznosu), porast uvoza bio je još veći (realno povećanje od 22,30%) prvenstveno se odnosi na uvoz energije (električne energije, uglja, nafte i gasa). Tako je netto saldo roba i usluga dao negativan doprinos rastu od 3,80%. Što se tiče proizvodnje, poljoprivredna proizvodnja je ponovo smanjena u prvoj polovini 2022. godine zbog velike suše i znatno viših cijena inputa. Poljoprivredna proizvodnja bila je 5,30% manja u prvoj polovini godine u odnosu na isti period 2021. godine. Suprotno tome, industrija je imala dobre rezultate u prvih sedam mjeseci 2022. godine. Industrijska proizvodnja je povećana za 2,70%, podstaknuta poboljšanjima u nekoliko sektora, uključujući farmaceutske proizvode, naftu, duvan i industriju elektronike i papira, koji su ostvarili rast između 5 i 15%, u odnosu na isti period prethodne godine. Dodata vrijednost u uslužnim sektorima porasla je za 5,70% u prvoj polovini godine. U istom periodu sektor građevinarstva je realno zabilježio pad od 6,60%.

Uočena su određena poboljšanja na tržištu rada. Kao rezultat solidnog rasta u prvoj polovini godine, stopa zaposlenosti dostigla je rekordno visok nivo od 50,90%, znatno iznad nivoa prije COVID-a od 47%, što predstavlja prosjek za 2019.⁷⁹ U međuvremenu, nezaposlenost je postepeno opala na 8,90% u drugom kvartalu 2022. godine. Stopa aktivnosti je porasla sa 55,20% u prvom kvartalu na 55,80% u drugom kvartalu 2022. godine.⁸⁰ Sve u svemu, plate su nastavile da rastu, za dodatnih 13,50% nominalno u prvoj polovini godine u poređenju sa istim periodom 2021. godine. Za razliku od prethodnih godina, plate u privatnom sektoru su rasle brže od plata u javnom sektoru. Prvi su nominalno porasli za 16,30%, u poređenju sa povećanjem plata u javnom sektoru od 7,90%, što je imalo dvostruki efekat (smanjenje pritiska na zapošljavanje u javnom sektoru i poboljšanje zarada u realnom sektoru)..

⁷⁸ Za 43,80% nominalno više u prvih sedam mjeseci 2022. u odnosu na isti period 2021. godine.

⁷⁹ Tome je donekle doprinijelo i povećanje neformalne zaposlenosti (za 54.200 osoba), što je tipično za ovaj dio godine kada počinje građevinska i poljoprivredna sezona.

⁸⁰ Stopa aktivnosti bila je oko 53,00% u godinama prije pandemije COVID-a.

Konsolidovani budžet je ostvario suficit od 0,30% BDP-a u prvih sedam mjeseci 2022. godine. Prihodi su zabilježili snažan porast od 14,40% u nominalnom smislu, u prvih sedam mjeseci u odnosu na isti period prethodne godine, zahvaljujući velikom povećanju vrijednosti poreza na dodatu vrijednost (PDV), poreza na dobit preduzeća. Visoka inflacija i porast uvoza doveli su do prihoda od PDV-a, dok poboljšana naplata po osnovu poreza na dobit odražava napredak ostvaren tokom prethodne fiskalne godine. Socijalni doprinosi su porasli na osnovu povećanja formalnog zapošljavanja i rasta zarada. Rashodi su držani pod kontrolom (porast od 12,70% u istom periodu) uprkos velikim pritiscima da se obezbijedi finansijska podrška energetske kompanijama. Do danas, podrška energetske kompanijama za uvoz gasa, uglja i električne energije nije bila prikazana kao direktan budžetski rashod. Javni dug ostao je uglavnom stabilan tokom 2022. godine i iznosio je oko 57% BDP-a. Troškovi finansiranja duga su značajno porasli, a neke od nedavnih aukcija državnih zapisa i dalje su znatno manje upisane. Kao rezultat toga, vlada se na kraju odlučila za direktnu prodaju obveznica kvalifikovanim investitorima, čime je zaobišla tržište.⁸¹

Rast uvoza, prvenstveno vezan za energiju, doveo je do značajnog pogoršanja deficita tekućeg računa (CAD). Uvoz energije porastao je za 278% (ili 2,2 milijarde eura) u prvih sedam mjeseci 2022. godine, u poređenju sa istim periodom 2021. godine. Ovo povećanje je ekvivalentno 3,70% godišnjeg BDP-a, podstaknuto je dodatnom nabavkom nafte (porast za 1,00 milijardu eura), gasa (porast za 0,9 milijardi evra), uglja (porast za 0,2 milijarde evra) i električna energija (porast za 0,1 milijardu evra). Kao rezultat toga, trgovinski deficit se skoro udvostručio i dostigao 7,70% godišnjeg BDP-a u prvoj polovini godine, dok je CAD dostigao 4,40% BDP-a.⁸² Sada se predviđa da će CAD porasti na oko 10% BDP-a u 2022. godini (u poređenju sa 4,40% BDP-a u 2021. godini). Neto priliv direktnih stranih investicija pao je za 9% BDP-a izraženo u evrima u prvoj polovini 2022. godine, u poređenju sa istim periodom 2021. godine, i iznosio je 2,40% BDP-a, i dalje pokrivajući značajan dio vanjskog manjka. Srbija se veoma odgovorno ponašala u nabavci ključnih energenata u odnosu na stanovništvo i privredne subjekte. Negativno kretanje određenih ekonomskih performansi je nadoknađeno jačanjem povjerenja stanovništva i privrede u državu i državne organe.

⁸¹ Vlada Srbije je ovu opciju počela da koristi od avgusta izdavanjem tri obveznice: 53-nedeljne u vrednosti od 350 miliona evra sa fiksnom kamatom od 2,40%; trogodišnju obveznicu u vrijednosti od 250 miliona eura sa kamatom od: 3,75% + 6-mjesečni euribor i četverogodišnju obveznicu u vrijednosti od 90 miliona sa kamatom od: 3,95% + 6-mesečni euribor. U septembru je vlada osigurala još jedan zajam od UAE koji će služiti kao a budžetska podrška u iznosu od milijardu dolara sa kamatom od 3,00%.

⁸² CAD je dostigao 2,70 milijardi evra u prvoj polovini 2022. godine, u poređenju sa 0,6 milijardi evra u istom periodu 2021.

Inflatorna kretanja su u skladu sa kretanjima u drugim zemljama. Indeks potrošačkih cijena (CPI) dostigao je vrhunac od 13,20% u avgustu, što je najviši nivo inflacije od januara 2013. godine. Cijene hrane, bez obzira na selektivnu državnu kontrolu cijena, podstakle su ovaj trend, povećane su za 20,90% u avgustu 2022. godine. Kao odgovor na rastuće inflatorne pritiske, Narodna banka Srbije je nekoliko puta povećala referentnu stopu, koja je u septembru dostigla 3,50%. Nominalni kurs dinara je bio stabilan tokom 2022. godine, uz samo neznatnu depresijaciju krajem februara 2022. godine.⁸³ Zvanične devizne rezerve su smanjene za 2,60 milijardi evra u prvih pet meseci 2022. godine, da bi se do kraja avgusta oporavile na blizu 15,90 milijardi evra, što pokriva skoro pet mjeseci uvoza.

Bankarski sektor je pokazao potrebnu dozu efikasnosti, ali i fleksibilnosti. Prema podacima za drugi kvartal 2022. godine, banke su ostale profitabilne i likvidne. Učešće likvidne imovine u ukupnoj aktivi iznosilo je 33,10%, dok je stopa adekvatnosti kapitala na kraju juna iznosila 19,80%. Nenaplativi krediti (NPL) su u junu iznosili 3,30%. Ipak, rast kredita je u 2022. godini usporen. Ukupan iznos kredita u julu bio je samo 6,40% veći nego godinu dana ranije. Najveći rast kredita odnosi se na državna preduzeća (preko 50%), dok su krediti privatnim kompanijama porasli za 8,30% i stanovništvu za 9,10%.

Prilike i opasnosti

I pored svih diferenciranih aktuelnih trendova, izgledi za rast su i dalje pozitivni. Prije globalnih poremećaja početkom 2022. godine, očekivalo se da će srpska privreda rasti oko 4,00-4,50% godišnje. Međutim, globalne prilike i promjene, rast međunarodnih cijena i kvarovi u poslovanju EPS-a u zimu 2021/22. godine doveli su do usporavanja projektovanog rasta. Imajući u vidu uticaj ovih šokova, rast za 2022. godinu je projektovan na 3,20%. Dalja revizija naniže može biti opravdana u zavisnosti od:

- učinka energetskeg sektora i dostupnosti energije; i
- uticaj loše poljoprivredne sezone na sektorsku proizvodnju, izvoz i cijene hrane. U srednjem roku, očekuje se da će privreda stalno rasti po stopi od 3% godišnje.

Kako će se tokovi u stvarnosti odvijati zavisiće od domaće reformske agende i njene implementacije. Tekuća kriza u domaćem energetskeg sektoru još jednom je naglasila hitnost poboljšanja upravljanja državnim preduzećima. Pored toga, potencijalne obaveze (trenutno pokrivene garancijama koje izdaje centralna vlada) mogle bi da utiču na javne finansije, posebno one koje se odnose na pogoršanje poslovanja državnih preduzeća, što su nedavno pokazali EPS i Srbijagas. Kao lijek, vlada bi trebala krenuti u sveobuhvatnu i temeljitu reformu

⁸³ NBS je od maja neto kupac deviza, kupivši 1,4 milijarde evra.

državnih preduzeća kako bi ih učinila finansijski održivim uz istovremeno poboljšanje sistema korporativnog upravljanja. Pored reformi orijentisanih na rast, Vlada bi trebalo da ponovo procijeni efikasnost do sada primijenjenih antiinflatornih mjera i da pripremi pravni okvir za pomoć energetske ugroženim potrošačima.

Realno, postoje brojne opasnosti za osnovne makroekonomske izgleda koji bi se mogli materijalizovati u 2023. godini. Iako se vrhunac inflacije očekuje u trećem kvartalu 2022. godine, mogao bi se dodatno povećati u zavisnosti od promjena međunarodnih cijena hrane i energije. Fiskalni deficit za 2022. mogao bi biti veći od onog koji je projektovan prema osnovnom scenariju, posebno ako se obezbijedi dodatna podrška energetskim kompanijama. Shodno tome, javni dug bi mogao ponovo početi da raste kao udio u BDP-u. Treće, mogući prekid u snabdijevanju energijom (posebno strujom i gasom, npr., nestanci struje) mogao bi usporiti rast. Konačno, CAD bi se mogao pogoršati brže nego što je predviđeno ako međunarodne cijene energije nastave rasti.

Prema procjeni Republičkog zavoda za statistiku⁸⁴ ukupna ekonomska aktivnost u Srbiji u 2022. godini, mjerena kretanjem BDP, zabilježila je rast od 2,30% u odnosu na 2021. godinu. Bruto investicije u osnovna sredstva u 2022. godini, mjerene stopama realnog rasta, ostale su na istom nivou kao i u 2021. godini. Poljoprivredna proizvodnja je ostvarila pad fizičkog obima od 8,00%, a industrijska proizvodnja zabilježila je rast od 1,50%, pri čemu je prerađivačka industrija ostvarila rast od 1,70%. Vrijednost izvedenih radova u građevinarstvu pala je za 11,80%, dok je trgovina na malo ostvarila realan rast prometa od 6,40%. Promet u trgovini na veliko nominalno je porastao za 19,00%. Izvoz je porastao za 23,50%, uvoz za 33,00%. Sektor usluga smještaja i ishrane porastao je za 40,60%, a broj turističkih noćenja povećan je za 37,50%. Stopa zaposlenosti je iznosila je 50,80%, a stopa nezaposlenosti 8,90%. Prema istoj procjeni, prosječna zarada bez poreza i doprinosa povećana je za 14,10%, a realno 2,00%. Prosječna godišnja stopa inflacije procijenjena je na 15,10%.

2.1.2 Pozicioniranost Bosne i Hercegovine

I pored svih poteškoća izazvanih opštim karakteristikama okruženja i složenom ustavno-pravnom strukturom BiH, i u 2022. godini nastavljena je odgovarajuća ekonomska aktivnost, koja je nešto izraženija u Republici Srpskoj nego u Federaciji BiH. Međutim, iz dostupnih podataka je vidljivo da se zaposlenost samo neznatno poboljšala, dok je

⁸⁴ Republika Srbija – Republički zavod za statistiku, Saopštenje broj 355 od 29.12.2022. godine.

nezaposlenost i dalje visoka, a posebno je visoka nezaposlenost mlade populacije. Rast inflacije je podstaknut rastom cijenama hrane, energenata i transporta, što je dovelo do inflacije od 12% za prvih šest mjeseci 2022. godine. Iako Republika Srpska ima najjeftinije energente u regionu, to nije spriječilo rast inflacije, tako da je ona na kraju 2022. godine iznosila 13,60%. Dodatne probleme u kretanju rasta i razvoja proizvodi činjenica da je u BiH 2022. godina izborna godina i da su prisutne značajne političke turbulencije. Nerazumne politike, politike inata će dovesti do usporavanja realizacije značajnih privrednih projekata u oblasti energetske i saobraćajne infrastrukture, kao ključnih pokretača privrednog razvoja svake zemlje. Očekuje se da će se rast realne proizvodnje usporiti u drugoj polovini 2022. godini jer se privatna potrošnja usporava zbog erozije realnog raspoloživog dohotka uzrokovane visokom inflacijom i pogoršanjem neto izvoza. Ipak, izbori su održani 2. oktobra 2022. godine, čime su stvoreni preduslovi za provođenje neophodnih, međusobno usaglašenih reformi, koje bi dovele do neophodnog, realno mogućeg, rasta i razvoja u srednjoročnom i dugoročnom vremenskom periodu. Kratkoročno, mogući su mali pomaci. Ostaje da se vidi kako će se procesi odvijati u realnoj praksi.

Ekonomska kretanja u bliskoj prošlosti odvijala su se kako slijedi:

Evidentirani rast u prvoj polovini 2022. godine ostao je na 5,90% i bio je podstaknut snažnim investicijama i većom privatnom potrošnjom. Domaća tražnja je rasla po stopi od 5,50%, dok je negativan neto izvoz donekle usporen u odnosu na prvu polovinu prethodne godine. Domaća potražnja je porasla na osnovu povećanja investicija podržanih infrastrukturnim radovima i većom privatnom potrošnjom. Ovo posljednje je bilo podstaknuto rastom nominalnih neto plata od ukupno 10,70% u prvoj polovini 2022. godine,⁸⁵ odnosno, padom od 0,70% u realnom smislu i većim doznakama, koje su porasle za 2,00% u realnom smislu. Što se tiče proizvodnje, industrijska proizvodnja je usporila rast na 3,10% u periodu od januara do jula 2022. godine, sa 11,60% godinu ranije. U međuvremenu, izvoz je porastao za izuzetnih 20,50% u prvoj polovini 2022. godine, nadmašivši uvoz, koji je porastao za 18,50%. Kretanje izvoza i uvoza posebno je povoljno u Republici Srpskoj, o čemu se daju detaljniji podaci u drugim dijelovima ovog rada.

Početakom 2022. godine došlo je do ubrzanog povećanja cijena, s neproporcionalnim uticajem na siromašne. U julu 2022. godine, ukupna inflacija je porasla na 16,7%, što je podiglo inflaciju na preko 12% u periodu od januara do jula 2022. godine, što je uslovljeno rastom cijena hrane, energije i transporta.

⁸⁵ Sva poređenja su iz godine u godinu, osim ako nije drugačije navedeno.

Tržišni uslovi rada su poboljšani, posebno za žene, ali je stopa nezaposlenosti i dalje visoka. Tržište rada se donekle zaoštrilo, pri čemu je stopa zaposlenosti porasla na 40,10% u prvom kvartalu 2022. godine sa 38,40% prije godinu dana. To znači da je 42.000 radnika našlo posao u prvom kvartalu 2022. godine, od kojih su više od dvije trećine bile žene. Visoka nezaposlenost se, ipak, nastavlja na 16,70%.⁸⁶

Revidirani su i fiskalni podaci, što je značajno povećalo konsolidovani fiskalni deficit u 2020. godini. Najnoviji konsolidovani podaci ukazuju na konsolidovani fiskalni deficit od 5,30% BDP-a u 2020. godini i samo 0,30% u 2021. godini, u odnosu na prethodno objavljen deficit od 1,80% BDP-a i suficit od 0,50% u 2021. godini. U 2022. godini, jači poreski prihodi podržani visokom inflacijom bili su više nego nadoknađeni većom potrošnjom, za koju se očekuje da će rezultirati fiskalnim deficitom od 0,90% BDP-a u 2022.⁸⁷ Rashodi u 2022. uglavnom su vođeni socijalnim mjerama ublažavanje inflatornog uticaja na domaćinstva, za koje se procjenjuje da će rezultirati povećanjem socijalnih davanja za 3,40%. Veći rashodi odražavaju predizbornu potrošnju, uključujući povećanja plata i značajan rast kapitalnih izdataka. Uprkos usporavanju uvoza robe, deficit tekućeg računa se naglo povećao na 4,80% BDP-a u prvoj polovini 2022. godine, sa 2,80% BDP-a u prvoj polovini 2021. godine. Računi primarnog i sekundarnog dohotka ostali su uglavnom nepromijenjeni u prvoj polovini 2022. godine na oko 9,50% BDP-a, pomažući održavanju vanjskog bilansa pod kontrolom, uz priliv doznaka nešto ispod 8% BDP-a. Neto prilivi stranih direktnih investicija pokrivali su otprilike jednu trećinu vanjskog deficita u prvoj polovini 2022. godine, nominalno najmanji iznos od 2016. godine. Strano zaduživanje vlade i privatnog sektora, zajedno sa povlačenjem rezervi, više nego nadoknađuje neto odliv portfelja i pomoglo je u finansiranju ostatak obaveze zaduživanja.

Prilike i opasnosti

Za očekivati je da će se realni rast proizvodnje usporiti na 4% u 2022. godini jer se privatna potrošnja usporava zbog erozije raspoloživog dohotka zbog visoke inflacije i pogoršanja neto izvoza što značajno ublažava porast agregatne potražnje. Predviđa se da će do 2024. godine realni rast proizvodnje dostići 3,20%, uglavnom zbog povećanja privatne potrošnje podržane doznakama i zaoštrenim tržištem rada. Ulaganje u energiju i infrastrukturu (kao što su solarne elektrane, vjetrenjače i koridor Vc⁸⁸) doprinijeće stimulaciji rasta u srednjem

⁸⁶ Metodologija Ankete o radnoj snazi promijenjena je 2021. godine, što otežava direktna poređenja podataka za 2021. i 2020. godinu.

⁸⁷ Nacrt Globalnog fiskalnog okvira BiH za 2022–2024. i procjene osoblja Svjetske banke.

⁸⁸ Koridor Vc je glavni tranzitni put sjever-jug između zemalja regiona kroz Bosnu i Hercegovinu.

roku, iako ne u istoj mjeri kao 2021. i 2022. godine. Snažan izvoz će vjerovatno biti balansirani većim uvozom, dijelom za infrastrukturne projekte, održavajući trgovinski bilans na oko 25% BDP-a u naredne dvije godine. Ovo će zauzvrat vjerovatno povećati deficit tekućeg računa na preko 5,30% BDP-a u 2023. godini i nešto ispod 4,50% BDP-a u 2024. godini, uprkos prelasku na fiskalni suficit u srednjem roku. Završetkom opštih izbora, očekuje se da će fiskalna politika rezultirati uravnoteženim budžetom za 2023. godinu i fiskalnim suficitom od oko 1% u 2024. godini. Isto tako, očekuje se da će se javni dug kretati oko 35% BDP-a zbog preokretanja amortizacije, odnosno, uplate dolaze na naplatu. Imajući u vidu poremećaje tržišta energije, sada se pretpostavlja da će inflatorni pritisci trajati duže nego što se očekivalo. Stoga je projektovana inflacija na 11% u 2022. godini premašena, a očekuje se da će se stabilizovati u periodu 2023-2024. godina. I pored svih pozitivnih kretanja, realno je očekivati i određene opasnosti, prije svega uzrokovane kretanjima na globalnom tržištu.

2.2 Pozicioniranost ostalih zemalja Zapadnog Balkana

2.2.1 Pozicioniranost Albanije

I pored snažnog rasta u prvoj polovini 2022. godine, BDP Albanije će se vjerovatno usporiti u preostalom dijelu godine, budući da rastuća inflacija utiče na realni raspoloživi dohodak, a usporavanje globalne ekonomije dovodi do težih uslova finansiranja i manje inostrane potražnje. Rast cijena hrane i energije doveo je do dodatne državne podrške domaćinstvima i malim i srednjim preduzećima, koja već imaju koristi od regulisanih cijena električne energije. Ovo doprinosi i olakšava aktuelne fiskalne pritiske. Očekivano stanje u srednjoročnom periodu zavisi od globalnog oporavka i strukturnih reformi, kao i od uspješnosti fiskalne konsolidacije, ukoliko se kreira i pokrene takav program. Proces samnjenja siromaštva će i dalje biti usporen.

Prilike i opasnosti

Realno je očekivati da će se rast za tekuću godinu usporiti prema četvrtom kvartalu 2022. godine, uprkos dobrim rezultatima u prvom kvartalu. Trajno povećanje cijena vjerovatno će dovesti do pada domaće privatne potražnje, dok se očekuje da će vladin doprinos biti pogođen kroz gašenje programa obnove. Strana tražnja će vjerovatno usporiti, što će uticati na doprinos neto izvozu. Optimalan scenario predviđa povećanje ekonomske aktivnosti u prosjeku od 2,70% tokom 2024. godine nakon poboljšanja globalnih uslova i upornih šokova na strani

ponude. Stalne geopolitičke tenzije mogle bi dodatno povećati inflaciju, poremetiti lance snabdijevanja i poremetiti finansijska tržišta, a sve to bi moglo dodatno umanjiti izgleda za rast Albanije. Takođe, usporeno tržište rada u kombinaciji sa smanjenom kupovnom moći stanovništva moglo bi umanjiti napredak u smanjenju siromaštva.

Kako Vlada planira da ograniči potrošnju u skladu sa planovima fiskalne konsolidacije, veći troškovi pružanja javnih usluga stvaraju dodatne pritiske na ukupan rast i razvoj. Možda će biti potrebna veća opšta potrošnja da bi se garantovalo snabdijevanje energijom kroz skuplji uvoz energije. Očekuje se da će se javni dug smanjiti na 68,90% BDP-a u 2022. sa 74% u 2021. godini, a u srednjoročnom periodu još značajnije. Međutim, fiskalna ravnoteža bi se mogla dodatno pogoršati u složenom međunarodnom kontekstu, primoravajući vladu da smanji javnu potrošnju kako bi spriječila povećanje omjera duga prema BDP-u. S obzirom na sve veće oslanjanje Albanije na vanjsko finansiranje, rizici kamatnih stopa i refinansiranja ostaju povišeni. Značajan rizik predstavljaju i potencijalne obaveze u vidu garancija za pokriće kupovine energije. A i sadašnja stopa je značajno visoka.

2.2.2 Pozicioniranost Crne Gore

Privreda se suočava s novim tržišnim udarima, iako se još uvijek osjećaju i posljedice izazvane pandemijom COVID - 19. Bilježi se rast privredne aktivnosti, koji je vođen privatnom potrošnjom i djelimičnim oporavkom turizma. Rast inflacije dostiže nove maksimume, ali je njen negativan uticaj na troškove života u velikoj mjeri ublažen povećanjem realno raspoloživog dohotka. Neke procjene ukazuju da će se fiskalni deficit povećati na 4,90% BDP-a u 2022. godini, prije svega, zbog izgubljenih prihoda od nedavne poreske reforme i povećane socijalne potrošnje. I dalje je visok javni dug i pogoršanje globalnog okruženja zahtijeva, prvo kratkoročnu, a zatim i dugoročnu fiskalnu konsolidaciju.

Privatna potrošnja pokreće rast. Rast BDP-a bio je izuzetno snažan u prvoj polovini 2022. godine i kretao se, prema izvještajima, oko 10,30%.⁸⁹ Ukupan rast je podsaknut porastom privatne potrošnje, povećanjem realnog raspoloživog dohotka, kredita stanovništva, zaposlenosti i doznaka iz inostranstva. Ipak, očekuje se da će povećanje uvoza uz jaču domaću potražnju dovesti do negativnog neto izvoza za ovu godinu. Predviđa se da će državna potrošnja podržati rast, dok se procjenjuje da će investicije rasti samo marginalno, još uvijek pod utjecajem viših troškova materijala, poremećaja u lancu snabdijevanja i završetka prve dionice

⁸⁹ Sva poređenja su iz godine u godinu, osim ako nije drugačije navedeno

autoputa. Oživljavanje turizma stimuliše ekonomsku aktivnost. U prvih sedam mjeseci ove godine broj noćenja stranih turista u smještajnim objektima⁹⁰ dostigao je 93% u odnosu na 2019. godinu, a samo u julu broj noćenja dostigao je nivo iz 2019. godine. Turizam je zauzvrat podržao trgovinu na malo, koja je do jula realno porasla za 16%. Međutim, u istom periodu industrijska proizvodnja je pala za 3,60%, jer su nepovoljni hidrološki uslovi uticali na proizvodnju električne energije. Slično tome, izgradnja je opala za 3%,⁹¹ ali povećanje broja izdatih građevinskih dozvola ukazuje na vjerovatnu obnovu građevinskih aktivnosti u bliskoj budućnosti.

Promjene na tržištu rada pokazuju kontinuirano poboljšanje. Podaci Ankete o radnoj snazi otkrivaju povećanje zaposlenosti od 30% u drugom kvartalu 2022. godine, pri čemu su podjednako zapošljavane i žene i muškarci. Stopa aktivnosti je porasla na 59,50% u drugom kvartalu sa 46,80% prije godinu dana, dok je u istom periodu stopa nezaposlenosti pala na 14,60% sa 17,10%. Administrativni podaci pokazuju rekordno visoku zaposlenost u julu od 235.343 zaposlenih, što je više od zaposlenosti u julu 2019. za 9,40%, pri čemu su svi sektori osim javne uprave bilježili dvocifrene stope rasta. Stopa registrovane nezaposlenosti pala je na 16% u julu 2022. sa 22% u julu 2021. U prvih sedam mjeseci prosječna neto mjesečna plata realno je porasla za 21%, zbog smanjenja poreza na rad i povećanja minimalne nadnica. I pored toga, teško se može zaključiti da je životni standard stanovništva porastao. Podaci o zaposlenosti nisu realni radi enormnog povećanja sezonske zaposlenosti, koja traje svega 90-120 dana u godini.

U avgustu mjesecu 2022. godine je izglasano nepovjerenje vladi — druga vlada koja je pala u 2022. godini. Složenost i nestabilnost političkog okruženja u Crnoj Gori pogoršava već ionako visoke neizvjesnosti, usporava proces reformi i skreće fokus sa neposrednih ekonomskih izazova.

Prilike i opasnosti

Nestabilna i neizvjesna globalna ekonomska kretanja opterećuju izgleda za oporavak Crne Gore. Očekuje se da će se rast smanjiti na 3,40% u 2023. godini i dalje na 3,10% u 2024. godini, budući da se rast privatne potrošnje usporava. Projekcije ne pretpostavljaju da će preostale dionice autoputa početi do 2025. godine, jer je fiskalni prostor ograničen. Prognoze pretpostavljaju da će se investicije oporavljati, podstaknute energetske i turističkim sektorima, ali sporijim tempom, kako se velike javne investicije završavaju. Očekuje se da će turizam

⁹⁰ Smještajni kapaciteti uključuju hotele, objekte za odmor, pansionere, turistička naselja, hostele i motele.

⁹¹ Mjeri se kao broj efektivnih sati odrađenih na gradilištima.

nastaviti da se poboljšava u 2023. godini, iako će, sve lošiji izgledi za rast u EU i regiji usporiti njegov oporavak.

Deficit tekućeg računa bi se trebao postepeno smanjivati do 2024. godine. I pored toga što više cijene energije nesrazmjerno utiču na siromašne, one takođe podržavaju smanjenje trgovinskog deficita, jer se rastući kapaciteti električne energije koriste se za izvoz energije. Očekuje se da će oni, zajedno sa izvozom turističkih i transportnih usluga, podržati smanjenje deficita tekućeg računa na 9,70% BDP-a u 2024. godini. Takođe, očekuje se i smanjenje inflacije na 5,90% u 2023. godini i dalje na 2,60% u 2024. godini. Srednjoročni fiskalni bilans bi trebao biti povoljan (4% BDP-a u 2023. godini i 2,70% BDP-a u 2024. godini), osim ako se dodatnim mjerama ne kompenzira pad prihoda kao udjela u BDP-u. Kao rezultat toga, očekuje se da će javni dug ostati visok na 73% BDP-a. Kako se radi o izuzetno visokom nivou duga, biće potrebno kreirati kvalitetnije strategije upravljanja dugom.

Prilike se ne diferenciraju potpuno jasno i očekuju se višestruki negativni rizici. Složena i dinamična globalna geopolitička situacija dodatno smanjuje izgledi za ekonomski rast i razvoj Crne Gore.

Kao glavni interni rizici smatraju se politička nestabilnost i kašnjenja u formiranju vlade, te izborni rezultati predsjedničkih i parlamentarnih izbora. Ozbiljnost predstojećih izazova zahtijeva snažnu političku posvećenost i konkretne planske akcije za eliminisanje i/ili ublažavanje navedenih rizika.

2.2.3 Pozicioniranost Sjeverne Makedonije

U Sjevernoj Makedoniji je slična situacija kao i u Crnoj Gori. Situacija je dodatno komplikovana energetsom krizom i galopirajućim rastom inflacije, što dovodi do nekontrolisanog procesa siromašenja stanovništva. Ograničeni fiskalni resursi, visok javni dug i visoki troškovi finansiranja stavljaju pred rukovodstvo zemlje izuzetno složen i težak zadatak pružanja podrške stanovništvu i privrednim subjektima, kako bi se izbjegao opšti kolaps. Pri tome, pooštavanje monetarne politike treba da uspostavi ravnotežu između obuzdavanja inflacije i izbjegavanja zaustavljanja ekonomske aktivnosti. Rast proizvodnje u srednjoročnom periodu će biti umanjen, a rizici pada ostaju povišeni, istovremeno usporavajući rast i podižući inflaciju. Složena globalna situacija, poremećeni globalni lanci snabdijevanja, rastući inflatorni pritisci i pritisci na plate i intenzivirajuća kriza snabdijevanja energijom i dalje opterećuju ukupne društvene izgledi i posebno ekonomske izgledi zemlje.

Na početku 2022. godine rast proizvodnje je usporen značajno ispod potencijala, jer je zamah oporavka iz prethodne godine slabio i energetska kriza se nazire. Nakon rasta BDP-a od 4% u 2021. godini, proizvodnja je porasla za 2,60% u prvoj polovini 2022. godine, podstaknuta kontinuiranim oporavkom investicija i rastom potrošnje. Istovremeno, uvoz je porastao za 25%, što je dovelo do negativnog neto izvoza. Na strani proizvodnje, rast u prvoj polovini godine bio je podstaknut uslugama, jer je industrija imala poteškoća (djelomično zbog rasta troškova energije), a građevinarstvo je doživjelo daljnji pad. I noviji pokazatelji ukazuju na dalje usporavanje rasta tokom ljeta. Industrijska proizvodnja zabilježila je slab rast od 0,20% u avgustu 2022. godine, jer je proizvodnja energije pala usljed umjerenog povećanja aktivnosti rudarstva i proizvodnje. Istovremeno, realni rast trgovine na malo porastao je za 3,10% u avgustu 2022. godine, nakon dva mjeseca zaredom stvarnog pada, nešto što je posljednji put zabilježeno tokom pandemije COVID-19. Turizam se poboljšao kako je potražnja za putovanjima porasla, ali dolasci turista i dalje su ispod nivoa prije pandemije. Sa rastućim uvozom, dijelom zbog viših cijena energije, robni trgovinski deficit se pogoršao, što je dodatno proširilo vanjske neravnoteže. Deficit tekućeg računa se povećao na 6,30% BDP-a, uglavnom zbog pogoršanja trgovinskog bilansa, na šta je uticao rast cijena uvoznih proizvoda i/ili usluga. Deficit robne razmjene povećao se na 22,80% BDP-a, uglavnom zbog negativnog doprinosa energetskog bilansa, dok je suficit usluga smanjen na 3,70% BDP-a, uglavnom zbog slabijih putnih i proizvodnih usluga. Doznake su se vrlo malo smanjile, dok su neto SDI (strane direktne investicije) bile na nivou 3,40% BDP-a.

Tržište rada se oporavlja sporo i nestabilno i pored određenih podsticajnih mjera vlade. Nakon objavljivanje podataka popisa iz 2021. koji su otkrili pad stanovništva za otprilike 9% i manju radnu snagu, stopa učešća se u drugom kvartalu 2022. godine smanjila na 55,30%, povučena niskom stopom učešća žena koja je iznosila 44,50%. Istovremeno, stopa zaposlenosti ostala je ispod vrha prije pandemije na 47,30%. Stopa nezaposlenosti smanjena je na 14,50%,⁹² ali je stopa nezaposlenosti mladih ostala visoka na 30,90% uprkos aktivnim politikama tržišta rada koje ciljaju na zapošljavanje mladih. Rastuća ekonomska neizvjesnost smanjila je udio ugovora na određeno vrijeme na samo 60% svih novih ugovora o radu. Nominalni rast neto plata u prosjeku je iznosio 9% do juna 2022. godine, ali domaća inflacija je nadmašila povećanje plata, a realna neto plata je postala negativna. Rast nominalnih plata se proširio na sve sektore. Rast maloprodajnih, smještajnih i zabavnih usluga posebno je podstaknut povećanjem minimalne zarade od 18,50% dogovorenim u februaru 2022. godine. Osim toga,

⁹² Podaci za 2022. nisu u potpunosti uporedivi sa prethodnim podacima o radu zbog promjene uzorka Ankete o radnoj snazi (LFS) na osnovu popisa iz 2021. godine.

pojačani pritisci sindikata naveli su vladu da se dogovori o povećanju zarada u javnom sektoru. S tim u vezi, zemlja je pristala da otvori svoje tržište rada za zemlje Otvorene balkanske inicijative,⁹³ što bi moglo dovesti do daljeg pritiska na povećanje zarada, jer radnici počinju da iskorištavaju prilike slobodnog kretanja preko granice. Stopa inflacije je premašila višedecenijski vrhunac, a hrana, energija i inflacija su doprinijeli rastu. Inflacija potrošačkih cijena dostigla je 25-godišnji maksimum od 16,80% u avgustu 2022. godine, kako su cijene hrane i energije skočile, uz rast od više od 20% na godišnjem nivou. Kako bi ukrotila negativna inflatorna kretanja, centralna banka je dodatno pooštrila monetarnu politiku. Stabilnost vezanog kursa očuvana je redovnim deviznim intervencijama koje su dovele do više od 20% gubitka rezervi od sredine 2021. godine, ali su znaci stabilizacije bili vidljivi do kraja ljeta. Bankarski sektor je ostao stabilan uprkos padu koeficijenta likvidnosti na 20,50%. Koeficijent adekvatnosti kapitala povećan je na 17,30% u drugom kvartalu 2022. godine. Rast kredita je nastavljen na 9,70% u julu 2022. godine, vođen ubrzanim korporativnim i hipotekarnim kreditima. Kako bi ojačala otpornost bankarskog sistema, centralna banka je najavila anticikličku stopu kapitalnog zaštitnog faktora od 0,50% koja će se primjenjivati od avgusta 2023. godine. Revidirani fiskalni plan za 2022. godinu ostavio je fiskalni deficit uglavnom nepromijenjen u odnosu na 2021. godinu. Do juna 2022. godine deficit je iznosio 1,20% BDP-a jer su prihodi porasli za 13,60% u odnosu na prethodnu godinu, tekuća potrošnja usporila na 8% u odnosu na isti period prethodne godine, a kapitalna potrošnja porasla za 16%.

Prilike i opasnosti

Realno je očekivati da će se rast proizvodnje u srednjoročnom periodu umanjiti, a rizici pada i dalje će biti povišeni. Prognoza rasta za 2022. dodatno je prilagođena na 2,10% jer energetska i globalna kriza nastavljaju da utiču na domaću ekonomiju. Globalna kriza, prenapregnuti globalni lanci snabdijevanja, rastući inflatorni pritisci i intenzivirajuća kriza snabdijevanja energijom i dalje utiču na izgled. Kako kompanije, uključujući kompaniju za proizvodnju električne energije, grade zalihe kako bi spriječile prekide proizvodnje, predviđa se da će uvoz značajno porasti, što će dodatno pogoršati saldo tekućeg računa. Osnovni scenario je izgrađen na pretpostavci da će se uticaj energetske krize i globalne krize na domaću ekonomiju postepeno smanjivati, dok će inflatorni pritisci nestati u srednjoročnom periodu. Međutim, osnovne pretpostavke prognoze odnose se na istovremeno usporavajući rast i ubrzavajuću inflaciju.

⁹³ Albanija, Severna Makedonija i Srbija.

Imajući u vidu izvjesne ukupne rizike, zemlja treba da počne sa realizacijom reformi koje mogu ponovo osnažiti potencijalni zamah rasta u srednjem roku. Napori politike moraju biti usmjereni ka obnavljanju fiskalne održivosti uz izgradnju društvene i klimatske otpornosti koja će smanjiti ranjivost zemlje na šokove i obnoviti dugoročne izgledе zemlje za rast. Konkretno, fokus reformske agende zemlje treba biti usmjeren ka stvaranju fiskalnog prostora za smanjenje duga (kroz jačanje usklađenosti sa porezima, restrukturiranjem i preispitivanje prioriteta potrošnje), osiguravanje otpornosti finansijskog sektora, pokretanje zelene tranzicije i poboljšanje efikasnosti javnih investicija. Obzirom na ograničena fiskalna sredstva, rasprostranjenu državnu pomoć kroz direktne budžetske transfere, privremene subvencije i široka poreska oslobođenja, treba revidirati i preusmjeriti na dugoročnu potrošnju koja podržava rast. Efikasna socijalna zaštita bit će ključna u tranzicionoj agendi, koja se mora donijeti. I dok su mjere podrške u krizi sužene, pokretanje izgradnje novog autoputa od 2023. godine, moglo bi srednjoročno opteretiti finansije i povećati javni dug. U aktuelnom trenutku, rastuća politička podjela čini koordinaciju i implementaciju politike sve težom, uključujući pitanja energije, klime i fiskalne održivosti koja su kritična za ekonomski rast. Pojačana politička neizvjesnost i parlamentarni ćorsokak nakon rezultata lokalnih izbora, te uklanjanje prepreka za otvaranje pregovora o pristupanju EU, mogu dovesti do kašnjenja u provođenju reformi potrebnih za jačanje potencijalnog rasta i konsolidaciju javnih finansija. Niža domaća i eksterna potražnja, visoki ulazni troškovi i nedostatak likvidnosti mogli bi dovesti do otpuštanja zaposlenih i povećanja siromaštva, opterećujući ionako krhke javne finansije.

3. Mogućnosti efikasnijeg razvoja zemalja u razvoju

I pored navedenih poteškoća u razvoju u izuzetno složenom političkom i ekonomskom okruženju, postoje realne mogućnosti za poboljšanje stanja u rastu i razvoju zemalja u razvoju. Najrealnija projekcija mogućnosti efikasnijeg razvoja proizilazi iz kvalitetne analize uzroka postojećeg stanja, što će i biti predmet elaboracije u ovom dijelu rada.

3.1 Inflacija

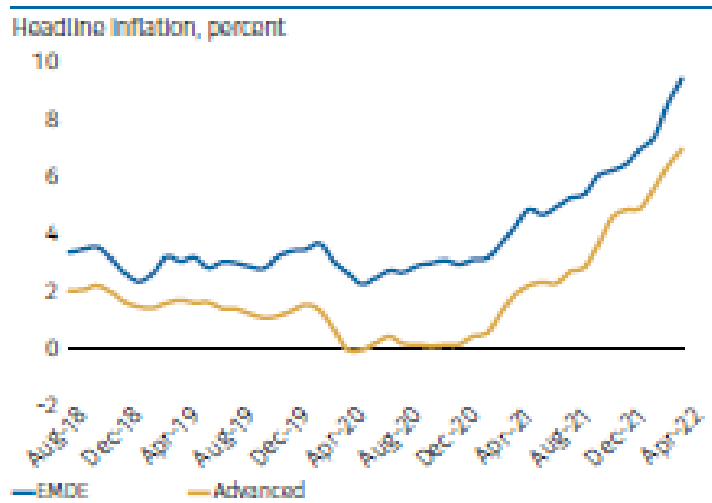
Inflacija je na globalnom nivou porasla na rekordno visok nivo zahvaljujući ponovnoj potražnji, ograničenjima ponude i rastućim cijenama roba na globalnom tržištu. Globalni srednji Indeks potrošačkih cijena (CPI) porastao je na 9,40% u odnosu na prethodnu godinu, što je najviši nivo od 2008. godine, kao što se vidi na slici koja slijedi.⁹⁴ Nekoliko faktora stoji iza povećanja inflacije. Rastući troškovi energije značajno doprinose rastu inflatornih pritisaka. Prekid isporuke prirodnog gasa u nekoliko evropskih zemalja, uključujući i zatvaranje gasovoda Sjeverni tok, doveo je do rekordno visokih cijena gasa. U septembru 2022. godine sirova nafta tipa Brent iznosila je 90,20 dolara po barelu, što je više od 20% u odnosu na godinu dana ranije. Globalne cijene hrane pretrpjele su oštar porast do juna 2022. godine. Međutim, cijene hrane u avgustu 2022. godine i dalje su bile 11% više nego prethodne godine,⁹⁵ što je nesrazmjerno uticalo na raspoloživi dohodak siromašnih, s obzirom da prehrambeni proizvodi zauzimaju veći udio u njihovoj potrošačkoj korpi. Povećanje cijena hrane djelimično je pogoršano sve većim brojem ograničenja trgovine hranom koje su postavile mnoge zemlje. Od septembra 2022. najmanje 20 zemalja je uvelo 29 zabrana izvoza hrane, a najmanje sedam je uvelo 12 mjera za ograničavanje izvoza.⁹⁶

⁹⁴ Procjene inflacije za jul 2022. mogu se razlikovati od drugih izvještaja Svjetske banke zbog rasporeda objavljivanja podataka.

⁹⁵ Podaci o cijenama robe Svjetske banke.

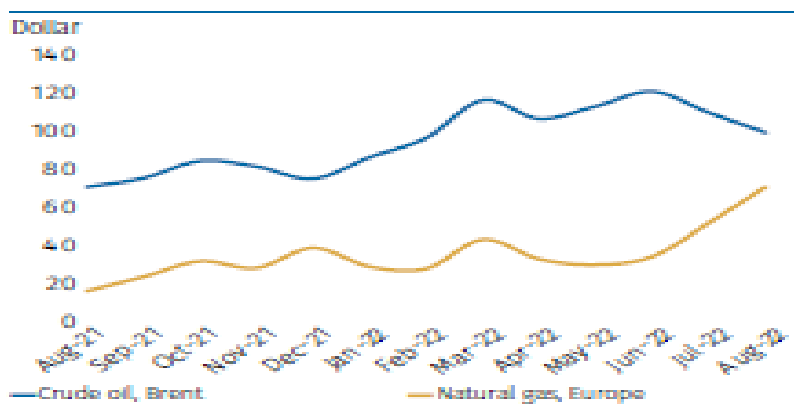
⁹⁶ Ažuriranje Svjetske banke o sigurnosti hrane, septembar 2022.

Grafikon broj 3: Nagla inflatorna kretanja

Izvori: World Bank Group: Western Balkans - Regular Economic Report, str. 30.

Grafikon broj 4: Rast cijena energenata i inflacija

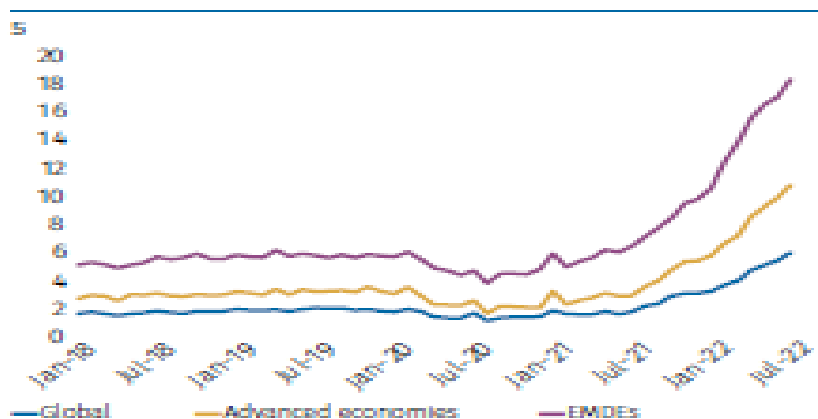
Izvor: World Bank Group: Western Balkans - Regular Economic Report, str. 30.

Napomena: Cijene su US\$ po barelu za naftu i US\$ po metričkom milionu britanske termalne jedinice (mmbtu) za gas.

Dok cijene roba nastavljaju da povećavaju ukupnu inflaciju, pritisci na cijene su sve šire zasnovani. Porast cijena posebno je bio izražen kod roba čiji su veliki izvoznici Rusija i Ukrajina, kao što su prirodni gas, đubriva, žitarice i metali. Efekti povezani s pandemijom povezani su sa nedostatkom materijala, opreme i radnika i oni i dalje utiču na povećanje cijena.

Dok su cijene hrane i energije uglavnom uzrokovale nagli porast ukupne inflacije, bazna inflacija je također porasla na globalnom nivou.

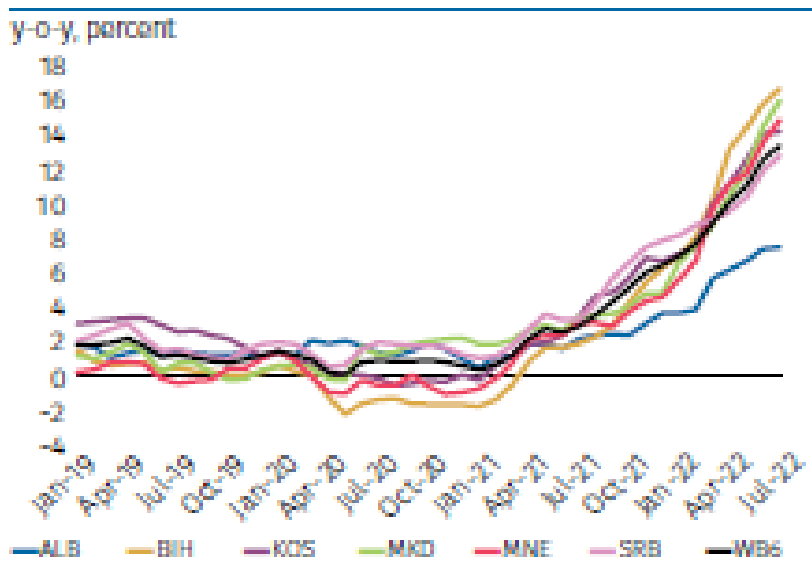
Grafikon broj 5: Rast bazne inflacije na globalnom nivou.

Izvor: World Bank Group: Western Balkans - Regular Economic Report, str. 31.

U periodu januar - juli 2022. godine, inflacija na Zapadnom Balkanu je porasla u svim zemljama regiona. Kombinacija faktora na strani ponude i potražnje igrala je ulogu u podizanju pritiska na cijene. S jedne strane, ograničenja u snabdijevanju dovela su cijene hrane i energije do rekordno visokih, s druge strane, dugotrajna neravnoteža potražnje i ponude zbog oporavka od COVID - 19 i dalje opterećuje cijene na regionalnom nivou. U julu je godišnja inflacija dostigla 7,50% u Albaniji i do 16,70% u Bosni i Hercegovini. Kontrola energetske tarife i blaga apresijacija valute spriječili su sličan porast inflacije u Albaniji. Inflacija hrane i energije i dalje predstavlja ključne komponente ukupnog povećanja. Indeks potrošačkih cijena (CPI) za hranu porastao je iznad 24% u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Sjevernoj Makedoniji. Trendovi indeksa potrošačkih cijena energije također su bili u porastu, pri čemu je rast dostigao 15,70% u Crnoj Gori do 18,10% u Bosni i Hercegovini. Konačno, od januara 2022. godine bazna inflacija je porasla u gotovo svim zemljama u regionu, što je vidljivo iz slike koja slijedi.

Grafikon broj 6: Rast inflacije na Balkanu u 2022. godini

Izvor: World Bank Group: *Western Balkans - Regular Economic Report*, str. 32.

U zemljama sa fleksibilnim ili upravljanim režimima deviznog kursa, centralne banke su odgovorile pooštavanjem monetarne politike, u skladu sa evrozonom. U Srbiji je centralna banka nekoliko puta povećala referentnu kamatnu stopu, koja je na kraju trećeg kvartala dostigla 3,50%. Povećanje inflatornih očekivanja je također podstaklo bržu normalizaciju monetarne politike u Albaniji, gdje je centralna banka podigla svoju referentnu kamatnu stopu na 1,75% u avgustu 2022. godine. U Sjevernoj Makedoniji referentna stopa je povećana na 3% u pet krugova do početka septembra. Pritisci na devizni kurs su se razlikovali među zemljama Zapadnog Balkana. Dok je u Severnoj Makedoniji centralna banka intervenisala da održi stabilnost deviznog kursa, smanjujući devizne rezerve za 20%, u Albaniji je apresijacija valute u odnosu na evro spriječila brži prelaz uvezene inflacije. U Srbiji je nominalni kurs dinara bio stabilan tokom cijele 2022. godine.

3.2 Novi izazovi pred finansijskim sektorom

Iako je sačuvana stabilnost finansijskog sektora tokom pandemijske krize, sada se ponovo naziru novi rizici. Nenaplativi krediti (NPL) u regionu su nastavili da opadaju (4,40% u prosjeku u martu 2022. godine), dok su profitabilnost i kapitalne rezerve očuvane. Finansijski

sektor zapadnog Balkana do sada se kretao kroz povećanu neizvjesnost i volatilnost bez ikakvih značajnih poremećaja, ali izazovi su pred svim zemljama.

Početni direktni uticaj rata u Ukrajini na bankarski sektor Zapadnog Balkana bio je ograničen i podnošljiv. Dva glavna kanala prenosa su na snazi. Prvi se sastoji od sankcionisanih bankarskih grupa sa ruskim kapitalom koje su poslovale na Zapadnom Balkanu. Ove grupe su se suočile sa problemima likvidnosti i brzo su ih preuzele druge lokalne bankarske grupe, čime su zadržale dalje negativne uticaje na finansijski sektor.⁹⁷ Drugu grupu čine strane bankarske grupe sa koncentrisanom prekograničnom izloženošću i vlasničkom pozicijom u Rusiji i Ukrajini. Ovo je izazvalo određene zabrinutosti u pogledu toga da li će se suočiti sa pogoršanjem kvaliteta kredita i erozijom kapitala zbog pada rejtinga.

Međutim, dok su uvedene sankcije imale negativan uticaj na neke evropske bankarske grupe⁹⁸ sa izloženošću prema Rusiji i Ukrajini, Evropsko bankarsko tijelo (EBA)⁹⁹ i Evropska centralna banka (ECB)¹⁰⁰ objavile su da je ova izloženost ograničena i da bi evropske bankarske grupe mogle izdržati svaki potencijalni otpis ovih pozicija. Štaviše, podružnice ovih grupa na Zapadnom Balkanu ostale su izolovanije od previranja jer se pretežno finansiraju iz lokalnih depozita. Ipak, iako su regionalne grupe i dalje privržene svojim izloženostima na Zapadnom Balkanu, bez znakova razduživanja, ovaj kanal i dalje treba pažljivo pratiti jer se strategije i izgledi za rast na Zapadnom Balkanu mogu promijeniti ako dođe do promjena na globalnom finansijskom tržištu. Posljedice nastavka sukoba u Ukrajini su više zabrinjavajuće iz perspektive finansijske stabilnosti, posebno u scenariju produženog sukoba. Prema takvom scenariju, povećanje cijena hrane i energije može doprinijeti inflatornim pritiscima koji su već bili visoki, prvenstveno zbog snažnog oporavka potražnje, poremećaja u lancu nabavke i rekordno visokih cijena roba. Više faktora može dovesti do pogoršanja kvaliteta imovine i izvršiti pritisak na bilanse preduzeća i domaćinstava. Prvo, potencijalne korporativne ranjivosti ostaju zbog globalne pandemije, koje mogu proizaći iz sporog oporavka u nekim sektorima kao što su hrana, smještaj i zabava i oslabljene kreditne sposobnosti zajmoprimaca, što je možda

⁹⁷ Sankcije uključuju zamrzavanje sredstava, isključenje iz SWIFT-a koji pruža usluge vezane za izvršenje finansijskih transakcija i plaćanja između banaka širom svijeta i zabrana bavljenja aktivnostima u američkim dolarima. Sberbank Europe AG, podružnica u potpunom vlasništvu Sberbank Russia, suočila se s krizom likvidnosti, koja je uticala na tri podružnice Sberbanke, jednu u Srbiji i dvije u Bosni i Hercegovini. Sve tri podružnice su bile brzo su preuzele druge lokalne bankarske grupe.

⁹⁸ Prema EBA, francuske, italijanske i austrijske banke prijavile su najveći obim izloženosti prema ruskim kolegama, dok su austrijske, francuske, a mađarske banke su imale najveću izloženost prema Ukrajini.

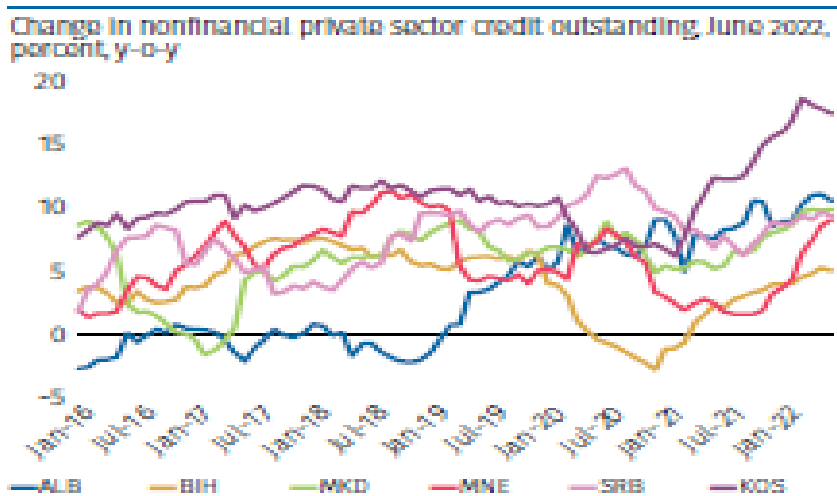
⁹⁹ EBA Kontrolna tabla rizika: <https://www.eba.europa.eu/eba-risk-dashboard-indicates-limited-direct-impact-eu-banks-russian-invasion-ukraine-alsopoints>

¹⁰⁰ https://www.reuters.com/business/finance/all-large-euro-zone-banks-can-withstand-russian-write-off-ecb-says-2022-04-20/?utm_

bilo teže otkriti tokom pandemije kada je bilo dovoljno javnosti - sektorska podrška privatnom sektoru. Drugo, povećani troškovi za inpute, uključujući energiju i robu, i poremećaj lanaca snabdijevanja mogu doprinijeti povećanju korporativnih obaveza, posebno u onim sektorima koji se nisu mogli u potpunosti oporaviti nakon pandemije. Osim toga, pooštavanje uslova finansiranja i pristup finansiranju može pogoršati situaciju za kompanije koje su već visoko zadužene. Treće, uticaj povećanja inflacije i smanjenja raspoloživog dohotka na domaćinstva može da izvrši pritisak na potrošačke i hipotekarne kredite. Kanal hipotekarnih kredita napreduje sporije jer povećanja cijena (energija, roba) nisu u potpunosti prebačena na potrošače jer su programi državne podrške djelimično apsorbovali ove troškove.

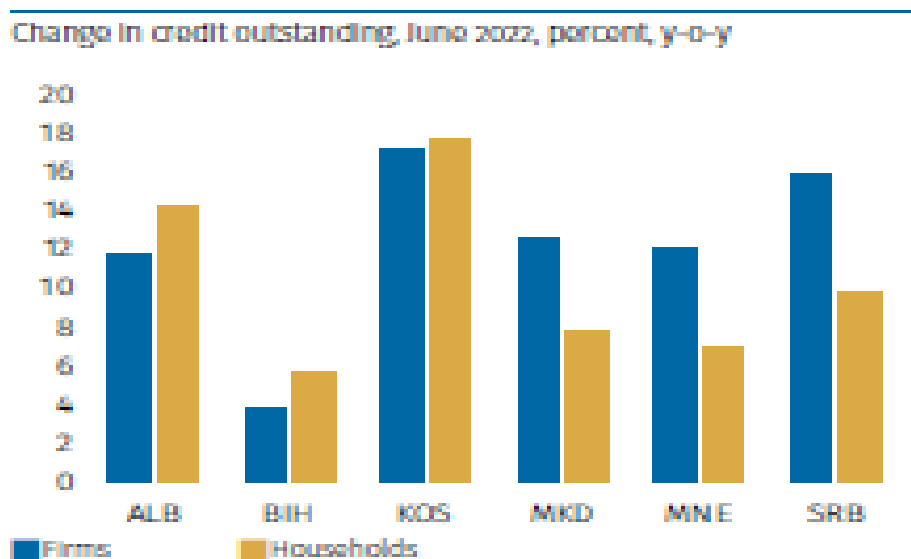
I pored prisustva negativnih rizika, rast kredita i dalje je snažan u zemljama Zapadnog Balkana, u prosjeku 10,20% u odnosu na isti period prethodne godine od juna 2022. godine. Prosječan rast kredita u regionu kontinuirano raste od marta 2021. godine, nakon što je zabilježena najniža stopa rasta (4,50%) u postpandemijskom periodu. Prosječna stopa rasta kredita u junu 2022. godine bila je znatno viša nego u junu 2019. godine (7%, međugodišnje) i ubrzava se od januara 2022. godine, prvi put od januara 2013. godine u Sjevernoj Makedoniji, Crnoj Gori i Srbiji, dok krediti stanovništva i dalje vode rast kredita u Albaniji, Kosovu i Bosni i Hercegovini. Rastuća potražnja za korporativnim kreditima može biti znak potreba za likvidnošću uzrokovanih povećanjem cijena energije, roba i ukupnom većom inflacijom. Dok su sve zemlje zabilježile pozitivan rast kredita u 2022. godini, najjači rast zabilježen je na Kosovu (17,30%) i Albaniji (10,50%), dok je najslabiji bio u Bosni i Hercegovini (5% međugodišnje).

Grafikon broj 7: Rast kredita u zemljama u razvoju

Izvori: World Bank Group: Western Balkans - Regular Economic Report, str. 35.

Slika broj 19: Rast kredita privredi i stanovništvu

Izvori: World Bank Group: Western Balkans - Regular Economic Report, str. 35.

Potražnja za kreditima u regionu će ostati jaka i u narednom periodu, dok se predviđa da će se uslovi ponude pogoršati, što bi moglo stvoriti neusklađenost između potražnje i ponude za kreditima.

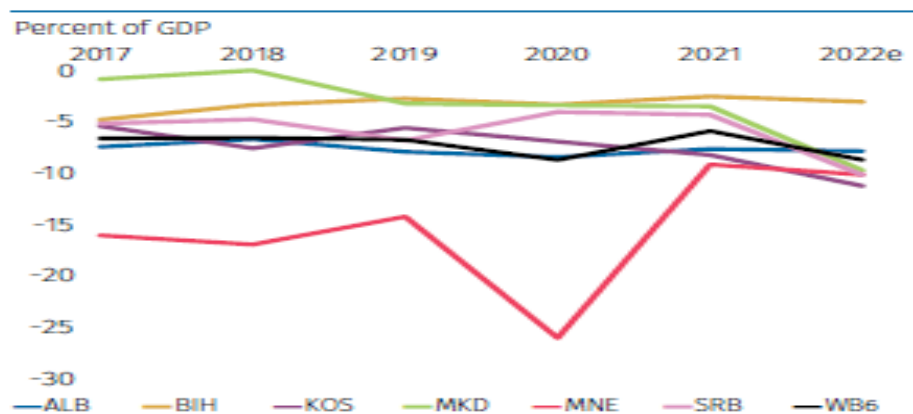
U budućnosti, vlasti treba da se fokusiraju na praćenje kreditnih rizika i razvoja problematičnih kredita, na potencijalna prelijevanja posljedica globalne krize i na povećanje cijena. Regulatori i banke moraju djelovati na vrijeme i preduzeti neophodne preventivne mjere kako bi spriječili novo koncentrisanje problematičnih kredita. U trenutnom okruženju, sa visokom neizvjesnošću, kapaciteti za praćenje i kontrolu bankarskih kredita, uključujući robusne sisteme ranog upozoravanja koji omogućavaju identifikaciju zajmoprimaca u nevolji, su od najveće važnosti. Klasifikacija i etabliranje kredita treba da bude tačna, omogućavajući pravilno praćenje i procjenu bankarskih rizika, kao i dovoljna i pravovremena rezervisanja. Banke bi takođe trebale biti spremne da brzo reaguju u slučaju novih priliva problematičnih kredita, održavajući kapacitet da omoguće ranu intervenciju, uz održive mere podrške održivim zajmoprimcima kada je to potrebno.

3.3 Turbulentnost eksternog okruženja

Posljedice globalne krize, uključujući nestašicu ponude i inflaciju koja je uslijedila, oslabili su izvozni potencijal na Zapadnom Balkanu. Tačnije, ekonomije Zapadnog Balkana su veliki uvoznici energije, sirovina i industrijskih dobara, a zbog aktuelnih regionalnih sukoba i posljedica COVID - 19 došlo je do velikih poremećaja u globalnim lancima snabdijevanja. Ovi faktori su negativno uticali na trgovinu energentima, stvorili inflatorne pritiske i nesigurnost hrane i izazvali protekcionističke politike u mnogim zemljama Zapadnog Balkana, kao što su zabrana izvoza žitarica, jestivog ulja i proizvoda od drveta (oblovina, ogrevno drvo, pelet) .

Sljedstveno tome, do kraja 2022. godine očekuje se povećanje deficita tekućeg računa (CAD) u svim zemljama Zapadnog Balkana. Proširene eksterne neravnoteže su u nekim slučajevima dvocifrene, kao na Kosovu, Crnoj Gori i Srbiji. Najveći deficit tekućeg računa od 11,30% BDP-a, očekuje se na Kosovu, koje ima visok trgovinski deficit, dok Bosna i Hercegovina kao izvoznik električne energije, predstavlja drugu krajnost, sa projektovanim CAD od samo 3,10% BDP-a. Najizraženije proširenje će vjerovatno biti u Sjevernoj Makedoniji i Srbiji, na oko 6,30, odnosno 5,80% BDP-a. Ovakvo širenje eksterne neravnoteže u jednoj godini nije se dogodilo od 2007. godine i ukazuje na značaj eksternog šoka koji su doživjele zemlje u regionu. Sve u svemu, očekuje se da će se prosječni deficit tekućeg računa za region povećati sa 4,90% u 2021. godini na 8,70% BDP-a u 2022. godini.

Grafikon broj 8: Deficiti tekućeg računa zemalja Zapadnog Balkana

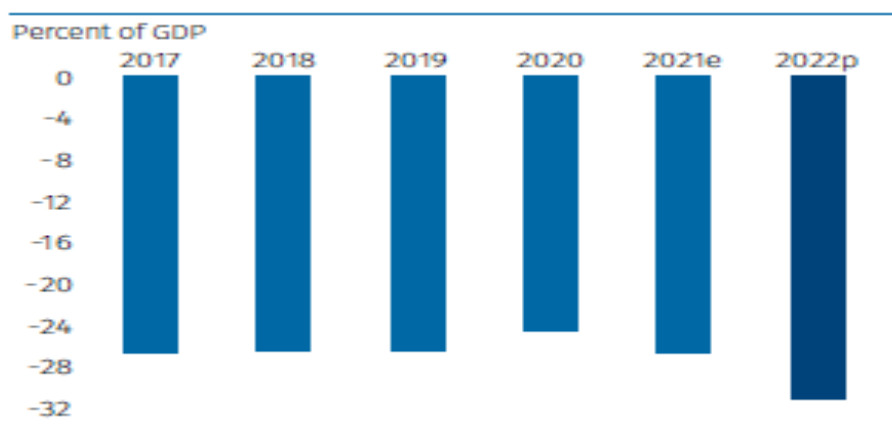

Izvori: World Bank Group: *Western Balkans - Regular Economic Report*, str. 40.

Napomena: WB6 je jednostavan prosjek WB6 CAD-a. 2021e = 2021 procijenjeno.

Povećanje cijena hrane, nafte i električne energije izvršile su pritisak na strukturne trgovinske deficite. Kako uvozne cijene rastu, očekuje se da će robni trgovinski deficit¹⁰¹ na Zapadnom Balkanu dostići skoro 31% BDP-a u 2022. godini, podstičući povećanje deficita tekućeg računa.

Slika broj 20: Rast trgovinskog deficita

Izvori: World Bank Group: *Western Balkans - Regular Economic Report*, str. 40.

Napomena: 2021e = 2021 procijenjeno; 2022p = 2022 projektovano.

¹⁰¹ Izvoz i uvoz robe, prosti prosjek šest zemalja.

I pored brojnih poteškoća i ograničenja, rast izvoza je ostao snažan u cijelom regionu. Procjenjuje se da je rast izvoza najveći u Bosni i Hercegovini, za 6,10% BDP-a u odnosu na prošlu godinu, zbog neočekivanih prihoda od izvoza energije, a slijedi Sjeverna Makedonija s povećanjem od 4,40% BDP-a. U drugim zemljama, ekspanzija robnog izvoza bila je umjerenija, između 1,40 i 2,40% BDP-a.

Netto usluge i doznake uglavnom ostaju na nivou iz 2021. godine, što samo djelimično pomaže da se nadoknadi rastući deficit robe. Neto izvoz usluga i dalje predstavlja važan izvor neto priliva, posebno u Crnoj Gori, jer se očekuje da će se turistički prilivi oporaviti u 2022. godini. Doznake radnika koji žive u inostranstvu predstavljaju najveći priliv u Bosni i Hercegovini i Sjevernoj Makedoniji, dok Albanija i Crna Gora imaju razvijeniji sektor turizma, pa su uočeni značajniji prilivi po tom osnovu. Procjene su da će u četiri zemlje u regionu prilivi neto izvoznih usluga i doznaka nadoknaditi oko dvije trećine deficita robne razmjene u 2022. godini. Očekuje se da će udio doznaka opasti u svim zemljama Zapadnog Balkana, osim Sjeverne Makedonije. Ovo usporavanje relativnih doznaka može biti uzrokovano visokom inflacijom i neizvjesnošću u evropskim zemljama domaćinima. Sjeverna Makedonija i Srbija su različite, sa mnogo nižim nivoima neto izvoznih usluga i priliva doznaka u 2022. godini.

Potrebno je kreirati programe kojima će se nestabilnosti iz okruženja eliminisati finansijskim tokovima koji ne stvaraju dugove. Neto direktne strane investicije (FDI) u obliku kapitala i reinvestirane zarade nastavljaju da pokreću finansiranje spoljnih nedostataka u regionu. U Srbiji, Albaniji i Crnoj Gori to je bilo posebno izraženo, sa procijenjenim neto stranim direktnim investicijama od 5,5, 6,3, odnosno 10,3% BDP-a. Ukupan spoljni dug u regionu je u padu, projektovan na prosečno 84,40% BDP-a, nakon što je dostigao maksimum od blizu 90% u 2020. godini. Ističe se da su i jedan i drugi procenat izuzetno visoki i nepovoljni i vode ka potpunoj nemogućnosti daljnjeg spoljnog zaduživanja.

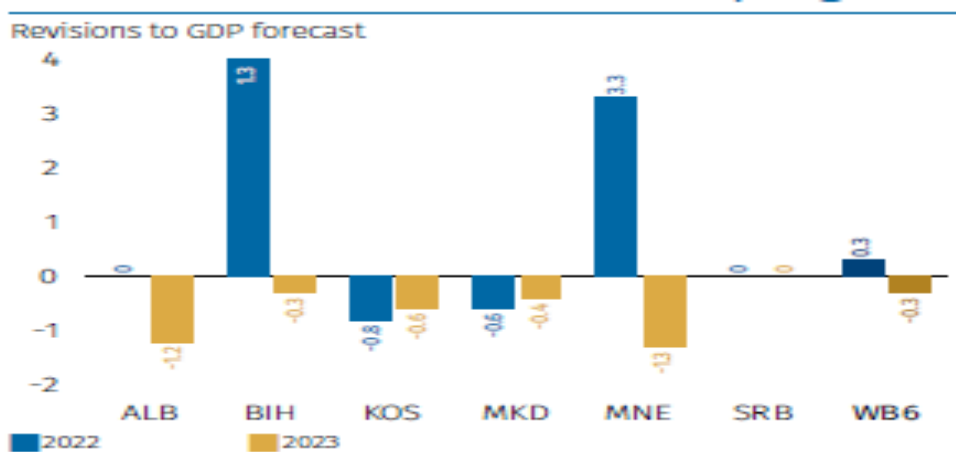
3.4 Aktuelni trendovi i izgledi za rast i razvoj

Zemlje Zapadnog Balkana i dalje su pod velikim uticajem globalnih događanja, što kontinuirano doprinosi stvaranju neizvjesnosti i prijetnjama od negativnih rizika. Nakon snažnog oporavka nakon COVID-a 2021. godine, usporavanje rasta bilo je neizbježno. Međutim, regionalni ukrajinsko-ruski sukob izazvao je niz negativnih trendova na globalnom planu, koji su snažno uticali na izgled rasta za 2022. i 2023. godinu. Cijene energenata i hrane su dramatično porasle, gurajući inflaciju prema gore na nivoe neviđene dugi niz godina. Slično tome, monetarno pooštavanje i usporavanje rasta u naprednim ekonomijama predstavljaju

regionu izazovnu kombinaciju viših troškova finansiranja i slabije vanjske potražnje. Globalni lanci snabdijevanja uzrokuju dramatične poremećaje u regionalnim i lokalnim kanalima prodaje.

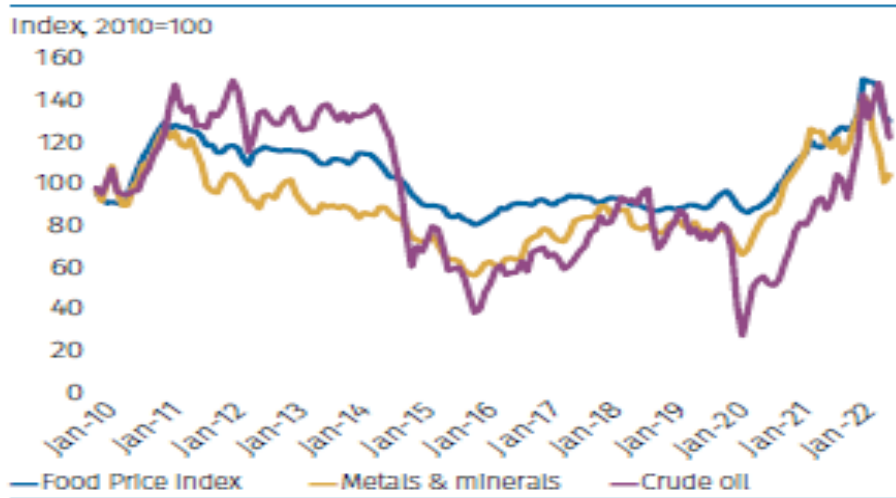
Rast na Zapadnom Balkanu u prvoj polovini 2022. godine bio je jasno diferenciran. Zamah rasta održan je u cijelom regionu kroz prva dva kvartala godine dok su potrošnja, investicije i oporavak izvoza iz 2021. godine održani i u narednoj godini. Početni strahovi da će ekonomije regiona biti direktno pogođene posljedicama regionalnog sukoba pokazali su se nerealnim. Ekonomije i sektori koji su najviše izloženi ruskoj ili ukrajinskoj tražnji, kao što su crnogorski turistički sektor i prilivi investicija u Srbiju, držali su se relativno dobro. Ipak, sada je jasno da se region suočava sa sve većim problemima. Do sredine 2022. godine postalo je sasvim vidljivo da će spoj eksternih šokova ponude i potražnje imati veliku težinu na izgledu u regiji, pri čemu je došlo do rasta inflacije i smanjenja povjerenja između konzumenata i investitora. Dolazi do usporavanja ekonomske aktivnosti u razvijenim ekonomijama, posebno u eurozoni, koja je ključni izvor potražnje za robom i uslugama Zapadnog Balkana, kao i izvor investicija i doznaka. U direktnoj vezi s tim, rast na Zapadnom Balkanu je dodatno revidiran naniže za 2023. godinu za 0,30%, odnosno, predviđa se rast od na 2,80%. Ovo smanjenje je u skladu sa revizijama globalnog rasta, uključujući projektovanu cjelogodišnju recesiju u eurozoni 2023. godine. Istovremeno, rast cijena je na decenijskom maksimumu.

Slika broj 21: Projekcije rasta za 2023. godinu

Izvor: World Bank Group: Western Balkans - Regular Economic Report, str. 43.

Grafikon broj 9: Rast cijena 2010 - 2022. godina

Izvor: World Bank Group: Western Balkans - Regular Economic Report, str. 43.

I nakon završetka pandemije COVID - 19, globalnu ekonomiju i dalje potresa niz velikih šokova.¹⁰² Geopolitičke tenzije bacaju dugu sjenu, a ukrajinsko-ruski sukob povećava postojeće izazove na strani ponude i pojačava stepen varijacije cijena na tržištima roba i usluga. Kina kao glavni pokretač ekspanzije tržišta u nastajanju u deceniji prije pandemije, suočava se s još jednom godinom izrazito slabog rasta pod pritiskom zatvaranja povezanih s pandemijom i stresa u sektoru nekretnina. U međuvremenu, tvrdoglavo visoka i uporna inflacija u naprednim ekonomijama dovela je do oštrog i visoko sinhronizovanog globalnog ciklusa pooštavanja monetarne politike. Zaista, ukupan broj povećanja referentne kamatne stope dostigao je rekordni nivo u julu 2022. godine. Pored toga, povlačenje programa podrške vezanih za pandemiju doživjelo je nagli pad rasta državne potrošnje, sa neviđenih visokih 18% globalnog BDP-a u 2020. godini na svega 3% u 2022. godini.

Sinergijsko djelovanje ovih faktora motivisalo je oštre revizije prognoza za globalni rast u 2022. i 2023. godini. U januaru 2022. godine, prognoze su bile za rast globalnog BDP-a od 4,10% u 2022. i 3,30% u 2023. godini. Do avgusta su ove projekcije bile snižene na 2,80% za 2022. godinu i 2,30% za 2023. godinu. Konsenzusne projekcije rasta za 2022. i 2023. godinu smanjene su za većinu zemalja (više od 90% naprednih ekonomija i 80% zemalja u razvoju za 2023. godinu). Uz to, očekuje se značajan rast inflacije i u 2023. godini. Obzirom da su izgledi

¹⁰² Zasnovano na: Guénette, J.-D., M.A. Kose i N. Sugawara. (2022). "Da li je globalna recesija neizbježna." EFI Policy Note 4, World Bank, Washington, DC.

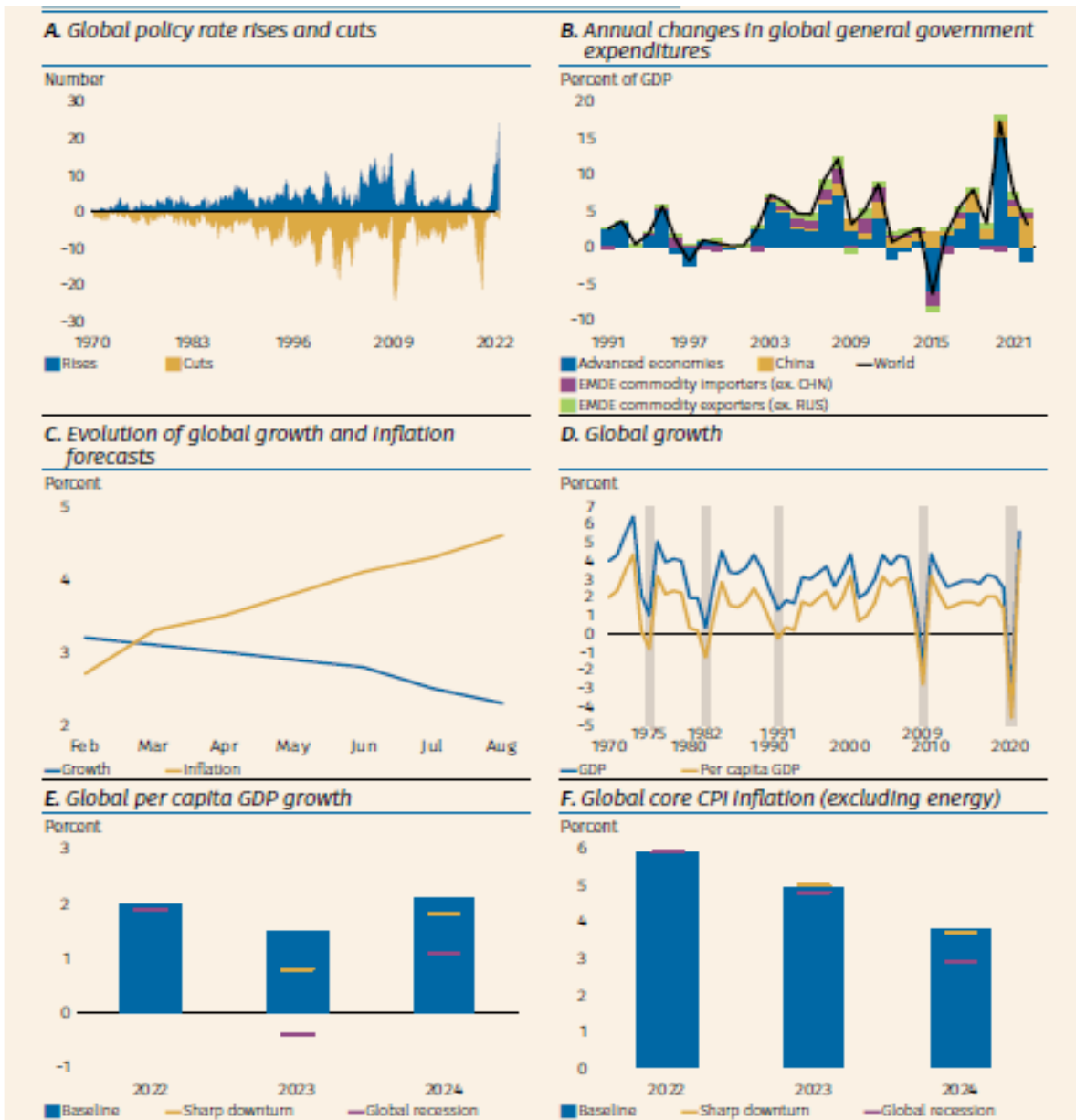
za rast već slabi, povećali su se rizici globalne recesije. Skroman, ali pozitivan rast predviđen konsenzusnim prognozama ne bi nužno bio loš ishod. Svakako, vrtoglava stopa rasta 2021. godine nije bila održiva, što pokazuju brojni dokazi. Međutim, naglo usporavanje u periodu slabog rasta ostavlja globalnu ekonomiju ranjivom na dalje izazove. Odgovori politike mogu biti ograničeni porastom duga iz vremena pandemije, koji je ograničio prostor fiskalne politike, i potrebom da monetarne vlasti obuzdaju inflaciju. U tom kontekstu, dodatni veliki šokovi mogli bi biti okidač za sljedeću globalnu recesiju, definisanu kao negativan globalni rast po glavi stanovnika.

Mogući scenario globalne recesije ilustruje važnost vrijednosti jasnoće i konzistentnosti u formulisanju i komuniciranju monetarne politike. Transparentnost u vođenju politike smanjuje rizik od naglih poremećaja tržišta i finansijskog stresa. U 2023. godini, kreatori politike se suočavaju s teškim izazovom da uspješno upravljaju okruženjem slabog rasta i visoke inflacije. Monetarna politika se mora dosljedno primjenjivati kako bi se, na vrijeme, obnovila stabilnost cijena.

U nastavku se elaboriraju mogući scenariji rasta i razvoja, koji su zasnovani na eliminisanju ključnih negativnih uticaja na stanja u ekonomijama zemalja u razvoju, o kojima se govori u ovom dijelu rada. U svakom slučaju, prije kreiranja novih, inovativnih programa rasta i razvoja potrebno je izvršiti detaljnu analizu postojećeg stanja, sa posebnim osvrtom na aktuelne globalne izazove i njihovu refleksiju na tržištima zemalja u razvoju. Slika koja slijedi govori o mogućim scenarijima globalnog rasta i razvoja.¹⁰³

¹⁰³ Podaci koji su korišćeni u razradi mogućih scenarija rasta i razvoja su podaci međunarodnih finansijskih institucija sadržani u izvještajima Svjetske banke.

Slika broj 22: Mogući scenariji globalnog rasta

Izvor: World Bank Group: *Western Balkans - Regular Economic Report*, str. 46.

Scenario A) predstavlja tromjesečni prosjek povećanja i smanjenja referentnih stopa tokom mjeseca za 38 zemalja uključujući i eurozonu. Posljednji podaci se odnose na juli 2022. godine.

Scenario B) predstavlja nominalne i realne kratkoročne kamatne stope (stope trezorskih zapisa ili stope tržišta novca, sa rokom dospeljeća od tri mjeseca ili manje). Globalne kamatne stope su ponderisane BDP-om u američkim dolarima. Uzorak uključuje 118 zemalja, iako

veličina uzorka varira od godine do godine. Podaci za 2022. godinu zasnivaju se na prva dva kvartala godine.

Scenario C) predstavlja konsenzusne prognoze globalnog rasta ponderisane su BDP-om u američkim dolarima na osnovu 86 zemalja, a konsenzusne prognoze inflacije zasnovane su na prosjeku u 83 zemlje. Posljednje zapažanje se odnosi na podatke iz avgusta 2022. godine.

Scenario D) zasjenjena područja ukazuju na globalnu recesiju 1975., 1982., 1991., 2009. i 2020. Posljednje zapažanje je iz 2021. godine.

Scenariji E) i F) su projektovani korišćenjem globalnog ekonomskog modela Oxford Economics.

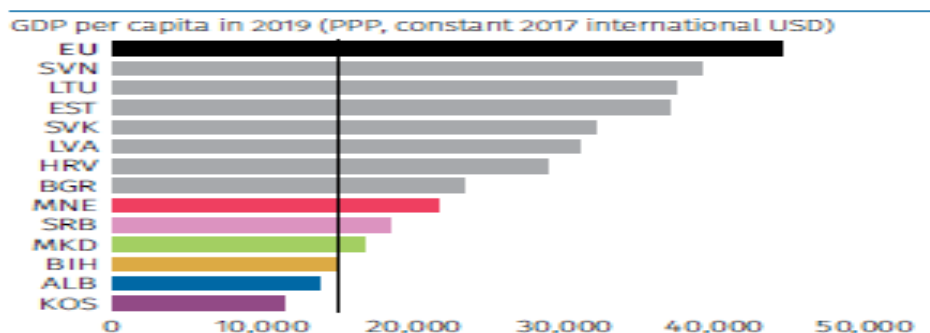
Očekuje se da će inflatorni pritisci ostati povišeni, uz rizik da se veći troškovi energije i hrane pretvore u održivu spiralu cijena zarada. Prosječna inflacija je naglo porasla tokom 2022. godine, pri čemu su sve ekonomije (osim Albanije) vidjele da se inflacija do sredine godine pomjerila na dvocifrene vrijednosti. Trend je i dalje uzlazni jer regulisana prilagođavanja cijena energije u nekoliko zemalja tek treba da se prenesu na krajnje korisnike. Domaćinstva sa niskim prihodima, koja troše veći dio svojih prihoda na troškove energije i hrane, posebno su pogođena skokom inflacije. Minimalne zarade su povećane širom regiona, a tenzije na tržištu rada su počele da postaju očigledne. Procjenjuje se da će inflacija u prosjeku iznositi 10,9% na Zapadnom Balkanu za 2022. godinu kao cjelinu prije nego što počne opadati u 2023. godini.

Restriktivni globalni uslovi finansiranja će povećati troškove refinansiranja. Kako napredne ekonomije, predvođene prvo Sjedinjenim Američkim Državama, a sada eurozonom, gledaju na obuzdavanje globalnog inflacionog šoka, globalni monetarni uslovi se pooštavaju. Tamo gdje vlade nisu u mogućnosti da zadovolje svoje potrebe za finansiranjem na svojim domaćim tržištima, vjerovatno će biti povećano pribjegavanje međunarodnim finansijskim institucijama za budžetsku podršku.

Posmatrano kratkoročno, vlade bi trebalo da daju prioritet političkoj podršci ranjivim, obezbeđujući da mjere budu ciljane i vremenski ograničene. Oporavak 2021. godine doveo je do poboljšanja fiskalnih bilansa u svih šest ekonomija Zapadnog Balkana. Međutim, jedna godina pozitivnog rasta nije bila dovoljna da se vidi značajno povećanje fiskalnog prostora. Kao takva, podrška politike bi u idealnom slučaju trebala biti usmjerena na domaćinstva sa niskim prihodima i energetske ugrožene potrošače, sa jasnim vremenskim periodom za prestanak podrške. Podršku energetski ugroženim kompanijama treba pružati s oprezom, posebno državnim preduzećima, i trebaju je pratiti reforme za jačanje transparentnosti i jačanje tržišnih signala. Sa ograničenim fiskalnim prostorom, reforme koje bi podstakle srednjoročni

rast uz ograničene fiskalne troškove, trebale bi biti prioritet. U tom smislu, neophodno je obezbijediti ukupan rast, ali i rast GDP po glavi stanovnika.

Slika broj 23: Neophodnost povećanje potencijalnog rasta i GDP per capita

Izvor: World Bank Group: *Western Balkans - Regular Economic Report*, str. 49.

I pored iznesenih elaboracija, srednjoročni izgledi za Zapadni Balkan ostaju pozitivni, ali su kratkoročni rizici u velikoj mjeri nepovoljni. Osnove regiona i prilika za postizanje ekonomske konvergencije i integracije sa Evropom i dalje su jaki. Međutim, pojačano zaoštavanje ekonomske krize kao rezultat ukupnih globalnih izazova, dovelo bi region u još nepovoljniju situaciju. Slično tome, rizici političke polarizacije unutar zemalja Zapadnog Balkana i dalje su visoki. Povećanje potencijalnog rasta je od ključnog značaja za srednjoročni oporavak.¹⁰⁴

Da bi se uspješno suprotstavili značajnim preprekama za dugoročni rast, potrebne su strukturne reforme. One su osnovni preduslov da bi došlo do ponovnog pokretanja rasta. Nakon godina slabog rasta, nakon globalne finansijske krize i evropske dužničke krize, sada se očekuje da će se potencijalni rast na Zapadnom Balkanu povećati. Očekuje se da će potencijalni rast na Zapadnom Balkanu ojačati sa 2,20% tokom 2013-2021. godine na prosječnih 3,20% tokom 2022-2030. godine, podstaknut očekivanim povećanjem doprinosa od investicija, posebno pozitivnim uticajem investicionih fondova EU, i povezanim strukturnim reformama to bi povećalo doprinos rasta kapitala i ukupne faktorske produktivnosti (TFP) tokom ostatka decenije.¹⁰⁵ Očekuje se da će doprinos rada postati kočnica potencijalnom rastu, obzirom da

¹⁰⁴ Na osnovu predstojećeg rada u Kilić Čelik i dr., Kilić Čelik, Kose i Ohnsorge (2020) i Svetska banka (2018a).

¹⁰⁵ Potencijalni rast se konstruiše na osnovu procjena zasnovanih na modelu, koje imaju za cilj da obuhvate glavne dugoročne pokretače rasta koristeći standardna Cobb-Douglas proizvodna funkcija, gdje se rast potencijalnog

stanovništvo i dalje stari, a raspoloživa radna snaga se smanjuje. Iako se očekuje da će potencijalni rast na Zapadnom Balkanu ojačati u periodu od 2022. do 2030. godine, očekuje se da će ostati prigušen u odnosu na konkurente. Sporo poboljšanje institucionalnog kvaliteta, slaba percepcija efektivnosti vlade i kontrole korupcije, nedostatak mogućnosti za visokokvalitetne poslove, te povećana neformalnost i nejednakost, pogoršali su dugoročne strukturne probleme poput sve manje ponude radne snage usljed starenja i migracija. Ova ograničenja takođe opterećuju strane investicije, razvoj privatnog sektora i produktivnost preduzeća. Uprkos relativno visokim nivoima prosječnih godina obrazovanja, ishodi učenja u svih šest ekonomija zapadnog Balkana zaostaju za prosjekom OECD-a, šest ekonomija zapadnog Balkana zaostaju za prosjekom OECD-a mjerenim rezultatima PISA testa.¹⁰⁶

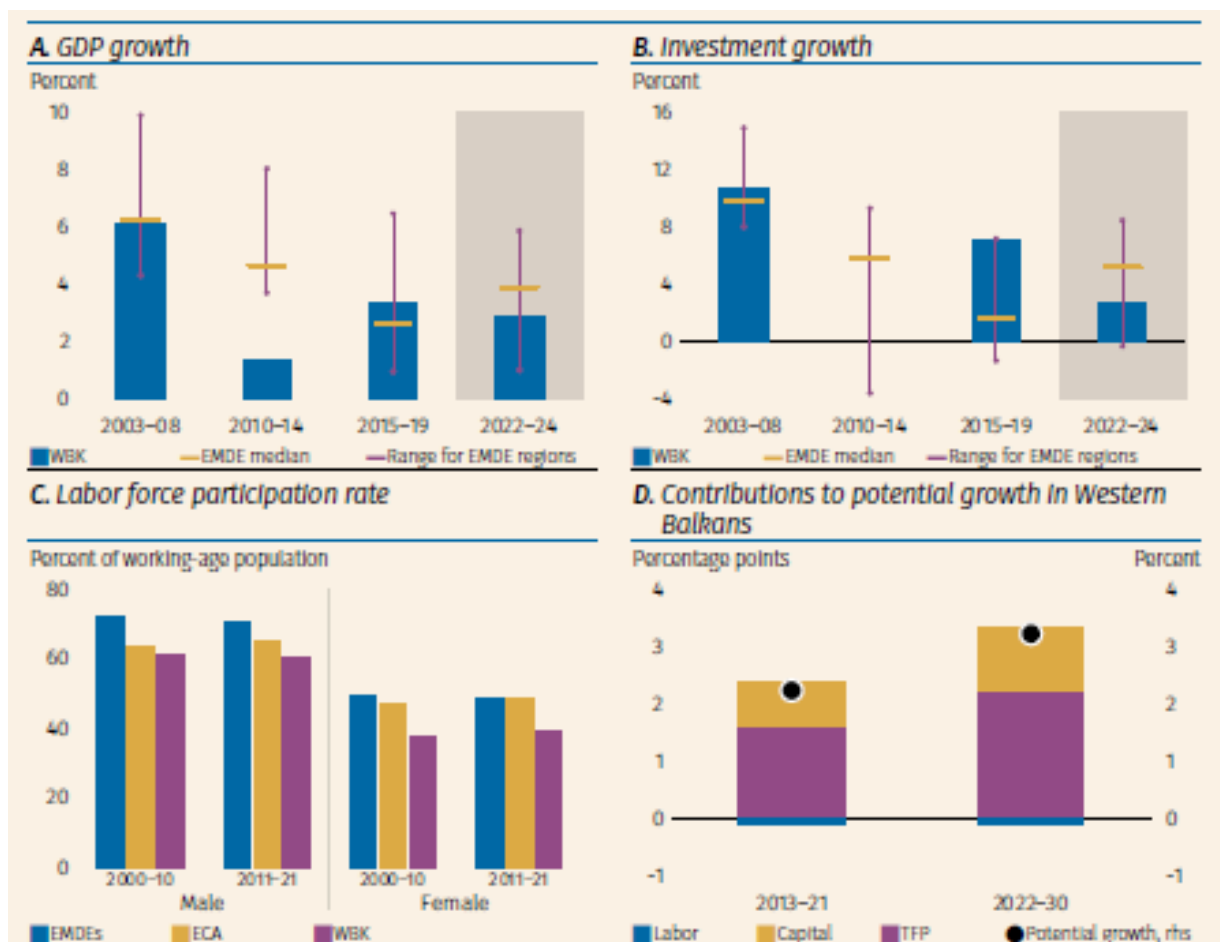
Obzirom na intenzivne prepreke za dugoročne izgleda za rast, za ekonomije Zapadnog Balkana biće od ključnog značaja da unaprijede strukturne reforme i ubrzaju ekonomsku transformaciju, vodeći, prije svega, računa o svojim ukupnim interesima. Značajna ulaganja EU u ostatku decenije mogu pružiti sidro za strukturne reforme na zapadnom Balkanu, ali, samo ako ta podrška ne bude uslovljavana političkim ustupcima. Poboljšanje institucionalnog kvaliteta moglo bi donijeti velike dobitke u potencijalnom rastu jačanjem povjerenja, stvaranjem povoljnije poslovne klime i povećanjem efikasnosti rada vlada. Dublja regionalna integracija sa EU, uključujući digitalnu, investicijsku, inovacijsku i industrijsku politiku — mogla bi povećati izgleda za ulaganja i trgovinu, regulatorno okruženje, konkurenciju i produktivnost.¹⁰⁷ Ta integracija nužno ne mora uključivati i statusna pitanja ili svrstavanja na bilo koju stranu u procesima kreiranja novog svjetskog poretka. Neophodne strukturne reforme trebaju ići u pravcu harmonizacije propisa, stanja i ponašanja, bez političkih implikacija. Reforme motivisane političkim ciljevima drugih zemalja neće donijeti pozitivne rezultate, a zemlje Zapadnog Balkana moraju da kreiraju i provode politike i strategije koje vode računa o interesima tih zemalja, bez spoljnog tutorstva.

BDP-a može razložiti na doprinose iz povećanog zaliha kapitala, ponuda radne snage prilagođene ljudskom kapitalu i dobitak u ukupnoj faktorskoj produktivnosti.

¹⁰⁶ OECD, 2018.

¹⁰⁷ https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/economy-finance/ip180_en_0.pdf.

Slika broj 24: Potencijalne strukturne reforme u funkciji rasta

Izvori: World Bank Group: Western Balkans - Regular Economic Report, str. 52.

Napomena: ECA = Evropa i Centralna Azija; EMDEs = tržišta u nastajanju i ekonomije u razvoju; WBK = Zapadni Balkan. Zasjenjeno područje označava prognoze. Ponderi BDP-a su izračunati korišćenjem prosječnog realnog BDP-a u američkim dolarima (po prosječnim cijenama 2010-2019. i tržišnim kursovima) za period 2011-2019. godina.¹⁰⁸

Prikaz A) trake pokazuju prosječne periode godišnjih prosjeka ponderisanih BDP-om, markeri označavaju medijane a vertikalne linije označavaju obuhvate minimum-maksimum.

Prikaz B) trake pokazuju prosječne periode godišnjih prosjeka ponderisanih BDP-om, vertikalne linije označavaju obuhvate minimum-maksimum. Uzorak uključuje 14 ECA ekonomija, uključujući Tursku, Rusku Federaciju i Ukrajinu.

Prikaz C) slika pokazuje udio stanovništva starosti 15 i više godina koje je ekonomski aktivno. Agregati se izračunavaju kao jednostavni prosjeci. Uzorak uključuje 145 zemalja

¹⁰⁸ Podaci preuzeti iz poslovnog barometra Balkana.

EMDE-a, 23 ECA ekonomije i 6 WBK uključujući Albaniju, Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru, Sjevernu Makedoniju i Srbiju.

Prikaz D) periodni prosjeci godišnjih prosjeka ponderisanih BDP-om. Procjene su zasnovane na pristupu proizvodne funkcije. Uzorak uključuje 4 privrede Zapadnog Balkana (Albanija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora i Srbija).

Dakle, iako je situacija izuzetno teška i složena, neizvjesna i teško predvidiva, postoje realne mogućnosti pokretanja rasta i razvoja zemalja u razvoju. Globalna kriza, pored prijetnji i opasnosti nosi sa sobom i određene mogućnosti, odnosno prilike. Na vladama zemalja, vlasnicima i menadžmentu kompanija stoji izbor - suočiti se sa stanjem i situacijom, eliminisati slabosti i prijetnje, ojačati snage i iskoristiti prilike, vodeći računa, prije svega, o vlastitim interesima na dugi rok.

ČETVRTI DIO - UTICAJ SVJETSKE BANKE NA ZEMLJE U REGIONU

1. Kretanje izvoza i investicija

1.1 Spoljnotrgovinska razmjena

U prikazima koji slijede daje se pregled spoljnotrgovinske razmjene Bosne i Hercegovine sa inostranstvom u period 2016-2022. godina. Posebno se daju podaci za izvoz, uvoz, ukupan obim razmjene i pokrivenost uvoza izvozom. U posmatranom periodu bilježi se stalan rast pozitivnih performansi spoljnotrgovinske razmjene. Na osnovu kretanja spoljnotrgovinske razmjene moguće je sagledati i analizirati razvojne tokove u neposrednoj prošlosti i sadašnjosti i stvoriti uslove za kreiranje strategija efikasnijeg razvoja u budućnosti.

Podaci o spoljnotrgovinskoj razmjeni upućuju na kvalitet i dinamiku privrednih aktivnosti jedne ekonomije i mogućnosti njenog razvoja u budućnosti. Ekonomska pozicija Bosne i Hercegovine i mogućnosti njenog razvoja posmatraće se iz perspektive performansi spoljnotrgovinske razmjene. U tom smislu daje se detaljan pregled ukupne spoljnotrgovinske aktivnosti u periodu 2016-2022. godina, kako slijedi. Svi analizirani podaci su zvanični podaci Spoljnotrgovinske komore.¹⁰⁹

¹⁰⁹ Svi analizirani podaci preuzeti su sa zvanične stranice Spoljnotrgovinske komore Bosne i Hercegovine, pristup ostvaren u periodu 01.06.2021. do 20.02.2023. godine. – www.komorabih.ba

Tabela broj 3: Spoljnotrgovinska razmjena BiH 2016. - 2017. godina

VANJSKOTRGOVINSKA RAZMJENA BIH SA INOSTRANSTVOM/INOZEMSTVOM*														
IZVOZ, UVOZ, OBIM, SALDO I POKRIVENOST UVOZA IZVOZOM														
(u 000 KM)														
	2016.					2017.					porast u %			
	ENTITETI					ENTITETI					ENTITETI			
	BIH	FBIH	RS	BD	ostali**	BIH	FBIH	RS	BD	ostali**	BIH	FBIH	RS	BD
IZVOZ	9,769,023	6,360,515	3,106,381	293,441	8,687	11,384,774	7,376,774	3,665,248	331,843	10,910	16.54	15.98	17.99	13.09
UVOZ	16,261,248	10,888,255	4,556,570	579,100	237,323	18,447,340	12,545,711	5,017,237	628,720	255,672	13.44	15.22	10.11	8.57
OBIM	26,030,271	17,248,770	7,662,951	872,541	246,010	29,832,114	19,922,485	8,682,484	960,563	266,582	14.61	15.50	13.30	10.09
SALDO	-6,492,225	-4,527,740	-1,450,189	-285,659	-228,636	-7,062,566	-5,168,937	-1,351,989	-296,876	-244,763	8.78	14.16	-6.77	3.93
pokriv. uvoza izvozom	60.08%	58.42%	68.17%	50.67%	3.66%	61.71%	58.80%	73.05%	52.78%	4.27%	2.73	0.66	7.16	4.16
	novembar 2017.					decembar 2017.					porast u %			
	ENTITETI					ENTITETI					ENTITETI			
	BIH	FBIH	RS	BD	ostali**	BIH	FBIH	RS	BD	ostali**	BIH	FBIH	RS	BD
IZVOZ	1,065,308	685,698	345,665	33,477	468	946,369	605,397	309,555	29,996	1,422	-11.16	-11.71	-10.45	-10.40
UVOZ	1,672,826	1,123,082	480,613	47,014	22,118	1,516,012	1,056,946	394,971	43,632	20,463	-9.37	-5.89	-17.82	-7.19
OBIM	2,738,134	1,808,780	826,277	80,491	22,586	2,462,382	1,662,343	704,526	73,628	21,884	-10.07	-8.10	-14.73	-8.53
SALDO	-607,518	-437,384	-134,948	-13,537	-21,650	-569,643	-451,549	-85,416	-13,637	-19,041	-6.23	3.24	-36.70	0.74
pokriv. uvoza izvozom	63.68%	61.06%	71.92%	71.21%	2.12%	62.42%	57.28%	78.37%	68.75%	6.95%	-1.98	-6.19	8.97	-3.46
	decembar 2016.					decembar 2017.					porast u %			
	ENTITETI					ENTITETI					ENTITETI			
	BIH	FBIH	RS	BD	ostali**	BIH	FBIH	RS	BD	ostali**	BIH	FBIH	RS	BD
IZVOZ	859,468	551,887	279,952	27,305	323	946,369	605,397	309,555	29,996	1,422	10.11	9.70	10.57	9.85
UVOZ	1,506,905	989,296	458,537	39,965	19,107	1,516,012	1,056,946	394,971	43,632	20,463	0.60	6.84	-13.86	9.18
OBIM	2,366,373	1,541,183	738,490	67,270	19,430	2,462,382	1,662,343	704,526	73,628	21,884	4.06	7.86	-4.60	9.45
SALDO	-647,437	-437,409	-178,585	-12,659	-18,784	-569,643	-451,549	-85,416	-13,637	-19,041	-12.02	3.23	-52.17	7.72
pokriv. uvoza izvozom	57.04%	55.79%	61.05%	68.32%	1.69%	62.42%	57.28%	78.37%	68.75%	6.95%	9.45	2.67	28.37	0.62
	2014.					2015.					porast u %			
	ENTITETI					ENTITETI					ENTITETI			
	BIH	FBIH	RS	BD	ostali**	BIH	FBIH	RS	BD	ostali**	BIH	FBIH	RS	BD
IZVOZ	8,939,845	5,916,652	2,803,064	192,397	27,731	9,215,983	6,241,807	2,739,499	224,541	10,136	3.09	5.50	-2.27	16.71
UVOZ	15,789,140	9,917,148	4,975,748	478,762	417,481	15,401,937	10,180,906	4,425,237	512,105	283,689	-2.45	2.66	-11.06	6.96
OBIM	24,728,985	15,833,800	7,778,813	671,160	445,212	24,617,920	16,422,712	7,164,735	736,646	293,826	-0.45	3.72	-7.89	9.76
SALDO	-6,849,296	-4,000,496	-2,172,684	-286,365	-389,750	-6,185,954	-3,939,099	-1,685,738	-287,564	-273,553	-9.68	-1.53	-22.41	0.42
pokriv. uvoza izvozom	56.62%	59.66%	56.33%	40.19%	6.64%	59.84%	61.31%	61.91%	43.85%	3.57%	5.68	2.76	9.89	9.11

*Uprava za indirektno oporezivanje BiH

** Razmjena za fizička lica, diplomatska predstavništva, ambasade, međunarodne organizacije, Vijeće ministara

Tabela broj 4: Spoljnotrgovinska razmjena BiH 2018. - 2019. godina

VANJSKOTRGOVINSKA RAZMJENA BIH SA INOSTRANSTVOM/INOZEMSTVOM*														
IZVOZ, UVOZ, OBIM, SALDO I POKRIVENOST UVOZA IZVOZOM														
(u 000 KM)														
	2018.					2019.					porast u %			
	ENTITETI					ENTITETI					ENTITETI			
	BIH	FBIH	RS	BD	ostali**	BIH	FBIH	RS	BD	ostali**	BIH	FBIH	RS	BD
IZVOZ	12,258,275	8,044,854	3,950,486	253,229	9,706	11,869,563	7,767,143	3,818,105	275,684	8,631	-3.17	-3.45	-3.35	8.87
UVOZ	19,593,468	13,397,493	5,376,055	530,383	289,536	19,876,764	13,965,700	5,012,318	558,510	340,235	1.45	4.24	-6.77	5.30
OBIM	31,851,743	21,442,348	9,326,541	783,612	299,242	31,746,327	21,732,843	8,830,424	834,194	348,866	-0.33	1.35	-5.32	6.46
SALDO	-7,335,193	-5,352,639	-1,425,570	-277,154	-279,830	-8,007,200	-6,198,557	-1,194,213	-282,826	-331,605	9.16	15.80	-16.23	2.05
pokriv. uvoza izvozom	62.56%	60.05%	73.48%	47.74%	3.35%	59.72%	55.62%	76.17%	49.36%	2.54%	-4.55	-7.38	3.66	3.39
	novembar 2019.					decembar 2019.					porast u %			
	ENTITETI					ENTITETI					ENTITETI			
	BIH	FBIH	RS	BD	ostali**	BIH	FBIH	RS	BD	ostali**	BIH	FBIH	RS	BD
IZVOZ	1,007,368	659,494	317,252	30,068	554	861,252	554,010	284,718	22,101	423	-14.50	-15.99	-10.26	-26.50
UVOZ	1,631,013	1,135,334	422,744	52,858	20,077	1,573,448	1,075,041	413,617	44,704	40,085	-3.53	-5.31	-2.16	-15.43
OBIM	2,638,382	1,794,829	739,996	82,927	20,630	2,434,700	1,629,052	698,335	66,805	40,509	-7.72	-9.24	-5.63	-19.44
SALDO	623,645	-475,840	-105,492	-22,790	-19,523	712,195	-521,031	-128,899	-22,603	-39,662	14.20	9.50	22.19	-0.82
pokriv. uvoza izvozom	61.76%	58.09%	75.05%	56.88%	2.76%	54.74%	51.53%	68.84%	49.44%	1.06%	-11.38	-11.28	-8.27	-13.09
	decembar 2018.					decembar 2019.					porast u %			
	ENTITETI					ENTITETI					ENTITETI			
	BIH	FBIH	RS	BD	ostali**	BIH	FBIH	RS	BD	ostali**	BIH	FBIH	RS	BD
IZVOZ	953,089	627,402	301,388	23,452	846	861,252	554,010	284,718	22,101	423	-9.64	-11.70	-5.53	-5.76
UVOZ	1,541,683	1,071,755	403,289	39,146	27,494	1,573,448	1,075,041	413,617	44,704	40,085	2.06	0.31	2.56	14.20
OBIM	2,494,772	1,699,157	704,677	62,598	28,340	2,434,700	1,629,052	698,335	66,805	40,509	-2.41	-4.13	-0.90	6.72
SALDO	588,595	-444,353	-101,900	-15,694	-26,647	712,195	-521,031	-128,899	-22,603	-39,662	21.00	17.26	26.50	44.02
pokriv. uvoza izvozom	61.82%	58.54%	74.73%	59.91%	3.08%	54.74%	51.53%	68.84%	49.44%	1.06%	-11.46	-11.97	-7.89	-17.48
	2016.					2017.					porast u %			
	ENTITETI					ENTITETI					ENTITETI			
	BIH	FBIH	RS	BD	ostali**	BIH	FBIH	RS	BD	ostali**	BIH	FBIH	RS	BD
IZVOZ	9,769,023	6,360,515	3,106,381	293,441	8,687	11,384,774	7,376,774	3,665,248	331,843	10,910	16.54	15.98	17.99	13.09
UVOZ	16,261,248	10,888,255	4,556,570	579,100	237,323	18,447,340	12,545,711	5,017,237	628,720	255,672	13.44	15.22	10.11	8.57
OBIM	26,030,271	17,248,770	7,662,951	872,541	246,010	29,832,114	19,922,485	8,682,484	960,563	266,582	14.61	15.50	13.30	10.09
SALDO	-6,492,225	-4,527,740	-1,450,189	-285,659	-228,636	-7,062,566	-5,168,937	-1,351,989	-296,876	-244,763	8.78	14.16	-6.77	3.93
pokriv. uvoza izvozom	60.08%	58.42%	68.17%	50.67%	3.66%	61.71%	58.80%	73.05%	52.78%	4.27%	2.73	0.66	7.16	4.16

*Uprava za indirektno oporezivanje BiH

** Razmjena za fizička lica, diplomatska predstavništva, ambasade, međunarodne organizacije, Vijeće ministara

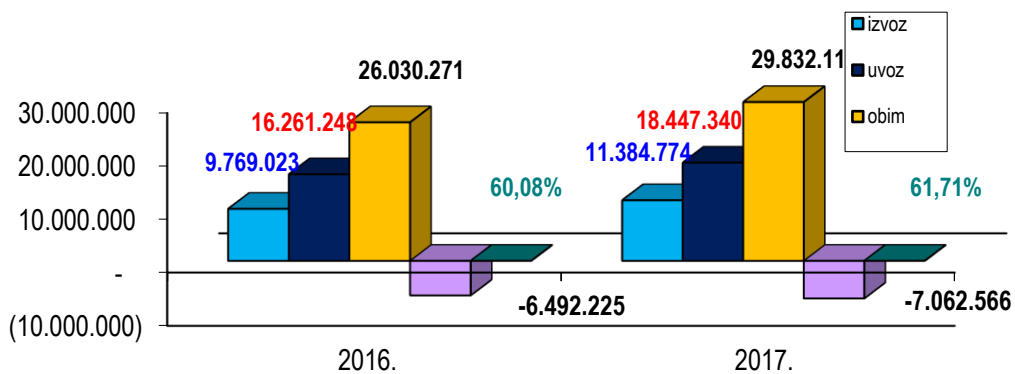
Tabela broj 5: Spoljnotrgovinska razmjena BiH 2020. - 2021. godina

VANJSKOTRGOVINSKA RAZMJENA BIH SA INOSTRANSTVOM/INOZEMSTVOM*														
IZVOZ, UVOZ, OBIM, SALDO I POKRIVENOST UVOZA IZVOZOM														
(u 000 KM)														
	2020.					2021.					porast u %			
	ENTITETI					ENTITETI					ENTITETI			
	BIH	FBIH	RS	BD	ostali**	BIH	FBIH	RS	BD	ostali**	BIH	FBIH	RS	BD
IZVOZ	10,825,649	6,990,897	3,560,144	264,795	9,706	14,620,569	9,696,564	4,632,009	282,041	9,954	35.05	38.70	30.11	6.51
UVOZ	17,214,729	11,769,463	4,671,994	522,462	289,536	21,946,866	15,209,135	5,806,659	533,421	397,652	27.49	29.23	24.29	2.10
OBIM	28,040,378	18,760,360	8,232,138	787,256	260,624	36,567,435	24,905,699	10,438,668	815,462	407,605	30.41	32.76	26.80	3.58
SALDO	-6,389,080	-4,778,566	-1,111,850	-257,667	-240,997	-7,326,297	-5,512,571	-1,174,649	-251,380	-387,698	14.67	15.36	5.65	-2.44
pokriv. uvoza izvozom	62.89%	59.40%	76.20%	50.68%	3.35%	66.62%	63.75%	79.77%	52.87%	2.50%	5.93	7.33	4.68	4.32
	novembar 2021.					decembar 2021.					porast u %			
	ENTITETI					ENTITETI					ENTITETI			
	BIH	FBIH	RS	BD	ostali**	BIH	FBIH	RS	BD	ostali**	BIH	FBIH	RS	BD
IZVOZ	1,486,973	988,891	465,472	31,970	639	1,400,785	958,007	416,363	25,908	507	-5.80	-3.12	-10.55	-18.96
UVOZ	2,152,515	1,524,213	559,455	44,569	24,278	2,166,020	1,487,496	546,483	46,982	85,059	0.63	-2.41	-2.32	5.41
OBIM	3,639,488	2,513,104	1,024,927	76,540	24,917	3,566,805	2,445,503	962,846	72,891	85,565	-2.00	-2.69	-6.06	-4.77
SALDO	-665,542	-535,322	-93,983	-12,599	-23,638	-765,235	-529,489	-130,120	-21,074	-84,552	14.98	-1.09	38.45	67.27
pokriv. uvoza izvozom	69.08%	64.88%	83.20%	71.73%	2.63%	64.67%	64.40%	76.19%	55.15%	0.60%	-6.38	-0.73	-8.43	-23.12
	decembar 2020.					decembar 2021.					porast u %			
	ENTITETI					ENTITETI					ENTITETI			
	BIH	FBIH	RS	BD	ostali**	BIH	FBIH	RS	BD	ostali**	BIH	FBIH	RS	BD
IZVOZ	974,292	630,553	319,594	23,925	221	1,400,785	958,007	416,363	25,908	507	43.77	51.93	30.28	8.29
UVOZ	1,537,087	1,025,062	430,234	48,380	33,412	2,166,020	1,487,496	546,483	46,982	85,059	40.92	45.11	27.02	-2.89
OBIM	2,511,380	1,655,614	749,827	72,305	33,633	3,566,805	2,445,503	962,846	72,891	85,565	42.03	47.71	28.41	0.81
SALDO	-562,795	-394,509	-110,640	-24,455	-33,192	-765,235	-529,489	-130,120	-21,074	-84,552	35.97	34.21	17.61	-13.82
pokriv. uvoza izvozom	63.39%	61.51%	74.28%	49.45%	0.66%	64.67%	64.40%	76.19%	55.15%	0.60%	2.03	4.70	2.57	11.51
	2018.					2019.					porast u %			
	ENTITETI					ENTITETI					ENTITETI			
	BIH	FBIH	RS	BD	ostali**	BIH	FBIH	RS	BD	ostali**	BIH	FBIH	RS	BD
IZVOZ	12,258,275	8,044,854	3,950,486	253,229	9,706	11,869,563	7,767,143	3,818,105	275,684	10,910	-3.17	-3.45	-3.35	8.87
UVOZ	19,593,468	13,397,493	5,376,055	530,383	289,536	19,876,764	13,965,700	5,012,318	558,510	255,672	1.45	4.24	-6.77	5.30
OBIM	31,851,743	21,442,348	9,326,541	783,612	299,242	31,746,327	21,732,843	8,830,424	834,194	266,582	-0.33	1.35	-5.32	6.46
SALDO	-7,335,193	-5,352,639	-1,425,570	-277,154	-279,830	-8,007,200	-6,198,557	-1,194,213	-282,826	-244,763	9.16	15.80	-16.23	2.05
pokriv. uvoza izvozom	62.56%	60.05%	73.48%	47.74%	3.35%	59.72%	55.62%	76.17%	49.36%	4.27%	-4.55	-7.38	3.66	3.39

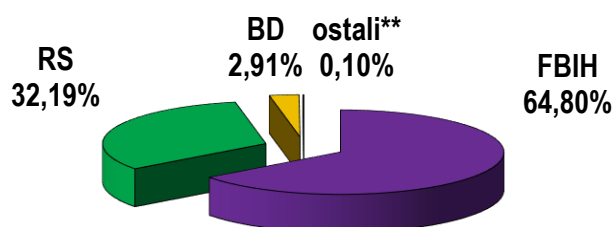
*Uprava za indirektno oporezivanje BiH

** Razmjena za fizička lica, diplomatska predstavništva, ambasade, međunarodne organizacije, Vijeće ministara

Grafikon broj 10: Spoljnotrgovinska razmjena BiH 2016. - 2017. godina

Slika broj 25: Učešće entiteta i Brčko Distrikta u ukupnom izvozu BiH u 2017. godini

Slika broj 26: Učešće entiteta i Brčko Distrikta u ukupnom uvozu BiH u 2017. godini

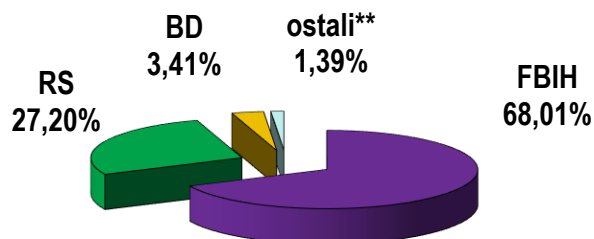

Tabela broj 6: Pregled razmjene sa najznačajnijim spoljnotrgovinskim partnerima

VANJSKOTRGOVINSKA RAZMJENA BIH SA INOSTRANSTVOM/INOZEMSTVOM*			
OBIM RAZMJENE NAJZNAČAJNIJIH VANJSKOTRGOVINSKIH PARTNERA BIH			
država	2017.		
	IZVOZ	UVOZ	OBIM
Hrvatska	1,326,886	2,968,806	4,295,692
Srbija	1,157,928	2,545,462	3,703,390
Njemačka	1,610,227	1,750,942	3,361,169
Italija	1,218,253	1,620,460	2,838,713
Slovenija	987,937	1,689,569	2,677,507
Austrija	908,856	906,272	1,815,128
Turska	432,118	656,150	1,088,268
Mađarska	258,055	679,069	937,123
Ruska Federacija	146,939	575,974	722,914
Holandija	259,103	424,031	683,134
Švicarska	177,320	468,607	645,927
Poljska	137,483	485,446	622,930
ostale zemlje	2,763,669	3,676,550	6,440,219
UKUPNO	11,384,774	18,447,340	29,832,114

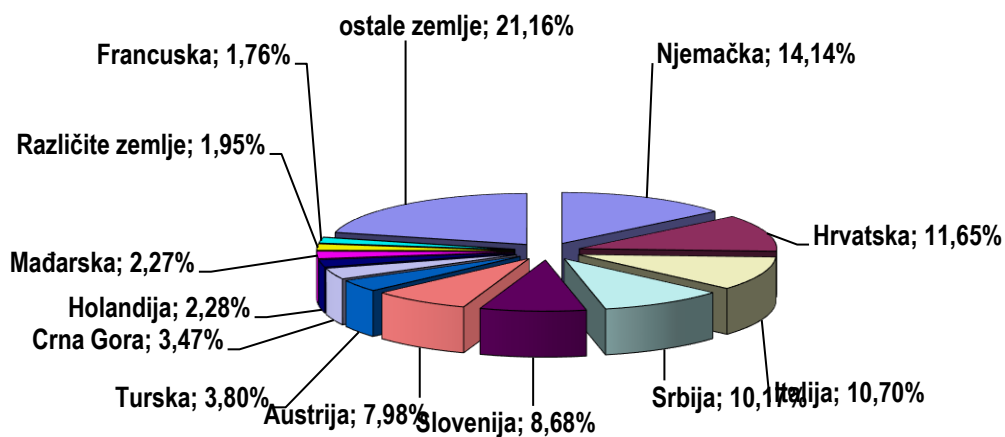
000 KM

Učešće zemalja vodećih partnera u ukupnom obimu razmjene BIH u 2017.

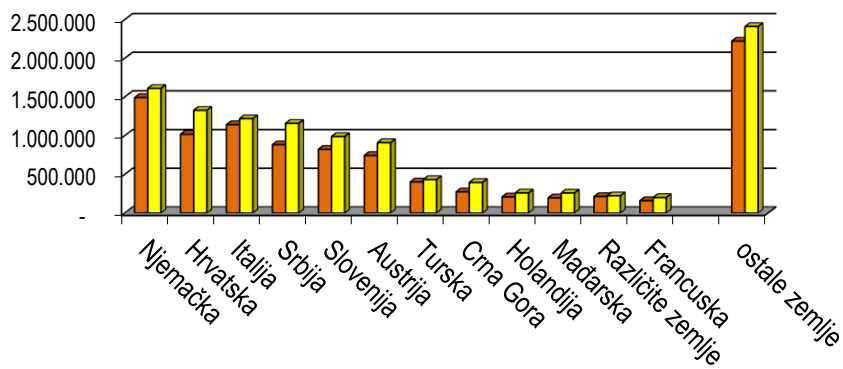
ENTITETI											
država	FBIH			RS			BD				
	IZVOZ	UVOZ	OBIM	država	IZVOZ	UVOZ	OBIM	država	IZVOZ	UVOZ	OBIM
Hrvatska	825,655	2,436,182	3,261,837	Srbija	482,303	1,202,736	1,685,039	Srbija	32,195	212,321	244,516
Njemačka	1,292,680	1,372,704	2,665,384	Italija	544,414	518,718	1,063,131	Turska	155,700	74,139	229,840
Slovenija	626,223	1,180,333	1,806,556	Hrvatska	473,175	394,048	867,224	Hrvatska	27,895	132,996	160,891
Srbija	643,178	1,127,021	1,770,200	Slovenija	350,620	465,280	815,900	Makedonija	30,201	6,225	36,426
Italija	664,498	1,072,780	1,737,278	Njemačka	301,801	274,513	576,314	Mađarska	4,609	31,327	35,936
Austrija	636,813	669,925	1,306,737	Ruska Federacija	46,600	482,959	529,559	Njemačka	14,261	18,169	32,430
Turska	199,341	509,136	708,477	Austrija	261,826	208,892	470,718	Italija	9,271	21,714	30,984
Mađarska	171,448	513,650	685,098	Holandija	122,195	112,077	234,272	Slovenija	10,256	15,819	26,075
Poljska	93,750	380,955	474,705	Mađarska	81,998	133,734	215,732	Kina	0	23,828	23,828
SAD	59,554	391,946	451,500	Švicarska	89,842	93,207	183,049	Poljska	6,571	15,013	21,585
Holandija	134,846	291,639	426,485	Crna Gora	145,974	35,487	181,461	Bugarska	1,524	15,752	17,275
Švicarska	83,332	339,683	423,015	Velika Britanija	44,774	124,794	169,568	Austrija	9,946	6,866	16,812
ostale zemlje	1,945,458	2,259,754	4,205,212	ostale zemlje	719,726	970,792	1,690,518	ostale zemlje	29,417	54,549	83,966
UKUPNO	7,376,774	12,545,711	19,922,485	UKUPNO	3,665,248	5,017,237	8,682,484	UKUPNO	331,843	628,720	960,563

*Podaci Uprave za indirektno oporezivanje BiH obuhvataju izvoz i uvoz roba prema ICD i UCD carinskim procedurama.
 **U ukupan iznos uračunata je i razmjena za fizička lica, diplomatska predstavništva, ambasade, međunarodne organizacije, Vijeće ministara koja nije prikazana pojedinačno za države

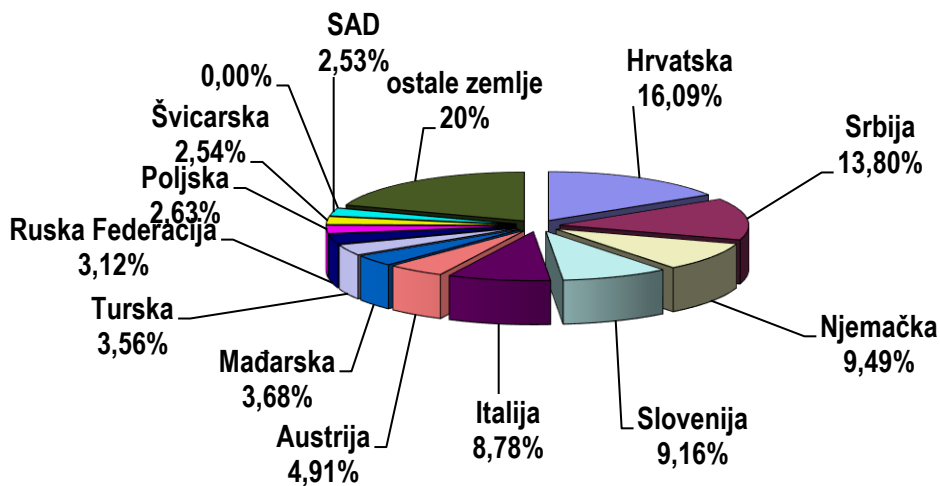
Slika broj 27: Učešće najznačajnijih spoljnotrgovinskih partnera BiH u izvozu u 2017. godini

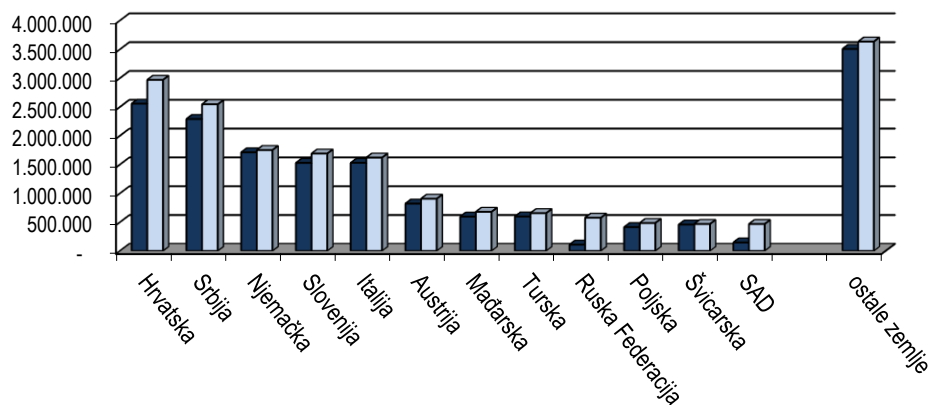
Grafikon broj 11: Porast izvoza Bosne i Hercegovine u 2017. u odnosu na 2016. godinu po zemljama vodećim partnerima u izvozu

Slika broj 28: Učešće najznačajnijih spoljnotrgovinskih partnera BiH u uvozu u 2017. godini

Grafikon broj 12: Porast uvoza u BiH u 2017. u odnosu na 2016. godinu po zemljama vodećim partnerima u uvozu

1.2 Analiza spoljnotrgovinske razmjene BiH sa svijetom za period 2021. - 2022. godina

Radi specifičnosti vremenske dimenzije 2021-2022. godina, koja se analizira kao period vrhunca pandemije i izlaska iz pandemije virusa korona i kao period trajanja ukrajinsko-ruskog sukoba, potrebno je posebno ukazati na trendove kretanja spoljnotrgovinske aktivnosti u ovom periodu. Da bi slika bila potpunija ukazuje se i na stanje prije pojave virusa korona.

Tabela broj 7: Pregled spoljnotrgovinske razmjene u period 2018. - 2022. godina

(u 000 KM)					
Godina	2018.	2019.	2020.	2021.	2022.
Izvoz	12.258.275	11.869.563	10.825.649	14.620.569	18.377.957
Uvoz	19.593.468	19.876.764	17.214.729	21.946.866	29.119.449
Obim	31.851.743	31.746.327	28.040.378	36.567.435	47.497.406
Saldo	-7.335.193	-8.007.200	-6.389.080	-7.326.297	-10.741.492
Pokrivenost uvoza izvozom	62,56%	59,72%	62,89%	66,62%	63,11%

U 2018. i 2019. godini ostvareni obim razmjene je bio na približno istom nivou od oko 31,80 milijardi KM, s tim da je u 2019. godini deficit povećan za oko 0,70 milijardi KM u odnosu na 2018. godinu, što znači da se više uvozilo u 2019. godini. Time je i smanjena pokrivenost uvoza izvozom za nepunih 3% i iznosila je 60%.

U 2020. godini koja je bila pandemijska dolazi do pada ekonomske aktivnosti. Ostvareni obim razmjene je bio niži i to za oko 3,80 milijardi KM u odnosu na prethodne dvije godine, ali je smanjen i deficit čija je vrijednost iznosila oko 6,40 milijarde KM.

U 2021. godini koja je bila postpandemijska dolazi do oporavka privredne aktivnosti u odnosu na 2020. godinu. Ostvareni obim razmjene je iznosio oko 36,60 milijardi KM što je više za oko 4,70 milijardi KM u odnosu na 2018. i 2019. godinu kao i više za oko 8,60 milijardi u odnosu 2020. godinu. Deficit je u istom period iznosio oko 7,30 milijarde KM.

Početak 2022. godine dolazi do ukrajinske krize koja je izazvala pojačani inflatorni pritisak (energenti, životne namirnice).

- Obim razmjene 2022. godine je iznosio oko 47,50 milijardi KM što je više za 10,9 milijardi KM ili 30% u odnosu na 2021. godinu. Značajno povećanje obima spoljnotrgovinske razmjene može se posmatrati samo nominalno, izraženo u vrijednosti-novčanim jedinicama dok realno obim koji je količinski izražen u tonama ili kilogramima ostao na približno istom nivou kao i 2021. godine. To ukazuje na činjenicu da je u ovom period došlo do značajnog povećanja cijena roba i usluga, a istovremeno je u regionu zabilježen i rast inflacije.
- U 2022. godini je iz BiH izevezeno robe u ukupnoj vrijednosti od 18,40 milijarde KM, što je više za 3,80 milijardi KM ili 26 % u odnosu na 2021. godinu. Istovremeno je uvezeno robe u ukupnoj vrijednosti od 29,10 milijardu KM, što je povećanje od 7,20 milijarde KM ili 33% u odnosu na prethodnu godinu, a spoljnotrgovinski deficit je iznosio 10,70 milijardi KM, a pokrivenost uvoza izvozom 63%. Dakle, pokrivenost uvoza izvozom je pala sa 66,62% u 2021. godini na 63,11% u 2022. godini, što pokazuje na trend pada domaće privredne aktivnosti i veću oslonjenost na uvoz, ali i na povećanje nivoa cijena roba i usluga iz uvoza.

Tabela broj 8: Najznačajnija izvozna tržišta

Tržište:	IZVOZ 2021 000 KM	IZVOZ 2022 000 KM	Promjene 000 KM	Promjene %
Njemačka	2.154.534	2.692.614	538.079	25
Hrvatska	1.919.185	2.611.055	691.870	36
Srbija	1.810.526	2.440.243	629.716	35
Italija	1.617.421	1.999.027	381.605	24
Austrija	1.289.751	1.718.465	428.714	33

Tabela broj 9: Najznačajnija uvozna tržišta

Tržište:	UVOZ 2021.	UVOZ 2022.	PROMJENE KM	Promjene %
Hrvatska	3.463.509	5.405.143	<u>1.941.634</u>	<u>56</u>
Srbija	3.227.962	4.091.024	863.063	27
Njemačka	2.110.223	2.669.456	559.233	27
Slovenija	1.895.027	2.274.566	379.540	20
Italija	1.929.734	2.217.324	287.590	15

Tabela broj 10: Najznačajnije izvozne grupe proizvoda

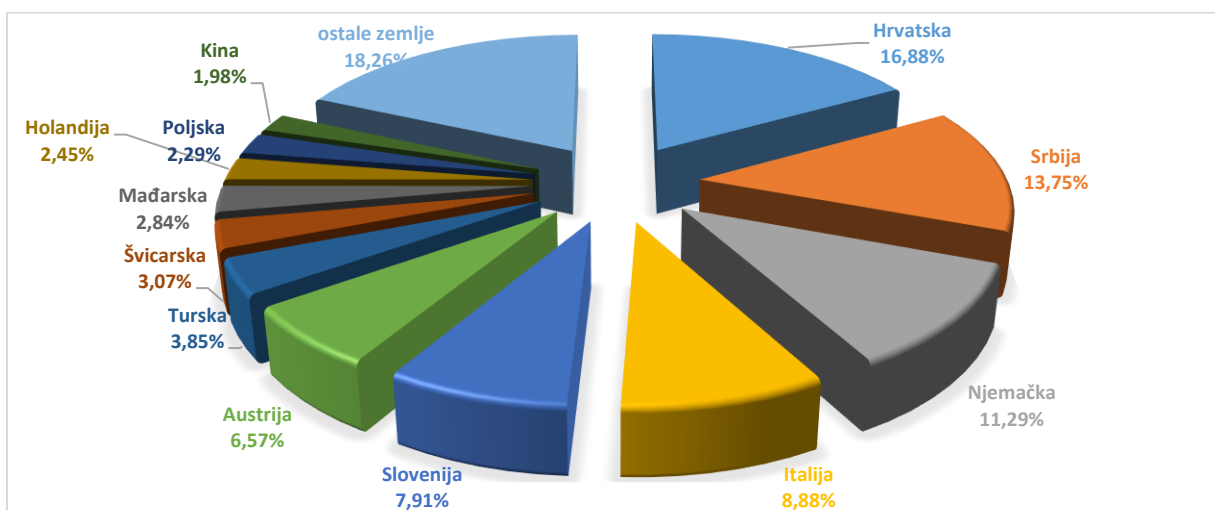
Tarife:		Izvoz 2021.	Izvoz 2022.	Promjene KM	Promjene %
2716	Električna energija	827.686.307	1.074.654.47 1	246.968.164	30
7601	Aluminij u sirovim oblicima	443.122.334	878.449.355	435.327.021	98
7308	Konstrukcije	471.908.434	630.777.914	158.869.480	34
9401	Sjedala za automobile	580.879.221	625.245.566	44.366.346	8
8544	Izolovana žica	474.417.123	607.005.836	132.588.713	28

Tabela broj 11: Najznačajnije uvozne grupe proizvoda

Tarife		Uvoz 2021.	Uvoz 2022.	Promjene KM	Promjen e %
2710	Naftna ulja i ulja dobivena od bitumenskih minerala	1.609.887.423	3.002.678.128	1.392.790.704	87
7601	Aluminij u sirovim oblicima	549.830.074	1.123.631.485	573.801.411	104
2701	Kameni ugalj; briketi	467.732.031	918.823.820	451.091.789	96
8703	Osobni automobili i druga motorna vozila	785.104.304	847.640.344	62.536.040	8
3004	Lijekovi	556.789.222	606.969.263	50.180.040	9
2716	Električna energija	218.768.179	393.530.028	174.761.849	80

Po obimu spoljnotrgovinske razmjene najznačajniji partner Bosne Hercegovine je **Hrvatska**, sa ukupnim obimom razmjene od osam milijardi KM, a nakon Hrvatske slijede: Srbija, Njemačka, Italija i Slovenija. Bosna i Hercegovina je u spoljnotrgovinskoj razmjeni oslonjena na tri bivše republike zajedničke države Jugoslavije i dvije evropske države.

Slika broj 29: Ukupna spoljnotrgovinska razmjena BiH

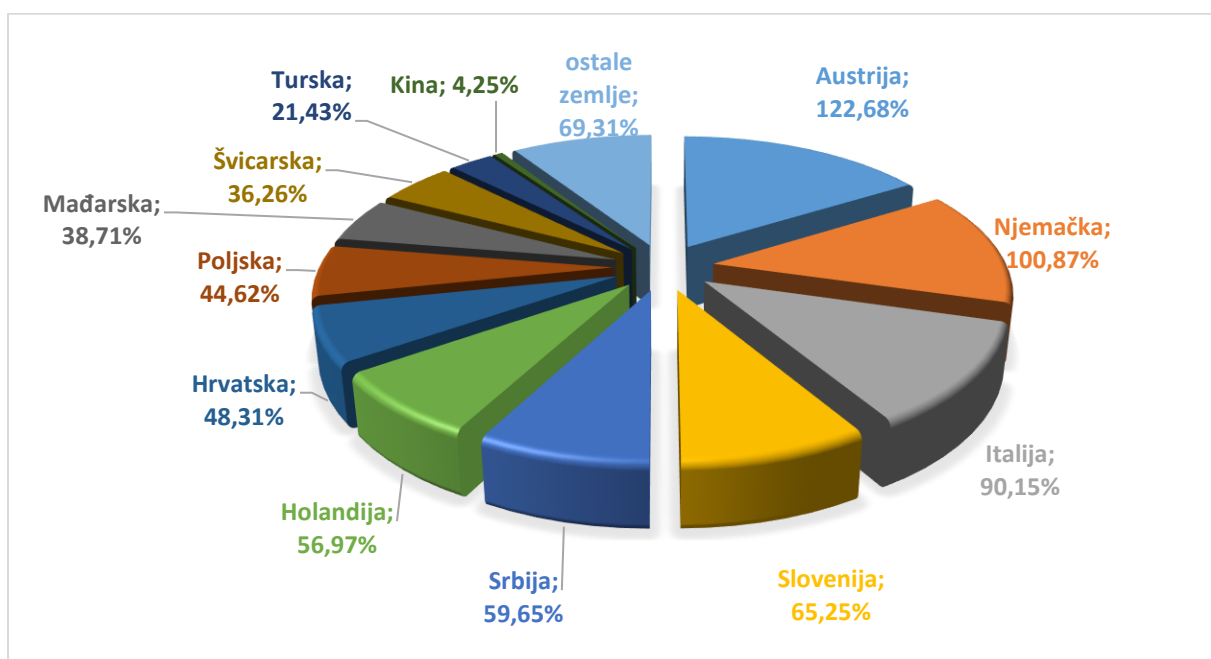

Po pokrivenosti uvoza izvozom najznačajniji spoljnotrgovinski partneri su:

- **Austrija** 123%
- **Njemačka** 101%

Nessuna voce di sommario trovata.

Slika broj 30: Pokrivenost uvoza izvozom

1.3 Spoljnotrgovinska razmjena sa Evropskom unijom

Ako analiziramo najznačajnija izvozna i uvozna tržišta, zaključujemo da je EU najznačajniji spoljnotrgovinski partner. Obim razmjene za 2022. godinu sa EU je iznosio oko 32,30 milijarde KM što je više za 7,30 milijardi KM u odnosu na 2021. godinu. Ukupan obim EU razmjene predstavlja 68% ukupnog obima razmjene BiH sa svijetom. U 2022. je na tržište EU izvezeno robe u ukupnoj vrijednosti od 13,30 milijardi KM, što je više za 2,80 milijardi KM ili 26% u odnosu na prethodnu godinu. Istovremeno je iz EU uvezeno robe u vrijednosti od 19 milijardi KM, što je povećanje od 4,50 milijardi KM ili 31% u u poređenju sa prethodnom godinom. U ukupnom izvozu EU učestvuje sa 72%, a u uvozu sa 65%. Deficit sa EU iznosi 5,70 milijardi KM, a pokrivenost uvoza izvozom je iznosila 70%.

Po obimu razmjene najznačajniji partner je Hrvatska. Obim razmjene sa Hrvatskom je iznosio osam milijardi KM što je više za 2,60 milijardi KM ili 48% u odnosu na 2021. godinu. Izvoz je iznosio 2,60 milijardi KM, što je više za 700 miliona KM ili 36 %, a uvoz 5,40 milijardi KM, što je povećanje od 1,90 milijardi ili 56%, te je ostvaren deficit razmjene u iznosu od 2,80 milijardi KM. Pokrivenost uvoza izvozom je iznosila 48%.

Tabela broj 12: Pregled izvoza u Hrvatsku

Tarif a	Naziv tarife:	Izvoz 2021.	Izvoz 2022.	Promjene KM	Promje ne %
2716	Električna energija	305.047.121	333.537.265	28.490.144	9
7314	Tkanine rešetke, mreže	116.654.470	200.141.097	83.486.627	72
6115	Hula-hop čarape, kratke čarape, čarape za vene	77.402.682	133.818.785	56.416.103	73
7601	Aluminij u sirovim oblicima:	24.273	112.115.895	112.091.622	461.804
4407	Drvo obrađeno po dužini	74.155.877	93.492.826	19.336.949	26
	Ostale tarife	1.345.900.8 54	1.737.948.944	392.048.091	29
	Ukupan izvoz u Hrvatsku:	1.919.185.2 76	2.611.054.812	691.869.536	36

Grafikon broj 13: Pregled izvoza u Hrvatsku

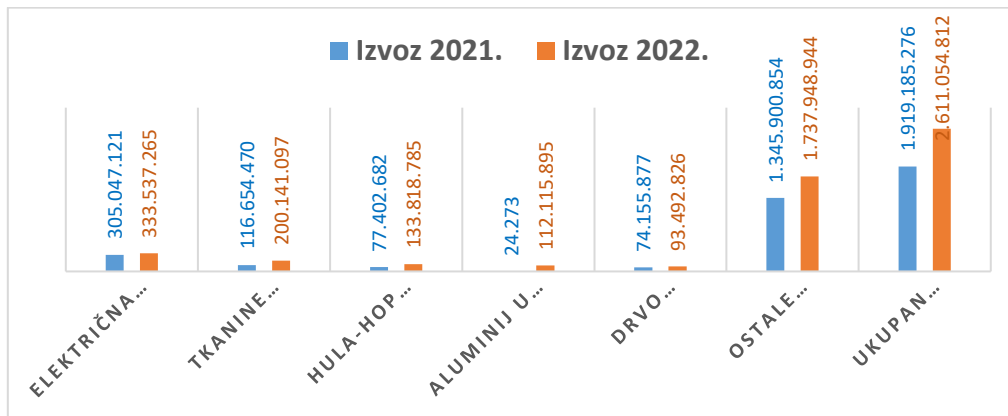
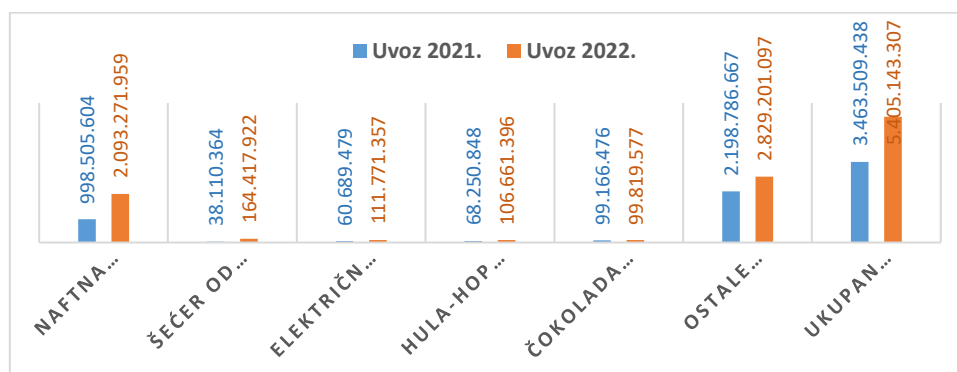

Tabela broj 13: Pregled uvoza iz Hrvatske

Tarif	Naziv Tarife	Uvoz 2021.	Uvoz 2022.	Promjene KM	Promjene %
2710	Naftna ulja i ulja dobivena od bitumenskih minerala	998.505.604	2.093.271.959	1.094.766.355	110
1701	Šećer od šećerne trske ili šećerne repe	38.110.364	164.417.922	126.307.558	331
2716	Električna energija	60.689.479	111.771.357	51.081.878	84
6115	Hula-hop čarape, kratke čarape, čarape za vene	68.250.848	106.661.396	38.410.548	56
1806	Čokolada i ostali prehrambeni proizvodi koji sadrže čokoladu	99.166.476	99.819.577	653.100	1
	Ostale tarife:	2.198.786.667	2.829.201.097	630.414.430	29
	Ukupan uvoz iz Hrvatske:	3.463.509.438	5.405.143.307	1.941.633.869	56

Grafikon broj 14: Pregled uvoza iz Hrvatske

1.4 Spoljnotrgovinska razmjena sa zemljama CEFTA Sporazuma

Ukupan obim razmjene sa zemljama potpisnicama CEFTA Sporazuma je iznosio 8,00 milijardi KM što je skoro 17% ukupne razmjene BiH sa svijetom. Na tržište CEFTE-e je u analiziranom periodu izvezeno robe u ukupnoj vrijednosti od 3,40 milijardi KM, što je više za 863 miliona KM ili 34% u odnosu na prethodnu godinu. Istovremeno je uvezeno robe u vrijednosti od 4,60 milijardi KM, što je više za 972,00 miliona KM ili 27% u odnosu na isti period prethodne godine. Deficit sa CEFTA-om iznosi 1,20 milijardi KM, a pokrivenost uvoza izvozom 75%. Najznačajniji spoljnotrgovinski partner je Srbija. BiH sa Srbijom ostavljuje ukupan obim razmjene od 6,50 milijardi KM, što je povećanje od 1,50 milijardi KM ili 30%. U Srbiju je izvezeno robe u ukupnoj vrijednosti od 2,40 milijardi KM, što je povećanje od 630,00 miliona KM ili 35%. Iz Srbije je uvezeno robe u ukupnoj vrijednosti od 4,10 milijardi KM, što je više za 863 miliona KM ili 27%. Ovakve promjene u razmjeni su rezultirale deficitom od 1,70 milijardi KM ili 60%.

Tabela broj 14: Najznačajniji izvozni proizvodi iz BiH u Srbiju

Tarife	Naziv tarife:	Izvoz 2021.	Izvoz 2022.	Promjene KM	Promjene %
2704	Koks i polukoks od kamenog ugljena	265.455.461	432.076.028	166.620.567	63
2716	Električna energija	257.086.233	418.541.736	161.455.503	63
7213	Toplo valjana žica od željeza ili nelegiranog čelika	135.643.799	164.431.582	28.787.782	21
2702	Mrki ugalj, aglomerirani ili neaglomerirani	18.677.716	138.758.328	120.080.611	643
4407	Drvo obrađeno po dužini piljenjem, glodanjem	94.659.143	113.093.866	18.434.723	19
	Ostale tarife:	1.039.003.988	1.173.341.217	134.337.229	13
	Ukupan izvoz u Srbiju:	1.810.526.340	2.440.242.756	629.716.416	35

Grafikon broj 15: Pregled izvoza iz BiH u Srbiju u 2021. i 2022. godini

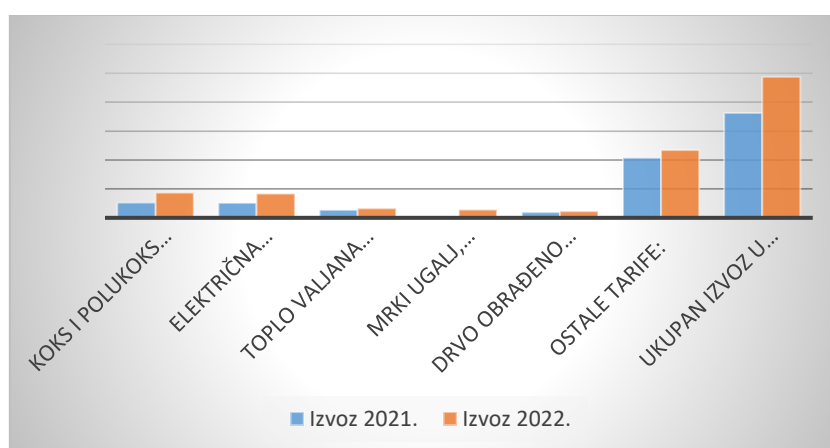
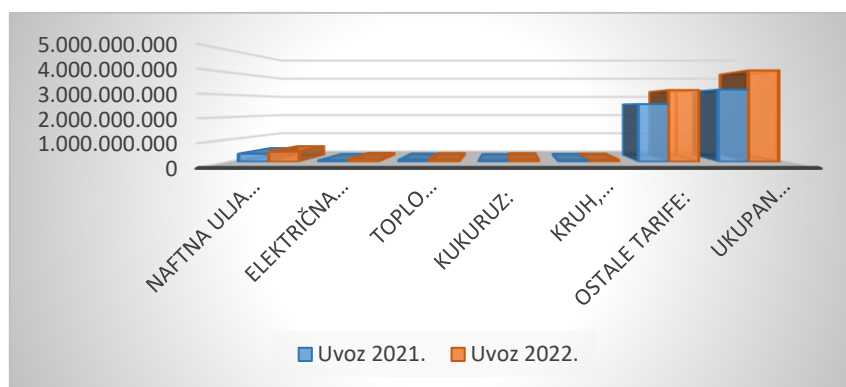

Tabela broj 15: Pregled najznačajnijih uvoznih proizvoda iz Srbije

Tarif a	Naziv Tarife	Uvoz 2021.	Uvoz 2022.	Promjene KM	Promjen e %
2710	Naftna ulja i ulja dobivena od bitumenskih minerala	363.881.873	459.644.142	95.762.270	26
2716	Električna energija	62.983.090	119.087.152	56.104.062	89
7208	Toplo valjani plosnati proizvodi od željeza	89.423.058	108.210.200	18.787.143	21
1005	Kukuruz	61.092.558	107.014.549	45.921.990	75
1905	Kruh, peciva, kolači, keksi i ostali pekarski proizvodi	69.381.063	85.750.352	16.369.290	24
	Ostale tarife:	2.581.199.975	3.211.317.772	630.117.797	24
	Ukupan uvoz iz Srbije:	3.227.961.617	4.091.024.168	863.062.552	27

Grafikon broj 16: Pregled uvoza iz Srbije u 2021. i 2022. godini

1.5 Spoljnotrgovinska razmjena sa zemljama EFTA Sporazuma

I sa zemljama EFTA sporazuma je povećan ukupan obim spoljnotrgovinske razmjene, usljed povećanja i izvoza i uvoza i isti iznosi 1,50 milijardi KM što je više za 480 miliona ili 45% u odnosu na 2021. godinu. Izvozeno je robe na tržište EFTA-e u vrijednosti od 444,90 miliona KM, što je više za 62,50 miliona KM ili 16% u odnosu na 2021. godinu. Istovremeno je uvezeno robe u ukupnoj vrijednosti od 1,10 milijardi KM, što predstavlja povećanje od 418,50 miliona KM ili 61%. Deficit u robnoj razmjeni iznosi 656,10 miliona KM, a pokrivenost uvoza izvozom je 40%. Skoro sva razmjena se uglavnom odvija sa Švajcarskom (95%), na koje tržište smo izvezli robe u ukupnoj vrijednosti od 388,00 miliona KM, što je povećanje od 47,30 miliona KM ili 14%. Iz Švajcarske je uvezeno robe u ukupnoj vrijednosti od 1,10 milijardi KM, što je povećanje od 408,30 miliona KM ili 62%.

Tabela broj 16: Pregled najznačajnijih izvoznih proizvoda iz BiH u Švajcarsku

Tarif a	Naziv Tarife	Izvoz 2021.	Izvoz 2022.	Promjen e KM	Promje ne %
2716	Električna energija	122.742.7 78	126.553.5 86	3.810.808	3
9403	Ostali namještaj i njegovi dijelovi	30.449.62 7	29.794.42 8	-655.199	-2
7308	Konstrukcije	24.294.01 6	27.231.93 4	2.937.918	12
3925	Građevinski proizvodi od plastičnih masa	10.114.29 4	14.533.46 6	4.419.172	44
9401	Sjedala	9.794.734	13.347.04 4	3.552.310	36
	Ostale tarife:	143.344.6 05	176.574.7 12	33.230.10 6	23
	Ukupan izvoz u Švajcarsku:	340.740.0 53	388.035.1 69	47.295.11 6	14

Grafikon broj 17: Pregled najznačajnijih izvoznih proizvoda iz BiH u Švajcarsku u 2021. i 2022. godini

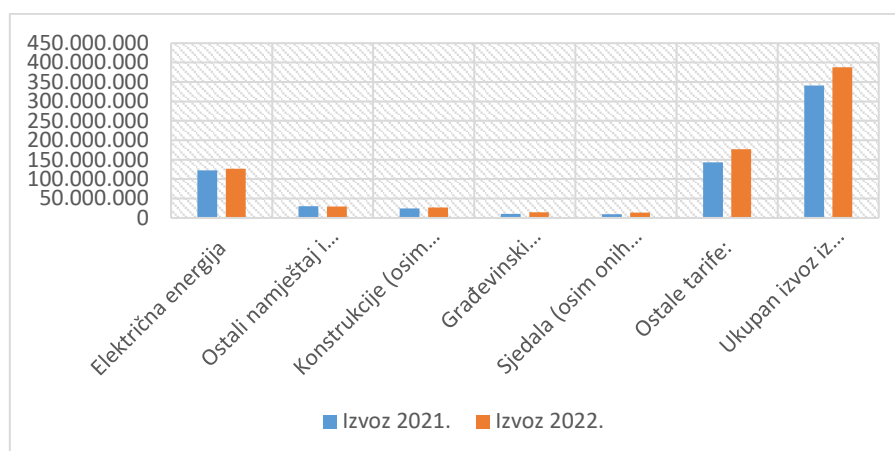
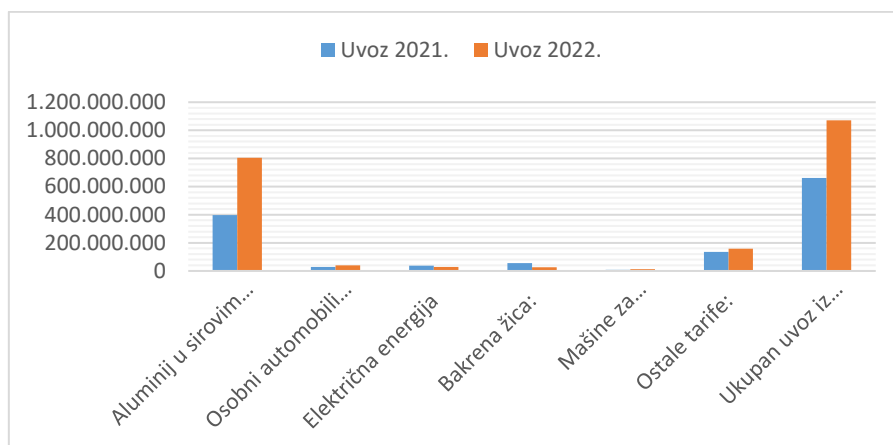

Tabela broj 17: Pregled najznačajnijih uvoznih proizvoda iz Švajcarske

Tarif a	Naziv Tarife	Uvoz 2021.	Uvoz 2022.	Promjene KM	Promjene %
7601	Aluminij u sirovim oblicima	397.375.82	805.921.395	408.545.57	103
		3		2	
8703	Osobni automobili	28.566.492	40.445.690	11.879.198	42
2716	Električna energija	38.196.468	27.458.898	-	-28
				10.737.569	
7408	Bakrena žica	54.795.948	26.243.745	-	-52
				28.552.204	
8471	Mašine za automatsku obradu podataka	7.216.618	12.936.098	5.719.481	79
	Ostale tarife:	135.768.60	157.206.174	21.437.569	16
		4			
	Ukupan uvoz iz Švajcarske:	661.919.95	1.070.212.00	408.292.04	62
		2	0	8	

Iz pregleda najznačajnijih uvoznih proizvoda uočava se da je najveći porast uvoza aluminijuma, i to za 103%.

Grafikon broj 18: Pregled najznačajnijih uvoznih proizvoda iz Švajcarske u 2021. i 2022. godini

1.6 Spoljnotrgovinska razmjena BiH sa ostalim tržištima

Ukupan obim razmjene BiH sa ostalim tržištima u 2022. godini je bio 5,70 milijardi KM što je povećanje za 1,40 milijardi KM ili 33% u odnosu na 2021. godinu. Izvoz je porastao za 70,90 miliona KM ili 60 %, tako da je ukupno izvezena vrijednost na ostala tržišta iznosila 1,20 milijardi KM. Istovremeno je sa ovih tržišta uvezena vrijednost robe od 4,50 milijardi KM, što predstavlja povećanje od 1,30 milijardi KM ili 40% u odnosu na prethodnu godinu. Ostvareni deficit je iznosio 3,30 milijardi KM a pokrivenost uvoza izvozom je 27%, što je izuzetno nizak stepen pokrivenosti uvoza izvozom.

Najznačajniji spoljnotrgovinski partner je Turska. Prema Turskoj je smanjen izvoz za 40,6 miliona KM ili 11%, tako da je ukupno izvezena vrijednost 322,70 miliona KM. Iz Turske je uvezeno robe u vrijednosti od 1,5 milijardi KM, što je povećanje od 380,60 miliona KM ili 34%. Ostvareni deficit sa Turskom iznosi 1,20 milijardi KM, a pokrivenost uvoza izvozom iznosi svega 21%.

Tabela broj 18: Pregled najznačajnijih izvoznih proizvoda iz BiH u Tursku

Tarif a:	Naziv tarife:	Izvoz 2021.	Izvoz 2022.	Promjene KM	Promjene %
7204	Otpaci i lomljevina od željeza ili čelika	97.137.48 2	89.547.068	- 7.590.414	-8
9306	Bombe, granate, torpeda, mine,	19.751.53 8	33.178.596	13.427.059	68
9401	Sjedala	45.261.48 1	22.467.940	- 22.793.541	-50
2818	Umjetni korund, hemijski definiran ili ne	5.171.339	17.145.737	11.974.398	232
1512	Ulje od sjemena suncokreta, šafranike	22.816.41 0	16.094.246	- 6.722.164	-29
	Ostale tarife:	173.153.8 69	144.270.76 4	- 28.883.105	-17
	Ukupan izvoz u Tursku:	363.292.1 18	322.704.35 1	- 40.587.768	-11

Grafikon broj 19: Pregled izvoza u Tursku u 2021. i 2022. godini

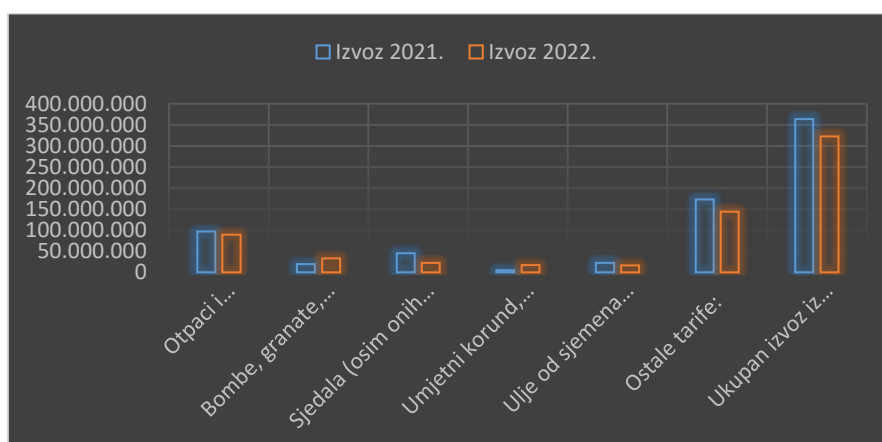
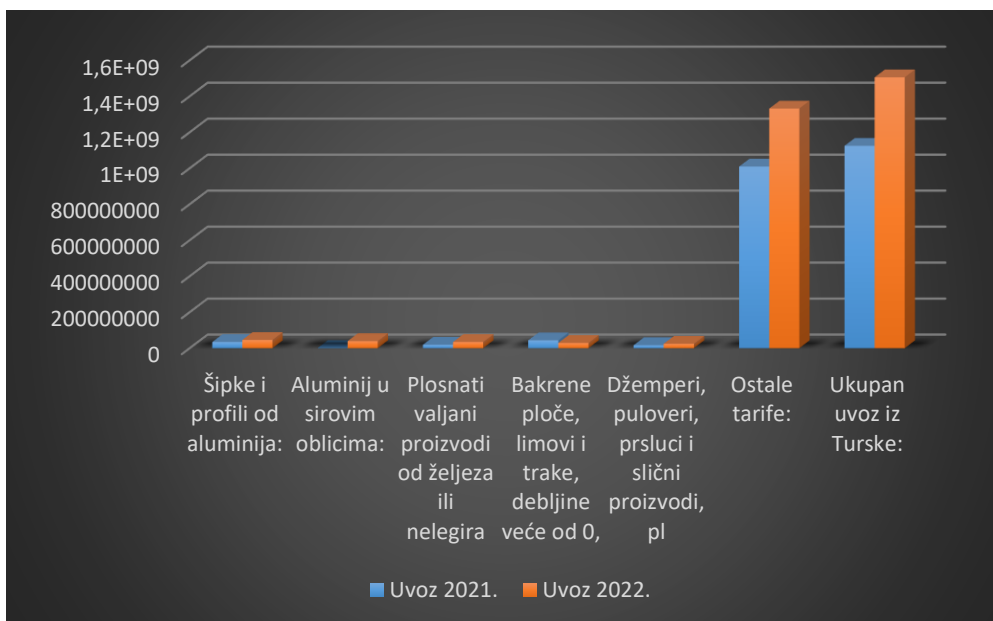

Tabela broj 19: Pregled najznačajnijih uvoznih proizvoda iz Turske

Tarifa	Naziv tarife:	Uvoz 2021.	Uvoz 2022.	Promjene KM	Promjen e %
7604	Šipke i profili od aluminija	34.469.325	45.791.583	11.322.258	33
7601	Aluminij u sirovim oblicima	845.727	39.610.248	38.764.522	4.584
7210	Plosnati valjani proizvodi od željeza ili čelik	19.317.374	34.380.962	15.063.588	78
7409	Bakrene ploče, limovi i trake	43.741.195	29.131.364	-14.609.831	-33
6110	Džemperi, puloveri, prsluci i slični proizvodi	16.984.627	24.719.312	7.734.685	46
	Ostale tarife:	1.009.730.68	1.332.041.44	322.310.76	32
		0	8	7	
	Ukupan uvoz iz Turske:	1.125.088.92	1.505.674.91	380.585.98	34
		8	7	9	

Grafikon broj 20: Pregled najznačajnijih uvoznih proizvoda iz Turske u 2021. i 2022. godini

2. Kretanje investicija

Iako su godine Covida - 19 značajno poremetile i globalni i nacionalne finansijske sisteme, ipak, nije došlo do potpunog zaustavljanja investicionih ciklusa i investicionih tokova. Podaci Centralne banke Bosne i Hercegovine (CBBH) su revidirani prema posljednjim preporukama MMF-a i OECD-a, a odnose se na tokove i stanje direktnih stranih investicija (DSI) u Bosni i Hercegovini. Zvanični podaci CBBH o direktnim stranim investicijama u BiH, na godišnjem nivou, objavljuju se osam mjeseci po isteku izvještajne godine. U toku godine objavljuju se privremeni podaci u okviru tokova DSI i platnog bilansa (sa procijenjenim iznosom zadržanih zarada)¹¹⁰.

Zvanični podaci o DSI za 2020. godinu su objavljeni u augustu 2021. godine, a preliminarni podaci (sa procijenjenim zadržanim zaradama) za I polugodište 2021. godine Centralna banka BiH je objavila u oktobru tekuće godine.¹¹¹ Uz zvanične podatke za 2020. godinu, u skladu s politikom revizije i na osnovu dodatnih podataka, CBBH je revidirala i podatke za prethodne dvije godine. Strana ulaganja su prema najnovijim podacima povećana u 2018. i smanjena u 2019. godini u odnosu na prethodno objavljene podatke (prethodno u 2018. bilo 951,70 miliona KM, a u 2019. bilo 699,00 miliona KM). Prema revidiranim podacima, direktne strane investicije u 2018. su iznosile 963,30 miliona KM ili 492,50 miliona eura, a u 2019. godini 596,70 miliona KM ili 305,10 miliona eura.

2.1 Direktne strane investicije u 2020. godini

Prema podacima Centralne banke BiH, kumulativno stanje direktnih stranih investicija (DSI) u Bosni i Hercegovini na dan 31. 12. 2020. godine iznosi 15,082 miliona KM ili 15,10 milijardi KM (7,711 miliona EUR ili 7.7 milijardi eura). Direktne strane investicije su u 2020. godini u BiH iznosile 678,20 miliona KM ili 346.80 miliona eura. Na osnovu globalnog trenda

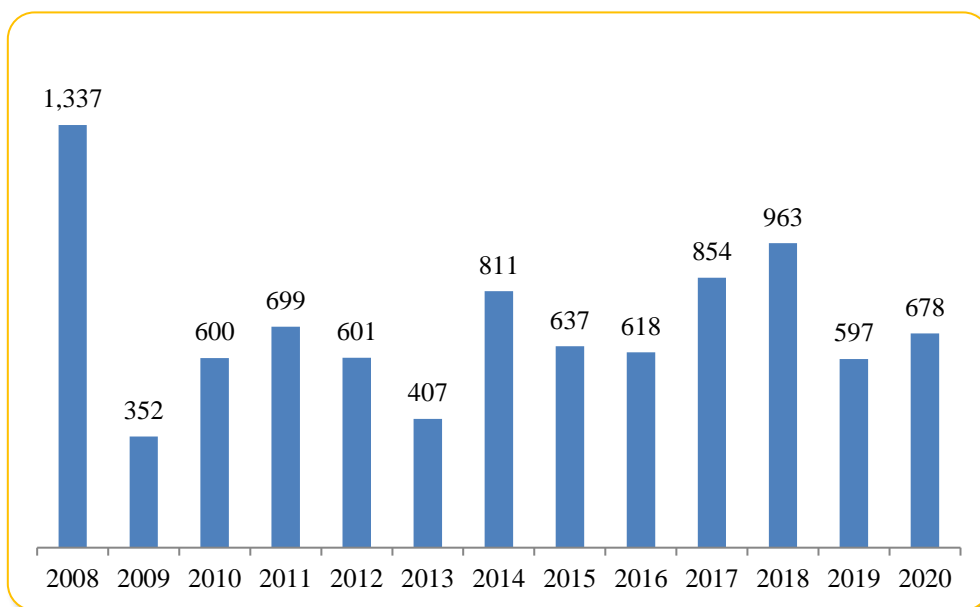
¹¹⁰ Direktne strane investicije (DSI) po komponentama obuhvataju: **vlasničke udjele** (u opremu i drugu robu i usluge, gotovinu i ostale vlasničke udjele), **zadržane zarade** (iznos preostalih profita, nakon umanjenja za iznos poreza na dobit i plaćanja dividendi ili drugih doznaka profita od strane preduzeća s direktnim ulaganjem u BiH svom direktnom stranom ulagaču) i **ostali kapital** (ulaganja sestrinskih preduzeća, obveznice, instrumenti tržišta novca i ostala dugovanja).

Podaci o zadržanim zaradama se prikupljaju na godišnjem nivou i objavljuju uz godišnje preglede, po isteku osam mjeseci od izvještajne godine. U okviru pregleda podataka tokova DSI za drugi kvartal 2019. CBBH je uvrstila i podatke o procijenjenim zadržanim zaradama. U odnosu na prethodne godine, unapređenje je da su u toku godine dostupni preliminarni podaci sa procijenjenim zadržanim zaradama i okviru tokova DSI (od 2016. i u kvartalnim pregledima), dok su ranije kvartalne preliminarne procjene zadržanih zarada bile dostupne jedino u okviru Platnog bilansa (Neto finansijska pasiva).

¹¹¹ Svi korišćeni i analizirani podaci su podaci CBBH.

DSI uslijed pandemije, kao i na osnovu preliminarne podataka Centralne banke BiH očekivan je pad direktnih stranih investicije u 2020. godini i u Bosni i Hercegovini. Ipak, prema zvaničnim podacima CBBH direktne strane investicije u BiH su porasle za 13,70%, odnosno za 81,50 miliona KM u 2020. godini u odnosu na prethodnu godinu. Prema saopštenju CBBH, prilivi investicija se mogu okarakterisati kao relativno dobri s obzirom na duboku globalnu recesiju koja je uticala na sposobnost stranih ulagača. Međutim, treba istaći da su glavninu investicija predstavljale reinvestirane zarade iz postojećih preduzeća sa stranim investicijama, dok su investicije u formi vlasničkih udjela bile mnogo niže.

Grafikon broj 21: Tokovi direktnih stranih investicija u milionima KM

Izvor: Centralna banka BiH, Tokovi DSI, august 2021. godine;

I pored ostvarenog povećanja u 2020. godini, potrebno je napomenuti i da su strane investicije u 2019. godini bile najniže u prethodnih pet godina. Na osnovu revidiranih podataka DSI su u 2019. godini (iznos 596,70 miliona KM) bile niže za 38,10% u odnosu na prethodnu godinu (u 2018. bilo 963,30 miliona KM). Prema saopštenju CBBH za 2019. godinu, manji prilivi investicija u odnosu na 2018. godinu uzrokovani su, između ostalog, povećanom isplatom dividendi u posljednjem kvartalu 2019. godine, kao i preuzimanjem preduzeća u stranom vlasništvu od strane preduzeća u domaćem vlasništvu. Podsjećanja radi, Bosna i Hercegovina je u 2007. godini imala najveći zabilježeni godišnji iznos DSI od 2,60 milijardi

KM, zahvaljujući privatizaciji velikih državnih preduzeća. U 2008. godini priliv DSI od 1,30 milijarde KM je bio zadovoljavajući, naročito jer je realizovan bez značajnijih privatizacija i sa pozitivnom strukturom (ulaganje u proizvodni sektor i visoko učešće greenfield investicija). Globalna ekonomska kriza je uticala na izraženo smanjenje direktnih stranih investicija u 2009. godini. U periodu 2010 - 2020. godina trend DSI je promjenljiv i neujednačen, a direktne strane investicije su u 2018. godini (963 miliona KM) ostvarile najveći godišnji priliv nakon 2007. i 2008. godine. Godišnji prosječan priliv DSI za period 2013-2018. godina iznosio je 742 miliona KM.

2.2 Stanje direktnih stranih investicija u Bosni i Hercegovini

Ukupne direktne strane investicije u Bosni i Hercegovini od 15,082 miliona KM (7,711 miliona EUR), do decembra 2020. godine, odnose se na vlasničke udjele i zadržane zarade u iznosu 12,117 miliona KM (6,195 miliona eura) i ostali kapital u iznosu od 2,965 miliona KM (1,516 miliona eura).¹¹²

Prema vrsti ulaganja u ukupnom iznosu DSI najveći je osnivački ulog sa učešćem 37,20% (ili 5,615 miliona KM), zatim slijede: privatizacija sa 29,60% (ili 4,465 miliona KM), preuzimanje dionica od drugih domaćih lica 23,30% (3,510 miliona KM) i dokapitalizacija sa 3,20% (482 miliona KM). U ukupnom iznosu 158 miliona KM ili 1,00% čini ostalo, a neraspoređeno je 853 miliona KM ili 5,70%.

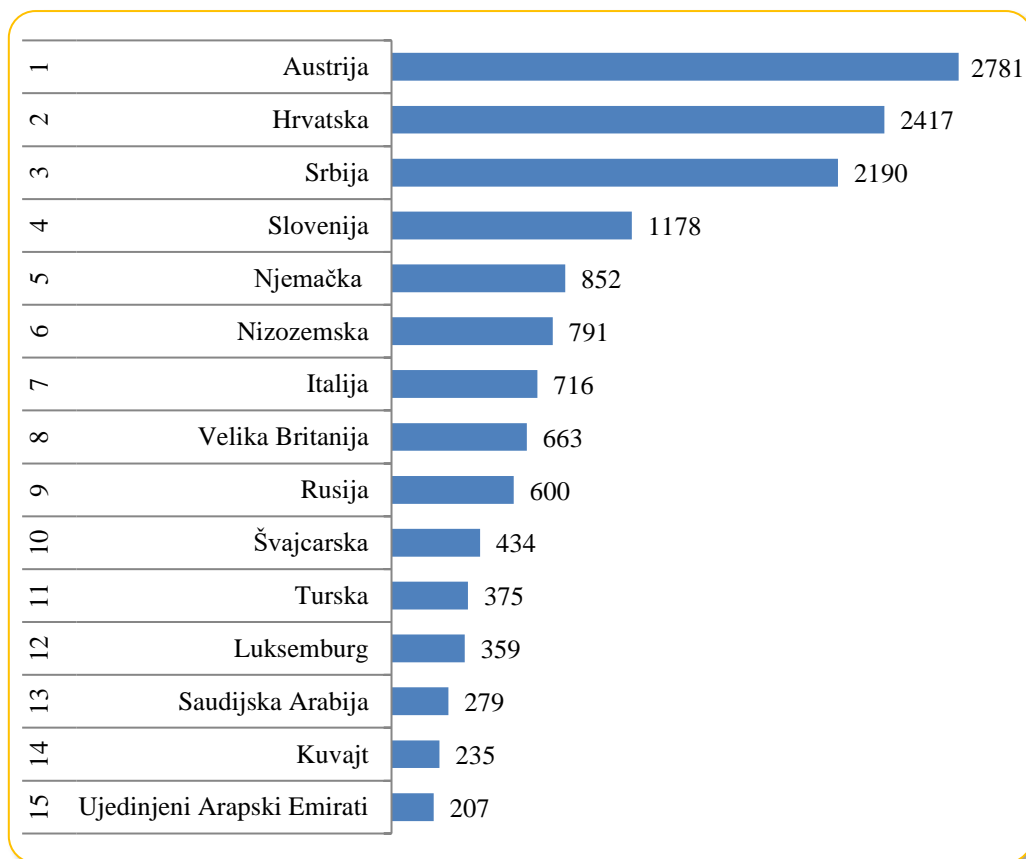
Posmatrano po djelatnostima najviše registrovanih direktnih stranih investicija je u oblasti finansijskih usluga (3,70 milijardi KM), zatim u oblastima telekomunikacija (1,70 milijardi KM) i trgovine na veliko (1,40 milijardi KM).

Prema ukupnim iznosima ili stanje DSI, zaključno sa decembrom 2020. godine, zemlje koje su investirale najviše u BiH su: Austrija (2,781 miliona KM), Hrvatska (2,417), Srbija (2,190) i Slovenija (1,178 miliona KM). Uz investicije iz Ruske Federacije i sa Bliskog istoka i dalje najznačajniji investitori u Bosni i Hercegovini su evropske zemlje. Investicije iz EU 27 zemalja čine 64% ukupnih DSI u BiH.

¹¹² Direktne strane investicije (DSI) po komponentama obuhvaćaju: **vlasničke udjele** (u opremu i drugu robu i usluge, gotovinu i ostale vlasničke udjele), **zadržane zarade** (iznos preostalih profita, nakon umanjenja za iznos poreza na dobit i plaćanja dividendi ili drugih doznaka profita od strane preduzeća s direktnim ulaganjem u BiH svom direktnom stranom ulagaču) i **ostali kapital** (ulaganja sestrinskih preduzeća, obveznice, instrumenti tržišta novca i ostala dugovanja).

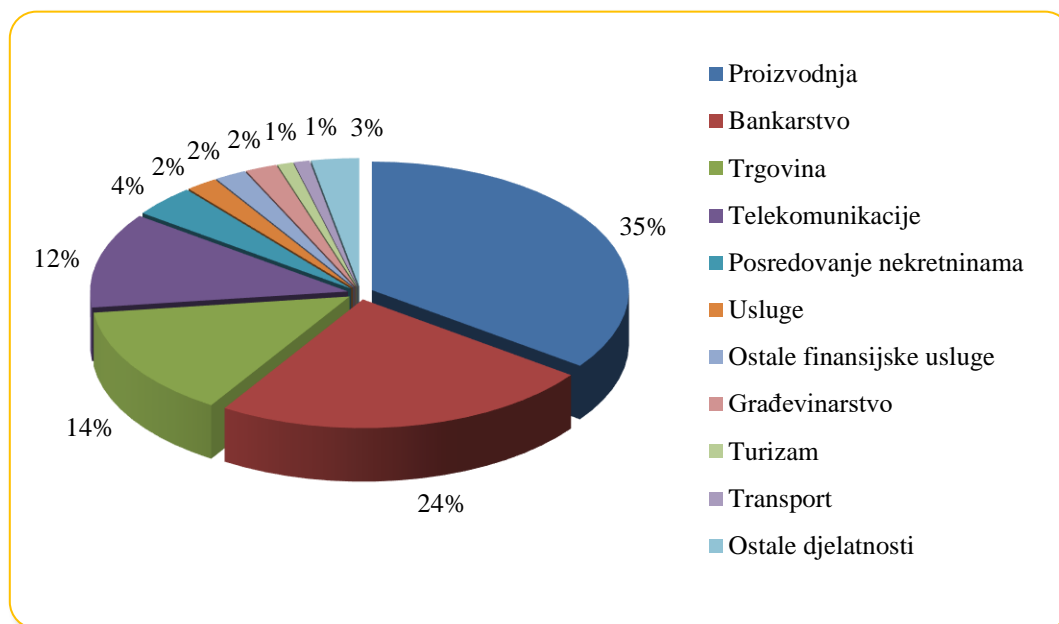
Grafikon broj 22: Najznačajnije zemlje investitori u Bosni i Hercegovini - TOP 15 do decembra 2020. godine (ukupno 15.10 milijardi KM)

miliona KM

Izvor: Centralna banka BiH, Stanje DSI, august 2021. godine;

Slika broj 31: Stanje DSI po sektorima za period maj 1994. - decembar 2020. godine

Izvor: Centralna banka BiH (podaci DSI po djelatnostima NACE Rev 2), august 2021. godine;

Pregled učešća ukupnih DSI po sektorima (prethodni grafikon): u okviru proizvodnje (primarna, industrijska i proizvodnja struje) investirano je 35% od ukupnih direktnih stranih investicija, slijedi bankarski sektor sa 24%, trgovina (ukupno trgovina na veliko, trgovina na malo i trgovina motornim vozilima) 14% i telekomunikacije sa 12%.

Posmatrano po područjima, zaključno sa decembrom 2020. godine, Federaciji BiH učestvuje u ukupnim DSI sa 60,10% (9,062.1 miliona KM), Republika Srpska sa 36,80% (5.551,9 miliona KM) i Brčko Distrikt sa 1,10% (164,3 miliona KM). Neraspoređeno je 2,00% ili 303,9 miliona KM.

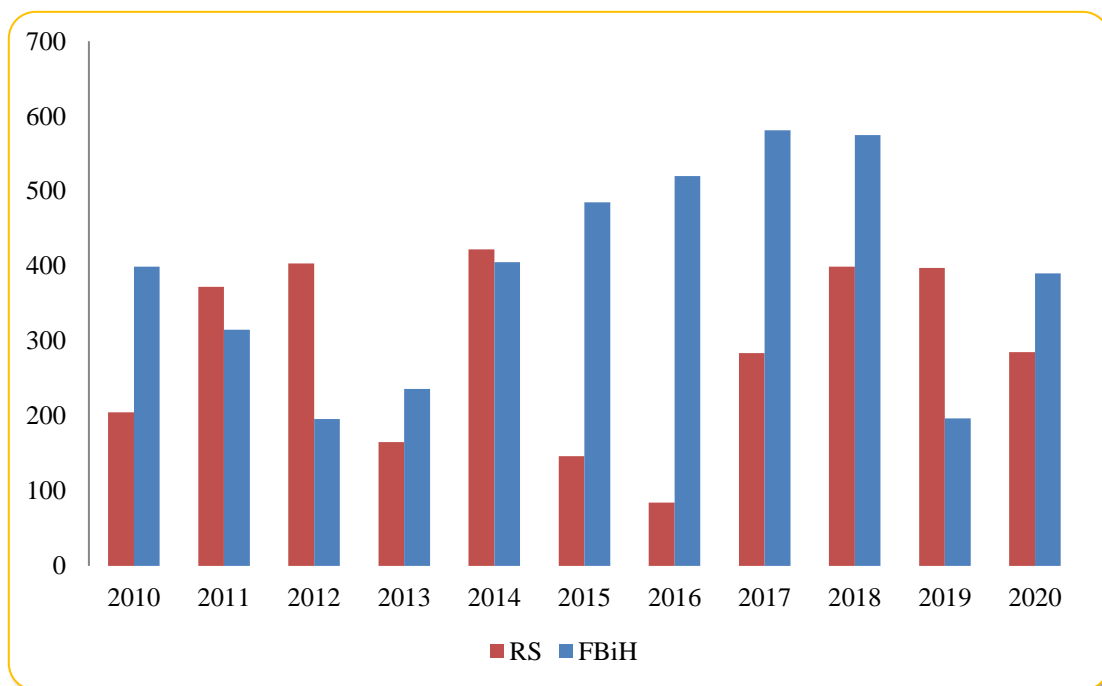
Tabela broj 20: Direktne strane investicija u BiH po lokaciji sjedišta preduzeća

u milionima KM

Područje pripadnosti	Godišnji iznos - Tokovi DSI							Stanje 31.12. 2020.
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
Federacija BiH (FBiH)	405.3	484.9	520.2	581.3	574.6	196.8	390.2	9,062.1
Republika Srpska (RS)	422.3	146.5	84.5	284.0	399.1	397.7	285.1	5,551.9
Distrikt Brčko (BD)	-16.5	5.5	13.8	-11.7	-10.4	2.2	3.0	164,3
Neraspoređeno	-	-	-	-	-	-	-	303.9
UKUPNO BiH	811.1	636.9	618.4	853.6	963.3	596.7	678.2	15,082.3

Izvor: Centralna banka BiH

Grafikon broj 23: Tokovi Tokovi direktnih stranih investicija

Izvor: Centralna banka BiH

Prema stanju DSI u Federaciji BiH u decembru 2020. godine je najviše registrovanog stranog kapitala bilo u okviru Finansijske uslužne djelatnosti, osim osiguranja i penzijskih fondova (2.874,80 miliona KM), a slijede (preko 500 miliona KM): Trgovina na veliko, osim trgovine motornim vozilima i motociklima (1.104,90 miliona KM) i Poslovanje nekretninama (569,90 miliona KM). Od proizvodnih djelatnosti izdvaja se Proizvodnja baznih metala (sa 415,00 miliona KM), a slijede Proizvodnja ostalih nemetalnih mineralnih proizvoda (367,50 miliona KM) i Proizvodnja hemikalija i hemijskih proizvoda (329,10 miliona KM). Zemlje koje su investirale najviše (preko 500 miliona KM) su: Hrvatska (2.208,40 miliona KM), Austrija (2.077,70 miliona KM), Slovenija (739,10 miliona KM), Njemačka (658,40 miliona KM) i Holandija (656,60 miliona KM).

U Republici Srpskoj najveći ukupni iznosi DSI zaključno sa decembrom 2020. godine (preko 500 miliona KM) su registrovani u okviru djelatnosti: Telekomunikacije (1.434,30 miliona KM), a slijede: Finansijske uslužne djelatnosti, osim osiguranja i penzijskih fondova (790,70 miliona KM), Proizvodnja i snabdijevanje električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija (645,80 miliona KM) i Proizvodnja koksa i rafiniranih naftnih proizvoda (566,00 miliona KM). Zemlje koje su investirale najviše (više od 500 miliona KM) su: Srbija (2.093,30 miliona KM), Rusija (595,00 miliona KM), Italija (546,70 miliona KM) i Velika Britanija (528,00 miliona KM). Druge zemlje koje se izdvajaju po visini ulaganja su: Austrija (495,20 miliona KM) i Slovenija (397,40 miliona KM).

2.3 Teritorijalni raspored DSI u 2020. godini

U Federaciji BiH je registrovano 390,20 miliona KM (ili učešće 57,50% u godišnjem iznosu) i povećanje 98,30% u odnosu na prethodnu godinu. Direktne strane investicije u 2020. godini u Federaciji BiH po komponentama čine: vlasnički udjeli 106,40 miliona KM, zadržane zarade 408,30 miliona KM i ostali kapital 124,40 miliona KM. Najznačajnije zemlje investitori bile su: Hrvatska (134,70 miliona KM), Austrija (59,90 miliona KM), Turska (54,80) i Njemačka (42,70 miliona KM). Značajan negativan iznos DSI registrovan je za Luksemburg (-21,20) i Katar (-17,00 miliona KM). Djelatnosti u okviru kojih je registrovano najviše DSI u FBiH za prethodnu godinu su Finansijske uslužne djelatnosti (130,40 miliona KM), Trgovina na veliko (66,90) i malo (44,60 miliona KM) osim trgovine motornim vozilima, Proizvodnja hemikalija i hemijskih proizvoda (36,70) i Poslovanje nekretninama (30,40 miliona KM). Značajan negativan iznos registrovan je u okviru: Promocija (reklama i propaganda) i

istraživanje tržišta (-20,10), Proizvodnje baznih metala (-19,90) i Gradnje građevina niskogradnje (-10,50 miliona KM).

U Republici Srpskoj registrovano 285,10 miliona KM (učešće 42,00% u godišnjem iznosu) i smanjenje 28,30% u odnosu na prethodnu godinu. Direktne strane investicije u 2020. godini u Republici Srpskoj po komponentama čine: vlasnički udjeli 46,10 miliona KM, zadržane zarade 175,30 miliona KM i ostali kapital 63,60 miliona KM. Najznačajnije zemlje investitori bile su: Srbija (121,30 miliona KM), Velika Britanija (57,00) i Slovenija (45,50 miliona KM). Značajan negativan iznos registrovan je za Švajcarsku (-20,50 miliona KM), Nizozemsku (-20,40) i Rusiju (-14,70 miliona KM). Djelatnosti u okviru kojih je registrovano najviše DSI u Republici Srpskoj za prethodnu godinu su: Proizvodnja i snabdijevanje električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija (86,40 miliona KM), Trgovina na veliko (27,20) i Finansijske uslužne djelatnosti (27,20 miliona KM). Značajniji negativan iznos registrovan je u okviru Smještaja (-5,80 miliona KM).

U Brčko Distriktu sa 3,00 miliona KM u 2020. godini (učešće 0,50% u godišnjem iznosu), DSI su bile veće 36,40% u odnosu na prethodnu godinu. Direktne strane investicije u 2020. godini u Brčko Distriktu po komponentama čine: vlasnički udjeli 0,10 miliona KM, zadržane zarade 2,70 miliona KM i ostali kapital 0,40 miliona KM.

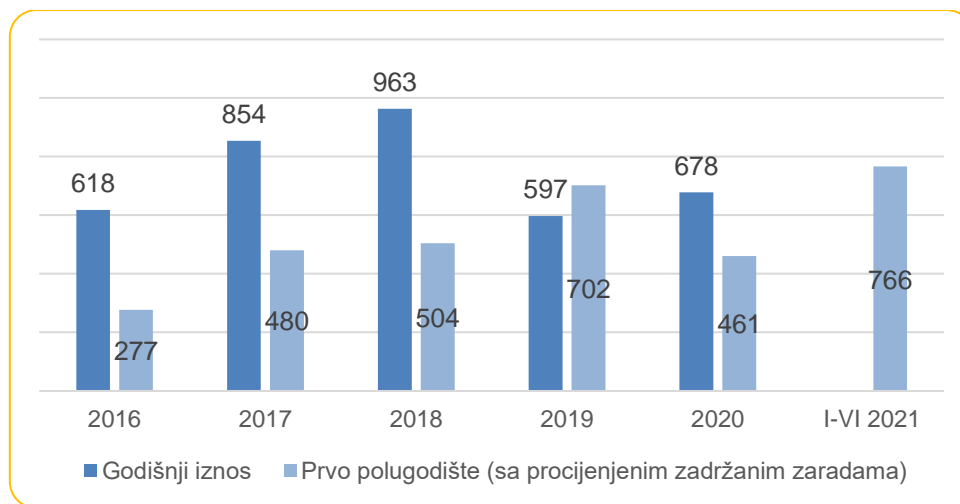
2.4 Preliminarni podaci o DSI u BiH za 2021. godinu

U oktobru 2021. godine CB BiH je objavila podatke o direktnim stranim investicijama (DSI) za prvo polugodište 2021. godine, sa procijenjenim zadržanim zaradama, u okviru Platnog bilansa (stavka neto stvorena finansijska pasiva ili neto stvorene finansijske obaveze) i u okviru Tokova DSI. Podaci se prikupljaju po različitim metodologijama te nisu identični, a za detaljne analize DSI koriste se podaci tokova DSI obzirom da su dostupni po zemljama i djelatnostima. Podaci iz Platnog bilansa mogu biti značajni obzirom da u pojedinim periodima budu prvi objavljeni ili dostupni, te se periodično koriste kao preliminarni podaci.

Prema preliminarnim podacima Centralne banke BiH u okviru tokova DSI, sa procijenjenim zadržanim zaradama, za period januar - juni 2021. godine, direktne strane investicije su iznosile 766,20 miliona KM ili 391,70 miliona eura. Uz napomenu da su preliminarni podaci podložni naknadnim revizijama, strana ulaganja u periodu I - VI 2021. godine veća su 66,20% u odnosu na isti period prethodne godine (prema revidiranim podacima

u periodu I - VI 2020. godine bilo 461,50 miliona KM). Prema komponentama, u okviru iznosa za prvo polugodište 2021. zadržane zarade su procijenjene u iznosu 429,70 miliona KM¹¹³.

Grafikon broj 24: Usporedni pregled godišnjih DSI od 2016. godine (u milionima KM)

Izvor: Centralna banka BiH, Tokovi DSI, oktobar 2021. godine

U prvoj polovini 2021. godine, zemlje sa najvećim registrovanim iznosima kapitala u Bosni i Hercegovini su: Hrvatska (216,30 miliona KM), Rusija (148,70 miliona KM), Slovenija (116,80 miliona KM) i Austrija (100,40 miliona KM). Značajna povećanja kapitala registrovale su i: Velika Britanija (56,20 miliona KM), Srbija (42,50), Njemačka (30,70), Italija (21,50) i Švajcarska (19,70 miliona KM). U istom periodu negativni iznosi kapitala (preko jednog miliona KM) su registrovani iz: Nizozemske (-25,80 miliona KM), Kuvajta (-4,30 miliona KM) i Ujedinjenih Arapskih Emirata (-2.20 miliona KM). Interesantno je da među zemljama ulagačima nema Sjedinjenih Američkih Država (SAD), koje u BiH imaju veoma dinamičnu političku i diplomatsku aktivnost i predstavljaju se kao zemlja koja najviše vodi interesa o „građanima“ BiH. Djelatnosti u okviru kojih je registrovano najviše DSI u BiH, za prvih šest mjeseci 2021. godine su: Finansijske uslužne djelatnosti, osim osiguranja i penzijskih fondova (182,20 miliona KM), Trgovina na malo, osim trgovine motornim vozilima i motociklima (175,30), Proizvodnja koksa i rafiniranih naftnih proizvoda (148,60 miliona KM). Značajna

¹¹³ Po komponentama strane investicije u prvom polugodištu 2021. su povećane u segmentu vlasničkih udjela za 1,472.9 miliona KM, zadržane zarade su procijenjene u iznosu od 429.7 miliona KM, a ostali kapital je iznosio -1,136.4 miliona KM (podaci po komponentama su posljedica iznosa za Rusku Federaciju gdje su iskazani iznosi: vlasnički udjeli: 1.3 milijardi KM, zadržane zarade -23 miliona KM i ostali kapital -1.1 milijardi KM. Iznosi ukazuju na promjene u okviru registra za kompanije sa kapitalom iz Rusije).

povećanja registrovana su i za djelatnosti (preko 20 miliona KM): Trgovina na veliko, osim trgovine motornim vozilima i motociklima (71,40 miliona KM), Proizvodnja i snabdijevanje električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija (42,40), Proizvodnja prehrambenih proizvoda (35,10), Vađenje metalnih ruda (23,70) i Proizvodnja motornih vozila, prikolica i poluprikolica (23,50 miliona KM). Najveći negativan iznos (preko pet miliona KM) je registrovan u okviru djelatnosti: Proizvodnja baznih metala (-78,80 miliona KM), Proizvodnja kože i srodnih proizvoda (-15,00) i Poslovanje nekretninama (-8,30 miliona KM). U narednoj tabeli daje se pregled uporednih podataka o DSI u periodu 2016-2021. godina.

Tabela broj 21: Usporedni pregled direktnih stranih investicija u BiH od 2016. godine

Iznosi u milionima KM

DSI u BiH	2016	2017	2018	2019	2020	2021
I - III	197.9	338.8	320.3	278.3	252.8	345.9
I - VI	277.0	479.8	504.1	701.9	461.5	766.2
I - IX	423.8	717.7	800.2	794.8	635.6	-
Ukupan godišnji iznos	618.4	853.6	963.3	596.7	678.2	-

Izvor: Centralna Banka BiH, Tokovi DSI

Interesantan je podatak da je, u odnosu na prosjek za prvo polugodište prethodnih pet godina (2016 - 2020), iznos DSI za prvo polugodište 2021. godine bio veći za 58%.

Tabela broj 22: Najznačajnije zemlje investitori u BiH po godinama

2016	2017	2018	2019	2020	I-VI 2021
Hrvatska	Hrvatska	Rusija	Rusija	Hrvatska	Hrvatska
Austrija	Slovenija	Hrvatska	Velika Britanija	Srbija	Rusija
UAE	Austrija	Njemačka	Austrija	Njemačka	Slovenija
Nizozemska	Njemačka	Velika Britanija	Njemačka	Velika Britanija	Austrija
Velika Britanija	Srbija	Nizozemska	Srbija	Austrija	Velika Britanija
Luksemburg	UAE	Austrija	Luksemburg	Slovenija	Srbija
Slovenija	Luksemburg	Švicarska	Saudijska Arabija	Turska	Njemačka
Turska	Italija	Luksemburg	Slovenija	Italija	Italija
Saudijska Arabija	Francuska	Slovenija	Kipar	Francuska	Švicarska
Kuvajt	Švicarska	Italija	Italija	SAD	Luksemburg

Izvor: Centralna banka BiH, Tokovi DSI

Takođe, značajani su podaci, istina nekompletni (bez zadržanih zarada) za entitete, za prvo polugodište 2021. godine, prema kojima je u Republici Srpskoj registrovano 211,00 miliona KM, a u Federaciji BiH 125,40 miliona KM. To upućuje na zaključak da je u ovom periodu F BiH bila manje atraktivna za strane ulagače.

2.5 Strane direktne investicije u 2022. godini - opšte stanje

Ulaganja u privredu iz inostranstva u toku 2022. godine su za 26% manja nego u prethodnoj godini. Na pad stranih investicija je najviše uticao rat u Ukrajini. Strane kompanije i pojedinci iz inostranstva u prvih devet mjeseci prošle godine u BiH su uložili oko 840 miliona maraka (blizu 430 miliona eura). Ekonomija u BiH se i dalje oporavlja od uticaja pandemije korona virusa, ali i od globalne krize izazvne ukrajinsko-ruskim sukobom. Međutim, analitičari i predstavnici poslovne zajednice tvrde da je BiH sve manje zanimljiva investitorima zbog nestabilne političke situacije i komplikovanih birokratskih i pravnih procedura. Sve više se kao problem za ulagače nameće i nedostatak radne snage, zbog odlaska stanovništva u zemlje Zapada. Ulaganja stranih kompanija ili pojedinaca u ekonomiju zemlje smatra se direktnom stranom investicijom. Te investicije mogu biti u otvaranje filijala ili novih preduzeća ili fabrika, te izgradnja potrebnih infrastruktura. Obuhvataju i zapošljavanje domaćih radnika, te proizvodnju i plasman proizvoda. Ekonomisti za direktne strane investicije navode da mogu da pomognu u obezbjeđivanju finansijske stabilnosti, privrednog rasta i uopšte poboljšanju standarda jednog društva. Ipak, sve stimulatívne mjere nulira politička nestabilnost u zemlji. I pored toga što su neki nivoi u BiH, kao npr. Republika Srpska je ukinula niz parafiskalnih davanja, a smanjena su i poreska opterećenja, egzistira niska cijena energenata, ali, ni to nije bilo dovoljno da se privuku kvalitetni strani ulagači. Samo u dvije sedmice januara ugašene su 64 kompanije različite veličine i strukture. Cijeni se da je tome najviše doprinijela politička nestabilnost i pravna nesigurnost u cijeloj BiH. Ono što je posebno interesantno jeste činjenica da značajan broj tih investicija na neki način uđe, pa se vrati u zemlje odakle je ta investicija došla. Najčešći slučajevi su u oblasti trgovine i bankarstva. Sa druge strane, u Federaciji BiH, osim političke nestabilnosti i spore birokratije, kao ključan problem vide u nedostatku radne snage. Radno sposobno stanovništvo odlazi masovno. Pitanje je ko će ovdje doći da investira, kad nema radnika, kada je tržište rada ruinirano. Procjene su da samo u entitetu Federacija BiH nedostaje oko 300.000 radnika da bi se dostigao evropski prosjek da na jednog penzionera dođu dva zaposlena. Ono što je karakteristično je da u Federaciji BiH nedostaje 300.000 radnika i to u realnom sektoru, ne u administracijama kantona i opština. Opšte je zapažanje da u FBiH egzistira previše institucija, a da istovremeno izostaju rezultati. Iako BiH ima ministarstvo za ekonomske odnose i agenciju zaduženu za privlačenje stranih investicija, rezultati su nezadovoljavajući. Pored toga, BiH ima i Spoljnotrgovinsku komoru, a na nivou entiteta i kantona egzistiraju privredne komore. Rad svih tih institucija morao bi biti aktivniji i efikasniji da bi se privukle strane investicije, odnosno eliminisale posljedice niskog rejtinga BiH.

Činjenica je da je i ukrajinsko-ruski sukob značajno doprinio smanjenju DSI u BiH, kao što je i činjenica da BDP na Balkanu raste uprkos krizi. Iskustva nekih stranih ulagača ukazuju na značajne poteškoće, ali, i pored toga postoje mogućnosti ulaganja.¹¹⁴ Kompanija iz Belgije koja posluje u Orašju bavi se proizvodnjom ambalaže od plastičnih masa. U 2022. godini, kompanija je, prema podacima FIPA-e, investirala 1,50 milion maraka (oko 750 hiljada evra), a ukupna investicija do sada je 7,30 miliona maraka (3,70 miliona evra). U kompaniji radi 78 radnika, od čega su u 2022. godini zaposlena 22 radnika. Kompanija se, kao i druge u BiH, suočila sa rastom cijena sirovina, kao direktne posljedice sukoba u Ukrajini, ali su uvjereni da će uspjeti da se prilagode novonastalim uslovima, pogotovo što kompanija izvozi na tržište EU. Međutim, za njih, kao stranog ulagača, postoje i drugi problemi u BiH. Kako su izvozno orjentisana kompanija i bave se izvozom, osnovna poteškoća je u malom broju dozvola za izvoz, a od ulaska Hrvatske u Šengen zonu, usporen je i izvoz roba iz BiH. Radi se o administrativnim barijerama prelaznog perioda, koje je potrebno što prije ukloniti. I pored toga, kompanija želi i dalje investirati, sada u oblasti solarne energije, ali, očekuje smanjenje i uklanjanje administrativnih barijera i smanjenje poreskih davanja. Iako je trenutno najviše ulagača sa Zapada, uočava se i porast kineskih i ruskih ulaganja. Prema podacima Agencije za posredničke, informatičke i finansijske usluge Republike Srpske, u Republici Srpskoj je u 2022. godini otvoreno 12 kompanija, čiji osnivači su 17 ruskih državljana. To je šest puta više nego u 2021. godini, kada su u Republici Srpskoj otvorene dvije firme u ruskom vlasništvu.

Najviše stranog kapitala, prema podacima FIPA-e, stiglo je, u prvih devet mjeseci prošle godine, iz Austrije, više od 165 miliona maraka (više od 84 miliona eura). Kako BiH nije zvanično uvela sankcije Rusiji i posebno to nije uradila Republika Srpska, očekuje se i porast interesovanja ruskih kompanija za ulaganja u BiH. Kineska Vlada je napravila ozbiljnije korake, posebno u Republici Srpskoj. Svakako, slijede ulagači iz Velike Britanije sa 144,30 miliona maraka (oko 74 miliona evra), te Švajcarska iz koje uloženo oko 134 miliona maraka (više od 68 miliona evra). Njemačka, Holandija i Italija ukupno su uložile oko 214 miliona maraka (oko 109 miliona eura). Iz regiona u BiH najviše su ulagale kompanije iz Slovenije, više od 97 miliona maraka (oko 50 miliona evra), a zatim slijede Hrvatska sa 71,4 milion maraka (36,5 miliona evra), te Srbija sa 70,4 miliona maraka (36 miliona evra).

¹¹⁴ Rusan Esati – prodajni i proizvodni menadžer u kompaniji iz Belgije koja posluje u sjevernom dijelu BiH, u Orašju.

3. Stanje nezaposlenosti

Slika stanja nezaposlenosti u BiH je prilično konfuzna. Sa jedne strane, tržište rada je preplavljeno stalnim oglasima u kojima se traže radnici različitih profila, kao što su: informatičari, trgovci, vozači, ugostitelji, pekari, građevinski radnici i sl., a sa druge strane na formalnim evidencijama nezaposlenih vodi se veliki broj lica. Istovremeno, MMF je objavio mapu nezaposlenosti za 2023. godinu, prema kojoj BiH ima najveću stopu nezaposlenosti u Evropi, koja se procjenjuje preko 17%. Poslodavci javno saopštavaju da su prinuđeni uvoziti radnu snagu i traže liberalizaciju sistema uvoza radne snage. Dakle, slika stanja je pomalo zbunjujuća. Poslodavci iz Republike Srpske tvrde da je anketna stopa nezaposlenosti u Republici Srpskoj ispod 11%, odnosno da se na evidenciji nezaposlenih vodi oko 64.000 nezaposlenih lica, ali, da je struktura nezaposlenih izuzetno loša. Tačnije među nezaposlenima je malo lica koja su potrebna poslodavcima. Preko 36% nezaposlenih lica su nekvalifikovani radnici i nemaju kvalifikacije za potrebe aktuelnog tržišta rada. Na drugoj strani je oko 9.000 nezaposlenih ili 14% sa visokom stručnom spremom i profilima zanimanja koja nisu potrebna tržištu rada. Starosna struktura nezaposlenih je nepovoljna obzirom da je oko 37% nezaposlenih starosne dobi preko 50 godina. Uz sve to, u BiH egzistira i tzv. „crno“ tržište rada. Procjene su da je između 20 i 30% nezaposlenih stvarno zaposleno u zoni sive ekonomije. Takođe, postoji određeni broj lica koja borave i rade na tržištu rada EU, a formalno se vode na evidencijama nezaposlenih u BiH. Praktično ne postoji ni horizontalna niti vertikalna prohodnost radne snage, a stečene kompetencije i ishodi učenja su u disproporciji sa potrebama tržišta rada. Iz navedenog proizilazi da je u Republici Srpskoj slaba ponuda relevantne radne snage, koja ne garantuje održivost rasta i razvoja, a generiše je loša demografska slika (više ljudi umire nego što se rađa djece), nekonkurentnost ekonomije, neodgovarajući sistem obrazovanja, kao i odsustvo kulta rada. Problem je složene strukture i nije ga moguće lako i brzo riješiti. Tržištu rada su potrebne ozbiljne reforme, uključujući i stvaranje potpuno novog sistema obrazovanja u skladu sa zahtjevima tržišta rada. Ljudski resurs, kao svojevrsan meta resurs, zaslužuje veću pažnju u procesu kreiranja novih ekonomskih modela razvoja. Uz to, potrebna je ubrzana tehnologizacija i informatizacija, te postizanje političke i pravne stabilnosti i stvaranje afirmativne klime za nove strane ili domaće investitore. Iznesena elaboracija upućuje na neminovnost značajnijih reformi na tržištu rada.

Slična situacija je i u FBiH. Poslodavci u FBiH su sačinili dokument pod nazivom „Šta poslodavci očekuju od vlasti“, u kome su analizirali tržište rada i utvrdili 40 konkretnih prijedloga za sve nivoe vlasti u BiH za poboljšanje stanja na tržištu rada. Situaciju ocjenjuju

kao zabrinjavajuću i zahtijevaju hitnu reakciju vlasti u pogledu reformi tržišta rada. Situacija je dodatno otežana činjenicom da u FBiH još nije konstituisana vlast, nakon prošlogodišnjih izbora. U evidencijama nezaposlenih u FBiH se nalazi preko 284.000 nezaposlenih, a poslodavci traže uvoz oko 30.000 radnika različitih profila. Evidencije nezaposlenih su nerealne. Veliki broj lica se na njima nalazi iz nekih drugih razloga, a ne razloga stvarnog traženja zaposlenja (besplatno zdravstveno osiguranje i istovremeni rad na crno). Potrebno je sistemski riješiti pitanje osnovne zdravstvene zaštite i utvrditi tačan broj lica koja aktivno traže zaposlenje. Na taj način bi se mogao utvrditi i stvarni broj lica koja traže zaposlenje. Postojeći brojevi su fiktivni i ne odražavaju stvarno stanje na tržištu rada.

Ekonomisti u FBiH očekuju hitne i efikasne reakcije vlasti u pogledu reforme tržišta rada i izražavaju oprez u tumačenju i pouzdanosti podataka o nezaposlenosti. To je, prije svega, radi toga što različiti subjekti koriste različite izvore i vrste podataka, a i u okviru istih izvora mijenjali su se standardi pojma nezaposlenosti. Ipak, jedina konkretna evidencija nezaposlenih je ona koju vode zavodi za zapošljavanje i ona je pouzdana ako govorimo o formalnoj, a ne stvarnoj nezaposlenosti. Ranije se nezaposlenim smatrao svako onaj koji nema zasnovan radni odnos, kasnije svako onaj koji nema nikakav ugovor o radu ili ugovor o djelu, dok se danas nezaposlenim smatra onaj koji nema nikakve prihode, što uključuje i prihode od povremenog i privremenog posla.

Može se zaključiti da su ove formalne promjene modela evidentiranja vještački smanjile broj nezaposlenih, a ipak, veliki broj ljudi realno je nezaposlen i nema redovna primanja, tako da je smanjenje nezaposlenosti, u stvari, fikcija. S druge strane, imamo veliki broj formalno nezaposlenih koji stvarno rade i imaju redovne poslove i prihode, ali su izvan regularnih i legalnih poslovnih tokova, odnosno rade u zoni sive ekonomije. U oba slučaja radi se o fikciji, fiktivna zaposlenost i fiktivna nezaposlenost. Poseban problem predstavljaju podaci iz različitih formalnih i neformalnih procjena i anketnih upitnika, koji su, uglavnom, nepouzdana (radnik koji radi na crno neće dati tačan odgovor s tim u vezi prilikom anketiranja).

Kako god posmatrali i analizirali raspoložive podatke, u BiH je realnost visoka stopa nezaposlenosti, što na kraju potvrđuju i ocjene i procjene MMF. Na vlastima na svim nivoima u BiH je težak i složen zadatak kreiranja reformskih modela koji će dovesti do uređenja tržišta rada i povećanja indeksa privlačnosti BiH za strana ulaganja i kreditnu podršku iz svih dostupnih izvora, što uključuje i Svjetsku banku.

PETI DIO - UTICAJ SVJETSKE BANKE NA ZEMLJE U OKRUŽENJU

1. Strateški pravci razvoja

Međunarodni finansijski potencijal u obliku kreditnih zaduženja kod međunarodnih monetarnih i finansijskih institucija (najviše kod MMF-a i Svjetske banke) kao i direktnih stranih ulaganja u privrede zemalja bivše Jugoslavije (BiH, Srbija, Hrvatska) pozitivno djeluje na ekonomska kretanja i pospješuje privredni rast ako je povezana sa rastom investicione tražnje i lične potrošnje. Na početku tranzicionog perioda kreditno tržište u ovim zemljama je bilo izuzetno neaktivno, a bilanse banaka u predtranzicionom periodu karakterisali su loši i nenaplativi krediti odobreni javnim i društvenim preduzećima. Osnovni uzroci ovog stanja su bili u: niskom nivou štednje u bankarskom sektoru i niskom kreditnom potencijalu banaka, sporom restrukturiranju javnog sektora, nedostatku kvalitetnih investicionih projekata, naslijeđenom lošem kreditnom bankarskom portfoliju i visokim aktivnim kamatnim stopama.

Pribavljanje međunarodnog finansijskog potencijala zaduživanjem u inostranstvu trebalo bi da povećava akumulaciju privrede, s tim što je veoma važno i ključna stvar kako i u koje svrhe se ova sredstva koriste. Porast kreditne aktivnosti rezultirao je povećanjem agregatne tražnje, odnosno potrošačkim ili investicionim bumom, što je preko zavisnosti od prethodne platnobilansne pozicije i sklonosti uvozu izazvalo značajne platnobilansne probleme i pojavu valutne krize. Intenzivnija kreditna aktivnost ne predstavlja uvijek signal potencijalne krize.

Ukoliko je kreditni rast posljedica potrebe obezbjeđenja sredstava za finansiranje investicija i obrtnog kapitala, ovaj rast nije rizičan. Rezultati u prvim godinama tranzicije, a i kasnije, pokazali su pozitivna makroekonomska kretanja u pogledu rasta bruto društvenog proizvoda (BDP), postepenog smanjenja visoke stope inflacije, rasta zaposlenosti i priliva stranog kapitala.

1.1 Pregled stanja u Srbiji

Međunarodni finansijski potencijal kroz sredstva međunarodnih kreditora i strane direktne investicije u Srbiji imaju bitnu ulogu još od ekonomskog otvaranja prema svijetu nakon demokratskih promjena 2000. godine. U sredstva međunarodnih finansijskih organizacija i SDI kao instrument ekonomske politike polagalo se dosta nade, kao u mehanizam koji može da ubrza ekonomski rast i razvoj u okruženju sa niskom domaćom štednjom, da dovede do zamjene zastarjele tehnologije i da apsorbuje veliki broj nezaposlenih ljudi koji su gubili radna mjesta tokom tranzicije, odnosno privatizacije neefikasnih državnih preduzeća.

Različite političke strukture i Vlade su od 2006. godine počele sa posebnim programom subvencija za investicije, iako je to program o čijim efektima većina domaće profesionalne javnosti ima negativno mišljenje. Ovaj program se i dalje sprovodi nesmanjenom energijom, a političari su stalni gosti na svečanostima prilikom otvaranja novih industrijskih pogona. Srbija i strani kapital su imali nesumnjivo pozitivne efekte po cjelokupnu privredu Srbije, uključujući ne samo revitalizaciju već postojećih bivših državnih preduzeća kroz brownfield (kao Fiat Automobili Srbija u Kragujevcu) već i izgradnju potpuno novih greenfield investicije (kao npr. Continental Automotive u Novom Sadu), izgleda da nisu ispunile sve nade i očekivanja koja su bila polagana u njih. I pored dosta visokog priliva međunarodnog kapitala, gdje je Srbija regionalni šampion mjereno stranim direktnim investicijama u odnosu na BDP, stopa ekonomskog rasta Srbije i dalje prilično nedovoljna.

1.1.1 Kratak istorijat zaduživanja Srbije kod međunarodnih finansijskih institucija

Prije više od tri decenije, tačnije 1990. godine spoljni dug Srbije je iznosio 6,40 milijardi američkih dolara, a BDP oko 20 milijardi, dok je izvoz robe i usluga bio 7 milijardi dolara. Po kriterijumima Svjetske banke, Republika Srbija je tada bila nisko zadužena zemlja na osnovu kvantitativnog odnosa spoljnog duga i BDP i po osnovu odnosa duga i izvoza robe i usluga.

Zbog uvođenja sankcija UN prema SRJ a samim tim i prekidom finansijskih odnosa od strane međunarodnih finansijskih institucija, kao i ekonomskih odnosa sa razvijenim zemljama svijeta i sistemskog knjiženja redovnih i zateznih kamata, spoljni dug Srbije je krajem 2000. dostigao 10,83 milijarde dolara. Pošto je zbog sankcija, ratnih uslova u neposrednom okruženju, inflacije i hiperinflacije, raspada zemlje, kao i neinvestiranja, BDP je opao ispod 50% a izvoz roba i usluga sveo se na oko 25% iznosa iz gore pomenute 1990. godine, stepen spoljne zaduženosti Srbije u 2000. godini bio ekstremno visok.

U periodu 2001. - 2006. godine Pariski klub i Londonski klub su otpisali Srbiji oko 4,50 milijardi dolara duga, ali uprkos tome spoljni dug je dinamično rastao, pa je već 2002. dostigao 11,23 milijarde dolara. Zbog toga su stručne službe Međunarodnog monetarnog fonda napravile nekoliko scenarija održivosti spoljnog duga SRJ zaključno sa 2010. godinom. Cilj je bio da na kraju 2010. godine spoljni dug bude oko 9 milijardi dolara jer se očekivalo da iznos otplate rata bude sve veći u odnosu na iznos novih kreditnih zaduženja. To se naravno nije dogodilo. Da su ostvarene navedene projekcije, Srbija bi već 2007. postala srednje zadužena zemlja. Od kraja 2006. godine kada je spoljni dug iznosio 19,606 milijardi dolara on se vrlo dinamično povećavao, da bi dvije godine kasnije narastao na čak 30,71 milijardu dolara i bio bi veći da nije došlo do svjetske finansijske krize pa su kreditori smanjili kreditiranje preduzeća a samim tim i cjelokupne privrede Srbije.

Najniži nivo javnog duga bio je pred svjetsku ekonomsku krizu, u junu 2008. godine, kada se spustio na 8.624 miliona eura. Za osam godina, dug je smanjivan u prosjeku za 2,02 miliona eura mjesečno, što znači da je spušten na minimalnih 23,50% BDP-a. Od sredine 2008. do sredine 2012. godine javni dug je povećan na 15,30 milijarde eura, a njegov udio u BDP-u je udvostručen na 46,6%. Za 48 mjeseci povećanje duga iznosilo je 6.846 miliona eura, što je bilo u prosjeku 4,69 miliona eura dnevno ili 54,30 eura u sekundi. Do kraja aprila 2020. godine javni dug je povećan, od sredine 2012. za 9,30 milijardi eura, što je bilo povećanje od 3,28 miliona eura dnevno, ili 38 eura u sekundi. Malo sporije nego u periodu do sredine 2012. godine, ali je pri tome rast udjela bio neznatan, na 52,4%, pa ovo nije izgledalo alarmantno.

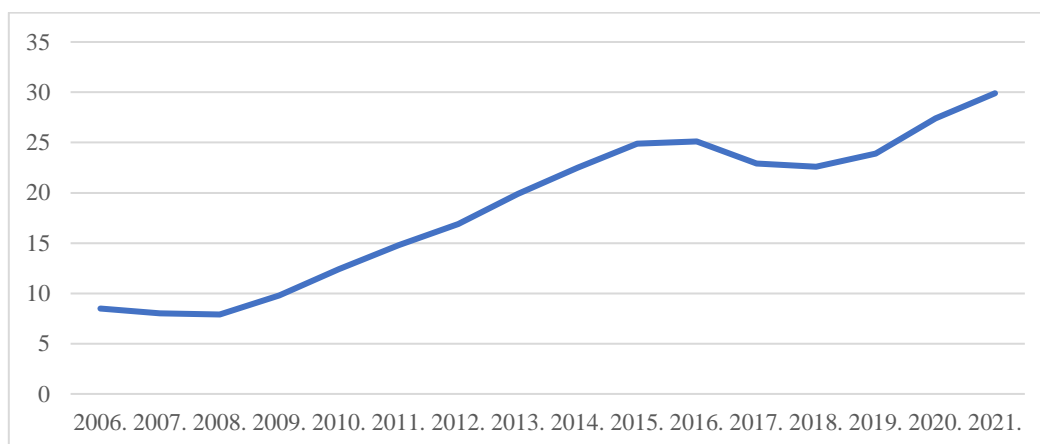
Rast javnog duga u maju, sa 24,6 na 26,8 milijardi eura pogoršao je ovu osmogodišnju sliku: ukupan rast duga bio je 11,5 milijardi eura, što je po 4,03 miliona eura dnevno ili po 46,70 eura svake sekunde, a to je već blisko brzini iz perioda 2008.-2012. godina.

Tabela broj 23: Zaduženost Srbije u periodu od 2006. do 2021. godine u milijardama evra

Godine	Dug u mlrd eura
2006.	8,5
2007.	8
2008.	7,9
2009.	9,8
2010.	12,4
2011.	14,8
2012.	16,9
2013.	19,9
2014.	22,5
2015.	24,9
2016.	25,1
2017.	22,9
2018.	22,6
2019.	23,9
2020.	27,4
2021.	29,9

Izvor: Izrada autora prema podacima Republičkog zavoda za statistiku Srbije

Grafikon broj 25: Zaduženost Srbije u milijardama evra u periodu 2006. - 2021. godine

Izvor: Republički zavod za statistiku

Na osnovu podataka iz Tabele broj 23. i Grafikona broj 25. jasno je da je u posmatranom periodu (2006. do 2021. godine) javni dug Srbije imao uglavnom trend rasta.

1.1.2 Uticaj zaduživanja Srbije na njenu privrednu aktivnost

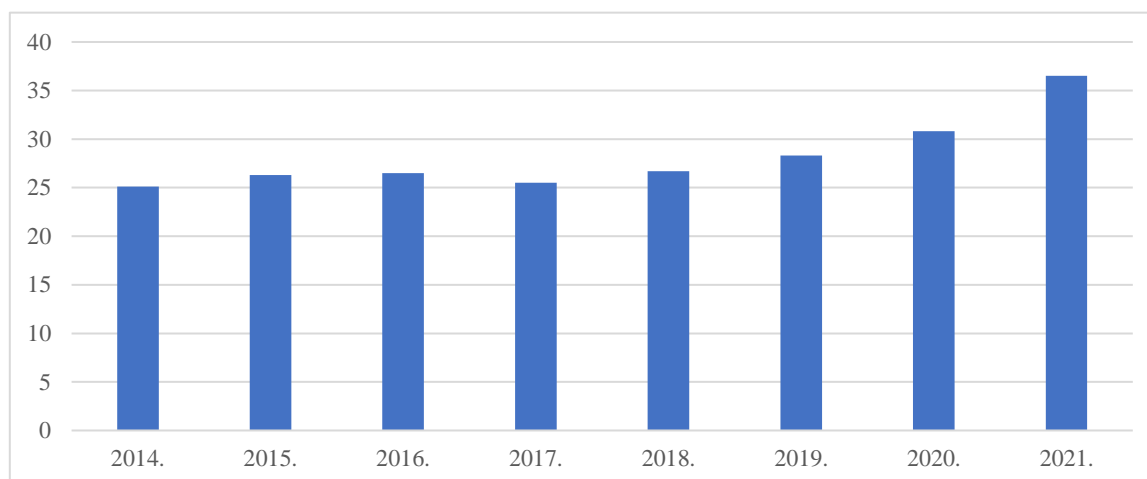
Sagledavajući mnoge makroekonomske pokazatelje primjetno je da kreditna zaduženja pozitivno djeluju na privrednu aktivnost samo ako uporedo sa njima dolazi do rasta investicione tražnje, kao i lične potrošnje. Kada je u Srbiji počeo period tranzicije, kreditno tržište je bilo vrlo neaktivno, kao i teška situacija kada su bilansi banaka u pitanju jer su za taj period bili karakteristični nenaplativi zajmovi koji su bili dati državnim i javnim preduzećima. Porast kreditne aktivnosti u to vrijeme je bio vidljiv, ali je bilo bitno u koje svrhe se ova sredstva koriste. Ako je kreditni rast posljedica potrebe obezbjeđenja sredstava za investiciono finansiranje i za potrebe obrtnog kapitala, ovaj rast ne samo da nije rizičan nego je i dobrodošao za svaku privredu. U suprotnom intenzivniji kreditni rast može da bude signal potencijalne krize.

Tabela broj 24: Makroekonomski pokazatelji u Srbiji u periodu od 2014. do 2021. godine

	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.	2020.	2021.
Realni rast BDP (u %)	-1,6	1,8	3,3	2,1	4,5	4,3	-0,9	7,4
Državna potrošnja (u %)	0,9	-3,7	0,0	2,9	3,8	2,0	2,9	2,6
Državne investicije (u %)	13,6	14,0	21,2	-6,3	45,3	30,7	11,0	32,4
Stopa nezaposlenosti (u %)	20,6	18,9	16,4	14,5	13,7	11,2	9,7	11,0
Nominalne zarade (u %)	1,4	-0,2	3,7	3,9	6,5	10,6	9,4	9,6
Zaduženost (u mlrd evra)	25,1	26,3	26,5	25,5	26,7	28,3	30,8	36,5
SDI (u mlrd evra)	1,6	2,1	2,2	2,6	3,5	3,8	3,1	3,9
SDI (u % BDP-a)	1,24	1,80	1,90	2,42	3,16	3,56	2,90	3,62
BDP (u mlrd evra)	35,4	35,7	36,8	39,2	42,9	46	46,8	53,4
BDP (per capita evra)	4970	5040	5210	5590	6140	6620	6780	7777

Izvor: Izrada autora prema podacima Ministarstva finansija Republike Srbije

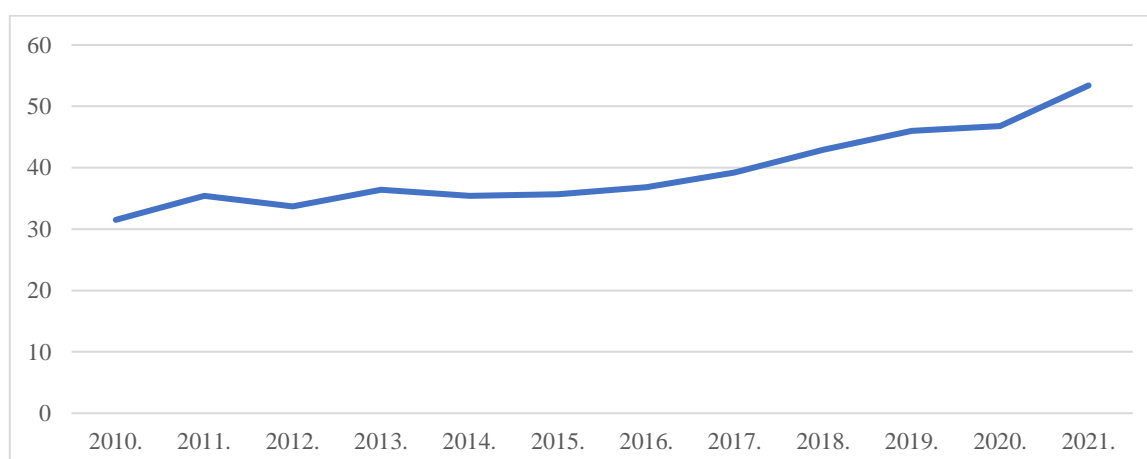
Grafikon broj 26: Zaduženost Srbije 2014. - 2021. godina

Izvor: Izrada autora prema Ministarstvo finansija Republike Srbije

Na osnovu podataka Tabele broj 24. i Grafikona broj 26. uočljivo je da je zaduženje Srbije u posmatranom periodu (2014-2021) konstantno raslo, a što je uglavnom pratilo i rast drugih makroekonomskih pokazatelja. Najmanji nivo zaduženosti bio je na početku perioda (2014. godina) i iznosio je 22,5 milijardi eura, da bi konstantnim rastom dostigao iznos od preko 30 milijardi evra u 2021. godini.

Grafikon broj 27: BDP u Srbiji 2010. - 2021. godina

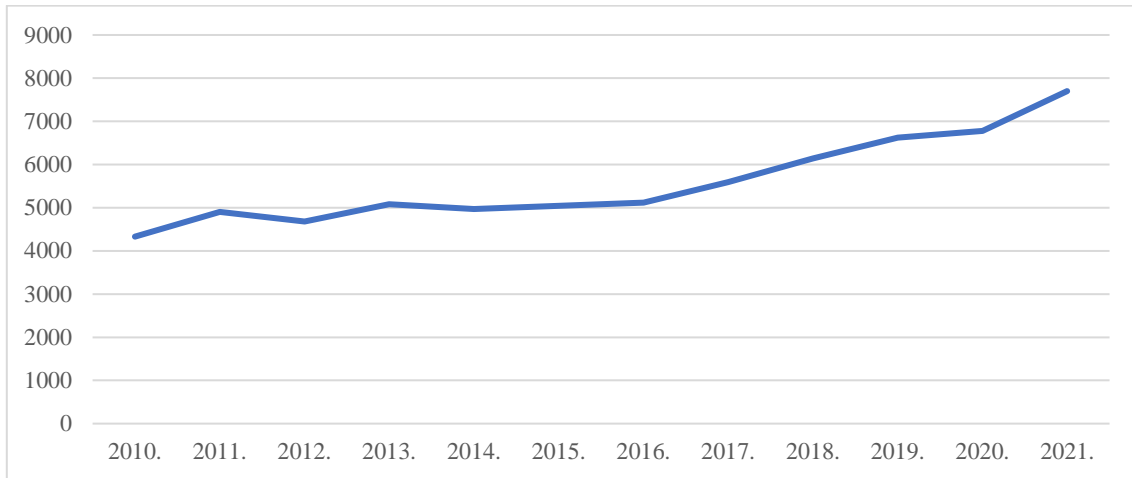
Izvor: Izrada autora prema Ministarstvo finansija Republike Srbije

Iz Grafikona broj 27. se vidi da je kretanje BDP-a u periodu 2010-2021. godina imalo konstantan rast, što je vrlo povoljno uticalo na ukupnu privrednu sliku Republike Srbije. Vrijednost BDP-a u posmatranom razdoblju se kretala od 31 milijarde eura u 2010. godini do 53,40 milijarde u prošloj 2021. godini, što je za 11 godina povećanje od oko 70%. Zahvaljujući očuvanoj makroekonomskoj i finansijskoj stabilnosti i pravovremenom i sveobuhvatnom paketu ekonomskih mjera koje su donijele Narodna banka Srbije i Vlada, Srbija je u dvije pandemijske godine zabilježila kumulativan realni rast BDP-a od 6,40%, što je ne samo u Evropi nego i u cijelom svijetke pošlo za rukom rijetko kojoj ekonomiji. Srbija je u 2021. godini ostvarila realni rast BDP-a od 7,40%, koji je bio vođen oporavkom uslužnih sektora, kao i rastom građevinarstva i industrije. Rast BDP-a iznosio je 4,40% i bio je vođen uslužnim sektorima i industrijom, uprkos sukobu Ukrajine i Rusije koji se negativno odrazio i na lance snabdijevanja i na cijene primarnih proizvoda na svjetskom tržištu.

Imajući u vidu neizvjesnost oko daljeg toka i dužine trajanja sukoba, kao i ekonomskih efekata rasta cijena energenata, hrane i primarnih proizvoda na svjetskom tržištu, revidirane su naniže projekciju BDP-a za 2022. godinu sa raspona od 4 do 5%, na raspon od 3,5 do 4,5%.

Posmatrano po djelatnostima, u 2020. godini najznačajnije učešće u formiranju BDP-a imali su sektor prerađivačke industrije (13,30%), sektor trgovine na veliko i malo i popravke motornih vozila (11,30%), sektor poslovanja nekretninama (7,00%), sektor poljoprivrede, šumarstva i ribarstva (6,30%), sektor informisanja i komunikacija (5,40%) i sektor građevinarstva (5,40%). Posmatrano po agregatima upotrebe BDP-a, učešće izdataka za individualnu potrošnju sektora domaćinstava iznosilo je 65,50%, izdataka za individualnu potrošnju sektora države 9,90%, izdataka za kolektivnu potrošnju sektora države 7,60%, bruto investicija u osnovna sredstva 21,40%, izvoza dobara i usluga 48,20% i uvoza dobara i usluga 56,50%. Realni rast bruto domaćeg proizvoda u 2021. godini iznosio je 7,5% u odnosu na 2020. godinu.

Grafikon broj 28: BDP per capita 2010. - 2021. godina

Izvor: Izrada autora prema Ministarstvo finansija Republike Srbije

U posmatranom periodu (2010-2021. godina), odnosno u zadnjih jedanaest godina BDP po glavi stanovnika (per capita) je pratio stanje BDP. Vidljivo je da je BDP po glavi stanovnika konstantno imao tendenciju rasta i da se za posmatrani period skoro udvostručio. Rastao je od 2010. godine na početku posmatranog perioda sa blizu 4000 eura, do 7777 eura na kraju perioda. BDP per capita je dosta precizniji makroekonomski parametar koji pokazuje, stanje ekonomije jedne zemlje i kvalitet života njenih stanovnika.

2. Partnerski odnos Svjetske banke i Srbije

Saradnja Svjetske banke sa Srbijom počela je od osnivanja ove institucije 1944. godine na konferenciji u Bretton Woods-u s obzirom na to da je Jugoslavija bila jedan od njenih osnivača. Jugoslavija je učestvovala i u formiranju kapitala Svjetske banke, a ova institucija se čak i zaduživala kod Narodne banke Jugoslavije. U drugom smjeru saradnja je počela prvim zajmom od 2,70 miliona dolara koji je odobren 1949. godine za proširenje kapaciteta drvne industrije i kasnije se nastavila zajmovima za ulaganje u različite oblasti privrede. Savezna Republika Jugoslavija (SRJ) je naslijedila članstvo u Svjetskoj banci i MMF-u od SFRJ, Srbija i Crna Gora od SRJ i na kraju nakon proglašenja nezavisnosti Crne Gore, Svjetska banka je prihvatila nastavak članstva Republike Srbije u grupaciji. Između 2001. i 2008. godine Svjetska banka je finansirala 32 projekta u Srbiji u iznosu od preko 32 milijarde dolara. Projekti su imali ulogu da pomognu reformu zdravstva, prosvjete, pravosuđa, energetike i drugih oblasti koje bitno utiču na životni standard države. Svjetska banka je takođe igrala bitnu ulogu u privatizaciji velikog broja državnih preduzeća. U periodu od 2002. do 2010. godine privatizovano je ukupno 2232 preduzeća, od kojih je sa 572 preduzeća prodatih na aukcijama raskinut kupoprodajni ugovor i takva preduzeća su vraćena državi u mnogo gorem stanju od onog u kom su bila pre privatizacije. Iako je kao cilj privatizacije u Srbiji naveden ekonomski razvoj i povećanje zaposlenosti na srednji i duži rok, posledice su bile sasvim drugačije. Siromaštvo i nezaposlenost su porasli a umjesto pokretanja proizvodnje došlo je do zatvaranja do tada uspješnih preduzeća iz oblasti tekstilne, mašinske, hemijske industrije i dr. Jedan od takvih primjera je svakako Željezara Smederevo odnosno "Sartid 1913" koja je 2003. godine prodana firmi "U.S. Steel" za 21,30 miliona dolara i još dodatnih 1,70 miliona za pet zavisnih preduzeća. Američka kompanija je nakon perioda poslovanja u minusu početkom 2012. godine odlučila da vrati Srbiji željezaru prodajući je za cijenu od 1 dolara i ostavljajući Srbiji neplaćene dugove. Od 2015. godine željezara je bila pod rukovodskom holandsko-slovenačke firme "HPK Inženjering" za čije vrijeme je ukupan dug porastao na 284,38 miliona eura. U aprilu 2016. godine željezara Smederevo je ponovo prodana, ovog puta kineskoj firmi Hestil za iznos od 46 miliona eura odnosno 51% procijenjene vrijednosti od 91 milion. Nakon utvrđivanja stvarne vrijednosti koja je bila nešto viša, kineski partner je platio ukupan iznos od 51,30 miliona eura, uz obavezu investiranja minimum 300 miliona i zadržavanje svih radnika. Dugovanja su otišla na teret starog preduzeća koje je nastavilo da postoji pod istim nazivom "Željezara Smederevo", koje je u 2016. godini zabilježilo gubitak od 16,22 milijarde dinara. Radnici su iz starog prešli u novo preduzeće koje i danas posluje pod nazivom "HBIS GROUP Serbia Iron & Steel d.o.o."

Svjetska ekonomska kriza koja se javila sredinom 2007. godine dodatno je doprinijela padu životnog standarda u već oslabljenoj državi. Srbija je došla u situaciju da mora da nastavi sa reformama usput se oporavljajući od posljedica svjetske ekonomske krize. Najveće posljedice svjetske krize u Srbiji su osjetili 40% najsiromašnijeg stanovništva. Stopa siromaštva je skočila sa 7,50% 2008. godine na 13,60% 2010. godine. Najsiromašniji stanovnici uglavnom naseljavaju ruralne predjele i imaju jako male šanse za zapošljavanje. Srbija je ponovo ušla u recesiju 2014. godine kao rezultat obimnih poplava u maju te godine koje su nanijele štetu državi u iznosu od oko 864 miliona eura. Ovaj događaj naveo je Srbiju da napravi program upravljanja rizicima od prirodnih katastrofa i uzme zajam u iznosu od 70 miliona dolara od Svjetske banke, kako bi osigurala sebi sredstva u slučaju nove katastrofe.

2.1 Strategijski program razvoja 2016. - 2020. godina

Svjetska banka je uradila programski dokument koji predstavlja program i okvir za partnerstvo sa Republikom Srbijom (strategiju) za period od 2016. do 2020. fiskalne godine. Prethodna Strategija za partnerstvo sa Srbijom pokrivala je period od 2012. do 2015. fiskalne godine. Vrijeme izrade nove strategije prati pripremanje sistematske dijagnostičke procjene, koja navodi prioritete i pravce, kako bi se postigli dvostruki ciljevi koji se odnose na smanjenje siromaštva i povećanje zajedničkog prosperiteta za 40% najsiromašnijih stanovnika Srbije. Nova strategija je došla u pravom trenutku za Srbiju, što se ogleda u izboru stabilne Vlade i egzistiranju čvrste skupštinske većine, što je osnovni preduslov za kreiranje i implementaciju kvalitetnog reformskog programa. Reforme su potrebne radi stvaranja i razvoja konkurentne ekonomije i poboljšanje kvaliteta života građana Srbije. Uz to, Srbija je 2014. godine započela pregovarački proces o pristupanju EU, stvarajući dodatni podsticaj za reforme i mogućnosti za privlačenje stranih investicija. Katastrofalne poplave u maju 2014. godine su preusmjerile pažnju Vlade tokom prvih 100 dana rada. Od tada se bilježi stabilan napredak u razvijanju okvira strukturnih reformi koji će omogućiti makrofiskalnu održivost i stvoriti tržišno orijentisanu i konkurentnu privredu. Srednjoročna fiskalna strategija, usvojena u februaru 2015. godine, predstavlja strateški oslonac za kreiranje i razvoj reformskih procesa. Bez obzira na novi zamah ekonomskih i strukturnih reformi, Srbija se suočava sa ozbiljnim izazovima, prije svega u vidu pada životnog standarda. Stopa siromaštva bilježi ubrzan rast od početka globalne ekonomske krize 2008. godine, uglavnom kao rezultat trostruke recesije. Posebno je pogođeno najsiromašnijih 40% stanovništva. Strukturne reforme bi, u kratkom roku, vjerovatno mogle da pogoršaju ovaj trend, ali dugoročno stvari će se kretati u

drugom pravcu. Neophodno je što prije pokrenuti realni privredni rast. Okretanje ka izvozno orijentisanom modelu ekonomije bi trebalo da pomogne Srbiji da dugoročno ostvari brži rast.

Cilj Okvira za partnerstvo sa Srbijom je pružanje podrške Srbiji u stvaranju konkurentne i inkluzivne ekonomije i, kroz takav pristup, postizanje integracije u EU. Dostizanje smanjenja siromaštva i zajedničkog prosperiteta u Srbiji zahtijeva ekonomsku strategiju koja je pravedna i izvozno orijentisana, i trebalo bi da se snažno fokusira na stvaranje radnih mjesta, sa akcentom na one politike i mjere koje mogu da stvore značajnu stopu zapošljavanja za najsiromašnijih 40% populacije.

2.1.1 Specifičnosti Srbije i ekonomski razvoj

Srbija, sa populacijom od oko 7,20 miliona stanovnika, se nalazi u ključnoj fazi političkog razvoja. Po prvi put nakon više od deset godina Srbija ima Vladu koja može da računa na jasnu većinu u Narodnoj skupštini i pokazala je posvećenost u sprovođenju dugo odlaganih reformi. Ukoliko se održi društveni konsenzus oko ovih reformi, to će pomoći položaju Srbije u kapitalizovanju svoje strateške lokacije i napretku u procesu pristupanja EU. Politička i ekonomska tranzicija Srbije je uhvatila tempo još daleke 2001. godine, kada je koaliciona Vlada na čelu sa premijerom Zoranom Đinđićem stupila na dužnost. Bruto društveni proizvod po glavi stanovnika u Srbiji je u tom trenutku iznosio manje od nivoa zabilježenog 1989. godine. Nova Vlada je 2001. godine predstavila ambiciozan program reformi za brzu tranziciju ka tržišno orijentisanom ekonomiji, normalizaciji odnosa sa stranim kreditorima i integraciji u regionalno, evropsko i svjetsko tržište. Političko kretanje Srbije od 2001. godine se odvijalo u znaku dva glavna obilježja, i to, domaće političke fragmentacije i napora usmjerenih ka međunarodnoj reintegraciji. Domaća fragmentacija politike je djelimično posljedica neslaganja oko najtežeg političkog izazova Srbije, a to je odnos Srbije sa Kosovom. Kosovo je zvanično proglasilo nezavisnost 2008. godine, i mada ga Srbija ne priznaje kao nezavisnu državu, prethodnih godina je potpisano nekoliko sporazuma, koji su omogućili Srbiji dalji napredak u procesu pristupanja EU. Osim Kosova, druga ključna pitanja u unutrašnjoj politici vezana su za proces rješavanja sistema državnih i društvenih preduzeća. Inicijalni proces privatizacije i transformacije vlasništva stvorio je zarobljenu ekonomiju u kojoj su interesi određenih grupa blokirali ili usporavali reforme kako bi zadržali kontrolu nad privredom. Nedostatak odlučne političke akcije kako bi se uklonio uticaj posebnih interesnih grupa dodatno je produžio bolnu ekonomsku tranziciju Srbije. Srbija je zabilježila napredak u integraciji sa evropskim i međunarodnim strukturama. U novembru 2007. godine,

Srbija je parafirala Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju sa EU. EU je u martu 2012. godine Srbiji odobrila status zemlje kandidata. Evropski savjet je u junu 2013. godine odlučio da otvori pristupne pregovore sa Srbijom, dok je pregovarački okvir usvojen u decembru 2013. godine. Prva Međuvladina konferencija je održana 21. januara 2014. označivši zvaničan početak pristupnih pregovora Srbije sa EU. Od zvaničnog početka pregovora, proces pristupanja EU se u velikoj meri kretao predviđenom dinamikom, a Srbija je sama sebi postavila cilj pristupanja EU 2020. godine. Međutim, odnos sa Kosovom je i dalje osjetljiv i predstavlja izazov za Srbiju, a Srbija je danas dalje od EU nego što je to bio slučaj u vrijeme početka pregovaračkog procesa i pitanje je kako će se procesi odvijati u budućnosti, imajući u vidu unutrašnje probleme sa kojima se suočava EU.

2.1.2 Ekonomska situacija u Srbiji u vrijeme kreiranja nove strategije

Privreda Srbije je ušla u recesiju 2014. godine, treći put u poslednjih šest godina. Dok je recesija 2009. godine uglavnom bila rezultat snažnog uticaja međunarodne ekonomske krize, recesije koje su pogodile zemlju 2012. i 2014. godine su prvenstveno izazvane prirodnim katastrofama. Pored toga, slaba domaća tražnja i razni strukturni problemi, uključujući odloženu privatizaciju preostalih državnih preduzeća, nereformisana javna preduzeća i loš učinak bankarskog sektora, spriječili su oporavak ekonomije, koja je je zapala u posljednju recesiju, prije svega, zbog poplava iz maja 2014. godine. Procjenjuje se da su poplave izazvale štetu u iznosu od oko 864 miliona EUR, kao i 648 miliona EUR u gubicima. To iznosi oko 2,7% BDP u šteti i oko 2% BDP u gubicima tokom 2014. godine. Energetski sektor je najteže pogođen, jer su dva najveća površinska kopa lignita koji služe kao izvor goriva za termoelektrane bila poplavljena. Između maja i decembra 2014. godine, rezultati energetskog sektora su bili za jednu trećinu niži u poređenju sa istim periodom 2013. godine. Recesija iz 2014. godine je široko rasprostranjena, pokrivajući sve sektore osim poljoprivrede i telekomunikacionih usluga. Energetski sektor, proizvodnja i građevinski sektor su zabilježili značajno smanjenje aktivnosti 2014. godine. Rezultati u energetskom sektoru su bili 17% niži u 2014. u odnosu na 2013. godinu, dok su rezultati proizvodnje bili 1,40% niži, a građevinskog sektora 4,10% niži u odnosu na isti period. Dodata vrijednost u uslužnom sektoru smanjena je za 0,5% u realnom iznosu. Rast izvoza, iako još uvijek pozitivan, je usporen i nije mogao da spriječi dalju recesiju. Od 2010. godine, a posebno 2013. godine kada je proizvođač automobila FIAT pokrenuo proizvodnju u Srbiji, izvoz je predstavljao značajan pokretač rasta. Međutim, 2014. godine izvoz bilježi usporavanje, što je negativno

doprinijelo rastu BDP od trećeg i četvrtog kvartala. Glavni razlozi za usporavanje izvoza su bili: niža proizvodnja u energetsom sektoru, niža strana tražnja i prodaja FIAT-a i smanjenje efikasnosti u državnim preduzećima koja su čekala privatizaciju. Oporavak izvoza je započeo u prvom kvartalu 2015. godine, kada je izvoz zabilježio rast od 5,20%. Recesija još nije dovela do daljeg povećanja stope nezaposlenosti. Tačnije, stopa nezaposlenosti je smanjena na 16,80% u četvrtom kvartalu 2014. godine, u odnosu na 20,10% iz prethodne godine, jer je otvoreno 80.000 radnih mjesta. Inflacija je bila niska tokom cijele 2014. godine. Od marta 2014. godine, inflacija je bila ispod donje granice ciljane inflacije od $4 \pm 1,5\%$, sa prosjekom od 2% na godišnjem nivou. Nominalni i realni kurs bilježe konstantan pad tokom 2014. godine. Dinar je oslabio nominalno za 5,20% tokom godine, sa rastućim pritiskom na devizni kurs u drugoj polovini godine. Finansijski sistem je stabilan, iako su prisutne slabosti u nekim državnim bankama. Srpski finansijski sistem je prebrodilo prvi talas finansijske krize relativno dobro. Međutim, slab ekonomski oporavak i značajna depresijacija doveli su do značajnog povećanja nenaplativih kredita, koji se od septembra 2014. godine nalaze na 23% i smanjene profitabilnosti. Iako je bankarski sistem dobro kapitalizovan i likvidan, pojavile su se poteškoće, posebno u segmentu domaćih banaka. Četiri banke su propale od 2011. godine.

U naporima da riješi gore pomenute ekonomske izazove, Vlada je postigla dogovor sa MMF-om u vidu trogodišnjeg „stendbaj“ aranžmana iz predostrožnosti. Program, koji je odobrio Odbor MMF-a 23. februara 2015. god, predviđa sprovođenje ambiciozne fiskalne konsolidacije i strukturnih reformi radi smanjenja javnih rashoda, sprečavanja rasta javnog duga i stavljanje javnog duga na silaznu putanju.

3. Strategija partnerstva sa Grupacijom svjetske banke

Sistematska dijagnostička procjena pruža sveobuhvatnu analizu i procjenu razvojnih izazova i ograničenja Srbije, a ističe jedanaest širih prioriteta za dostizanje održivog i inkluzivnog rasta, sa ciljem postizanja većeg zajedničkog prosperiteta. Okvir za partnerstvo odgovara na ove utvrđene prioritetne oblasti, istovremeno razmatrajući fiskalna ograničenja sa kojima će Vlada biti suočena tokom većeg dijela perioda implementacije. Takođe uzima u obzir nekoliko godina loše političke stabilnosti i čestih promjena Vlade, Srbija trenutno ima Vladu sa širokom političkom podrškom. Vlada je pokazala snažnu posvećenost tržišno orijentisanim reformama, pa tako strategija dolazi u pravom trenutku, i pokrivala je petogodišnji vremenski okvir koji je Srbija postavila kao period pripreme za pristupanje EU. Uspostavljena je bliska veza između prioriteta koji proističu iz strategije i standarda koje Srbija mora da ispuni u procesu pridruživanja EU. Funkcionalna i konkurentna tržišna ekonomija i snažne institucije su ključne za članstvo u EU, kao i podsticajna poslovna klima i sigurna imovinska prava i poštovanje pravne tekovine EU u važnim oblastima politika, kao što su energetika i saobraćaj. Nacionalna strategija ekonomske reforme odražava ove ključne prioritete. Socijalna inkluzija i jednakost polova su glavni elementi programa evropskih integracija, a otpornost na klimatske uslove sve više dobija na značaju u internoj agendi EU. Korišćenje finansijskih resursa i resursa znanja Grupacije svjetske banke pruža važnu dodatnu vrijednost u procesu pristupanja EU.

Okvir za partnerstvo dolazi u trenutku kada je Vlada odobrila tešku, ali realističnu trogodišnju fiskalnu strategiju i pripremila je Nacionalni program ekonomske reforme. Strategija ističe da će zemlja biti u procesu pregovora o pristupanju EU tokom perioda implementacije programa. Treba napomenuti da iako ove odobrene strategije i programi, zajedno sa procesom pregovora o pristupanju, definišu opšti pravac politika, one ne predstavljaju sveobuhvatnu nacionalnu strategiju razvoja. Fiskalna strategija i program ekonomskih reformi naglašavaju sprovođenje strukturnih reformi. Ove reforme imaju dvostruki cilj dostizanja fiskalne održivosti i stvaranja podsticajnog okruženja za investicije i stvaranje radnih mjesta. Prvi prioritet programa strukturnih reformi je smanjenje uticaja države na ekonomiju, kroz završetak procesa privatizacije društvenih i državnih preduzeća, i kroz korporatizaciju velikih javnih preduzeća i transportnih kompanija tako da mogu da funkcionišu na komercijalno i finansijski održivoj osnovi. Druga prioritetna oblast je efektivnija upotreba javnih resursa, uključujući reformu sistema za pružanje javnih usluga, jačanje finansijskog upravljanja u javnom sektoru i upravljanje javnim investicijama.

Treća prioritetna oblast je poboljšanje poslovne klime, kroz poresku politiku, sistem za izdavanje dozvola i preuređenje sistema državnih podsticaja radi promovisanja investicija. Ovo takođe uključuje reformu finansijskog sistema i olakšan pristup kreditima za preduzetnike. Ne postoji sveobuhvatni politički okvir za stimulisanje inkluzivnog rasta u razvojnom okviru Srbije, što predstavlja problem u implementaciji formulisanih ciljeva.

Ključni izazov sa kojim je Srbija suočena je slaba sposobnost i kapaciteti za sprovođenje reformi. Iako postoji snažna politička posvećenost navedenom reformskom programu, sistematska slabost javne uprave često izaziva kašnjenje u sprovođenju, čak i nakon donošenja političke odluke. Kao rezultat toga, Srbija često bilježi slab učinak u ključnim aspektima svog reformskog programa. Ovaj nedostatak sprovođenja predstavlja strukturni problem, koji je aktuelna Vlada prepoznala i posvećena je rešavanju tog pitanja.

Opšti cilj strategije je pružanje podrške Srbiji u stvaranju konkurentne i inkluzivne ekonomije, a samim tim, promovisanje integracije u EU. Strategija pokazuje da je transformacija ekonomskog modela zemlje jedini održiv put za ekonomski razvoj Srbije, uključujući postizanje cilja zajedničkog prosperiteta. Ova transformacija je takođe od ključnog značaja za strateški cilj evropskih integracija zemlje, imajući u vidu da Srbija još uvijek ne ispunjava kriterijum EU o postojanju potpuno funkcionalne tržišne privrede sposobne da izdrži konkurentne pritiske u okviru Evropske unije. Stoga, strategija teži da pomogne zemlji u naporima usmjerenim ka prelasku na izvozno orijentisani model rasta, kroz transformaciju uloge države, promovisanje konkurentnosti i unapređeno funkcionisanje investicione klime i tržišta rada, dok će ovo poslednje posebno podržati veću ekonomsku inkluziju.

Struktura strategije podržava šest glavnih prioriteta navedenih u Sistematskoj dijagnostičkoj procjeni. U okviru ovih prioriteta, selektivnost programa je zasnovana na sljedećim dodatnim filterima: a) vlasništvo i vođstvo zemlje, sa fokusom na oblasti koje imaju visok uticaj i snažno vođstvo države u reformskom procesu; b) komparativna prednost pažljivim razmatranjem komparativne prednosti Grupacije svjetske banke u poređenju sa drugim partnerima, a posebno EU, EBRD i EIB, i u smislu oblasti gde svaka institucija ima najveći uticaj i u smislu rezultata u implementaciji programa; i c) strateško programiranje, uključujući strateško sekvencioniranje podrške. Pristup sekvencioniranju je u skladu sa akcentom Vlade na fiskalnu konsolidaciju i reformu državnih preduzeća, a samim tim i stvaranje prostora za kasnije investicije. Strateško programiranje će biti pokrenuto nivoom posvećenosti reformama. Ukoliko taj nivo ostane visok, veći akcenat će biti stavljen na angažovanje u smislu transformacije i sveprožimajućih problema, korišćenjem instrumenata

budžetske podrške i finansiranja na osnovu rezultata. Ako posvećenost reformama oslabi, obim angažovanja će biti sužen na one oblasti gde postoji posvećenost, a veći naglasak će biti stavljen na korišćenje konvencionalnog investicionog kreditiranja.

3.1 Prioritetne oblasti saradnje

Strategijsko opredjeljenje da se izgradi oko šest osnovnih prioriteta i prioriteta visokog uticaja je zasnovano na dodatnim filterima selektivnosti. Aktivnosti Grupacije svjetske banke bile su fokusirane na sledeće prioritetne oblasti saradnje:

Prioritetne oblasti navedene u strategiji su:

- **Fiskalna održivost, finansijska i makro stabilnost** - ovo je oblast u kojoj Grupacija Svjetske banke ima komparativnu prednost i dugogodišnje angažovanje, vrši makro-fiskalnu analizu i detaljnu reformsku dijagnostiku. Fokusirana je na analitičku podršku, podršku u dizajniranju politika i implementaciji na strukturne aspekte programa fiskalne konsolidacije i upravljanja potrošnjom.
- **Upravljanje i institucionalni kapaciteti** - nedovoljno razvijeni institucionalni kapaciteti za sprovođenje neophodnih reformi predstavljaju ključnu prepreku rastu i inkluziji. Bez rješavanja sistemskih pitanja u upravljanju javnim sektorom, nije moguće provesti programe fiskalne i sektorske reforme, a to je smetnja za realizaciju ukupnih ciljeva strategijskog razvoja.
- **Reforma državnih preduzeća** - Grupacija Svjetske banke se angažovala u pružanju podrške Vladi Srbije u privatizovanju komercijalnih državnih preduzeća više od jedne decenije. Ovo je oblast u kojoj je važan dugoročan angažman, a gde je Grupacija Svjetske banke jedna od nekoliko partnera Vlade. Ovo je veoma osjetljivo područje reforme, ali je prepoznato kao glavni uslov za konkurentnu i stabilnu putanju razvoja. Drugi aspekt ovog programa vezan je za reformu javnih komunalnih preduzeća i transportnih preduzeća kojima je potrebno upravljati na finansijski i fiskalno održiv način.
- **Reforma poslovne klime** - podrazumijeva stvaranje povoljnog poslovnog okruženja u cilju povećanja konkurentnosti zemlje i atraktivnosti za privlačenje stranih direktnih investicija. Iskustva Grupacije svjetske banke u ovoj oblasti su značajna, prije svega u zemljama regiona.
- **Razvoj infrastrukture** - podrazumijeva stvaranje uslova za bolju regionalnu povezanost, što je, takođe, od ključnog značaja za povećanje investicija i rasta u

Srbiji. Aktivnosti Svjetske banke ogledaju se kroz investicionu podršku na izgradnji autoputeva i nacionalne mreže puteva, unapređenjima u sistemima za upravljanje putnim i železničkim sektorom, ali i kroz podršku u izgradnji i obnovi energetske sektora, odnosno, energetske infrastrukture.

- **Razvoj institucija tržišta rada** - strategija naglašava značaj zapošljavanja kao glavnog sredstva za podizanje prihoda najsiromašnijih 40% stanovništva. Strategija ističe prepreke koje trenutni pravni i administrativni okvir na tržištu rada, politike i upravljanje predstavljaju za cilj stvaranja radnih mjesta, posebno za marginalizovane grupe sa niskim učešćem na tržištu rada. Ističe se značaj izgradnje ljudskog kapitala kako bi se povećala produktivnost rada i inkluzija.

Posmatrano analitički, diferencirani prioriteti mogu se grupisati u dvije šire oblasti:

- **PRVA OBLAST: Ekonomsko upravljanje i uloga države** - posebno se bavi preprekama za djelotvorno ekonomsko upravljanje (veličina i upravljanje budžetom, obim i kapaciteti administracije za implementaciju reformi i pružanje usluga i uticaj države na ekonomiju, kao i učinak javnih komunalnih preduzeća. U okviru ove oblasti diferencira se pet ciljeva: 1) podrška održivom upravljanju javnih finansija; 2) pomoć u stvaranju djelotvornije javne uprave i unapređenja u procesu pružanja usluga; 3) stvaranje efikasnijeg preduzeća za snabdijevanje energijom, koje bi bilo dugoročno održivo; 4) efikasnija javna saobraćajna preduzeća; 5) tranzicija imovine produktivnih državnih preduzeća u privatno vlasništvo.
- **DRUGA OBLAST: Rast privatnog sektora i ekonomska inkluzija** - posebno se bavi značajnim preprekama za razvoj privatnog sektora i ekonomsku inkluziju (finansiranje, investicije, povezanost i prepreke na tržištu rada). Ciljevi i intervencije su kreirani tako da ojačaju bankarski sistem, unaprijede upravljanje zemljištem, unaprijede infrastrukturne mreže, povećaju kapaciteti obnovljive energije i razviju bolja znanja i vještine radi smanjenja prepreke za ulazak na tržište rada. U okviru ove oblasti diferencirano je šest ciljeva: 1) doprinijeti prioriternim unapređenjima poslovne klime; 2) pružiti pomoć u kreiranju stabilnijeg i dostupnijeg finansijskog sektora; 3) podržati razvoj efikasnijeg tržišta zemljišta i imovine; 4) unaprediti infrastrukturne mreže; 5) smanjiti prepreke za učešće na tržištu rada; 6) pomoći u zatvaranju srednjoročnih i dugoročnih jazova.

3.2 Implementacija strategije u periodu 2016. - 2020. godina

Strategija za Srbiju za period 2016-2020. godina zasniva se na postojećem portfelju Svjetske banke, koji je dobro usklađen sa predloženim ciljevima u novoj strategiji. Kada je riječ o podršci IBRD-a, u ovom periodu egzistira sedam aktivnih projekata ukupne vrijednosti od 1,1 milijarde dolara. Ovi projekti podržavaju investicije u oblastima puteva, zdravstva, finansijskog sektora, energetike, vodosnabdijevanja, zaštite od poplava i upravljanja zemljištem i nepokretnostima. Imajući u vidu strategijske prioritete, angažovanje u sektoru vodosnabdijevanja i zdravstva će se postepeno okončati tokom planskog vremenskog okvira, dok će angažovanje u sektoru zdravstva biti sprovedeno u kontekstu ciljeva fiskalne konsolidacije i djelotvornog pružanja usluga. Učinak portfelja Srbije je malo ispod prosjeka za region, sa stopom isplate u prosjeku od 16,20% u proteklih deset godina. Potrebno je primijetiti da je nivo povučenih sredstava za fiskalnu godinu 2015. godinu dostigao 50%, kao rezultat okretanja ka operacijama finansiranja na osnovu rezultata.

Kada je riječ o podršci IFC-a, u prethodnom periodu IFC je izgradio portfelj zahvaljujući svom snažnom programu tokom perioda prethodne strategije, doduše uz lošiji kvalitet u sektoru proizvodnje i poljoprivrede. Tadašnji portfelj IFC-a iznosio je 417 miliona dolara raspoređen na 24 projekta, uglavnom u sektorima proizvodnje, usluga i poljoprivrede (216 miliona) kao i na finansijskim tržištima (198 miliona). Samo 1% (3 miliona) portfelja IFC-a dodijeljen je sektoru infrastrukture, i to u okviru jednog razvojnog projekta. Pored toga, IFC imao 10 aktivnih projekata u okviru kojih se pružaju savjetodavne usluge i koji su fokusirani na trgovinu i konkurentnost, obnovljive izvore energije, efikasnost resursa, korporativno upravljanje, pojednostavljivanje sistema poreza, MSP, bankarstvo, investicionu klimu u agrobiznisu i javno-privatno partnerstvo. Kroz svoj portfelj investiranja i savjetodavnih usluga, IFC bi mogao da nastavi da radi na brojnim strateškim ciljevima koji su identifikovani u strategiji.

Jedna od najvećih izloženosti MIGA-e je prema Srbiji sa angažovanjem posebno izraženim u finansijskom sektoru. Po pitanju obima programa, vlasti su zahtijevale napredan program, imajući u vidu potrebu za finansiranjem važnih reformi i usklađivanja.

Tokom 2015. godine, IBRD se obavezao na sumu od 444 miliona dolara, uključujući 300 miliona kredita za Projekat hitne sanacije od poplava koje su pogodile zemlju u maju 2014. godine, ali je otvoren prostor za obnovu dijaloga o politikama u energetsom sektoru. Vlada je tražila zajam za 2016. fiskalnu godinu u iznosu od 475 miliona dolara. Indikativni plan

zaduživanja Vlade za 2017. fiskalnu godinu dostiže 320 miliona dolara, dok je za 2018. fiskalnu godinu taj iznos 280 miliona.

Očekivalo se da će ulaganje IFC-a u petogodišnjem periodu iznositi 400-600 miliona dolara, a ovaj iznos zavisi od rješavanja pitanja sa problematičnim kreditima, Vladine implementacije pozitivne regulative kao podrške investicijama u privatnom sektoru u oblasti obnovljive energije, daljeg unapređenja poslovnog okruženje i rasta u Evropi. U tadašnjem periodu, angažovanje MIGA-e fokusira se na finansijski sektor, što odražava potražnju za njenim proizvodima i uslugama. U narednom periodu, MIGA će istražiti mogućnosti angažovanja u drugim sektorima, što je prikazano kroz tekuće angažovanje na projektima izgradnje nepokretnosti. Strategija insistira na većoj usredsređenost na rezultate. Izbor instrumenata u datom periodu obuhvata dodatno finansiranje za operacije koje su uspješno realizovane, kreditiranje na osnovu politika kao podrška makro-fiskalnim i strukturnim reformama i investiciono projektno finansiranje, uključujući nekoliko projekata sa aspektima finansiranja na osnovu rezultata, u različitim sektorima, kao što je reforma zapošljavanja i zarada u javnom sektoru, obrazovanje, transport, konkurentnost i vještine. Strategija se fokusira na viši stepen sinergijskog djelovanja između IBRD, IFC i MIGA. Postojala je snažna saradnja između IBRD-a i IFC-a u oblasti poslovnog okruženja i u toj oblasti timovi zajednički rade. Tokom strategijskog perioda, odvijala se aktivna saradnja u oblasti transprota, konkurentnosti, razvoja vještina i zdravstva.

Detaljan međusektorski analitički rad bio je praćen “*just-in-time*” analizom kako bi se Vladi pomoglo u naporima koje ulaže da riješi određene izazove sa kojima se zemlja suočavala. Primjeri “*just-in-time*” analize mogu da obuhvate analizu jačanja okvira vansudskog restrukturiranja i nesolventnosti i procjenu reforme energetske tarifa i njihovog uticaja na životni standard stanovništva. Realizovana je koordinacija politika i praćenja implementacije koja je povezana sa monitoringom strategije. Tok detaljnog analitičkog rada na temu ključnih prepreka za rast i zajednički prosperitet bio je zasnovan na saznanjima iz tekućeg pregleda javnih finansija. Preostali predloženi analitički rad obuhvata programski analitički rad o siromaštvu, ocjeni finansijskog sektora, strategiji energetskog sektora i analitički rad o upravljanju javnim investicijama i finansiranju socijalnog sektora. Problem nedostatka znanja u nekim oblastima, uključujući i one koje su identifikovane u strategiji, rješavan je regionalnim analitičkim radom.

Ponovo je uspostavljena redovna revizija učinka portfelja na nivou zemlje i to je pomoglo u stvaranju višeg stepena i kvalitetnijeg praćenja rezultata programa i omogućilo pravovremeno rješavanje uskih grla koja su se pojavljivala. Revizije učinka

portfelja sprovodile su se na dva nivoa: 1) godišnju reviziju portfelja sprovodilo je Ministarstvo finansija; 2) kvartalnu reviziju su sprovodila nadležna ministarstva kako bi se pronašla rješenja za probleme koji su se javljali, posebno kod visokorizičnih projekata.

3.3 Partnerski odnosi i koordinacija

Uz angažovanje Grupacije svjetske banke u Srbiji realno je moguće privući pomoć i angažovanje i drugih partnera. Saradnja i koordinacija sa razvojnim partnerima će i dalje biti na visokom nivou. Srbija, kao zemlja sa srednjim nivoom prihoda, ima mali broj aktivnih razvojnih partnera i u velikoj mjeri se oslanja na međunarodne finansijske institucije i bilateralne kreditore za finansiranje svojih razvojnih potreba. Jedini značajan izvor bespovratne pomoći obezbeđuju IPA fondovi Evropske unije, u očekivanom godišnjem iznosu od 200 miliona eura tokom perioda implementacije strategije. Dio sredstava bi mogao biti korišćen kao budžetska pomoć, ali najvećim dijelom sredstva će se koristiti za izgradnju kapaciteta. U postojećem fisklanom kontekstu, od posebne je važnosti iznalaženje komplementarne bespovratne pomoći EU i sredstava i investicija međunarodnih finansijskih institucija. Grupacija Svjetske banke i EU su već bili partneri u brojnim prioritetnim sektorima, kao npr. u reformi javne uprave, ublažavanju rizika od prirodnih nepogoda, jačanju statističkog kapaciteta, inovacijama i transferu tehnologija, kao i reformama u oblasti železnica i putnog sektora. Očekuje se da će se ovo partnerstvo nastaviti. Saradnja i koordinacija sa bilateralnim partnerima (posebno sa Švajcarskom, Njemačkom, Italijom, Norveškom, Švedskom i USAID-om) ostaje jaka i u brojnim sektorima postoji koordinisano finansiranje.

Vlada ima dvostruki mehanizam koordinacije donatora, u okviru kojeg bespovratnim sredstvima upravlja SEIO (Kancelarija za evropske integracije Vlade Srbije) a kreditima Ministarstvo finansija. Koordinacija finansiranja bespovratnim sredstvima i kreditima predstavljala je u prošlosti izazov, ali su mehanizmi koordinacije ojačani, kada je Ministarstvo finansija preuzelo na sebe vodeću ulogu.

Poseban problem u daljnjim odnosima i saradnji Srbije sa Grupacijom Svjetske banke tiče se globalnih međunarodnih odnosa i ukrajinsko-ruske krize, pri čemu se od Srbije izričito zahtijeva priključivanje onim zemljama koje su uvele sankcije Rusiji, kao i bezuslovno priznanje Kosova. U dosadašnjoj fazi Srbija pokušava sačuvati vlastiti put nesvrstavanja u sukobu velikih sila i protivi se uvođenju sankcija, a u pogledu normalizacije odnosa sa Kosovom slijedi definisane pravce, koji bi mogli dovesti do normalizacije odnosa, bez priznavanja statusa Kosova.

3.4 Upravljanje rizicima u implementaciji strategije

Opšti rizik za ispunjenje razvojnih ciljeva navedenih u strategiji je značajan, a kategorije koja predstavljaju visoki rizik za postizanje ciljeva uključuju: makroekonomske izgleda, političke, upravljačke, ekološke i socijalne faktore. Institucionalni kapaciteti za sprovođenje javnih politika predstavljaju značajan rizik za dostizanje utvrđenih ciljeva. Sve drugo spada u kategoriju umjerenog rizika. Makroekonomski rizici koji se odnose na nove i već postojeće domaće i eksterne disbalanse su visoki. Ono što je karakteristično je da Vlada ima veoma visok fiskalni deficit u prethodnih nekoliko godina (varirao je od 4 do 7,20% BDP-a), što je uzrokovalo rast javnog duga (od manje od 40% prije krize do preko 70% krajem 2014. godine). Pored toga, deficit tekućeg računa od 6% BDP-a je i dalje visok, a izgledi za značajniju ekspanziju izvoza su limitirani, uzimajući u obzir ekonomsku situaciju u Evrozoni i CEFTA regionu, koji su glavni trgovinski partneri Srbiji. Usljed toga, spoljni dug je ostao visok u periodu implementacije strategije.

Dok se s jedne strane Vlada trudi da ublaži makroekonomski rizik, privreda u Srbiji i dalje je osjetljiva na vanjske šokove i sporiji rast posebno u Evrozoni, koja predstavlja glavnu izvoznju destinaciju i izvor stranih direktnih investicija, kao i doznaka. Povezani rizik je neuspjeh u sprovođenju programa MMF-a, najvjerojatnije zbog socijalnih pritisaka koji bi blokirali reformu državnih preduzeća i druge osjetljive fiskalne reforme. Ukoliko bi se makroekonomski rizici povećali (posebno eksterni rizici), a implementacija programa MMF-a bude neuspješna, to će predstavljati visok rizik.

Uprkos relativno dobrom stepenu političke stabilnosti u zemlji, postoji i velika vjerovatnoća da bi politički faktori i faktori koji se odnose na upravljanje mogli imati negativan uticaj na strategijske razvojne ciljeve u srednjoročnom periodu. Trenutno Srbiju karakteriše zadovoljavajući stepen političke stabilnosti, s obzirom da jedna politička partija ima apsolutnu većinu u parlamentu, te je politički rizik umjeren, ali postoji određeni stepen bojazni od mogućnosti povećanja. Tome značajno doprinosi situacija na Kosovu i Metohiji i globalna kriza vezana za ukrajinsko-ruski sukob.

Upravljanje u javnom sektoru je pod većom prijetnjom, što se negativno odražava na implementaciju politika i održivost reformi. Regualtorni okvir koji se odnosi na korupciju i etičke norme u javnom sektoru postoji i usklađen je sa evropskom praksom. Ipak, opšti rizik koji proističe iz političke situacije i upravljanja ocenjuje se kao značajan. Takva ocjena se može dati i za poststrategijski period. Kao i u slučaju makroekonomskog rizika, pogoršanje

stepena političke stabilnosti i kvaliteta upravljanja bi imalo implikacije na dostizanje ciljeva i u budućnosti.

Institucionalne slabosti agencija zaduženih za implementaciju mogle bi da ugroze napredak, uprkos jakoj političkoj volji da se reforme sprovedu. Vlada Srbije mora kontinuirano ulagati značajne napore da riješi navedene rizike, ukoliko želi dugoročno stabilan rast i razvoj.

3.5 Aktuelni projekti

Svjetska banka svrstava Republiku Srbiju u kategoriju zemalja višeg srednjeg dohotka sa prosječnim godišnjim dohotkom po glavi stanovnika od 3896 - 12055 dolara. U 2018. godini prosječni godišnji dohodak per capita iznosio je 7134 dolara, a vlada Republike Srbije posvećena je pripremi zemlje za ulazak u EU još od 2008. godine, što je i sveobuhvatni cilj Svjetske banke za naredni period za Srbiju. To je, u stvari, deklarativni cilj. Da li je i stvarni, ostaje da se vidi. Trenutno je aktuelno 12 projekata iz oblasti transporta, menadžmenta nekretnina, zapošljavanja, zdravstva, oporavka od posljedica poplava i zaštite od poplava, upravljanja rizicima od prirodnih katastrofa, reformi finansijskog sektora, modernizacije javnog sektora i poboljšanju njegove efikasnosti, obrazovanja u najranijem uzrastu. Važno pitanje kojim se Svjetska banka bavi kroz projekte u Srbiji jeste i rodna ravnopravnost. Uočeno je da se nejednakost ispoljava na tržištu rada bez obzira na to što su stope upisa u osnovne i srednje škole približne za dječake i djevojčice. Stopa zaposlenosti žena u Srbiji je niža od stope zaposlenosti muškaraca kao i od stope zaposlenosti žena u Evropi i centralnoj Aziji što dovodi do manjeg prihoda po glavi stanovnika u Srbiji. Još viša stopa nezaposlenosti je među pripadnicama romske populacije u Srbiji. Razlika u zaradama posebno je izražena među nisko-kvalifikovanim zaposlenima.

Među aktuelnim projektima Svjetske banke u Srbiji je i projekat za predškolsko obrazovanje i vaspitanje. Sporazum o zajmu potpisan je 2017. godine u iznosu od 47 miliona eura. Cilj ovog projekta je unapređenje pristupa, kvaliteta i jednakosti u uslugama predškolskog obrazovanja i vaspitanja, sa posebnim osvrtom na djecu iz socijalno ugroženih sredina, gdje manje od 10% djece starosti 4 godine ili više dobija predškolsko obrazovanje dok je taj procenat kod djece iz porodica sa višim životnim standardom više od 80%. Ovaj projekat ima za cilj da svoj djeci omogući jednake prilike za obrazovanje od najranijeg uzrasta. Pored ulaganja u nove objekte i stvaranje više kapaciteta, kroz projekat Inclusive Early Childhood Education and Care (ECEC) radi se na edukaciji vaspitača-nastavnika i stvara kvalitetniji obrazovni program.

Projekat za osnaživanje javnih finansijskih institucija - State Owned Financial Institutions (SOFI) Strengthening Project vrijedan 40,10 miliona eura odobren je 2018. godine. Ovaj projekat je, prije svega, usmjeren na Banku Poštansku Štedionicu sa ciljem da poboljša i unaprijedi njeno poslovanje i riješi pitanje nekvalitetnih kredita. Pored ove banke projekat se bavi reformom svih ostalih finansijski institucija u državnom vlasništvu. Stručni konsultanti Svjetske banke pružaju podršku Ministarstvu finansija kroz pravne i strateške savjete i poslovne analize.

Projekat za poboljšanje upravljanja nekretninama podržan je još 2015. godine sa iznosom 36,20 miliona eura, a osnovna svrha projekta je unapređenje sistema za upravljanje nekretninama koji je jednako važan i građanima i investitorima. Rezultati tog projekta su vidljivi, a to posebno potvrđuje projekat izgradnje nekretnina „Beograd na vodi“. Projekat unapređenja sistema za upravljanje nekretninama čine četiri ključne komponente:

- Procjena vrijednosti i oporezivanje nepokretnosti;
- E-uprava za pružanje pristupa informacijama o nepokretnostima;
- Institucionalni razvoj republičkog geodetskog zavoda;
- Upravljanje projektom i aktivnosti podrške.

Odbor izvršnih direktora Svjetske banke odobrio je Srbiji u 2023. godini prvi Programski razvojni zajam za zelenu tranziciju, čime je obezbeđeno 149,9 miliona evra (u protivvrijednosti 160 miliona dolara), kao i finansiranje u iznosu od 69 miliona evra (u protivvrijednosti 75 miliona dolara) za Projekat unapređenja upravljanja javnim finansijama za pružanje usluga i zeleni rast, saopštila je ta globalna finansijska institucija.

Prvi Programski razvojni zajam za zelenu tranziciju namijenjen je za podršku pojačanim nastojanjima Srbije da unaprijedi svoje institucije javnog sektora na putu ostvarivanja otpornijeg, zelenijeg i inkluzivnijeg ekonomskog rasta koji će ostati održiv i za buduće generacije. Ovaj programski zajam je, kako su precizirali, prvi od dva takva kredita. Njime se pruža podrška reformama javnih politika i institucija kako bi se fiskalno upravljanje bolje uskladilo sa zelenom agendom, i to povećanjem transparentnosti potrošnje budžetskih sredstava za realizaciju klimatskih aktivnosti i zaštitu životne sredine. Njegov cilj je da se ubrza tranzicija ka čistoj energiji putem reformi tržišta energenata kako bi se osigurala održivost JP „Elektroprivreda Srbije“ (EPS) i omogućilo brže uvođenje obnovljivih izvora energije, ali istovremeno i zaštitili energetske ugroženi kupci. Kroz ovu aktivnost Srbiji se pruža podrška i da uskladi svoje propise sa standardima Evropske unije o klimi i zaštiti životne sredine, sa posebnim naglaskom na upravljanje otpadom i kvalitetom vazduha.

Ovaj zajam je pripremljen u partnerstvu sa Francuskom razvojnom agencijom (Agence Française de Développement, AFD) i njemačkom Razvojn timer bankom (Kreditanstalt für Wiederaufbau, KfW), a obje ove institucije će također obezbijediti finansijska sredstva Vladi Srbije. Odbor izvršnih direktora Svjetske banke odobrio je i finansiranje u iznosu od 69 miliona evra (u protivvrednosti 75 miliona dolara) za Projekat unapređenja upravljanja javnim finansijama za pružanje usluga i zeleni rast.

U okviru odobrenog programa, pripremljenog u partnerstvu sa Francuskom agencijom za razvoj (AFD), pruža se podrška široj strategiji Vlade Srbije za prelazak na zeleniji i otporniji model privrednog rasta, a usklađen je sa Okvirom za partnerstvo Svjetske banke sa Srbijom za period od 2022. do 2026. godine kojim se predviđa podrška za zeleniji budžetski okvir i ostvarenje održivih ulaganja u više sektora. Cilj ovog projekta je jačanje temeljnih elemenata sistema za upravljanje javnim finansijama u Srbiji, radi povećanja fiskalne transparentnosti i jačanja otpornosti Srbije na šokove. Ova aktivnost, koja se realizuje u vidu „programa za rezultate“, pružiće podršku Srbiji u njenim nastojanjima da napusti obrazac visoke energetske intenzivnosti i napravi otklon od korišćenja energije iz fosilnih izvora.

Svjetska banka i njene institucije rade na unapređenju javnih institucija, stvaranju boljih uslova za zapošljavanje za sve grupe, modernizaciji državne administracije, razvoju infrastrukture. Novi projekti će se baviti digitalizacijom javnih usluga, promovisanjem ekonomske inicijative, preduzetništva, inovacijama i digitalnom ekonomijom.

4. Partnerski odnos Svjetske banke i Bosne i Hercegovine

Privreda Bosne i Hercegovine, od perioda osamostaljenja suočila se sa mnogobrojnim problemima i izazovima. Ratna dešavanja i u velikoj mjeri uništena privredna infrastruktura predstavljali su najveću poteškoću u obnavljanju privrednih aktivnosti. Takođe, promjena državnog sistema, odnosno tranzicija sa netržišnog na tržišni model privređivanja usporila je očekivani ekonomski rast. U poslijeratnom periodu kao glavni prioriteti se postavljaju ponovna izgradnja porušene infrastrukture i uvođenje tržišnih reformi u njenu dotadašnju plansku ekonomiju. Bosna i Hercegovina je imala izgrađenu vojnu industriju, što je rezultiralo velikim učešćem vojnih preduzeća u njenoj ekonomiji, a sa druge strane bilo je vrlo malo tržišno stabilnih preduzeća. Iako je poljoprivreda bila gotovo isključivo u privatnom vlasništvu, farme su bile male i neperspektivne, a Bosna i Hercegovina je tradicionalno bila uvoznik hrane. Industrija je ostala sa prekobrojnomo zaposlenom radnom snagom, što je naslijeđe iz socijalističke ekonomske strukture bivše Jugoslavije.

Rat u Bosni i Hercegovini prouzrokovao je da nivo proizvodnje padne 80% za tri ratne godine, a nezaposlenost poraste. Nakon okončanja ratnih dejtava, bruto društveni proizvod u periodu od 1996 -1999. godine rastao je po neuobičajeno visokim stopama zbog izuzetno niske polazne osnove, ali je stopa rasta u periodu 2000 - 2002. godina smanjena. Djelimična stagnacija rasta društvenog proizvoda desila se između 2003. i 2005. godine. Sveobuhvatne državne statistike su dosta ograničene i ne prikazuju veliki dio aktivnosti na crnom tržištu. Bosna i Hercegovina je zemlja sa izuzetnim privrednim potencijalima i respektabilnim proizvodnim kapacitetima koji, ako bi se pravilno i domaćinski iskorištavali mogli biti odlična podloga za kvalitetan život njenih građana.

Zbog sveukupne situacije i vrlo lošeg stanja privrede Bosne i Hercegovine hitno su bila potrebna finansijska sredstva međunarodnih organizacija u vidu pomoći ili kreditnih zaduženja. Takođe, razorena privreda ove zemlje je čekala strana ulaganja i dolazak velikih svjetskih kompanija na ovo područje, da bi se ekonomija digla iz pepela. Potencijal u vidu zemljišta, šuma, rijeka, jezera i rudnih bogatstava je postojao, ali mu je bio potreban zamajac iz inostranstva.

U poslijeratnom periodu, zaduženje kod međunarodnih finansijskih institucija je raslo iz godine u godinu, ali je praćeno rastom BDP-a, rastom plata, smanjenjem stope nezaposlenosti i drugim parametrima koji su ukazivali da se ekonomija oporavlja. Prirodni i drugi resursi su počeli da se koriste i privreda se postepeno oporavljala. Ne tempom kojim je trebala, ali se

lagano kretala u pozitivnom smjeru i pored raznih problema sa kojim se suočavala. Raspoloživi potencijali su stavljeni u funkciju, neki u većem, a neki u manjem obimu.

Više od polovine površine Bosne i Hercegovine je pokriveno šumom, što je čini jednom od najbogatijih zemalja u regiji Jugoistočne Europe, a njeni stanovnici su s pravom ponosni na dugogodišnju tradiciju proizvodnje drvnih proizvoda i njihovog izvoza. Šume Republike Srpske i Federacije BiH su većinom prirodne šume, raznovrsne po vrstama drveća, što sve čini dobru komparativnu osnovu za razvoj drvne industrije. Širok asortiman proizvoda koji nastaju u BiH je pretežno baziran na sirovinama: bukve, jele, smrče, bora, a znatno manje oraha, hrasta, jasena. Nažalost, jedan od najpotentnijih resursa u BiH daje izuzetno skromne rezultate, a to je posljedica velike korupcije i kriminala u ovoj oblasti. Sistem do sada nije pokazao opredijeljenost da se istinski suoči sa ovim problemom.

Ključni problem i osnovno strateško opredjeljenje drvne industrije je što viši nivo finalizacije i što veći izvoz finalnih proizvoda od drveta. No, i pored toga, značajan udio u proizvodnji čine i proizvodi nižeg stepena prerade, kao što su: rezana građa, peleti, palete, briketi i slično. Širok je dijapazon komfornih proizvoda koji nastaju u BiH, od namještaja od punog drveta, preko masivnih drvenih ploča, pa sve do građevinske stolarije, parketa i podova i rezane građe. U ovom sektoru je u posljednjim godinama zabilježen značajan rast i razvoj, pri čemu država ima najmanju korist od toga, obzirom da je značajan dio poslovne aktivnosti u „sivom (crnom) kanalu“.

Metalni sektor u Bosni i Hercegovini uz baznu proizvodnju metala, tradicionalno je najjači i najuspješniji industrijski i izvozni sektor koji u prosjeku čini oko 34,20% od ukupnog izvoza zemlje, što mu daje veliku prednost nad drugim izvoznim kategorijama. Elektroindustrija je ostvarila najveću pozitivnu promjenu izvoza (36,24%).

Tri najperspektivnija lanca su: metalni dijelovi za autoindustriju, elektroindustrija, mašine i dijelovi mašina. Upravo oni segmenti u kojima se ostvaruje najveća dodana vrijednost u proizvodnji. Preko 50% izvoza plasira se na 4 velika tržišta: Njemačke (17%), Slovenije (15%), Austrije (14%) i Hrvatske (10%), a imajući u vidu apsorpcionu moć ovih tržišta izvozne orijentisane kompanije će fokus svojih izvozne promotivnih aktivnosti nastaviti upravo na ovim tržištima, ostavljajući pri tom i mogućnost za otvaranje novih tržišta.

Poljoprivredna proizvodnja, posebno proizvodnja voća i povrća je jedan od značajnih proizvodnih sektora. Ovaj sektor u zadnjih par godina bilježi veliki porast u proizvodnji, pogotovo u podsektoru jagodistačastog voća. Povećanje proizvodnje voća i povrća u zadnjim godinama rezultat je značajnih investicija na području oba entiteta. Godišnja proizvodnja svježeg voća i povrća iznosi oko 150 miliona konvertibilnih maraka, od čega se oko 40% plasira

na inostrano tržište. Od voćarskih kultura, najzastupljenije su: šljiva, jabuka, kruška, grožđe, malina, jagoda, trešnja i šumski plodovi. Od povrtlarskih kultura prednjače: krompir, kupus, krastavac, paradajz, paprika. Najviše se izvozi svježa šljiva, smrznuta i svježa malina, šumski plodovi, trešnja, kornišoni, paradajz, krompir. Proizvodi za koje ova zemlja ima značajan suficit u trgovinskoj razmjeni sa ostatkom svijeta su: šljiva, malina, trešnja i krastavac kornišon.

Većina proizvođača prati savremene trendove, kao i tehnologije koje se danas koriste u ovoj proizvodnji i koriste standarde koje se traže od kupaca iz zemalja članica Evropske unije, kao što je Global GAP te ISO standardi. Takođe, danas se ovaj sektor može pohvaliti i sa korišćenjem visoko sofisticirane opreme, pogotovo u preradi voća, gdje pojedine firme raspolazu sa najmodernijom opremom koja je danas dostupna.

Kada govorimo o sektoru ljekovitog i aromatičnog bilja, treba napomenuti da ovaj sektor ne uključuje samo bilje, već i eterična ulja, prirodnu kozmetiku, divlje gljive, šumske plodove, začine i med. Ovo područje ima dugu tradiciju u prikupljanju i kultivisanju ljekovitog i aromatičnog bilja, šumskih plodova i gljiva. Bioraznolikost ljekovitog i aromatičnog bilja i gljiva je odlična, što BiH čini vrlo konkurentnu na međunarodnom tržištu. Kvalitet je potvrđen izvrsnim izvoznim rezultatima kako organskih tako i konvencionalnih proizvoda.

Izvozni bestseleri su divlje gljive (vrganj, lisičarka, smrčak i crna trubača) koje se izvoze svježe, sušene ili smrznute, zatim bilje koje čini oko 20% ukupnog izvoza ovog sektora, kako divlje (medvjedi luk, kadulja, lovor, gospina trava, konopljika, borovica, stolisnik, bijeli sljez, medvjетка, šipurika, bazga, lipa, kopriva), tako i kultivisano (kamilica, matičnjak, metvica, neven, lavanda, bosiljak i smilje), te šumski plodovi (brusnica, borovnica, jagoda, malina, kupina, divlja višnja i kesten). Proizvodnja eteričnih ulja u Bosni i Hercegovini dramatično je porasla tokom posljednjih deset godina. Izrazito su popularna ulja smilja, kadulje, matičnjaka, kamilice, lovora, smreka, lavande, vrijesa, metvice, majčine dušice, smreka i ružmarina. Određeni broj kompanija specijalizovao se za proizvodnju eteričnih ulja četinjara poput crnog bora, običnog bora, obične jele i smreke. Takođe, značajna je i proizvodnja meda kao što su višecvjetne vrste meda (šumski i livadski), kao i borovi med, med kestena, kadulje, vrijesa i bagrema.

Proizvodnja mlijeka smatra se strateškim poljoprivrednim sektorom, a oslonjena je na uzgoj krava, ovaca i koza. Proizvodnja mlijeka je najčešći oblik poljoprivredne proizvodnje, uzimajući u obzir činjenicu da oko 100.000 poljoprivrednih domaćinstava drži krave. Od tog broja, oko 33.000 domaćinstava proizvodi mlijeko u komercijalne svrhe. Oko 35 mljekara je sa instaliranim kapacitetom prerade oko 420 miliona litara godišnje, što predstavlja iskorišćenost kapaciteta od 55%. Pored registrovanih mljekara, posluje i jedan broj malih porodičnih

mljekara, ali one su isključivo usmjerene na neposredno lokalno tržište. Struktura u oblasti prerade mlijeka nije se značajno mijenjala već duži niz godina, gdje preovladavaju tečni proizvodi, od kojih najviše dominira pasterizovano i UHT mlijeko sa oko 56%, jogurt, pavlaka, fermentirani proizvodi sa oko 20%, sir sa 21% i ostali mliječni proizvodi sa 3%. U BiH se danas proizvodi i niz autohtonih sireva kao što su: Livanjski sir, Vlašićki sir, sir iz mijeha, masni, vareni i posni i druge vrste sireva. Potrebno je dalje jačati ovaj dio poljoprivredne proizvodnje, jer je na taj način moguće značajno poboljšati spoljnotrgovinski deficit.

Sektor prerade mesa je jedan od najznačajnijih i najrazvijenijih. Prerada mesa vrši se po EU standardima, a o kvalitetu svjedoči izvoz na međunarodna tržišta. Ovdje posluje oko 20 kompanija koje dnevno prerade između 5 i 30 tona mesa u različite mesne prerađevine poput polutrajnih i trajnih mesnih proizvoda, kao što su barene ili sušene kobasice, paštete, naresci, salame. Na godišnjem nivou ova proizvodnja iznosi preko 18.000 tona. Proizvodnja svježeg mesa u Bosni i Hercegovini je smanjena, zbog uništavanja stočnog fonda tokom rata, te slabog ulaganja u razvoj nakon rata. Vrlo brz procvat posljednjih godina doživjela je peradarska proizvodnja, čiji se proizvodi plasiraju na lokalnom i stranom tržištu.

Proizvodnja vina u Bosni i Hercegovini podijeljena je na crveno vino sa 45% proizvodnje, i bijelo sa 55% proizvodnje. Ovakva podjela ujednačena je posljednjih nekoliko godina. Autohtone sorte Žilavka (bijelo) i Blatina (crveno), kao i Vranac (crveno) koji je u Hercegovini već pronašao svoje prirodno okruženje, glavni su aduti domaćih proizvođača vina. Veći proizvođači takođe proizvode i ostale sorte kao što su Cabernet Sauvignon, Merlot, Shiraz (crveno) i Chardonnay i Sauvignon Blanc (bijelo), što znači da su neke poznate međunarodne sorte zastupljene u vidu malog, ali sve većeg udjela iskorišćenih hektara, međutim upravo su prve tri autohtone sorte najzaslužnije za prepoznatljivost Hercegovine kao vinarske i vinogradarske regije. Iako se vino jednim dijelom proizvodi i na području sjeverne Bosne, ovdje se prvenstveno govori o vinima iz zapadne i istočne Hercegovine koje čine oko 85% ukupne proizvodnje vina u Bosni i Hercegovini. Kvalitet vina proizveden od domaćeg grožđa je neupitan i zahvaljujući njemu, Hercegovina je već postala brend kao regija.

Republika Srpska, kao i Federacija BiH posjeduje ogroman vodeni potencijal koji je idealan za ugoj hladnovodnih i toplovodnih vrsta riba. Ribarstvo je vrlo perspektivan sektor. Godišnje se proizvede oko 6.000 tona ribe. Mrijestilišta i ribogojilišta su brojna i različitih su kapaciteta, površine i godišnje proizvodnje.

Proizvodnja bezalkoholnih pića i vode je izuzetno važan segment privrede ove zemlje, pogotovo voda. Iako domaće punionice rade sa 50% svojih kapaciteta, odavde se godišnje izveze preko 25 miliona KM vode i bezalkoholnih pića. Punionice i fabrike sokova

rasprostranjene su širom zemlje, a prirodni vodni potencijal kvalitet i čistoća vode izdvaja nas od ostalih zemalja u regiji. Nekoliko godina unazad izgrađen je i modernizovan veliki broj kapaciteta za proizvodnju flaširanih i izvorskih mineralnih voda, kao i osvježavajućih bezalkoholnih napitaka. I pored toga i dalje je prisutan nerealno visok uvoz vode i sokova u BiH.

Oblast tekstila i kožarstva, te proizvodnja odjeće i obuće, imaju dugu tradiciju, visok kvalitet proizvoda i usluga, dobar međunarodni ugled kao dobavljača i proizvođača, kvalifikovanu radnu snagu sa niskim troškovima proizvodnje, teritorijalno dobro pozicionirane proizvodne kapacitete.

Uz turističku ponudu ovo su neki, od najznačajnijih potencijala koji privlače međunarodne investicije i investitore u ovu zemlju, a kad se tome dodaju i blizina tržišta Zapadne i Istočne Evrope, kratki rokovi isporuke i know how, to sve zajedno daje dovoljno prostora i mogućnosti za dalje povećanje privredne aktivnosti. Građevinski i energetski sektor u značajnoj mjeri utiču na privlačenje međunarodnog finansijskog potencijala, jer su naša građevinska preduzeća stekla dosta dobar ugled u svim aspektima građevinskih projekata.

Zemlja obiluje prirodnim resursima kao što su drvo, kamen, šljunak, pijesak, glina i metalne rude. Potencijal za rast tržišta građevinarstva u zemlji je zaista veliki, s tim da je prvobitni prioritet da se obnovi i oporavi postojeća imovina i infrastruktura. Značajne mogućnosti za rast građevinske industrije i privlačenje stranih direktnih investicija počivaju na mnogim projektima, pa tako pored Koridora Vc, autoputa od Rače i Bijeljine do Doboja, Banjaluke do Prijedora i Novog Grada, postoje planovi za izgradnju brzih cesta, željeznica, i razvoja proizvodnje električne energije. Razvoj građevinarstva leži i u izgradnji privrednih i turističkih (banjski, seoski, planinski, morski turizam) objekata, te u izgradnji objekata u energetici (termoelektrane, cjevovodi, gasovodi, hidroenergetski projekti i dr.) Ovo su veliki građevinski projekti koji zahtijevaju osnivanje konzorcija i dovođenje stranog kapitala za izvođenje širokog spektra radova koji bi bio konkurentan i na međunarodnim tenderima, ali, prije svega, politički konsenzus Republike Srpske i Federacije Bosne i Hercegovine.

Stoga, postoji velika mogućnost upotrebe međunarodnog finansijskog potencijala s obzirom na trend rasta proizvodnje električne energije iz obnovljivih izvora. Energija vjetra se još uvijek nedovoljno koristi u energetske svrhe, iako postoje projekti čija se realizacija očekuje u narednom periodu. Prema preliminarnim analizama, postoje značajni potencijali korišćenja sunčeve energije na cijelom prostoru, posebno u Hercegovini. Sadašnje korišćenje solarne energije je vrlo skromno i ograničeno je na upotrebu solarnih kolektora na manjem broju

domaćinstava. Međutim, proizvodnja električne energije pomoću sunčeve energije zahtijeva solarne sisteme, koji spadaju u naskuplje energetske tehnologije.

Funkcionisanje Bosne i Hercegovine uopšteno, a posebno njenih institucija, utiče na mnoge specifičnosti kada je ova zemlja u pitanju. Dejtonski mirovni sporazum iz 1995. godine, koji je okončao rat u BiH i omogućio stabilnost zemlje, stvorio je izuzetno kompleksnu institucionalnu strukturu i veoma složen i iscjepkan aparat za donošenje odluka. Kao rezultat toga, mnoge slabosti, koje su zajedničke drugim nerazvijenim zemljama su se umnožile u BiH, što čini poslovanje i privredu ove zemlje posebno zahtjevnim. Zato će, dalji naredak i približavanja Evropskoj uniji biti teško postići. Federacija BiH, kao jedan od dva dijela ove čudne zemlje je posebno komplikovan sistem u kojem egzistira čak deset kantona od kojih svi imaju svoje vlade, ministarstva, parlamente i sve druge institucije koje posjeduje i svaka država. Zbog toga ova zemlja nije previše interesantna dolasku stranog finansijskog kapitala, ulaganjima i privlačenju investicija. Globalna kriza i nestabilna politička situacija su dodatno negativno uticali na ekonomiju Bosne i Hercegovine u poslednjoj deceniji, i doprinijeli ekonomskoj slabosti zemlje.

Slaba domaća potražnja, nepovoljno spoljno okruženje, male plate, loš ekonomski ambijent i politički zastoj i dalje suzbijaju napredak privrede oba entiteta ove zemlje. Visoka stopa nezaposlenosti, takođe, ograničava potrošnju. U isto vrijeme, slabiji rast u eurozoni negativno utiče na izvozne aktivnosti Bosne i Hercegovine i na priliv međunarodnog finansijskog potencijala. Bosna i Hercegovina ima značajne ekonomske potencijale u nizu sektora, ali je uspješno ostvarivanje tih potencijala bilo usporeno složenim političkim okvirom i nedostatkom spremnosti da se provedu duboke strukturne reforme. Zbog toga je napredovanje zemlje zaustavljeno već dugi niz godina, i ona zaostaje za drugim zemljama u jugoistočnoj Evropi prema većini indikatora reformi i poslovnog okruženja.

Proces privatizacije koji se dogodio u predhodne dvije decenije nije dao očekivane rezultate. Kao i u drugim zemljama u regionu, put Bosne i Hercegovine ka održivom rastu i razvoju zahtijeva mnogo veći fokus na jačanju poslovnog okruženja za razvoj privatnog sektora, jačanje veza između entiteta i sa susjednim zemljama, efikasnije privlačenje stranih direktnih investicija, dovođenje multinacionalnih kompanija i veću održivu eksploataciju prirodnih resursa zemlje.

5. Implementacija programa Svjetske banke u Bosni i Hercegovini

Poslije završetka rata, Svjetska banka je još od 1996. godine imala veoma značajnu ulogu u poslijeratnom razvoju Bosne i Hercegovine, koju je zadržala i danas na putu Bosne i Hercegovine ka evropskim integracijama. Ulaganja Svjetske banke se odnose na finansiranje širokog spektra sektora kao što su transport, gasifikacija, deminiranje, stanovanje, zdravstvo, obrazovanje, javni radovi, poljoprivreda i mikro-finansiranje. Tokom perioda obnove Banka je imala značajnu ulogu u vraćanju osnovne infrastrukture i usluga, stvaranje uslova za održiv povratak izbjeglica i raseljenih lica, te društveni rast i zapošljavanje. U tom procesu obnove navedenim finansiranjem je obuhvaćeno obnavljanje vodosnabdijevanja, energetska infrastruktura, rekonstrukcija zgrada i opremanje bolnica i drugih zdravstvenih ustanova, obnova škola i drugih obrazovnih ustanova, obnova putne infrastrukture (putevi i mostovi), te mikrofinansiranje koje je pomoglo otvaranju i održavanju na hiljade novih radnih mjesta.

Posljednjih desetak godina Svjetska banka se bazira na programe usmjerene na jačanje privatnog sektora koji vodi rastu i zapošljavanju, jačanju institucija i uprave, reformu javnog sektora, mjere usmjerene na ublažavanje posljedica globalne ekonomske krize, kao i pomoć na ublažavanju efekata katastrofalnih poplava i drugih prirodnih nepogoda. U narednom period Svjetska banka ponovo usmjerava svoju pomoć u transportni sektor, prvenstveno u modernizaciju puteva u saradnji sa Evropskom bankom za obnovu i razvoj i Evropskom investicionom bankom, projekte zapošljavanja, podrške bankarskom sektoru, sektoru zdravstva, te podrške reformama koje provodi BiH u skladu sa usvojenom Reformskom agendom.

U 2020. godini Svjetska banka je pružala podršku Bosni i Hercegovini u prevenciji, otkrivanju i odgovoru na prijetnju koju je nametnula pandemija COVIDa-19, jačanjem pripravnosti nacionalnih sistema javnog zdravstva i pružanjem socijalne pomoći najugroženijim grupama pogođenim pandemijom u Bosni i Hercegovini. Isto tako u postupku je realizacija projekta koji će povećati otpornosti firmi nakon prestanka pandemije COVID-19, te održavanje poslovanja firmi proširivanjem finansijskih resursa radi obezbjeđivanja finansiranja obrtnog kapitala i investicija za mikro, mala i srednja preduzeća u Bosni i Hercegovini. Pojavom ukrajinske krize globalna situacija se značajno mijenja i interesovanje Svjetske banke za male zemlje, koje, još uvijek nisu u zoni visokog rizika, se značajno

smanjuje. Bosna i hercegovina je eklatantan primjer zemlje kojoj se finansijska podrška uslovljava ispunjavanjem političkih ciljeva drugih, prije svega, zapadnih zemalja.

Svjetska banka je od 1996. godine odobrila 99 projekta u Bosni i Hercegovini, u iznosu od oko 2,40 milijardi dolara. Portfolijo Svjetske banke krajem 2020. godine iznosio je oko 495,60 miliona US dolara (803 miliona KM) u 9 aktivnih investicionih projekata.

Da bi se na najbolji mogući način sagledala dinamika aktivnosti Svjetske banke u Bosni i Hercegovini, potrebno je analizirati završene projekte, projekte u implementaciji i projekte u pripremi.

5.1 Aktuelni projekti u Bosni i Hercegovini

Svjetska banka je realizovala i u cijelosti završila sljedeće projekte u Bosni i Hercegovini:

Tabela broj 25: Pregled završenih projekata

R. br.	NAZIV PROJEKTA	OBLAST	POČETAK PROJEKTA	ZAVRŠETA K PROJEKTA	VRIJEDNOST PROJEKTA (EUR)
1.	Rekonstrukcija željeznica (BiH, RS, FBiH i BD)	Transport	09.12.2005.	31.12.2018.	140.000.000
2.	Gradske saobraćajnice - Sarajevo (FBiH)	Transport	27.10.2011.	31.03.2019.	22.500.000
3.	Koridor Vc - FBiH	Transport	22.12.2016.	31.12.2020.	76.000.000
4.	Gasifikacija SBK (FBiH)	Lokalna infrastr.	27.01.2010.	31.03.2015.	17.000.000
5.	Vodosnabdijevanje Čapljina (FBiH)	„	03.04.2012.	03.04.2016.	5.000.000
6.	Vodosnabdijevanje Čapljina - grant	„	01.04.2014.	30.06.2015.	4.410.000
7.	Vodosnabdijevanje Gradačac - grant	„	24.12.2014.	31.12.2020.	1.400.000

8.	Obilaznica Brčko (FBiH)	Transport	29.11.2011.	09.07.2020.	28.500.000
9.	Centralno grijanje Banja Luka - RS	Lokalna infrast.	09.03.2018.	09.03.2020.	8.374.000
10.	Proširenje elektro Bijeljina (RS)	„	29.08.2017.	29.08.2021.	7.500.000
11.	Elektrokrajina - distribucije energije (RS)	Energetika	18.06.2016.	18.06.2020.	15.000.000
12.	ISO EMS SCADA	Energetika	20.07.2015.	20.07.2019.	8.500.000
13.	Centralno grijanje Prijedor - RS	Lokalna infrast.	29.05.2014.	29.05.2019.	7.000.000
14.	Centralno grijanje Pale - (RS)	„	25.04.2013.	25.04.2013.	4.500.000
15.	EP BiH Hidroelektrane - FBiH	Energetika	08.01.2009.	08.01.2013.	35.000.000
16.	Autoput Banja Luka - Doboj (RS)	Transport	22.06.2011.	22.06.2016.	195.000.000
17.	Otpadne vode Bijeljina (RS)	Lokalna infrast.	06.04.2010.	06.04.2015.	5.000.000
18.	Mahovljani petlja (RS)	Transport	16.12.2009.	31.12.2015.	25.000.000
19.	Kreditna linija za AOD	Nefinansijski sektor	27.01.2010.	27.01.2015.	50.000.000
20.	Koridor Vc	Transport	28.10.2008.	28.10.2013.	180.000.000
21.	ISO Transco	Energetika	02.07.2007.	02.07.2012.	50.000.000
22.	Sarajevo voda (FBiH)	Lokalna infrast.	11.05.2017.	11.05.2022.	25.000.000
23.	Rehabilitacija puteva	Transport	17.07.2007.	17.07.2012.	70.000.000

24.	Prikupljanje otpadnih voda Bijeljina (RS)	Lokalna infrast.	17.07.2007.	17.07.2012.	7.000.000
25.	Distribucija energije	Energetika	18.09.2005.	06.12.2006.	50.000.000
26.	Upr. vazd. saob.	Transport	01.08.2006.	01.08.2010.	12.000.000
27.	Razvojni program za puteve	Transport	03.12.2004.	03.12.2010.	70.000.000
28.	Preprivatizacija Telekoma Srpske (RS)	Transport	26.04.2002.	-	30.000.000
29.	Rekonstrukcija željeznica BiH	Transport	11.06.2001.	11.06.2006.	25.000.000
30.	Rekonstrukcija el. energije	Energetika	02.11.2000.	02.11.2005.	50.000.000
31.	Hitni projekat rekonstrukcije telekom.	Transport	06.02.1998.	06.02.2003.	20.000.000
32.	Hitne rekonstrukcija sistema e. mreže	Energetika	31.10.1996.	31.10.2021.	15.600.000

Iz navedenog pregleda je vidljivo da je u periodu od 1996. godine do 2022. godine odobreno 32 projekta u ukupnoj vrijednosti od oko 1.178.600.000 EUR, što u prosjeku iznosi oko 43.000.000 godišnje. Od ukupnog iznosa u Republici Srpskoj je investirano oko 305.000.000 EUR ili 25,89%, što uveliko odstupa od teritorijalnog učešća Republike Srpske u ukupnoj teritoriji BiH. Razlozi za ovako stanje su isključivo političke prirode.

Takođe, vidljivo je da je većina projekata bila u oblasti putne infrastrukture, energetike, telekomunikacija i vodosnabdijevanja i da nije bilo ulaganja u konkretne privredne projekte. Ovim ulaganjima bilo je moguće sanirati samo dio infrastrukture koju je NATO sa svojim saveznicima uništio u proteklom građanskom ratu u BiH. Da je BiH tužila NATO i njegove saveznike za materijalnu štetu koju su pričinili BiH, taj iznos bi bio višestruko veći od iznosa **kredita** koji su odobrili.

Tabela broj 26: Pregled projekata u implementaciji

R. br.	NAZIV PROJEKTA	OBLAST	POČETAK PROJEKTA	ZAVRŠETAK PROJEKTA	VRIJEDNOST PROJEKTA (EUR)
1.	Vodovod Visoko (FBiH)	Lokalna infrast.	31.08.2016.	15.12.2021.	4.500.000
2.	Koridor Vc 2 faza (FBiH)	Transport	22.12.2015.	31.12.2021.	80.000.000
3.	Koridor Vc garancija (RS)	Transport	27.12.2017.	10.12.2022.	70.000.000
4.	Vodosnabdijevanje Gradačac (FBiH)	Lokalna infrastr.	24.12.2014.	31.02.2022.	6.000.000
5.	Vodovod Sarajevo (FBiH)	„	01.05.2017.	05.07.2022.	25.000.000
6.	Regionalni vodovod Plava voda	„	19.11.2015.	01.04.2022.	11.000.000
7.	Popravka puteva (FBiH)	Transport	13.07.2016.	13.01.2024.	65.000.000
8.	Regionalna deponija Živinice (FBiH)	Lokalna infrast.	20.11.2019.	15.11.2022.	5.000.000
9.	Javni prevoz Sarajevo (FBiH)	Lokalna infrast.	05.02.2020.	31.12.2022.	15.000.000
10.	Javni prevoz sarajevo 2 faza (FBiH9	Lokalna infrast.	05.02.2020.	31.02.2022.	20.000.000
11.	Gradske saobraćajnice Sarajevo (FBiH)	Lokalna infrast.	25.06.2020.	31.12.2022.	30.000.000
12.	Koridor Vc zaobilaznica Doboj (FBiH, RS)	Transport	09.05.2019.	31.12.2022.	210.000.000
13.	Koridor Vc 3 dio (FBiH)	Transport	12.09.2018.	12.09.2022.	180.000.000

14.	Luka Brčko	Transport	22.12.2016.	30.06.2022.	10.000.000
15.	Vodosnabdijevanje Gradačac (FBiH)	Lokalna infrast.	26.10.2020.	31.12.2022.	1.992.500
16.	Javni prevoz Sarajevo 3 (FBiH)	Lokalna infrast.	22.10.2020.	29.10.2025.	10.000.000
17.	Energetska efikasnost Sarajevo (FBiH)	Lokalna infrast.	29.07.2020.	29.07.2025.	8.000.000
18.	Energetska efikasnost Sarajevo - grant (FBiH)	Transport	29.07.2020.	29.07.2026.	2.000.000
19.	Koridor Vc 2 (FBiH)	Transport	10.03.2021.	10.03.2026.	–
20.	Koridor Vc 2 (FBiH)	Transport	10.03.2021.	10.03.2026.	–
21.	Koridor Vc garancija (FBiH)	Transport	07.03.2019.	07.03.2024..	12.900.000
22.	Agencija za osig. depozita - kredit (FBiH)	Nefinans. sektor	27.10.2020.	27.10.2025.	30.000.000
23.	Regionalni vodovod Plava voda	Lokalna infrast.	20.11.2019.	20.11.2024.	2.000.000
24.	Energetska efikasnost bolnica Zenica (FBiH)	Lokalna infrast.	27.06.2018.	27.06.2022.	10.000.000
25.	Energetska efikasnost bolnica Zenica (FBiH)	Lokalna infrast.	27.06.2018.	27.06.2022.	1.000.000

Ukupna vrijednost projekata u implementaciji iznosi oko 810.000.000 EURA, od čega na Republiku Srpsku otpada oko 220.000.000 EURA ili 27% od ukupno investiranih sredstava, što je daleko ispod pravednog iznosa od 49% sredstava. Oblasti ulaganja su iste kao i u slučaju završenih projekata.

5.2 Projekti u pripremi

Prema zvaničnim podacima Grupacije Svjetske banke iz 2021. godine, u toku je priprema ukupno sedam projekata.

Tabela broj 27: Projekti u pripremi

R. br.	NAZIV PROJEKTA	OBLAST	OKVIRNA VRIJEDNOST
1.	Izgradnja glavnog transportnog cjevovoda za vodosnabdijevanje Brčko distrikta	Lokalna infrastruktura	6.500.000
2.	Koridor Vc Buna-Počitelj (FBiH)	Transport	6.219.140
3.	Modernizacija željeznica Šamac-Doboj - Rječica	Transport	25.000.000
4.	Garantni program za MDP (RS)	Finans. institucije	36.074.000
5.	Koridor Vc - Poprikuše - Nemila (FBiH)	Transport	9.150.000
6.	Voda Banja Luka - grant	Lokalna infrastruktura	-

Dostupni prezentovani podaci ukazuju na trend smanjenja finansiranja projekata u BiH od strane Grupacije svjetske banke, što je, najvjerovatnije posljedica globalne finansijske krize, krize u Ukrajini, ali i nedovoljne stvarne zainteresovanosti „zapadnog“ svijeta za BiH.

6. Kritički osvrt na djelovanje Svjetske banke u okruženju

Provedeno istraživanje i iznesene elaboracije nedvosmisleno potvrđuju da Svjetska banka, Međunarodni monetarni fond i druge međunarodne finansijske institucije imaju veoma pozitivnu ulogu u projekcijama razvoja i finansiranju projekata zemalja u razvoju. Bez te pomoći neke zemlje ne bi uspješno savladale krizne situacije. Kao autentičan primjer navodi se Argentina koja je tokom 2001. i 2002. godine doživjela jednu od najvećih ekonomskih kriza u svojoj istoriji. Početak 2000-ih donio je negativan preokret ovoj zemlji, koja je nekoliko godina prije toga imala nisku stopu inflacije. Smanjenje inflacije početkom devedesetih godina bio je rezultat odluke tadašnje vlade da liberalizuje spoljnu trgovinu, privatizuje državne firme i smanji budžetske rashode, kao što to čine i druge države koje prihvate strategiju pomoći Svjetske banke i MMF-a. Pored toga uvedena je nova valuta - pezos koja je fiksirana za dolar u odnosu 1:1. Valutni odbor je doveo do smanjenja budžetskih rashoda, što je dalje vodilo ka privrednom rastu i smanjenju inflacije. Međutim Argentina je i dalje nastavila svoje zaduživanje u inostranstvu, spoljni dug je konstantno rastao a sredstva nisu uložena u napredak zemlje što je dovelo do ekonomske krize velikih razmjera. U procesu novog pozajmljivanja kapitala, međunarodne finansijske institucije počinju sa ispostavljanjem određenih zahtjeva prema zemlji, kao što su: obezbjeđenje fleksibilnosti rada, uklanjanje zakonske zaštite koja poslodavce sprječava u otpuštanju radnika, reforma penzionog sistema kako bi se generisala nova štednja smanjenjem povlastica za penzionisane radnike, smanjenje plata zaposlenima u administraciji, privatizacija finansijskih i energetske djelatnosti države. Ti zahtjevi su doveli do velikog nezadovoljstva radnika i sindikata i masovnih demonstracija i na kraju i do pada vlade.

Analiza praktičnih iskustava u 26 zemalja pokazuje da Svjetska banka i MMF redovno primjenjuju standardne politike uslovljavanja.¹¹⁵ Ustanovljeno je da ta uslovljavanja podrazumijevaju ugrožavanje prava radnika, ali i neke druge političke i ekonomske slobode, kao što su: smanjenje javnog sektora, privatizaciju preduzeća u vlasništvu države sa otkazima radnicima, koji se zahijtevaju prije privatizacije i često nakon privatizacije, promovisanje fleksibilnosti rada, promjene u zakonodavstvu, kako bi se uklonile prepreke da vlada i privatni poslodavci imaju mogućnost zapošljavanja i otpuštanja radnika, smanjenje plata i minimalnih zarada, veći rasponi u platama, reforme penzionog sistema i sl.

¹¹⁵ Vidjeti istraživanje The Multinational Monitor-a, www.europaparl.europa.eu, pristup ostvaren 20.12.2022.

Svjetska banka i MMF opravdavaju ovakve poteze kao žrtvu koja se mora podnijeti kako bi se ostvario dugoročan prosperitet. Međutim, kroz praksu se pokazalo da ovakve mjere često dovode do još većeg rasta stope siromaštva, samim tim i nezadovoljstva ljudi koje može lako eskalirati u nemire i dodatno ugroziti političku stabilnost zemlje. Najočitiiji primjeri uslovljavanja se odnose i na zahtjeve za strukturno prilagođavanje administracije (čitaj prenos državnih nadležnosti i imovine na privatne korporacije). Ovakvom politikom se štite interesi korporacija, a ne radnika. Kada se na to doda liberalizacija trgovine, smanjenje carina i poreza, i ostale povoljnosti koje se obezbeđuju radi ulaska velikih stranih korporacija na tržište zemalja u razvoju, jasno je da nije interes radnika i zemlje domaćina ono što je prioritet ovih institucija. U procesima tranzicije i privatizacije ove institucije su u potpunosti obezvredile državnu imovinu, koju bi kasnije za „sitniš“ kupile multinacionalne korporacije, a time bi države dugoročno bile u problemima. Radnici i sindikati nisu u potpunosti protiv privatizacije. Pogotovo u slučaju Srednje i Istočne Europe, ali takođe i u mnogim zemljama u razvoju, sindikati su se složili kako privatizacija nekih vladinih djelatnosti može biti dobra. Međutim, oni su insistirali na zaštitnim mjerama kako bi osigurali da privatizacija poveća efikasnost, a ne samo da omogući jeftinu kupovinu javne imovine, stoga su insistirali na poštovanju osnovnih radničkih prava i interesa. Ipak, te zaštitne mere u najvećem broju slučajeva nisu stupile na snagu.

Indikativan je podatak da je u razdoblju između 1980. i 1986. godine grupa od 109 zemalja dužnica platila samo na ime kamata svog spoljnog duga 326 milijardi dolara. Na ime glavnice tog duga otplaćeno je 332 milijarde dolara, ukupno, dakle, 658 milijarde dolara. Usprkos tako nevjerovatnom iznosu otplate duga, tih istih 109 zemalja 1986. godine još uvijek je dugovalo 882 milijarde dolara. To dovoljno govori o karakteru ovih aranžmana i trendu da siromašni poslije tih aranžmana postaju još siromašniji.

U Republici Srbiji i u BiH, odnosno republici Srpskoj, pored ostalih uobičajenih zahtjeva, posebno se insistiralo na reformi penzionog osiguranja, odnosno stvaranju privatnih penzionih fondova. I to se događa u vremenu kada neke evropske zemlje, kao što su Mađarska i Poljska ukidaju takav sistem, obzirom da nije doveo do poboljšanja, naprotiv, stanje je pogoršano.

Za region Zapadnog Balkana kreirani su posebni paketi političkih uslovljavanja, koja su vezana za učvršćivanje geopolitičkih pozicija velikih zapadnih sila na Balkanu, i to je ono što nikada ove zemlje neće dovesti u stanje punih sloboda i samostalnog odlučivanja u kreiranju svojih politika i strategija razvoja. Aktuelna događanja ukazuju na postojanje dvostrukih standarda i uspostavljanja „ad hoc“ pravila umjesto primjene međunarodnog prava.

Zato je potrebno da svaka zemlja pojedinačno, ali, i kolektivno u okviru određenih regionalnih balkanskih integracija preispita svoje odnose sa međunarodnim finansijskim institucijama i organizacijama i sa istima pokušaju uspostaviti partnerski odnos zasnovan na obostranim interesima, a ne na interesima samo jedne strane, u ovom slučaju vlasnika finansijskog kapitala.

ZAKLJUČAK

Istraživanje uticaja Svjetske banke na ekonomska kretanja zemalja u razvoju zahtijevalo je odgovarajuću elaboraciju pet posebnih tematskih cjelina međusobno povezanih i integriranih u jednu cjelinu.

U prvoj posebnoj tematskoj cjelini data je teorijska i praktična elaboracija međunarodnih ekonomskih kretanja, kako bi se došlo do ocjene stepena razvijenosti svjetskog tržišta i uticaja globalizacionih procesa na međunarodno kretanje kapitala.

U drugoj posebnoj tematskoj cjelini analizirana je Grupacija Svjetske banke od njenog nastanka, razvoja, strukture i ključnih aktivnosti. U tom smislu, u ovom istraživanju predstavljena je Grupacija Svjetske banke iz perspektive koja korespondira sa formalno proklamovanim načelima njenog rada i djelovanja. Sa određenim stepenom pouzdanosti se može tvrditi da bez Grupacije Svjetske banke, najsiromašnije zemlje svijeta bi teško mogle pronaći finansijske izvore za kreiranje i implementaciju razvojnih programa i projekata, kao što su: putna infrastruktura, obrazovna i zdravstvena struktura, kvalitetno snabdijevanje pitkom vodom, kvalitetna energetska infrastruktura i održivo upravljanje zaštitom životne sredine. U formalnom smislu, Svjetska banka radi na smanjenju siromaštva na zemlji planeti. Djelovanje je usmjereno na pružanje povoljnih zajmova siromašnim zemljama, kako bi se iste „izvukle“ iz siromaštva. Međutim, brojni primjeri iz prakse pokazuju da su posljedice zaduživanja porast siromaštva, povećanje nezaposlenosti i ukupne nestabilnosti, pa se postavlja pitanje smisla postojanja i djelovanja na ovakav način.

Danas, poslije više od sedamdeset godina rada i djelovanja Svjetske banke, sve prisutnije su kritike ozbiljnih ekonomista i naučnika drugih specijalnosti, koji se sve otvorenije protive ovakvom načinu djelovanja Svjetske banke, u kome se ona pokazuje samo, kao još jedan od međunarodnih subjekata čiji osnovni smisao postojanja je sticanje profita. Iako su čelnici Svjetske banke svjesni propusta kojih čine, sporo i sramežljivo su priznali neke od brojnih grešaka i propusta u radu. Nažalost, još uvijek nisu preduzeli ništa konkretno da se takvo stanje promijeni.

U trećoj posebnoj cjelini fokus je stavljen na ekonomska kretanja zemalja u razvoju. Analizirane su ključne ekonomske performanse razvoja, zatim pozicioniranost zemalja u razvoju na globalnom tržištu, te mogućnosti efikasnijeg razvoja u budućnosti.

U četvrtoj posebnoj tematskoj cjelini istraživan je uticaj Svjetske banke na zemlje u regionu, tačnije, zemlje Zapadnog Balkana. Detaljno su prikazani ključni pokazatelji poslovanja, a posebno su obrađeni spoljnotrgovinski poslovi i investicije, koji predominantno utiču na postizanje najvažnijih makroekonomskih performansi zemlje.

U petoj posebnoj tematskoj cjelini fokus je bio na istraživanju uticaja Svjetske banke na Srbiju, kao lidera na Balkanu i Bosnu i Hercegovinu kao zemlju posebne i vrlo komplikovane ustavno-pravne strukture. Ove dvije zemlje su karakteristične po posebnim zahtjevima velikih zapadnih sila u procesima pridruživanja Evropskoj uniji i tiču se Kosova i Republike Srpske, a imaju isključivo politički karakter.

Kroz uvodni dio i zaključke najavljena je i potvrđena harmonizacija posebnih cjelina u jednu integralnu cjelinu o uticaju Svjetske banke na ekonomska kretanja zemalja u razvoju.

Provedenim istraživanjem prikupljeni su relevantni podaci, čijom analizom i prezentacijom je moguće utvrditi osnovanost prvobitno postavljenih hipoteza i formulisanih ciljeva istraživanja.

I pored određenih osporavanja u pogledu veličine uticaja Svjetske banke na ekonomska kretanja zemalja u razvoju, može se zaključiti da je opšta hipoteza, koja glasi:“

Svjetska banka ima veliki uticaj na ekonomska kretanja u zemljama u razvoju i bez njene podrške nije moguće ostvariti dugoročan i stabilan održivi rast i istovremeno smanjiti stepen siromaštva i povećati kvalitet života, odnosno nije moguće doći do pravednijeg društveno-ekonomskog poretka u svijetu“, u svom prvom dijelu u cijelosti potvrđena, a što se tiče drugog dijela, koji se odnosi na mogućnost istovremenog ostvarivanja dugoročnog i stabilnog održivog rasta i smanjenja siromaštva, nije u cijelosti potvrđena, odnosno potvrđena je samo djelimično. Naime, rezultati istraživanja pokazuju da su mnoge zemlje poslije korišćenja zajmova Svjetske banke i MMF tonule u veću zaduženost, a da pri tome nisu značajno smanjile siromaštvo. Poučni su primjeri zemalja Latinske Amerike, ali, i zemalja Zapadnog Balkana, uključujući i zemlje nastale raspadom bivše SFRJ. Danas svaka od tih zemalja ima veću zaduženost nego što je imala bivša zajednička država, a kvalitativne performanse zemalja su daleko ispod proklamovanog i očekivanog nivoa. Dokazi za ove tvrdnje vidljivi su u svih pet elaboriranih tematskih cjelina.

Kada su u pitanju prvobitno utvrđene posebne hipoteze, koje su u najužoj vezi sa tematskim cjelinama, može se zaključiti:

1) Prva pomoćna hipoteza, koja glasi:

“Međunarodna ekonomska kretanja su uslovljena snažnim globalnim promjenama i brzim razvojem savremenih tehnologija“ je u cijelosti potvrđena kroz elaboraciju dva ključna pitanja u prvoj tematskoj cjelini i odnose se na Kretanja na svjetskom tržištu i Globalizaciju i međunarodno kretanje kapitala. U teorijskoj i empirijskoj elaboraciji ovih pitanja bez dileme je utvrđena realnost snažnih ekonomskih kretanja na međunarodnom nivou, koja su došla i proširila se širom svijeta u procesu globalizacije, odnosno kroz djelovanje multinacionalnih kompanija i koje su sa sobom nosile nove inovativne tehnologije. Bez primjene novih tehnologija nije moguće obezbijediti stabilan dugoročni razvoj. Drugo je pitanje da li su nacionalne ekonomije spremne i sposobne za nove inovativne strategije razvoja zasnovane na vlastitim resursima i uslovima ravnopravne partnerske saradnje.

2) Druga pomoćna hipoteza, koja glasi:

“Svjetska banka i njene institucije imaju takav finansijski potencijal da mogu značajno promijeniti ukupne tokove ekonomskog razvoja zemalja u razvoju i dovesti do pravednijeg društveno-ekonomskog poretka u svijetu“ nije u cijelosti potvrđena. Naime, utvrđeno je da Svjetska banka i njene institucije imaju takav finansijski potencijal da mogu značajno promijeniti ukupne ekonomske tokove zemalja u razvoju. To potvrđuje utvrđena činjenica ukupno angažovanog i plasiranog kapitala u više od sto zemalja svijeta. Međutim, drugi dio hipoteze koji se odnosi na uspostavu pravednijeg društveno-ekonomskog poretka u svijetu, nije potvrđen. Nema dovoljno pouzdanih dokaza za takvu tvrdnju. Nasuprot tome, brojni nemiri, protesti, obojene revolucije i sl. dokaz su da se stanje u tim zemljama nije promijenilo na bolje - pojava dužničkog ropstva, sporo smanjenje siromaštva, ogromne klasne nejednakosti, veći jaz između bogatih i siromašnih. Sve to je vidljivo iz elaboracija u radu, a posebno u drugom i trećem dijelu rada.

3) Treća pomoćna hipoteza, koja glasi:

“Regionalni razvoj zemalja u razvoju, a naročito zemalja Zapadnog Balkana u značajnoj je mjeri uslovljen aktivnostima Svjetske banke“ je potvrđena, s obzirom na to da analizirani podaci ukazuju da zemlje Zapadnog Balkana, uslovljene složenim istorijskim prilikama u dužem vremenskom periodu nisu uspjele, i pored respektabilnih prirodnih resursa, stvoriti potrebnu akumulaciju kapitala, kojom bi obezbijedili dugoročan održivi rast vlastitim sredstvima. Stoga su sredstva Grupacije Svjetske banke bila, u tom vremenu, jedini mogući izvor finansiranja obnove ratom porušene

infrastrukture, kao i finansiranja drugih programa, koji su, istina, nametani od strane Svjetske banke u pregovaračkom postupku. To posebno potvrđuju elaboracije u četvrtoj i petoj posebnoj cjelini rada.

4) Četvrta pomoćna hipoteza, koja glasi:

“Republika Srbija i Bosna i Hercegovina, i posebno Republika Srpska imaju značajan potencijal za kreiranje razvojnih projekata koji mogu biti podržani sredstvima Svjetske banke“ je u cijelosti potvrđena, s obzirom na to da je analiza podataka pokazala da i jedna i druga zemlja imaju izuzetan prirodni potencijal u više sektora privrednog razvoja (industrija, šumarstvo, poljoprivreda, rude i minerali, energetika), da imaju značajan ljudski potencijal, dobar geografski položaj, razvijenu kulturu rada i sposobnost za strukturna prilagođavanja. Međutim, osnovni je problem u pristupu pregovaračkom procesu, u kome Svjetska banka, više nego igdje, postavlja političke uslove za finansiranje razvojnih projekata. Drugi je problem sadržan u činjenici da nakon pojave nove globalne krize i ukrajinsko-ruskog sukoba slabi interes međunarodnih finansijskih institucija za ove zemlje. Ova hipoteza svoje utemeljenje ima u elaboracijama u petoj posebnoj cjelini i dijelom u četvrtoj u kojoj se analiziraju prilike i opasnosti navedenih zemalja na svjetskom tržištu.

Republika Srbija u odnosu na Bosnu i Hercegovinu koristi značajan dio sredstava Svjetske banke. Grupacija Svjetske banke podržaće reformske napore u Srbiji u dvije oblasti: jačanju konkurentnosti srpske privrede i povećanju efikasnosti u socijalnim sektorima.

Potvrdom prvobitno uspostavljenih hipoteza, u cijelosti ili djelimično, opravdana je svrha i smisao provedenog istraživanja, a dobijeni rezultati ukazuju da su u cijelosti otklonjene početne dileme u pogledu mogućeg uticaja Svjetske banke na ekonomska kretanja zemalja u razvoju, jer su zemlje u razvoju velikih potencijal za ukupno moguća poboljšanja, kako na lokalnom i regionalnom, tako i na globalnom nivou. Globalni nivo će biti značajan i u budućnosti, samo je pitanje harmonizacije lokalnih i regionalnih interesa na globalnoj svjetskoj sceni.

Kada su u pitanju formulisani ciljevi istraživanja, može se zaključiti da su ostvareni i naučni i praktični ciljevi istraživanja, s obzirom na to da se do istraživačkih rezultata došlo primjenom planiranih naučnih metoda. Analizirani rezultati dobijeni analizom prikupljenih podataka pojedinačno i u njihovoj ukupnosti pokazuju da je ostvaren **opšti praktični cilj**, odnosno, da se pokaže da Svjetska banka daje značajan doprinos opštem društvenom razvoju

nacionalnih ekonomija zemalja u razvoju, kao i da te zemlje imaju neiskorišćenih kapaciteta koji bi mogli da budu u službi budućeg efikasnijeg razvoja.

Takođe, ostvaren je i **konkretan opšti cilj**, koji se odnosi se na utvrđivanje doprinosa Svjetske banke u smanjenju siromaštva i poboljšanju kvaliteta života stanovništva zemalja u razvoju. Istraživanje je pokazalo manjkavosti u djelovanju Svjetske banke. Drugi dio **konkretnog opšteg cilja** odnosi se na ukazivanje na značajne mogućnosti vlastitih potencijala zemalja u razvoju uz finansijsku podršku kvalitetnim programima razvoja od strane Svjetske banke.

Ukazane slabosti u funkcionisanju svjetskog finansijskog tržišta moguće je otkloniti izgradnjom iskrenih partnerskih odnosa između tražioca i davaoca zajmova zasnovanih na podjednakom uvažavanju opštih i posebnih interesa strana učesnica, bez upotrebe političke, ekonomske i vojne moći, na šta posebno ukazuju aktuelni procesi stvaranja novog svjetskog poretka i novih regionalnih organizacija, zasnovano na međusobnom uvažavanju i ravnopravnosti.

Svjetska banka procenjuje da će rast BDP-a u Srbiji, kao referentnoj zemlji na Balkanu ove godine iznositi 2,30%, u 2024. godini 3,00%, a u 2025. godini oko 3,80%.

Na osnovu "Redovnog ekonomskog izveštaja za Zapadni Balkan", rast regiona za ovu godinu iznosiće 2,60% BDP-a. Inflacija je kao fenomen prisutna u cijeloj Evropi, a pogotovo ovdje u regionu. U većini zemalja Zapadnog Balkana inflacija je u 2022. godini bila dvocifrena, u prosjeku oko 12,00% godišnje, što je rekord u posljednjih 15 godina. Što se tiče cijelog Zapadnog Balkana, prema navodima Svjetske banke, on pokazuje znake otpornosti, uprkos usporavanju privrednog rasta i nastavku uzlaznog trenda cijena. Rast ekonomija Albanije, Bosne i Hercegovine, tzv. Kosova, Sjeverne Makedonije, Srbije i Crne Gore, kako kažu, premašio je nivoe zabilježene prije izbijanja pandemije uprkos posljedicama ukrajinsko-ruskog sukoba, višim cijenama energenata i hrane, nepovoljnim vremenskim okolnostima, sve restriktivnijim uslovima finansiranja i značajnoj neizvjesnosti.

Izgledi za Zapadni Balkan i dalje su nepovoljniji, pošto se očekuje usporavanje rasta BDP-a na 2,60% u 2023. godini, čemu će prvenstveno doprinijeti privatna potrošnja, izvoz i, u pojedinim zemljama, javna ulaganja. Zapadni Balkan je pokazao izuzetnu otpornost uprkos značajnoj ekonomskoj turbulenciji. Da bi se i dalje uspješno nosile sa olujom koju izazivaju višestruki ekonomski šokovi, zemlje ovog regiona mogu da ostvare značajne rezultate sprovodeći reforme kojima se povećava produktivnost na srednji rok, kao što je ubrzanje regionalnih integracija, unapređenje tržišne konkurencije, privlačenje kvalitetnijih ulaganja i otklanjanje prepreka za participaciju građana, i to naročito žena, u radnoj snazi. Iako je inflacija

na Zapadnom Balkanu u 2022. godini zabilježila najviši nivo u prethodne dvije decenije, pritisci na cijene ostali su povišeni i početkom 2023. godine. Te više cijene naročito su se ozbiljno odrazile na domaćinstva sa nižim prihodima, što je, zajedno sa slabijim ekonomskim rastom, značajno usporilo tempo smanjivanja siromaštva, iako su primjetni određeni pozitivni efekti univerzalnih programa državne podrške usmjerenih na ublažavanje posljedica energetske krize.

Prema procjenama vodećih ekonomista, među potencijalnim ograničenjima u budućnosti mogu biti niža eksterna tražnja, koja bi mogla negativno da utiče na prihode od izvoza i ograniči doznake, i suženi fiskalni prostor koji i dalje sputava podršku koja se može pružiti domaćinstvima. Najsiromašnija domaćinstva troše daleko veći procenat svojih prihoda na energiju i hranu, a to su upravo dvije stavke potrošačke korpe čije su cijene najviše porasle. Na srednji rok, izgledi za Zapadni Balkan i dalje su pozitivni, iako su potrebne reforme za ubrzanje zelene tranzicije i otklanjanje ključnih strukturnih izazova. Trenutna energetska kriza naglasila je potrebu ubrzanja zelene tranzicije širom Evrope, pa tako i na Zapadnom Balkanu.

I pored svega, zemlje u razvoju ne smiju ostati u vazalnom odnosu sa velikim ekonomskim silama i silama uopšte. Moraju snažnije izgrađivati vlastiti identitet, racionalnije koristiti vlastite resurse i razumnije slijediti vlastite interese.

Cijeni se da dobijeni rezultati u ovom istraživanju mogu biti od koristi u budućim naučnim istraživanjima koja će ići u pravcu istraživanja mogućnosti kreiranja kvalitetnih politika i strategija razvoja u procesu stvaranja novog, pravednijeg svjetskog poretka.

LITERATURA

1. Aalast, W., Hee, K. (2000). *Workflow Management: Models, Methods, and Systems*, Massachusetts Institute of Technology.
2. Adamović, Lj. (1990). *Teorija međunarodne trgovine*, Savremena administracija, Beograd.
3. Adams, J. (1998). *International Economics*, St Martin s Press, New York.
4. Adižes, K. I. (2004). *Idealan menadžer - zašto ne možete biti idealan menadžer i šta možete uraditi tim povodom*, prijevod, Asee, Novi Sad.
5. Adižes, K. I. (2006). *Stilovi dobrog i lošeg upravljanja*, prijevod, 2. izd., Adižes, Novi Sad.
6. Adižes, K. I. (2004). *Upravljanje promjenama*, prijevod, Adižes MC, Novi Sad.
7. Afuah, A. (1996). *Business Models - A Strategic Management Approach*, 1st. ed., McGraw-Hill, 2004. 9. Arthur, A.T., Strickland, A., J., *Strategic management*, 9th ed., McGraw-Hill, New York.
8. Andrijanić, I., Pavlović, D. (2012). *Menadžment međunarodne trgovine*, VPŠ Libertas, Zagreb.
9. Arthur, A.T., Strickland, A., J. (1996). *Strategic management*, 9th ed., McGraw-Hill, New York.
10. Audretsch, B. D. (2002). *Enterprenuership: Determinants and policy in a European - US Comparison*, Kluwer Academic Publishers, New York.
11. Avramov, S. (1998). *Trilateralna komisija, svetska vlada ili svetska tiranija*, Veternik, Inđija.
12. Backović, E. (2006). *Finansiranje spoljnotrgovinskih transakcija*, Ekonomski fakultet, Sarajevo.
13. Balaban, M., Grubišić, Z. i Stojanović, M. (2019). *Međunarodno finansijsko poslovanje*, NUBL, Banja Luka.
14. Baylis, J., Smith, S. (2001). *The Globalization of World Politics*, Oxford University Press.
15. Baotić, J. (1972). *Globalizacija u Hrvatskoj, Hrvatska u globalizaciji*, Zbornik Udruga, Zagreb.
16. Bijelić, P. (2002). *Transnacionalne kompanije - novi subjekti međunarodnih odnosa*, Vojno delo, Beograd.

17. Bodiroža, M.(2006). *Međunarodna ekonomija*, Ekonomski fakultet, Brčko.
18. Bodiroža, M. (2007). *Međunarodne finansijske i trgovinske institucije*, Grafomark, Laktaši.
19. Brekić, J. ((1994). *Inovativni menadžment*, Alinea, 1994. 21. Brian, E., *Financial Risk Management*, London Guildhall University.
20. Burnazović, T., Imširović, I. (1999). *Svjetska banka i međunarodni monetarni fond*, GRIN, Sarajevo-Tuzla.
21. Carter, L. Ulrich, D. Gojdsmit, M. (2005). *Best Practices in Leadership, Development and Organization Change*, Pfeiffer, Wiley&Sons, Inc.
22. Carroll, A., Buchholtz, A. (2003). *Business and Society-Ethics and Stakeholders Management*, Thomas Soth-Westwrn, Mason.
23. Carver, J., Olover, C. (2004). *Korporacijski odbori koji stvaraju vrijednosti, prijevod*, Mate, Zagreb.
24. Castellion, G., Ansheutz, N. (1996). *The PDMA Handbook of Development*, John Wiley & Sons, New York.
25. Certo, S., C., Certo, S., T. (2008). *Moderni menadžment*, 11. izd. Mate, Zagreb.
26. Chandler, A., D. (1962). *Strategy and the Weather*, MIT Pres, Cambridge, Mass.
27. Coke, M. A.(2007). *Seven steps a successful businessplan*, Amacom, 2002. 36. Colley, L.J. Jr., et al., *Principles of General Management*, Yale Universiti Press.
28. Collins, E. G.C., Devenna, M. A. (2002). *Izazovi menadžmenta u XXI stoljeću*, prijevod, Mate, Zagreb.
29. Condrington, S. (2013). *Planet Geography*, Kindleedition.
30. Crawford, C. M., Di Benedetto, C., A. (2000). *New Products Management*, 6th ed., McGraw - Hill, Literatura 435 New York.
31. Dieppe, Alister. (2021). *Globalna produktivnost: trendovi, pokretači i politika*, DC: Svjetska banka, Washington.
32. Dresner, S. (2003). *The Principles Sustainability*, Earthscan, London.
33. Đerić, Branko., (2005). „Resursni potencijal privrednog rasta Republike Srpske“, Istočno Sarajevo: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva RS.
34. Đokanović, T. (1995). *Međunarodni ekonomski odnosi*, Ekonomika i Institut ekonomskih nauka, Beograd.
35. Drucker, F.P. (1985). *The Effective Executive*, Perfrectbound, Claremont, California.
36. Engdahl, F.W.(2000). *Stoljeće rata - Anglo - američka naftna politika i novi svjetski poredak*, AGM, Zagreb.

37. European Commission: (2010). „*Joint Report on Social Protection and Social Inclusion*”, Publications Office of the European Union, Luxemburg
38. Eurostat- Statistical books: (2010) „*Combating poverty and social exclusion- A statistical portrait of the European Union*”, Luxembourg: Publications Office of the European Union.
39. Eurostat - *godišnji izvještaji 2015-2019. godina.*
40. Frederic, S. M. (2006). *Monetarna ekonomija, bankarstvo i finansijska tržišta*, Data Status, i BBA, Beograd.
41. Galbraith, J. K. (2012). *A Study off Worldeconomy just before the Great Crisis*, Oxford University Press, Oxford.
42. Goldman, M. (2005). *Imperial Nature: The World Bank and Struggles for Social Justice in the Age of Globalization*, Yale University Press, New York.
43. Grusky, S. (2001). *Privatization Tidal Wawe IMF/World bank Water Policies and the Price Paid by the Poor*, The Multinational monitor.
44. Hicks, H., Gullett, C., R. (1976). *The Management of Organizations*, 3 ed McGrau-Hill Book Comapny, New York.
45. Hisrich, D. R., Peters, P. M. (2008). „*Enterprenuership*“, 7th. ed., Indiana University-Blomington.
46. ILO 2021. (2021). *Globalni izvještaj o plaćama 2020-2021*, Fachsheet za Evropsku uniju.
47. Jašić, Z. (2003). *Globalizacija i ekonomska politika*, Zbornik radova, zagreb.
48. Jeremić, Z. (2009). *Finansijska tržišta*, Univerzitet Singidunum, Beograd.
49. Johnson, G., Scholes, K. (2005). *Exploring Corporate Strategy*, 6th. ed., Posts&Telecom Press.
50. Jovanović - Gaveilović, P. (2004). *Međunarodno poslovno finansiranje*, Ekonomski fakultet, Beograd.
51. Jović, D. (2013). *Bankarstvo BiH II*, Grafomark Laktaši.
52. Kenichi, O. (2007). *Nova globalna pozornica*, Mate, Zagreb.
53. Kesner, Škreb, M. (2004). *Washingtonski konsenzus*, Finansijska teorija i praksa, Zagreb.
54. King, B. J. (2004). *Business Plans to game plans*, John Wiley&Sons.
55. Klein, N. (2002). *No Logo*, VBZ, Zagreb.
56. Kotler, Ph., Keller, L. K. (2006). *Marketing menadžment*, 12. izd. prijevod, Data Status, Beograd.
57. Komić, J. (2006). „*Metode statističke analize kroz primjere*“, Ekonomski fakultet, Banja Luka.
58. Korten, C. D. (1995). *When Corporations Rulle the World*, Kumarian Press, West Hartford.

59. Kotler Ph. (2004). „*Marketinška znanja od A do Z*“, Zagreb: Binoza press.
60. Kotler Ph. (2009). *Lee Nansy: „DOP-Suvremena teorija i praksa“*, Zagreb.
61. Kotler, Ph., Keller, K., L., Martinović, M. (2014). *Upravljanje marketingom*, 14. izdanje, Mate, Zagreb.
62. Kotter, J.H. (1982). *The General Managers*, The Free Prees, New York.
63. Kovačević, R. (2004). *Uticaj stranih direktnih investicija na privredni rast*, Institut za spoljnu trgovinu, Beograd.
64. Krugman, P. R., Obstfeld, M. (2009). *Međunarodna ekonomija - Teorija i politika*, Data Status, Beograd.
65. Landau, S., Everitt, B.S. (2004). *A Handbook of Statistical Analysis Using SPSS*, Chapman and Hall, London.
66. Landstom, H. (2005). *Pioneers in Entrepreneurship and Small Business Research*, Springer Science Business Media.
67. Levy, M., Powell, Ph. (2005). *Strategies for Growth in SMEs*, Elsevier.
68. Lloyd, V., Weisseman, R. (2001). *Against the Workers, How IMF and World Bank Policies Undermine Labor Power and Rights*, The Multinational Monitor.
69. Lolić, Čipčić, M. (2005). *Međunarodna ekonomija*, Sveučilište u Splitu, Split.
70. Lučić, B. (2006). *Statistika*, Ekonomski fakultet, Sarajevo.
71. Mandić, P. (2004) „*Metodologija naučnog rada*“, Banja Luka: Akademija nauka i umjetnosti Republike Srpske.
72. Mašić, B. (2010). *Strategijski menadžment*, Singidunum, Beograd.
73. Maslow, A. (1998). *Maslow on Management*, ANR. Koplan.
74. Nikolovska, N., Sundać, D. (2001). *Scenarij za tranzicijski slom zemalja u tranziciji*, Rijeka.
75. OECD 2021. (2021). *Višedimenzionalna analiza razvoja na Zapadnom Balkanu*, OECD.
76. Paul A. Samuelson, William D. Nordhaus, (2011). *Ekonomija*, 19. izdanje, Mate, Zagreb.
77. Parker, C. S. (2005). *The Economic of Enterprenuership: What We Knew and What We Do not*, Now Publishers.
78. Pelević, B., Vučković, V. (2007). *Međunarodna ekonomija*, Ekonomski fakultet, Beograd.
79. Popović, G. (2009). „*Ekonomija EU-makroekonomski aspekti i zajedničke politike*“, Banja Luka: Ekonomski fakultet Univerziteta.
80. Popović G. (2007). „*Iskustva EU i SAD u razvoju nerazvijenih područja - mogućnost primene modela ruralnog razvoja EU u RS*“, Laktaši:Grafomark.
81. Popović, G. (2010). „*Konkurentnost ekonomije EU u uslovima krize*“, Novi ekonomist, Bijeljina: Fakultet poslovne ekonomije, Univerzitet Istočno Sarajevo.

82. Porter, M. (1985). „Competitive Advantage“, New York: Simon&Schuster.
83. Porter, M. (1990). „The Competitive Advantage of Nations“, Boston: Harvard Business Review.
84. Porter, M. (2007). Konkurentska prednost, prijevod, ASEE, Novi Sad.
85. Quinn, E. R., et al. (2007). Becoming a Master Manager, 4th ed., Wiley&Sons Inc., NJ, 2.
86. Ravlić, P., Ruža, F., Vušković, J. (1974). Ekonomika preduzeća, 4. izd. Varaždin.
87. Republika Srbija. (2022). Republički zavod za statistiku - Saopštenje broj 355. od 29.12.2022., Republički zavod za ststistiku, Beograd.
88. Ristić, Ž., Hoblaj, P., Trninić, M.(2008). Menadžment znanja i socijalni menadžment, Liber, Beograd.
89. Robbins, P. S., Judge, A. T. (2007). Organizational Behaviour, 12, Prentice Hall.
90. Roberts, J. M., et al. (2007). New Business Ventures and the Enterprenuer, 6th. ed. McGraw Hill.
91. Roco, F. (2010). Osnove tržišnog poslovanja, Informator, Zagreb, 1974. 121. Rovčanin, A., Upravljanje finansijama, 5. izd.
92. Rosenam, D. M., Griffin, A., Castellion, G., Ansheutz, N. (1996). The PDMA Handbook of New Product Development, John Wiley & Sons, New York.
93. Rotberg, E. (1994). Financial Operations of the World Bank - In Bretton Woods:Looking to the Future, Bretton Wood Commission, Washington, D.C.
94. Rudestam, E. K., Newton, R. R. (1992). Surviving Your Dessertation, Sage Publicitions.
95. Sakan, M. (2008). Metodologija nauke, NUBL, Banja Luka.
96. Sakan, M. (2005). „Hipoteze u nauci“, drugo izdanje, Novi Sad: Prometej.
97. Sakan, M. (2022). Geopolitika u savremenom svetu, 2. dopunjeno i izmenjeno izdanje, Tampograf, Novi sad.
98. Samuelson, A., P., Nordhaus, D., W. (2000). Ekonomija, 15. izd. Mate, Zagreb.
99. Sherman, J. A. (2005). Raising Kapital - Get the Money You Need to Grow Your Business, 7th. ed. Amacom, New York.
100. Simon, L. J. (2000). Developing Decision - Making Skills for Business, M.E. Sharp, New York.
101. Solomon, Z., Vergo, R., Walter, L. (1986). Accounting principles, Harpers Row, Publishers, INC, New York.
102. Stacey, D. R. (1997). Strateški menadžment i organizacijska dinamika, prijevod, Mate, Zagreb.

103. Stavrić, B., Kokeza, G. (2002). Upravljanje poslovnim sistemima, Tehnološko-metalurški fakultet, Beograd.
104. Stiglitz, J. (2001). The IMF' s Missed Opportunity, Project Syndicate.
105. Stiglitz, J. (2002). Die Schatten der Globalisierung, Siedler, Berlin.
106. Stiglitz, J. (2002). Globalization and its Discontents, W.W. Norton&Company Inc., New York.
107. Stojanov, D. (2000). Međunarodne finansije u globalnoj ekonomiji, Ekonomski fakultet, Sarajevo.
108. Svjetska banka. (2022). Redovni ekonomski izvještaj Zapadnog Balkana broj 20. i 21., Beograd.
109. Thomas T. Nagle, Reed K. Holden (2002). The Strategy and Tactics of Pricing: A Guide to Profitable Decision Making, 3rd edition, Prentice Hall, New Jersey.
110. Thompson, A. A. Jr., Strickland, J. A., Gamble, E. J. (2005). Strateški menadžment - u potrazi za koonkurentskom prednošću, teorija i slučajevi iz prakse, prijevod, Mate, Zagreb.
111. The International Bank for Reconstruction and development/The World Bank (2005). Getting to know The World Bank, Washington, D.C.
112. The IMF and the Washington Consensus (2003). A Misunderstood and Poorly Implemented Development Strategy.
113. Tichy, H. M., Graves, M. (1986). The Transformational Leader, John Wiley&Sons, New York.
114. Tkalac, Verčić, et al. (2010). Priručnik za metodologiju istraživačkog rada, M.E.P. Zagreb,.
115. Todaro, M. P. (2006). Ekonomski razvoj, Šahinpašić, Sarajevo.
116. Todorović, Z., Šijaković, I., Marić, T. (2007). „Uputstvo za izradu stručnih i naučnih radova“, Banja Luka: Ekonomski fakultet.
117. Topping, A.P. (2002). Managerial Leadership, The McGraw-Hill.
118. United Nations Environmental Programme and World Tourism Organization (2005). „Making Tourism More Sustainable”; A guide for Policy Makers.
119. Unković, M. (2010). Međunarodna ekonomija, Singidunum, Beograd.
120. Van Horne, C. J., Wachowich, M. J. (1995). Fundamentals of Financial Management, 9th. ed., Prentice Hall, NJ.
121. Vernor, R. (1971). Transnacionalne kompanije, nepoznat izdavač.
122. Vujić, V., Ivaniš, M., Bojić, B. (2012). Poslovna etika i multikultura, Fakultet za menadžment u turizmu i ugostiteljstvo, Opatija.

123. Warner, A., Goodwin, C (2002). Pricing for Long-term Profitability, Prentice Hall, 2002.
124. Weihrich, H., Koonz, H., (1998). Menadžment, 10 izd. prijevod, Mate, Zagreb.
125. Weihrich, H. (1982). The TOWS Matrix - A Tool for Situational Analysis, Long Range Planning.
126. Whitmore, J. (2006). Trening za postizanje učinkovitosti, prijevod, 3. izdanje, Mate, Zagreb.
127. Wichkam, A. P. (2006). Strategic Enterpreneurship, 4th. ed., Prentice Hall.
128. Will, H., Giddens, A. (2001). Global Capitalism, The New Press, New York.
129. William R. Dillon, Thomas J. Madden, and Neil H. Firtle (1994). Marketing Research in Marketing Environment, 3rd ed. Burr Ridge, IL: Richard D. Irwin.
130. William R. Dillon, Thomas J. Madden, and Neil H. Firtle (1996). Marketing research in Marketing Environment, 3rd ed. Irwin, 1994. 157. Wright, M. P., Noe, A. R., Management of organizations, McGraw Hill.
131. William, G. N., McHugh, M. J., McHugh, M. S. (2005). Understanding Business, 7th ed., McGraw - Hill.
132. World Bank Group. (2022). Western Balkans - Regular Economic Report, No. 22/Fall 2022.
133. Zakon o računovodstvu i reviziji Republike Srpske („Sl. glasnik RS“, br. 94/2015)
134. Zelenika, R.(2000). Metodologija i tehnologija izrade znanstvenog i stručnog djela, 3. izd., Ekonomski fakultet u Rijeci, Rijeka.
135. Zimmerer, W. T., et al. (2008). Essentials of Enterpreneurship and Small Business, 5th. ed. Prentice Hall.
136. Centralna banka Bosne i Hercegovine: <https://cbbh.ba/?lang=bs>
137. Investiciono-razvojna banka Republike Srpske: <https://www.irbrs.org/azuro3/a3/>
138. International Finance Corporation:
https://www.ifc.org/wps/wcm/connect/corp_ext_content/ifc_external_corporate_site/home
139. Privredna komora Republike Srpske: <http://komorars.ba/>
140. Razvojna agencija Republike Srpske: <http://www.rars-msp.org/>
141. <https://www.worldbank.org/>
142. <https://documents1.worldbank.org/curated/en>
143. www.bizlife.rs
144. www.vladimirkreca/originalindividualis/globalizacija
145. www.maketradeair.com/en/assets/english/report_summary_serbian,
146. www.dadalos.org/globalisierung_hr

147. www.effect-dubrovnik.com/index
148. www.globalpolicy.org/globalz/econ/histneol.htm
149. www.mckinsey.com/insights/mgi.aspx
150. www.blicrs/vesti/svet/mmf
151. www.rcc.int/balkanbarometar/home
152. www.reuters.com/bussines/finance/all-lagre-euro-zone-banks-can
153. www.eba.europa.eu/eba-risk-dashboard-indicates-limited-direct-impact-eu-banks-russia
154. www.komorabih.ba
155. www.euoparl.europa.eu

REZIME

Svjetska banka je, u stvari, svjetska bankarska grupa koja se sastoji od pet institucija u vlasništvu 184 zemlje članice. Predstavlja jedan od najznačajnijih, a istovremeno i najvećih izvora finansiranja zemalja u razvoju, sa osnovnim proklamovanim ciljem da racionalnom upotrebom svojih ukupnih resursa (finansijskih i drugih) dovede do smanjenja siromaštva velikog broja ljudi širom svijeta.

Svoje aktivnosti i djelovanje Svjetska banka ostvaruje kroz posebno kreiran upravljački proces na čijem čelu je predsjednik uprave, a kome u upravljačkom procesu pomažu potpredsjednici zaduženi za regione, sektore, mreže i pojedine funkcije. Sjedište svjetske banke je u Vašingtonu, gdje je angažovano oko deset hiljada stručnjaka i eksperata iz različitih zemalja širom svijeta. Zaposleni u Svjetskoj banci su multidisciplinarnih profila sa performansama koje uključuju brojne raznolikosti i pripadaju obrazovnim profilima, kao što su: ekonomisti, pravnici, sociolozi, ekolozi, tehnolozi, antropolozi, inženjeri, analitičari u raznim oblastima, tim lideri i sl.

Samo nakon tri godine od osnivanja Svjetske banke, 12. jula 1947. godine, Sjedinjene Američke Države izradile su službeni plan o obnovi poslijeratne Evrope koji je uključivao i suzbijanje širenja i razvoja komunizma. Za izradu plana bio je zadužen Džordž Maršal - načelnik generalštaba američke vojske, državni sekretar SAD i treći sekretar odbrane SAD. Upravo je po njemu plan dobio ime „Maršalov plan“. Kako bi se plan o rekonstrukciji Evrope realizovao, 1948. godine osnovana je Organizacija za evropsku ekonomsku saradnju. Sve zemlje koje su postale članice ove organizacije dobile su pomoć koja je ukupno iznosila oko trinaest milijardi američkih dolara.

Uvidjevši da su drugi akteri preuzeli ulogu pomoći Evropi, Svjetska banka je svoju pažnju usmjerila prema zemljama Latinske Amerike, Azije i Afrike. U početku svog djelovanja finansirala je infrastrukturne projekte od kojih bi zemlje došle do prihoda dovoljno velikog da uspješno otplate dobijeni kredit. Početkom 70-ih godina prošlog vijeka putevi, luke, elektrane i druga infrastruktura prestaju biti prioritet, pa se sredstva usmjeravaju na smanjenje siromaštva, proizvodnju hrane, razvoj zdravstva i ostale projekte u oblasti socijalne politike.

Od osamdesetih godina do danas Svjetska banka se bavi i projektima kao što su ulaganja u obrazovanje, rješavanje birokratskih problema zemalja u razvoju i drugim pitanjima, koja za cilj imaju poboljšanje njihovog ekonomskog i socijalnog stanja.

Svjetska banka je u 2000-oj godini usvojila i javno proklamovala „Milenijumsku deklaraciju“, koja uključuje osam milenijumskih razvojnih ciljeva koje je trebalo postići do kraja 2015. godine:

1. suzbijanje ekstremnog siromaštva i gladi,
2. obezbjeđenje osnovnog obrazovanja za svu djecu svijeta,
3. promocija jednakih prava za sve žene svijeta,
4. smanjenje stope smrtnosti djece,
5. poboljšanje zdravlja trudnica i majki,
6. savladavanje side, malarije i drugih zaraznih i opasnih bolesti,
7. zaštita životne sredine i prirodnih resursa,
8. stvaranje internacionalnog partnerstva za razvoj.

Plasmani sredstava Svjetske banke zasnivaju se na projektnoj osnovi, a Statutom banke i nižim provedbenim aktima formulisani su principi poslovanja Svjetske banke:

- Implementacija projekata na efikasan i ekonomičan način;
- Mogućnost učešća ponuđača iz svih zemalja članica u procesu kupoprodaje roba i usluga sredstvima Svjetske banke;
- Jačanje i razvijanje kapaciteta lokalnih izvođača radova i proizvođača roba i usluga u zemljama koje koriste kreditna sredstva Svjetske banke;

Neizostavan uslov za korišćenje sredstava Svjetske banke je članstvo u toj banci, odnosno članstvo u Međunarodnom monetarnom fondu. Uslovi pod kojima korisnici dobijaju finansijska sredstva su značajno povoljniji u odnosu na sredstva koja plasiraju komercijalne banke. Za razliku od komercijalnih zajmova, kod zajmova Svjetske banke, banka je u kontinuitetu involvirana u ukupan proces, uključujući i praćenje i kontrolu projekta do završne faze, obezbjeđenje službenog nadzora i pružanje kompletne tehničke pomoći. Bilo je potrebno istražiti kakav i koliki je nivo uspješnosti u realizaciji projekata koji se finansiraju sredstvima Svjetske banke, s obzirom na to da postoje značajno različita iskustva i po regionalnim i po strukturnim performansama implementirajućih projekata. U fokusu projektnog portfolija su programi za smanjenje siromaštva, što je posebno privlačno za nerazvijene zemlje i zemlje u razvoju. Imajući u vidu ograničenost kreditnog potencijala, svi projekti i zahtjevi prolaze strogu kontrolu i ocjenu, odnosno arbitražu deset industrijski najrazvijenijih zemalja. Nisu rijetki slučajevi da su ove zemlje politikom uslovljavanja posredstvom banke, utvrđivale prioritet

zemalja i projekata kod odobravanja finansijskih sredstava na kreditnoj osnovi. Iz ove činjenice je vidljivo da je potrebno istražiti osnovne politike koje primjenjuje Svjetska banka i eventualnu potrebu redefinisanja osnovnih ciljeva i zadataka Svjetske banke.

Nije sporno da je Svjetska banka najveća finansijska institucija u zoni dugoročnog finansiranja ekonomskog i ukupnog privrednog razvoja na egzistirajućem globalnom tržištu, sa osnovnim zadatkom da se uspostavi dugoročna ravnoteža privrednog razvoja. Realizacijom projekata Svjetske banke dugoročno se povećava proizvodni potencijal nacionalnih ekonomija zemalja članica. Svjetska banka, u stvari, vrši konzorcijalno kreditiranje i finansiranje, pri čemu se krediti usmjeravaju prema projektima koji imaju najveći izgled za uspjeh i sljedstveno tome mogućnost vraćanja pozajmljenih sredstava. Dugoročna održivost banke isključivo je vezana za stepen uspješnosti u realizaciji projekata. Prema namjeni kredita diferencirani su sljedeći oblici kreditnih operacija Svjetske banke:

- Krediti za specifične investicije, odnosno projekte,
- Krediti za pojedine sektore privrednog razvoja,
- Krediti za strukturno prilagođavanje privrede,
- Krediti za tehničku pomoć i podršku i
- Krediti za obnovu.

Imajući u vidu iznesene elaboracije u radu, ali i sliku stanja globalne svjetske privrede, a posebno privrede zemalja u razvoju, trebalo je opisati i objasniti uticaj Svjetske banke na ekonomska kretanja zemalja u razvoju, kao neizostavnih, izuzetno značajnih faktora globalnog privrednog razvoja, u aktuelnim uslovima funkcionisanja globalnog tržišta. Potrebno je, prije svega, ukazati na mogućnosti unapređenja ekonomija ovih zemalja radi ostvarivanja pozitivnog uticaja na njihov ekonomski razvoj, ali istovremeno i na svjetski privredni razvoj. Zašto baš uticaj Svjetske banke na ekonomije zemalja u razvoju? Prije svega zato što ove zemlje trebaju postati u budućnosti generator svjetskog privrednog razvoja i što trebaju doprinijeti smanjenju siromaštva i održivom upravljanju prirodnim resursima za dobrobit cijelog čovječanstva i zato što su i najveći tražioci finansijskih sredstava od Svjetske banke i njenih finansijskih institucija. Međutim, problem je u činjenici što su aktivnosti Svjetske banke, u dužem vremenskom periodu, dovele do daljeg siromašenja siromašnih, do usporenog ekonomskog razvoja zemalja u razvoju i do sve većeg jaza između velikog broja siromašnih i malog broja veoma bogatih. Taj jaz je doveo do poremećaja unutrašnjih odnosa u mnogim zemljama, do narušavanja i usporavanja ekonomskog i ukupnog društvenog razvoja. Ozbiljno je pitanje kolika je uloga Svjetske banke u svim tim procesima i jesu li politike djelovanja Svjetske banke bile usmjerene na kreiranje ekonomskih i društvenih odnosa u kojima su krize zauzimale značajno mjesto. To

je, sasvim sigurno, nedovoljno istraženo, a istovremeno problematizuje ukupan regionalni i lokalni razvoj u uslovima globalizacije i internacionalizacije poslovanja. Takođe je ozbiljno pitanje da li je i u kojoj mjeri Svjetska banka uticala na kreiranje ukupnih društvenih odnosa i reformi u pojedinim zemljama!

Stoga je i osnovno pitanje, odnosno **istraživački problem** u provedenom istraživanju bio: *„Koliki je i kakav uticaj Svjetske banke na ekonomije zemalja u razvoju i može li taj uticaj biti efikasniji u smanjenju jaza između velikog broja siromašnih i značajno manjeg broja bogatih u čijim rukama je sudbina većine čovječanstva, odnosno, da li je moguće aktivnostima Svjetske banke stvoriti pravedniji društveno-ekonomski poredak u svijetu?“*

Provedenim istraživanjem su izdvojeni i posebno definisani pojmovi: (1) ekonomska kretanja, (2) Svjetska banka, (3) zemlje u razvoju i (4) uticaj, čime su stečeni osnovni preduslovi za utvrđivanje stvarnog doprinosa Svjetske banke ekonomskim kretanjima zemalja u razvoju.

Prvobitno uspostavljene hipoteze su u cijelosti ili djelimično potvrđene. Potvrdom prvobitno uspostavljenih hipoteza, u cijelosti ili djelimično, opravdana je svrha i smisao provedenog istraživanja, a dobijeni rezultati ukazuju da su u cijelosti otklonjene početne dileme u pogledu mogućeg uticaja Svjetske banke na ekonomska kretanja zemalja u razvoju, jer su zemlje u razvoju velikih potencijal za ukupno moguća poboljšanja, kako na lokalnom i regionalnom, tako i na globalnom nivou. Globalni nivo će biti značajan i u budućnosti, samo je pitanje harmonizacije lokalnih i regionalnih interesa na globalnoj svjetskoj sceni.

Kada su u pitanju formulisani ciljevi istraživanja, može se zaključiti da su ostvareni i naučni i praktični ciljevi istraživanja, s obziromna to da se do istraživačkih rezultata došlo primjenom planiranih naučnih metoda. Analizirani rezultati dobijeni analizom prikupljenih podataka pojedinačno i u njihovoj ukupnosti pokazuju da je ostvaren **opšti praktični cilj**, odnosno, da se pokaže da Svjetska banka daje značajan doprinos opštem društvenom razvoju nacionalnih ekonomija zemalja u razvoju, kao i da te zemlje imaju neiskorišćenih kapaciteta koji bi mogli da budu u službi budućeg efikasnijeg razvoja.

Takođe, ostvaren je i **konkretan opšti cilj**, koji se odnosi se na utvrđivanje doprinosa Svjetske banke u smanjenju siromaštva i poboljšanju kvaliteta života stanovništva zemalja u razvoju. Istraživanje je pokazalo manjkavosti u djelovanju Svjetske banke. Drugi dio **konkretnog opšteg cilja** odnosi se na ukazivanje na značajne mogućnosti vlastitih potencijala zemalja u razvoju uz finansijsku podršku kvalitetnim programima razvoja od strane Svjetske banke.

Ukazane slabosti u funkcionisanju svjetskog finansijskog tržišta moguće je otkloniti izgradnjom iskrenih partnerskih odnosa između tražioca i davaoca zajmova zasnovanih na

podjednakom uvažavanju opštih i posebnih interesa strana učesnica, bez upotrebe političke, ekonomske i vojne moći, na šta posebno ukazuju aktuelni procesi stvaranja novog svjetskog poretka i novih regionalnih organizacija, zasnovanih na međusobnom uvažavanju i ravnopravnosti.

Zemlje u razvoj ne smiju ostati u vazalnom odnosu sa velikim ekonomskim silama i silama uopšte. Moraju snažnije izgrađivati vlastiti identitet, racionalnije koristiti vlastite resurse i razumnije slijediti vlastite interese.

Smatra se da dobijeni rezultati u ovom istraživanju mogu biti od koristi u budućim naučnim istraživanjima koja će ići u pravcu istraživanja mogućnosti kreiranja kvalitetnih politika i strategija razvoja u procesu stvaranja novog, pravednijeg svjetskog poretka.

SUMMARY

The World Bank is, in fact, a global banking group consisting of five institutions owned by 184 member countries. It represents one of the most significant, and at the same time, the largest sources of financing for developing countries, with the basic proclaimed goal of rational use of its total resources (financial and other) to reduce the poverty of a large number of people around the world.

The World Bank carries out its activities and operations through a specially created management process headed by the president of the board, who is assisted in the management process by vice presidents in charge of regions, sectors, networks and individual functions. The headquarters of the World Bank is in Washington, where about ten thousand experts from different countries around the world are engaged. The employees of the World Bank have multidisciplinary profiles with performances that include numerous diversities and belong to educational profiles, such as: economists, lawyers, sociologists, ecologists, technologists, anthropologists, engineers, analysts in various fields, team leaders, etc.

Only three years after the establishment of the World Bank, on July 12, 1947, the United States of America created an official plan for the reconstruction of post-war Europe, which included the suppression of the spread and development of communism. George Marshall - Chief of the General Staff of the US Army, US Secretary of State and the third US Secretary of Defence - was in charge of developing the plan. It was because of him that the plan got its name "Marshall Plan". In order to implement the plan for the reconstruction of Europe, the Organization for European Economic Cooperation was founded in 1948. All countries that became members of this organization received aid that totalled around thirteen billion US dollars.

Seeing that other actors took over the role of helping Europe, the World Bank turned its attention to the countries of Latin America, Asia and Africa. At the beginning of its activity, it financed infrastructure projects from which the countries would have an income large enough to successfully repay the loan obtained. At the beginning of the 70s of the last century, roads, ports, power plants and other infrastructure ceased to be a priority, so funds were directed to

poverty reduction, food production, health development and other projects in the field of social policy.

From the 1980s to the present day, the World Bank has been engaged in projects such as investments in education, solving bureaucratic problems in developing countries and other issues aimed at improving their economic and social conditions.

In 2000, the World Bank adopted and publicly proclaimed the "Millennium Declaration", which includes eight Millennium Development Goals that were to be achieved by the end of 2015:

1. suppression of extreme poverty and hunger,
2. provision of basic education for all children of the world,
3. promotion of equal rights for all women of the world,
4. reduction of child mortality rate,
5. improving the health of pregnant women and mothers,
6. overcoming AIDS, malaria and other infectious and dangerous diseases,
7. protection of the environment and natural resources,
8. creation of international partnership for development.

The placement of World Bank funds is based on a project basis, and the Bank's Statute and lower implementing acts formulate the principles of the World Bank's operations:

- Implementation of projects in an efficient and economical way;
- Possibility of participation of bidders from all member countries in the process of buying and selling goods and services with World Bank funds;
- Strengthening and developing the capacity of local contractors and producers of goods and services in countries that use World Bank loans;

An essential condition for using World Bank funds is membership in that bank, that is, membership in the International Monetary Fund. The conditions under which users receive financial resources are significantly more favourable than those offered by commercial banks. Unlike commercial loans, with World Bank loans, the bank is continuously involved in the overall process, including monitoring and controlling the project until the final stage, providing official supervision and providing complete technical assistance. It was necessary to investigate what kind and what level of success there is in the implementation of projects financed by the World Bank, given that there are significantly different experiences in terms of both regional and structural performance of implementing projects. The focus of the project portfolio is poverty reduction programs, that is particularly attractive for underdeveloped and developing countries. Bearing in mind the limited credit potential, all projects and requests undergo strict

control and evaluation, i.e. arbitration by the ten most industrially developed countries. It is not uncommon that these countries, through the policy of conditionality through the bank, were determining the priority of countries and projects when approving financial resources on a credit basis. From this fact, it is evident that it is necessary to investigate the basic policies applied by the World Bank and the possible need to redefine the basic goals and tasks of the World Bank.

It is not disputed that the World Bank is the largest financial institution in the area of long-term financing of economy and overall economic development on the existing global market, with the basic task of establishing a long-term balance of economic development. The implementation of World Bank projects increases the production potential of the national economies of the member countries in the long term. The World Bank, in fact, carries out syndicated lending and financing, whereby loans are directed towards projects that have the greatest chance of success and, consequently, the possibility of returning the issued funds. The long-term sustainability of the bank is exclusively related to the degree of success in project implementation. According to the purpose of the loan, the following forms of credit operations of the World Bank are differentiated:

- Loans for specific investments, i.e. projects,
- Loans for certain sectors of economic development,
- Loans for structural adjustment of the economy,
- Loans for technical assistance and support and
- Loans for renovation.

Bearing in mind the elaborations presented in the paper, but also the status overview of the global world economy, and especially the economy of developing countries, it was necessary to describe and explain the influence of the World Bank on the economic trends of developing countries, as indispensable, extremely important factors of global economic development, in the current conditions of functioning of the global market. It is necessary, first of all, to point out the possibilities of improving the economies of these countries in order to achieve a positive impact on their economic development, but at the same time, also on world economic development. Why exactly the influence of the World Bank on the economies of developing countries? First of all, because these countries should become generators of world economic development in the future and should contribute to the reduction of poverty and sustainable management of natural resources for the benefit of all humanity, and because they are also the biggest seekers of financial resources from the World Bank and its financial institutions. However, the problem lies in the fact that the activities of the World Bank, over a

long period of time, led to the further impoverishment of the poor, to the slow economic development of developing countries and to the growing gap between a large number of poor and a small number of very rich. This gap has led to the disruption of internal relations in many countries, to the disruption and slowdown of economic and overall social development. The role of the World Bank in all these processes represents a serious question, as well as the one on whether the policies of the World Bank were aimed at creating economic and social relations in which crises played a significant role. It is certainly insufficiently researched, and at the same time it problematizes the overall regional and local development in the conditions of globalization and internationalization of business. It is also a serious question whether and to what extent the World Bank influenced the creation of overall social relations and reforms in certain countries!

Therefore, the basic question hence the **research problem** in the conducted research was: *"How much and what kind of influence does the World Bank have on the economies of developing countries and whether this influence can be more effective in reducing the gap between a large number of poor and a significantly smaller number of rich people in whose hands is the fate of the majority of humanity, and therefore, whether it is possible through the activities of the World Bank create a fairer socio-economic order in the world?"*

Through the conducted research the following terms were separated and defined: (1) economic trends, (2) the World Bank, (3) developing countries and (4) influence, that provided the basic prerequisites for determining the real contribution of the World Bank to the economic trends of developing countries.

The initially established hypotheses were fully or partially confirmed. By confirming the originally established hypotheses, in whole or in part, the purpose and meaning of the conducted research is justified, and the obtained results indicate that the initial dilemmas regarding the possible influence of the World Bank on the economic trends of developing countries have been completely removed, since developing countries represent a great potential for overall possible improvements, both locally and regionally, as well as globally. The global level will be significant in the future as well, it's just a matter of harmonizing local and regional interests on the global world stage.

When it comes to the formulated research objectives, it can be concluded that both scientific and practical research objectives were achieved, given that the research results were achieved by applying the planned scientific methods. The analysed results obtained from the analysis of the collected data individually and in their totality show that the **general practical goal** has been achieved, namely to show that the World Bank makes a significant contribution

to the general social development of the national economies of developing countries, as well as that these countries have unused capacities that could be in the service of future more efficient development.

Also, a **specific general goal** was achieved, which refers to determining the contribution of the World Bank in reducing poverty and improving the quality of life of the population of developing countries. The research showed deficiencies in the operation of the World Bank. The second part of the **specific general goal** refers to pointing out the significant opportunities of developing countries' own potentials with financial support for quality development programs from the World Bank.

The indicated weaknesses in the functioning of the world financial market can be eliminated by building honest partnership relations between the applicant and the lender of loans based on equal respect for the general and special interests of participant parties, without the use of political, economic and military power, which is particularly indicated by the current processes of creating a new world order and of new regional organizations, based on mutual respect and equality.

Developing countries must not remain in a vassal relationship with major economic powers and powers in general. They must build their own identity more strongly, use their own resources more rationally and pursue their own interests more sensibly.

It is considered that the results obtained in this research can be useful in future scientific research that will go in the direction of researching the possibility of creating quality policies and development strategies in the process of creating a new, fairer world order.

PRILOZI

I SPISAK TABELA

Tabela broj 1: Ekonomska kretanja Zapadnog Balkana za period 2019. - 2024. godina.....	128
Tabela broj 2: Pokrivenost i obuhvatnost socijalnih programa.....	144
Tabela broj 3: Spoljnotrgovinska razmjena BiH 2016. - 2017. godina.....	178
Tabela broj 4: Spoljnotrgovinska razmjena BiH 2018. - 2019. godina.....	179
Tabela broj 5: Spoljnotrgovinska razmjena BiH 2020. - 2021. godina.....	180
Tabela broj 6: Pregled razmjene sa najznačajnijim spoljnotrgovinskim partnerima	182
Tabela broj 7: Pregled spoljnotrgovinske razmjene u period 2018. - 2022. godina.....	185
Tabela broj 8: Najznačajnija izvozna tržišta	186
Tabela broj 9: Najznačajnija uvozna tržišta	187
Tabela broj 10: Najznačajnije izvozne grupe proizvoda	187
Tabela broj 11: Najznačajnije uvozne grupe proizvoda.....	188
Tabela broj 12: Pregled izvoza u Hrvatsku	190
Tabela broj 13: Pregled uvoza iz Hrvatske	191
Tabela broj 14: Najznačajniji izvozni proizvodi iz BiH u Srbiju.....	193
Tabela broj 15: Pregled najznačajnijih uvoznih proizvoda iz Srbije.....	194
Tabela broj 16: Pregled najznačajnijih izvoznih proizvoda iz BiH u Švajcarsku	195
Tabela broj 17: Pregled najznačajnijih uvoznih proizvoda iz Švajcarske.....	196
Tabela broj 18: Pregled najznačajnijih izvoznih proizvoda iz BiH u Tursku	198
Tabela broj 19: Pregled najznačajnijih uvoznih proizvoda iz Turske	199
Tabela broj 20: Direktne strane investicija u BiH po lokaciji sjedišta preduzeća.....	206
Tabela broj 21: Usporedni pregled direktnih stranih investicija u BiH od 2016. godine	210
Tabela broj 22: Najznačajnije zemlje investitori u BiH po godinama	211
Tabela broj 23: Zaduzenost Srbije u periodu od 2006. do 2021. godine u milijardama evra	219
Tabela broj 24: Makroekonomski pokazatelji u Srbiji u periodu od 2014. do 2021. godine.	221
Tabela broj 25: Pregled završenih projekata	248
Tabela broj 26: Pregled projekata u implementaciji	251
Tabela broj 27: Projekti u pripremi	253

II SPISAK SLIKA

Slika broj 1: Očekivani rast i razvoj	52
Slika broj 2: Ključne determinante globalizacije	82
Slika broj 3: Uzroci nastanka globalizacije	84
Slika broj 4: Tipovi međunarodnih transakcija	89
Slika broj 5: Kretanje realnog rasta BDP-a	129
Slika broj 6: Kretanje potrošnje i investicija	130
Slika broj 7: Najznačajnija ograničenja rasta u 2021. i 2022. godini.....	131
Slika broj 8: Kretanje stope zaposlenosti	132
Slika broj 9: Kretanje zaposlenosti po sektorima	133
Slika broj 10: Izgledi za zapošljavanje	134
Slika broj 11: Povećani nedostatak radne snage	134
Slika broj 12: Regionalno tržište rada	135
Slika broj 13: Mjere na suzbijanju nedostatka radne snage	136
Slika broj 14: Kretanje stope nezaposlenosti u 2021. i 2022. godini	137
Slika broj 15: Žene i muškarci na tržištu rada u 2022. godini	138
Slika broj 16: Rast zarada i produktivnosti	139
Slika broj 17: Rast zarada i produktivnosti	140
Slika broj 18: Cijene hrane i energije i siromaštvo	143
Slika broj 19: Rast kredita privredi i stanovništvu	164
Slika broj 20: Rast trgovinskog deficita	166
Slika broj 21: Projekcije rasta za 2023. godinu.....	168
Slika broj 22: Mogući scenariji globalnog rasta.....	171
Slika broj 23: Neophodnost povećanje potencijalnog rasta i GDP per capita.....	173
Slika broj 24: Potencijalne strukturne reforme u funkciji rasta	175
Slika broj 25: Učešće entiteta i Brčko Distrikta u ukupnom izvozu BiH u 2017. godini	181
Slika broj 26: Učešće entiteta i Brčko Distrikta u ukupnom uvozu BiH u 2017. godini	181
Slika broj 27: Učešće najznačajnijih spoljnotrgovinskih partnera BiH u izvozu.....	183
Slika broj 28: Učešće najznačajnijih spoljnotrgovinskih partnera BiH u uvozu.....	184
Slika broj 29: Ukupna spoljnotrgovinska razmjena BiH	189
Slika broj 30: Pokrivenost uvoza izvozom.....	189
Slika broj 31: Stanje DSI po sektorima za period maj 1994. – decembar 2020. godine.....	205

III SPISAK GRAFIKONA

Grafikon broj 1: Kretanja vrijednosti dolara u periodu od 1954. - 2003. godine.....	119
Grafikon broj 2: Kretanje siromaštva 2016. - 2024. godine.....	142
Grafikon broj 3: Nagla inflatorna kretanja	159
Grafikon broj 4: Rast cijena energenata i inflacija.....	159
Grafikon broj 5: Rast bazne inflacije na globalnom nivou	160
Grafikon broj 6: Rast inflacije na Balkanu u 2022. godini	161
Grafikon broj 7: Rast kredita u zemljama u razvoju	164
Grafikon broj 8: Deficiti tekućeg računa zemalja Zapadnog Balkana	166
Grafikon broj 9: Rast cijena 2010 – 2022. godina	169
Grafikon broj 10: Spoljnotrgovinska razmjena BiH 2016. - 2017. godina	181
Grafikon broj 11: Porast izvoza Bosne i Hercegovine u 2017. godini.....	183
Grafikon broj 12: Porast uvoza u Bosnu i Hercegovibu u 2017. godini	184
Grafikon broj 13: Pregled izvoza u Hrvatsku.....	191
Grafikon broj 14: Pregled uvoza iz Hrvatske	192
Grafikon broj 15: Pregled izvoza iz BiH u Srbiju u 2021. i 2022. godini.....	193
Grafikon broj 16: Pregled uvoza iz Srbije u 2021. i 2022. godini	194
Grafikon broj 17: Pregled najznačajnijih izvoznih proizvoda u Švajcarsku	196
Grafikon broj 18: Pregled najznačajnijih uvoznih proizvoda iz Švajcarske	197
Grafikon broj 19: Pregled izvoza u Tursku u 2021. i 2022. godini.....	198
Grafikon broj 20: Pregled najznačajnijih uvoznih proizvoda iz Turske	200
Grafikon broj 21: Tokovi direktnih stranih investicija u milionima KM.....	202
Grafikon broj 23: Tokovi direktnih stranih investicija.....	206
Grafikon broj 24: Usporedni pregled godišnjih DSI od 2016. godine	209
Grafikon broj 25: Zaduzenost Srbije u milijardama evra u periodu 2006. - 2021. godine	220
Grafikon broj 26: Zaduzenost Srbije 2014. - 2021. godina.....	222
Grafikon broj 27: BDP u Srbiji 2010. - 2021. godina	222
Grafikon broj 28: BDP per capita 2010. - 2021. godina	224